ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Μακεδονικά

Τόμ. 9 (1969)

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑι
Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗ - Σ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - Φ. ΠΕΤΣΑ

ΤΟΜΟΣ ΕΝΑΤΟΣ
1969

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗι
1969

Χρονικά αρχαιολογικά 1966-1967

Φ. Μ. Πέτσας

doi: 10.12681/makedonika.1042

Copyright © 2015, Φ. Μ. Πέτσας

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πέτσας Φ. Μ. (1969). Χρονικά αρχαιολογικά 1966-1967. *Μακεδονικά*, *9*, 101–223. https://doi.org/10.12681/makedonika.1042

ΧΡΟΝΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ 1966-1967

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Δημοσιεύονται σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν τόμο Χρονικὰ Ἀρχαιολογικὰ γιὰ τὴ Μακεδονία, τῶν ἐτῶν 1966-1967. Στὸν ἕβδομο τόμο αὐτοῦ τοῦ περιοδικοῦ δώσαμε Χρονικὰ τῆς δεκαπενταετίας ἀπὸ 1951-1965, ποὺ ἔγιναν εὐπρόσδεκτα περισσότερο ἀπὸ κάθε προσδοκία.

Εἴχαμε τότε διατυπώσει τὴν ἐλπίδα πὼς τὸ περιοδικὸ θὰ ἐκδίδεται τακτικὰ κάθε χρόνο καὶ εἴχαμε ὑποσχεθῆ Χρονικὰ σὲ κάθε τόμο. Τὴν τακτικὴ ἔκδοση δὲν τὴν κατωρθώσαμε ἀκόμα. Ἀλλὰ τὰ Χρονικὰ δὲν φάνηκαν οὔτε στὸν ὄγδοο τόμο, ποὺ κυκλοφόρησε. Αὐτὸ ἔγινε «κατ' ἀπόφασιν». Γιατί, στὸ μεταξύ, εἴδαμε καθαρά, πὼς δὲν εἶναι σκόπιμο νὰ δίνουμε τὰ Χρονικά μας ἰδιαίτερα γιὰ κάθε ἔτος. Αὐτὸ κάμουν ἄλλα εἰδικά, ἑλληνικὰ καὶ ξένα, περιοδικά. Καὶ τότε τὰ δικά μας Χρονικὰ θὰ ἦταν, τὸ πολύ, μιὰ πληρέστερη ἐπανάληψη, μάλιστα μὲ ἐπαναλήψεις μέσα στὰ ἴδια τὰ Χρονικά μας, ἀφοῦ μιὰ φορὰ θὰ δίναμε τὰ πράγματα κι ἄλλη μιὰ φορὰ θὰ ξαναγυρίζαμε στὰ ἴδια μὲ ἀφορμὴ τὰ δημοσιευμένα Χρονικὰ τῶν ἄλλων περιοδικῶν. Γι' αὐτὸ ἀποφασίσαμε νὰ δίνουμε Χρονικὰ κάθε δυὸ χρόνια. Ἑτοιμάζονται τώρα τῆς διετίας 1968-1969.

Κι ἔτσι, πάλι, θὰ ἔχουμε πότε-πότε τὴν ἀνάγκη νὰ ξαναγυρίζουμε στὰ ἴδια πράγματα, ἀφοῦ καθυστερεῖ συνήθως ἡ δημοσίευση τῶν Χρονικῶν ὅλων τῶν περιοδικῶν. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε θὰ εἶναι λιγώτερο ἐνοχλητικό. Ἡ ὕλη θὰ εἶναι πιὸ συγκεντρωμένη καὶ περισσότερο εὔχρηστη.

Κι ἄλλες μεταβολὲς ἔγιναν στὸ πρόγραμμα τῶν Χρονικῶν μας. Ἡ σπουδαιότερη εἶναι ἡ διαίρεση σὲ Ἀρχαιολογικὰ καὶ σὲ Βυζαντινὰ (καὶ νεώτερα) Χρονικά. Τὰ δεύτερα ἀνέλαβε (κατὰ παράκλησίν μου καὶ μὲ τὴν ἔγκριση τῆς διευθύνσεως τοῦ Περιοδικοῦ) ὁ Ἔφορος Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Β' Περιφερείας (Θεσσαλονίκης) κ. Μύρων Μιχαηλίδης, τοῦ ὁποίου ἡ Ἐφορεία καλύπτει ὅλη τὴ Μακεδονία (καὶ τὴ Θράκη). Σ' αὐτὰ λοιπὸν ἐδῶ καὶ στὰ ἑπόμενα Ἀρχαιολογικὰ Χρονικὰ δὲν ὑπάρχουν εἰδήσεις γιὰ χριστιανικὲς ἀρχαιότητες, παρὰ μονάχα ὅπου τὰ πράγματα δὲν ξεχωρίζουν εὔκολα ὅπως π.χ. στοὺς Φιλίππους ἢ στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης. Τὰ δικά μας Χρονικὰ θὰ σταματοῦν περίπου στὴν ἐποχὴ τῆς Τετραρχίας ἢ τοῦ Γαλερίου (περὶ τὸ 300 μ.Χ.).

Ἀφοῦ ἔτσι ἐλάφρωσαν τὰ Χρονικά μας κατὰ 17 αἰῶνες περίπου, θεωρήσαμε σκόπιμο ν' ἁπλωθοῦμε λίγο «καθ' ὕλην». Θὰ πάρουν περισσότερη ἔκταση κεφάλαια τῆς Ἱστορίας καὶ μακεδονικὲς φυσιογνωμίες, ὅπως ὁ Μ. Ἀλέξανδρος καὶ οἱ Διάδοχοι, ὁ Ἀριστοτέλης κλπ. Σ' αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἴμεθα ἐξαντλητικοί. Πιὸ πολὺ ἐνδιαφέρει ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὴ μακεδονικὴ μητρόπολη, μὲ τὴ σημερινὴ Μακεδονία : τὰ νεανικὰ χρόνια τοῦ Ἀλεξάνδρου ἤ, γιὰ παράδειγμα, τὸ ἄρθρο τοῦ P. A. Brunt, Alexander's Macedonian Cavalry[1], ἀλλ' ὄχι τὸ ἄρθρο τοῦ E. Badian, Orientals in Alexander's Army[2].

Ἡ ταξινόμηση τοῦ ὑλικοῦ θὰ ἐξακολουθήση νὰ γίνεται μὲ βάση τὶς Ἀρχαιολογικὲς Περιφέρειες καὶ τοὺς Νομούς. Σ' αὐτὰ τὰ Χρονικὰ πρωτοπαρουσιάζεται καὶ ὁ νεοσύστατος Νομὸς Γρεβενῶν.

Κατὰ τὰ ἄλλα ἰσχύουν ὅσα εἰσαγωγικὰ γράψαμε στὰ Χρονικὰ 1951-65. Ἰσχύουν ἐπίσης οἱ ἴδιες συντομογραφίες. Στὸ τέλος τοῦ κειμένου τούτων τῶν Χρονικῶν προστίθενται καὶ λίγες νέες.

ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Στὸ ἐπιστημονικὸ προσωπικὸ τῆς ΙΓ' Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας (Θεσσαλονίκης) ἔχουμε ἀπὸ τὶς 18.11.1967 καὶ τὸ νέο Ἐπιμελητὴ Ἀρχαιοτήτων Γεώργιο Δεσποίνη. Στὶς 22.6.1966 χάσαμε τὸν ἀρχιτεχνίτη τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης Ἀπόστολο Κοντογεώργη. Ἐδούλεψε τὶς ἀρχαιότητες τῆς Μακεδονίας μιὰ ζωὴ ὁλόκληρη[3].

Στὴ ΙΔ' Ἀρχαιολογικὴ Περιφέρεια (Βεροίας) ὑπηρετεῖ ἀπὸ τὸ Νοέμβριο τοῦ 1967 ὁ νέος Ἐπιμελητὴς Ἰωάννης Τουράτσογλου.

Στὴ ΙΕ' Ἀρχαιολογικὴ Περιφέρεια (Καβάλας) ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπηρετῆ μόνη ἡ Ἐπιμελήτρια δὶς Χάιδω Κουκούλη.

Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν Μουσείων ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ ἔναρξη οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν δύο νέων Μουσείων τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας : τοῦ Μουσείου τῆς Χαλκιδικῆς, στὸν Πολύγυρο, καὶ τοῦ Μουσείου Κιλκίς. Συμπληρωματικὲς ἐργασίες ἔγιναν καὶ σὲ ἄλλα Μουσεῖα[4].

Ἡ διετία 1966-1967 ἦταν ἀπὸ τὶς περισσότερο καρποφόρες. Ἀνασκαφὲς καὶ ἄλλες ἐργασίες καὶ τυχαῖα εὑρήματα ἐπλούτισαν τοὺς ἀρχαιολογικοὺς θησαυροὺς τῆς Μακεδονίας σημαντικά, ὅπως θὰ φανῆ, ἐλπίζω, ἀπὸ ὅσα ἀκολουθοῦν.

---

1. Ἰδὲ κατωτ. ἀριθ. 7.
2. JHS 85, 1965, σ. 160 κ.ἑ.
3. ΑΔ 22, 1967, Χρονικά, σ. 4.
4. Πρβ. ΑΔ 22, 1967, Χρονικά, σ. 6.

Α'. ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

1. Μακεδόνες. Τὸ θέμα, ποιοί ἦταν οἱ Μακεδόνες, δὲν ἀμφισβητεῖται σοβαρὰ πλέον ἀπὸ τὴν παγκόσμια ἐπιστήμη. Εἶναι λυμένο γιὰ τοὺς πολλούς. Τὸ νέο ἀρχαιολογικὸ ὑλικὸ ἄλλωστε ρίχνει δυνατὸ φῶς στὶς συγκεχυμένες εἰδήσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ὁ Δημοσθένης δὲν εἶναι πιὰ ἀξιόπιστη ἱστορικὴ πηγὴ γιὰ τὸ θέμα. Ἐν τούτοις μερικὲς σοβαρὲς ἐκδόσεις, κυρίως λεξικά, μένουν καθυστερημένες. Ἡ γερμανικὴ ἐγκυγκλοπαιδεία τῶν Pauly-Wissowa ἀνέθεσε μετὰ τὸν πόλεμο τὰ ἄρθρα ὅλα, ποὺ σχετίζονται μὲ τὴ Μακεδονία, στὸ Βούλγαρο καθηγητὴ Chr. Danoff, στὸν ὁποῖο τότε ἡ Μακεδονία ἦταν τελείως ἀπρόσιτη. Ἀποτέλεσμα: λείπει ἡ ἐνημέρωση στὴ μεταπολεμικὴ ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀπαραίτητη μάλιστα μετὰ τὶς ἀνασκαφὲς καὶ τὶς ἔρευνες στὸ Δῖον, τὴν Πέλλα, τὴ Θεσσαλονίκη, τὴ Βέροια, τὴν Ἀμφίπολη, τοὺς Φιλίππους, τὴ Βεργίνα κλπ. (πρβ. κατωτ. ἀριθ. 12 καὶ 219). Ἐξ ἄλλου στὸ γερμανόγλωσσο «Λεξικὸν τοῦ Ἀρχαίου Κόσμου»[1] τὸ ἄρθρο γιὰ τὴ Μακεδονία γράφεται ἀπὸ ἐπιστήμονα (τὸν E. Meyer, Zürich), ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ τὸ ἄγνωστο ὄνομα Vistritza γιὰ τὸν Ἁλιάκμονα (πρβ. αὐτ. ἄρθρο Haliakmon), θέλει τὴν Ἔδεσσα νὰ ἔχη σήμερα τὸ ὄνομα Vodena καὶ προδίδει τὶς γνώσεις του γιὰ τὰ πράγματα δίνοντας τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμύντα Γ' ὡς «ἐκπολιτίσαντος τὴν χώραν» δῆθεν βασιλέως κατὰ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρχελάου (413-399 π.Χ)[2]. Τὸ μέρος γιὰ τὴ γλώσσα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων γράφεται ἀπὸ τὸν H. Sch(moll, Neuendettelsau) μὲ τὴν ἴδια ἐνημερότητα, ὥστε ἐξηγεῖται ἡ ἀρχή του: «Die makedonische Sprache ist kein griech. Dialekt». Ἰδὲ καὶ κατ. ἀριθ. 2, 3, 5 καὶ 26.

2. Γλώσσα. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ μεγάλη ἐργασία τοῦ Βουλγάρου καθηγητοῦ Vl. Georgiev γιὰ τὴ γλώσσα τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν ἄλλων βαλκανικῶν λαῶν. Διαλέξεις τοῦ καθηγητοῦ Georgiev στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μόσχας, ποὺ εἶχαν ἐκδοθῆ κάπως πλουτισμένες σὲ βιβλίο, κυκλοφόρησαν τώρα σὲ νέα ἔκδοση ἀπὸ τὸ Κέντρο Μυκηναϊκῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης[3]. Ἀναφέρονται σὲ προβλήματα τῆς γλωσσολογίας τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν καὶ διαλέκτων, στὶς ὁποῖες περιλαμβάνονται ἡ μακεδονική, ἡ φρυγική κλπ. Εἶναι σπουδαία ἔκδοση, χρήσιμη σὲ ὅσους μελετοῦν τὰ σχετικὰ θέματα. Ὁ ἴδιος καθηγητὴς Vl. Geor-

1. Lexikon der alten Welt, Artemis Verlag, Zürich und Stuttgart 1965, στ. 1815 κ.ἑ.

2. Ἰδὲ στὸ ἴδιο λεξικὸ τὸ ἄρθρο Aigai μὲ τὴν ἴδια ὑπογραφὴ καὶ τὸ ἄρθρο Ἀρχέλαος, γραμμένο ἀπὸ τὸν P.R.F(ranke).

3. Vl. Georgiev, Introduzione alla Storia delle lingue indeuropee [Incunabula Greca IX], Roma 1966.

giev σὲ παλαιότερα ἄρθρα του εἶχε ἐξετάσει μεταξὺ ἄλλων βαλκανικῶν τοπωνυμίων καὶ τὰ μακεδονικά[1]. — Ἔμμεσα φωτίζεται ἡ γλώσσα τῶν Μακεδόνων ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς γλώσσας τῶν γειτόνων. Ἡ γενικὴ βιβλιογραφία περὶ Θράκης καὶ Θρακῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐνδιαφέρει, λοιπόν, ἐφ' ὅσον ἀναφέρεται καὶ σὲ θρακικὰ κατάλοιπα στὸ μακεδονικὸ χῶρο τῶν ἱστορικῶν χρόνων[2]. Οἱ Φρύγες ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουν, ἀφοῦ οἱ Βρίγες δὲν θὰ πέρασαν ὅλοι περὶ τὸν 9ον αἰ. π.Χ. ἢ ἀργότερα στὴ Μ. Ἀσία. Κάποιοι θὰ ἔμειναν καὶ κάτι θὰ ἄφησαν πίσω τους. Γιὰ τοὺς Φρύγες ἔχουμε τὶς μελέτες τοῦ Otto Haas[3]. Οἱ «ἰλλυριομανεῖς» χάνουν μία-μία τὶς θέσεις τους. Τὸ «ἰλλυρικὸ» δῆθεν ὄνομα Μακεδόνων (καὶ ἄλλων Ἑλλήνων) Λεύκαρος ἀποδεικνύεται ἑλληνικὸ ὄνομα, ἄσχετο πρὸς τὴν Ἰλλυρία[4]. — Ὁ καθηγητὴς Σπυρίδων Μαρινᾶτος δημοσιεύοντας ἐνεπίγραφη μίτρα ἀπὸ τὴν Κρήτη ἀναφέρεται στὴ μακεδονικὴ διάλεκτο (Φρύγες - Βρίγες κλπ.)[5]. — Μελέτη τοῦ P. Chantraine, γιὰ τὴ γλώσσα καὶ τὰ ὀνόματα τῶν Μακεδόνων[6], τὴν ξέρω μόνον ἔμμεσα[7]. Ἰδὲ καὶ ἀριθ. 1,3 καὶ 4.

3. Γ ε ί τ ο ν ε ς. Ὅπως μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ γλώσσα τῶν γειτόνων γιὰ τὴ μελέτη τῆς μακεδονικῆς, ἔτσι καὶ ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας καὶ τῆς τέχνης τῶν γειτονικῶν χωρῶν φωτίζει συχνὰ τὰ μακεδονικὰ προβλήματα. Οἱ Παίονες μοιράζονταν κάποτε τὴ Μακεδονία (ὅπως τὴν ἐννοοῦμε σήμερα) μὲ τοὺς Μακεδόνες καὶ μὲ τοὺς Θράκες. Ἡ ἱστορία τοῦ βασιλείου τῶν Παιόνων εἶναι κι αὐτὴ ἕνα μέρος τῆς Ἱστορίας τῆς σημερινῆς Μακεδονίας[8]. — Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Θεσσαλίας, γιὰ τὴν ἀπώτατη νεολιθικὴ ἐποχὴ βασικὸ εἶναι τώρα τὸ σύγγραμμα τοῦ συναδέλφου Δ. Ρ. Θεοχάρη, Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Βόλου[9]. Τὸ πρόβλημα τῶν συνόρων καὶ τῶν σχέσεων Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ἐξετάζεται μεταξὺ ἄλλων σὲ μελέτη τοῦ C.W.

---

1. V l. G e o r g i e v, La toponymie ancienne de la péninsule Balkanique et la thèse méditerranéenne, Linguistique Balkanique 3, 1, 1961, σ. 1 κ.ἑ.

2. J. W i e s n e r, Die Thraker, Stuttgart 1963, πρβ. Gnomon 37, 1965, σ. 275 κ.ἑ.

3. O t t o H a a s, Die phrygischen Sprachdenkmäler, Sofia 1966, ἔκδοση τῆς Βουλγαρικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν. Linguistique Balkanique 10, Sofia 1966, σ. 260, εἰκ. 39. Πρβ. Lexicon der alten Welt, 1966, στ. 2319, καί, γιὰ τὴ γλώσσα, στ. 2321.

4. O l i v i e r M a s s o n, Quelques noms grecs rares, Philologus 110, 1966, σ. 254 κ.ἑ.

5. AE 1966, σ. 104 κ.ἑ.

6. P. C h a n t r a i n e, La langue des Macédoniens et leur onomastique, Bull. Soc. Lingu. 61, σ. 1966, 157 κ.ἑ.

7. Bull. Epigr. 1967, ἀριθ. 158.

8. I r w i n L. M e r k e r, The Ancient Kingdom of Paionia, BS 6, 1965, σ. 35 κ.ἑ.

9. Δ η μ η τ ρ ί ο υ Ρ. Θ ε ο χ ά ρ η, Ἡ αὐγὴ τῆς θεσσαλικῆς Προϊστορίας, Ἀρχὴ καὶ πρώιμη ἐξέλιξη τῆς Νεολιθικῆς, Βόλος 1967.

Bowersock[1]. — Πολύτιμη εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ N. G. L. Hammond ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἰλλυρίας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βασικὸ σύγγραμμά του γιὰ τὴν Ἤπειρο καὶ τὶς γειτονικὲς της περιοχὲς[2] (ἑτοιμάζει τώρα μὲ τὸν Griffith δίτομο γιὰ τὴ Μακεδονία), τοῦ χρωστοῦμε καὶ μιὰ σειρὰ ἀπὸ διάφορες ἱστορικοαρχαιολογικὲς μελέτες[3]. — Στὴν Ἰλλυρία ἀναφέρεται καὶ μιὰ ἱστορικὴ μελέτη τῆς Φανούλας Παπάζογλου[4]. — Σὲ σύντομη ἔκθεση ἀνασκαφῶν στὴν Ἀλβανία κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ἀξιοπρόσεκτος εἶναι ὁ προϊστορικὸς λιμναῖος οἰκισμὸς τοῦ Maliq, ποὺ σχετίζεται μὲ τοὺς πολιτισμοὺς τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας[5]. Ἄλλα εὑρήματα τῆς Ἀλβανίας μπορεῖ νὰ ἰδῆ κανεὶς περιληπτικὰ σὲ περιοδικὰ τῶν δυτικῶν χωρῶν[6]. Μυκηναϊκὸ ξίφος ἀπὸ τὸ Τέτοβο, τώρα στὸ Μουσεῖο τῶν Σκοπίων, δημοσιεύει ἡ Borka Dragojević Josifovska, στὴν Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Σκοπίων[7], ὅπου ἡ ἴδια ἀρχαιολόγος δημοσιεύει καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν της στὴν ἀρχαία Εἰδομένη (κοντὰ στὸ χωριὸ Marvinci, ΒΔ τῆς Γευγελῆς)[8].

4. Προϊστορία. Πρῶτο ἀπ' ὅλα πρέπει νὰ σημειώσω τὸ δίτομο ἔργο τοῦ Christian Zervos[9], ποὺ διέφυγε ἀπὸ τὰ Χρονικὰ 1951 - 65, ἐνῶ ἡ Μακε-

---

1. C. W. Bowersock, Zur Geschichte des römischen Thessaliens, Rheinisches Museum 108, 1965, σ. 277 κ.ἑ.

2. N. G. L. Hammond, Epirus, Oxford 1967. Ἰδὲ π.χ. τὶς συγκρίσεις τοῦ προϊστορικοῦ ὑλικοῦ ἀπὸ σ. 289 κ.ἑ., ποὺ ὁδηγοῦν στὸ συμπέρασμα τῆς σ. 307: «The cumulative effect of this comparison between the Macedonian and Epirote potteries suggests that they are very closely related... The conclusion, then, may be drawn that from c. 1700 B.C. Epirus was inhabited by a shepherd people, whose culture was derived from Macedonia».

3. N. G. L. Hammond, The Opening Campaigns and the Battle of the Aoi Stena in the Second Macedonian War, JRS 56, 1966, σ. 39 κ.ἑ. The Kingdoms in Illyria circa 400 - 167 B.C., BSA 61, 1966, σ. 239 κ.ἑ. Tumulus Burial in Albania κλπ., BSA 62, 1967, σ. 77 κ.ἑ.

4. Fanoula Papazoglou, Les origines et la destinée de l'Etat Illyrien : Illyrii proprie dicti, Historia 14, 1965, σ. 143 κ.ἑ. Πρβ. R. Katičić, Nochmals Illyrii proprie dicti, Ziva Antika 16, 1966, σ. 241 κ.ἑ.

5. Skender Anamali, Nouvelles fouilles en Albanie, Archeologia I, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1964, σ. 71 κ.ἑ. Πρβ. Archeologia, 33-34, Roma 1966, σ. 125 κ.ἑ.

6. Ἰδὲ π.χ. Alain Ducellier, Observations sur quelques monuments de l'Albanie, RA 1965, 2, σ. 153 κ.ἑ., καὶ Bull. Epigr. 1966, ἀριθ. 107 καὶ 233, 1967, ἀριθ. 336 κ.ἑ.

7. Annuaire κλπ. 17-18, 1965-1966 (ἀνάτυπο Skopje 1966), σ. 179 κ.ἑ. (σερβικά, μὲ γαλλικὴ περίληψη, σ. 185).

8. Annuaire κλπ. 19, 1967 (ἀνάτυπο Skopje 1967), σ. 307 κ.ἑ. (σερβικά, μὲ γαλλικὴ περίληψη, σ. 347 κ.ἑ.).

9. Christian Zervos, Naissance de la Civilisation en Grèce, I, Paris 1962, II, Paris 1963. Γενικὰ γιὰ τὴ Μακεδονία καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὴ Δυτικὴ καὶ τὴν Κεντρική, σ. 13 κ.ἑ. Γιὰ τὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία, σ. 15 κ.ἑ.

δονία σ' αὐτὸ ἔχει σημαντικὸ μέρος. Στὰ ἴδια Χρονικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχαν καταχωρισθῆ καὶ μερικὲς ἄλλες ἀπὸ τὶς γενικώτερες ἐκδόσεις, στὶς ὁποῖες ἡ Μακεδονία παίρνει ὅλο καὶ πιὸ πολὺ τὸ μέρος της. Τέτοιο εἶναι τὸ βιβλίο καὶ τοῦ P. Lévêque, ποὺ εἶχε βγῆ τὸ 1964 στὰ γαλλικὰ καὶ τώρα κυκλοφόρησε σὲ ἀγγλικὴ ἔκδοση[1]. Ὁ P. Lévêque ἀναφέρει, ἀλλὰ δὲν δέχεται τὴ θεωρία τῆς μακεδονικῆς προελεύσεως τῶν μινυακῶν ἀγγείων[2]. Γιὰ τὸ θέμα τῆς ἐθνικότητος τῶν Μακεδόνων λέει ἀπερίφραστα, ὅτι τώρα γίνεται δεκτὸ χωρὶς ἀμφισβήτηση, πὼς Ἤπειρος καὶ Μακεδονία κατοικεῖτο ἀπὸ Ἕλληνας καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα[3]. — Ὁ Eric J. Holmberg[4] χώρισε τὴ Νεολιθικὴ Ἐποχὴ τῆς στεριανῆς Ἑλλάδος σὲ τρεῖς περιόδους (ἡ πρώτη τελειώνει περίπου στὸ 5000 π.Χ., ἡ δεύτερη 5000 - 4200 π.Χ., ἡ τρίτη 4200 - 3000 ἢ 2800 π.Χ.). Στὶς περιόδους αὐτὲς παρακολούθησε καὶ τὴν ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ στὴ Μακεδονία. — Στὰ πρόσφατα γενικὰ συγγράμματα καὶ εἰδικὰ δημοσιεύματα φαίνεται σαφέστερα πόσο παίρνει ὅλο καὶ περισσότερο τὴ θέση της ἡ Μακεδονία. Στὸ ὡραῖο βιβλίο τοῦ Sinclair Hood π.χ., γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Αἰγαίου πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ἑλλήνων[5], γίνεται λόγος γιὰ τὸ μακεδονικὸ κρανίο τύπου Neanderthal ἀπὸ τὸ Σπήλαιο τῶν Πετραλώνων (σ. 16), γιὰ τὴ λίθινη παλαιολιθικὴ ἀξίνη ἀπὸ τὸ Παλαιόκαστρο τῆς Κοζάνης (σ. 16) καὶ τὸ μικρολιθικὸ χαρακτῆρα τῶν παλαιοτάτων γεωργικῶν συνοικισμῶν τῆς Μακεδονίας (σ. 17), γιὰ τὸ συνοικισμὸ τῆς Νέας Νικομήδειας (σ. 19 καὶ 21), γιὰ τὸ συσχετισμὸ τῶν προϊστορικῶν περιόδων τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν ἄλλων τόπων πρὸς Β., Ν. καὶ Α. (σ. 34), γιὰ μετακινήσεις πληθυσμῶν (σ. 66). Ἡ Μακεδονία δὲν περιλαμβάνεται στὸν κόσμο τῆς μυκηναϊκῆς κοινῆς (σ. 121), μολονότι φθάνουν ὥς ἐδῶ μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα, καὶ τὸ θέμα τῆς «εἰσβολῆς» τῶν Δωριέων ἀπὸ τὴ Μακεδονία συζητεῖται (σ.126 κ.ἑ.). — Σὲ κάθε γενικώτερη ἢ εἰδικώτερη ἔρευνα ἡ γνώση τοῦ καίριου χώρου τῆς Μακεδονίας γίνεται ἀπαραίτητη. Τοῦτο φαίνεται καὶ στὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Δ.Ρ. Θεοχάρη, ποὺ ἀναφέραμε[6], γιὰ τὴ Θεσσαλία, καὶ περισσότερο σὲ ἄλλες μελέτες. — Ὁ Vl. Milojčić σὲ γενικώτερη μελέτη του, ποὺ ἀναφέρεται καὶ στὴ

1. Pierre Lévêque, L'aventure grecque, Paris 1964, τώρα σὲ μετάφραση τῆς Miriam Kochan, The Greek Adventure, London 1968, πρβ. JHS 87, 1967, σ. 173.

2. P. Lévêque, ἔ.ἀ., σ. 21.

3. P. Lévêque, ἔ.ἀ., σ. 145. Πρβ. σ. 332, ὅπου ὁ Φίλιππος χαρακτηρίζεται «undeniably Greek in character as well as race (whatever Demosthenes may have said)». Δόξα τῷ Θεῷ! Ἡ ἱστορικὴ κρίση ξαναβρίσκει τὸ δρόμο της (ἰδὲ καὶ κατωτ., ἀριθ. 6).

4. E. J. Holmberg, The Neolithic Pottery of Mainland Greece, Göteborg 1964. Πρβ. RA 67, 1965, σ. 469 (J. Marcadé).

5. Sinclair Hood, The Home of the Heroes, The Aegean before the Greeks, Library of the Early Civilisations, London 1967.

6. Δ. Ρ. Θεοχάρη, Ἡ αὐγὴ τῆς θεσσαλικῆς Προϊστορίας, Βόλος 1967.

Μακεδονία, διαπιστώνει ὅτι διακοσμητικὰ συστήματα μὲ βάση τὸ μαίανδρο καὶ τὴ σπεῖρα παρουσιάζονται ἀπὸ τὴν πρωιμώτατη προκεραμεικὴ περίοδο σ' ὅλο τὸ χῶρο ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ ὥς τὴ Θεσσαλία, Μακεδονία, Βουλγαρία, Σερβία κλπ., καὶ ὥς τὴν Οὐγγαρία καὶ τὴ Ρουμανία, μάλιστα στὶς σφραγίδες πρῶτα. Ἔτσι συνεχίζεται ἡ περιπέτεια τῶν Wanderungen τῆς Bandkeramik καὶ τὸ πρόβλημα μένει μᾶλλον ἀνοιχτό[1]. — Σὲ μελέτη γιὰ τὶς πηγὲς τοῦ ὀψιανοῦ στὴν περιοχὴ τοῦ Αἰγαίου[2] περιλαμβάνεται καὶ ἡ Μακεδονία, εἰδικώτερα ἡ Νέα Νικομήδεια, τῆς ὁποίας πηγὴ τοῦ ὀψιανοῦ εἶναι, λέει, ἡ Μῆλος.— Ὁ Fritz Schachermeyr σὲ συνοπτικὴ μελέτη του γιὰ τὴ Νεολιθικὴ Ἐποχὴ τοῦ Αἰγαίου[3] προσέχει ἰδιαίτερα τὴ Μακεδονία, ἐνῶ ὁ Harald Hauptmann ἀφιέρωσε εἰδικὴ μελέτη στὴ Νεολιθικὴ Ἐποχὴ τῆς Μακεδονίας[4].— Κατεβαίνοντας πρὸς τὶς ὕστερες φάσεις τῆς Νεολιθικῆς καὶ πρὸς τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ἔχουμε ἐπίσης ἐνδιαφέρουσες μελέτες γενικώτερες καὶ εἰδικώτερες. Ἡ μελέτη τοῦ Borislav Jovanović γιὰ τὴ χρονολογία τῆς Χαλκολιθικῆς περιόδου στὴ Γιουγκοσλαβία[5] ἐνδιαφέρει καὶ τὴ μελέτη τῆς Μακεδονίας. Σταθερὸς φίλος τῆς Μακεδονίας ὁ D. H. French, δημοσίευσε μελέτη, ποὺ ἀναφέρεται σὲ προβλήματα τῆς Ὕστερης Νεολιθικῆς καὶ τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ στὴ Μακεδονία[6]. Ἄλλη χρήσιμη ἐργασία του, γιὰ τὴν ὁποία τοῦ εἴμεθα εὐγνώμονες, κυκλοφόρησε σὲ περιωρισμένο ἀριθμὸ δακτυλογραφημένων ἀντιτύπων[7] καὶ εἶναι προσιτὴ στὶς βιβλιοθῆκες τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου καὶ τοῦ Μουσείου τῆς Θεσσαλονίκης. — Σὲ γενικώτερο βιβλίο γιὰ τὰ ἀγγεῖα τῆς Χαλκῆς Ἐποχῆς τῆς Ἑλλάδος παραλέγονται κάπως τὰ μυκηναϊκὰ εὑρήματα τῆς Μακεδονίας, ὅπως καὶ τὰ περὶ δωρικῆς καταστροφῆς, χωρὶς τεκμηρίωση[8]. — Τὰ μυκηναϊκὰ εὑρήματα τῆς Μακεδονίας καταχωρίζει ὁ Hope Simpson σὲ γενικώτερο Γεωγραφικὸ Λεξικὸ καὶ Ἄτλαντα γιὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς τόπους[9], παραπέμποντας κυρίως στὸν W. A. Heur-

1. V l. M i l o j č i ć, Zur Frage der Herkunft des Mäanders und der Spirale bei der Bandkeramik Mitteleuropas, Jahrbuch RGZM 11, 1964, σ. 57 κ.ἑ.

2. C. R e n f r e w, J. R. C a n n καὶ J. E. D i x o n, Obsidian in the Aegean, BSA 60, 1965, σ. 225 κ.ἑ.

3. F r i t z S c h a c h e r m e y r, Das ägäische Neolithikum, Lund 1964. Πρβ. RA 67, 1965, σ. 470 κ.ἑ. (H. Gallet de Santerre).

4. H. H a u p t m a n n, Zum Neolithikum in Macedonien, Istanbuler Mitteilungen 17, 1967, σ. 1 κ.ἑ.

5. B. J o v a n o v i ć, Le group culturel de Baden-Kostolac et la chronologie de l'eneolithique en Yougoslavie, Starinar, N.S., 15-16, 1964-65, γαλλικὴ περίληψη, σ. 19 κ.ἑ.

6. D. H. F r e n c h, Some Problems in Macedonian Prehistory, BS 7, 1966, σ. 103 κ.ἑ.

7. D. H. F r e n c h, Index of Prehistoric Sites in Central Macedonia and Catalogue of Sherd Material in the University of Thessaloniki, Athens, Ἰούνιος 1967.

8. A. D. L a c y, Greek Pottery in the Bronze Age, London 1967, σ. 157 καὶ 285.

9. R. H o p e S i m p s o n, A Gazetter and Atlas of Mycenaean Sites, Institute of Clas-

tley[1] καὶ τὸν Φ. Μ. Πέτσα[2]. — Σὲ γενικώτερη σύνοψη τῶν προϊστορικῶν ἐρευνῶν περιλαμβάνει καὶ τὴ Μακεδονία ὁ Fritz Schachermeyr[3]. — Κατὰ τὴν Πρώιμη Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου ὁ Jan Bouzek διαπιστώνει βόρεια στοιχεῖα στὴν Ἑλλάδα, σὲ χάλκινα πουλάκια[4], σὲ πήλινες «πυξίδες» γεωμετρικὲς καὶ σὲ ὅμοια χάλκινα μικροτεχνήματα, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τὴ θέση Τσαουσίτσα τοῦ Νομοῦ Κιλκὶς (κοντὰ στὰ Σουλτογιαννέικα) καὶ ἀπὸ τὸν Ἅγιο Παντελεήμονα (Πάτελι) τοῦ Νομοῦ Φλωρίνης[5]. — Ὁ Anthony Snodgrass στὸ βιβλίο του γιὰ τὰ ἀμυντικὰ καὶ ἐπιθετικὰ ὅπλα τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὸ τέλος τῆς Χαλκῆς Ἐποχῆς ὡς τὸ 600 π.Χ.[6], περιέλαβε καὶ τὰ εὑρήματα τῆς Μακεδονίας[7], μάλιστα τῆς Βεργίνας[8]. Ἰδὲ καὶ κατωτ. ἀριθ. 20. — Στὴ σχέση τῶν Φρυγῶν τῆς Μ. Ἀσίας μὲ τοὺς Βρύγες τῆς Μακεδονίας (ἰδὲ ἀνωτ. ἀριθ. 2) ἀναφέρεται μιὰ ἀπὸ τὶς μελέτες τοῦ K. Bittel, ποὺ εἶχαν δημοσιευθῆ τὸ 1942 σ' ἕνα τόμο καὶ τώρα ἐπανεκδόθηκαν[9]. Τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῶν Φρυγῶν τῆς Μ. Ἀσίας ἀντιμετωπίζει καὶ μιὰ μελέτη τῆς Machteld Melling[10], ποὺ συνεργάζεται μέ τὸν καθηγητὴ Rodney Young στὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Γορδίου. Κατὰ τὴν ἑλληνικὴ ἐκδοχή, κυρίως κατὰ τὸν Ἡρόδοτο (7, 73) καὶ τὸ Στράβωνα (7, 295), οἱ Φρύγες ὡρμήθηκαν ἀπὸ τὴ Μακεδονία, ὅπου εἶχαν τὸ ὄνομα Βρύγες. — Ὁ Vladislav Popović συζητεῖ πάλι τὸ παλιὸ καὶ πολυσυζητημένο θέμα τῶν τάφων τοῦ Τρεμπένιστε[11]. Βλέπει περισσότερο αἰγυπτιακὰ-μινωϊκὰ στοιχεῖα θρησκείας παρὰ μυκηναϊκὰ (στὶς Μυκῆνες ἦταν, λέει, μόνον περαστικά). Τονίζει ὀρθὰ τὴ σημασία τῆς «Ἐγνα-

sical Studies, University of London, Bulletin Supplement No. 16, 1965, σ. 172 κ.ἑ. καὶ εἰκ. 2.

1. W. A. Heurtley, Prehistoric Macedonia, Cambridge 1939.

2. AE 1953-1954, Β', σ. 113 κ.ἑ.

3. F. Schachermeyr, Anzeiger fur der Altertumswissenschaft, 19, 1966, σ. 1 κ.ἑ.

4. Eirene 6, 1967, σ. 115 κ.ἑ., σποράδην.

5. J. Bouzek, Zu einigen nördlichen Elementen in der frühgrieschen Tonware, Acta Universitatis Carolinae, Graecolatina Pragensia, 3, 1966, σ. 65 κ.ἑ., εἰκ. 2.

6. A. Snodgrass, Early Greek Armour and Weapons from the End of the Bronze Age to 600 B.C., Edinburgh 1964. Πρβ. βιβλιοκρισία AJA 70, 1966, σ. 76 κ.ἑ. (Ann Konrad Kundsen).

7. A. Snodgrass, ἔ.ἀ., σ. 20, 34, 203, 211 κ.ἑ. καὶ 234.

8. A. Snodgrass, ἔ.ἀ., σ. 38 κ.ἑ., 45 κ.ἑ., 94, 103, 118, 123 καὶ 212.

9. Kurt Bittel, Kleinasiattische Studien, Amsterdam 1967 (ἐπανέκδοση), σποράδην, κυρίως σ. 66 κ.ἑ.

10. M. J. Melling, Mita, Mushki and Phrygians, Anadolu Arastirmalari 2, 1 - 2, 1965, σ. 317 κ.ἑ. Πρβ. R. D. Barnett, Phrygia and the Peoples of Anatolia in the Iron Age, CAH II, XXX (ἀνάτυπο, Cambridge 1967).

11. Vl. Popović, Sur l'origine des odjets grecs archaiques de la necropole de Trebeniste et le problème des masques d'or, Starinar, N.S., 15-16, 1964-65, γαλλικὴ περίληψη, σ. 30. Πρβ. προηγούμενο ἄρθρο του, Archaelogia Jugoslavica 5-6, 1964-1965, σ. 33 κ.ἑ. Σχετικὰ αὐτ., σ. 73 κ.ἑ.

τίας» ὁδοῦ καὶ στοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Ἔφερνε σ' ἐπαφὴ διὰ ξηρᾶς τὶς ἀποικίες τῶν ἑκάστοτε θαλασσοκρατόρων ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη μεριὰ τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου (ὁ Porović τὸ ὁρίζει σχηματικά: Ἐπίδαμνος - Ὄλυνθος). Σήμερα, μὲ τὴν παρεμβολὴ τῆς Ἀλβανίας, ξεχνοῦμε τὴ σημασία αὐτῆς τῆς ὁδοῦ γιὰ ὅλες τὶς περιόδους, προϊστορικὲς καὶ ἱστορικές.

5. Τοπογραφία. Μᾶς διέφυγε ἀπὸ τὰ προηγούμενα Χρονικὰ 1951 - 65 ἐνδιαφέρουσα γιὰ τὴν τοπογραφία τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου μελέτη τοῦ John A. Alexander[1].— Οἱ ἐρευνηταὶ τῆς Βορείου Ἑλλάδος θὰ χαροῦν τὴν ἀνατύπωση (ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ 1835) τῶν «ταξιδιῶν» τοῦ W. M. Leake[2].— Κάποιο ἐνδιαφέρον καὶ γιὰ τὴν τοπογραφία παρουσιάζει μελέτη τοῦ Otto Markl[3] γιὰ τὴ μορφὴ κατὰ τὴ φραγκοκρατία ὀνομάτων, ὅπως π.χ. τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Βεροίας, τῆς Ἐδέσσης κλπ.

6. Ἱστορία. Στὰ Χρονικὰ 1951 - 65 μποροῦσε νὰ εἶχαν καταχωρισθῆ δυὸ σλαβόγλωσσες Ἱστορίες τῆς Ἀρχαίας Μακεδονίας, μιὰ ρωσσικὴ[4] καὶ μιὰ βουλγαρική[5]. — Μερικὲς ἐπανεκδόσεις καὶ μεταφράσεις εἶναι ἀξιοσημείωτες γιὰ τὸ κακό, πού, μαζὶ μὲ τὸ καλό, μπορεῖ νὰ κάνουν. Ἡ δίτομη Ἱστορία τοῦ Ernst Kornemann ἔγινε ἕνας τόμος σὲ μεταθανάτια ἔκδοση[6]. Ξαναπαρουσιάζονται ἔτσι σκουριασμένες συζητήσεις γιὰ τὴν ἐθνικότητα τῶν Μακεδόνων καὶ τὸν «ἐξελληνισμὸ» τους (σ. 62 κ.ἑ.). Ἀγγλικὴ μετάφραση τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος τοῦ Jean Hatzfeld (τῆς ἀναθεωρημένης ἀπὸ τὸν Andrée Aymard, ποὺ πέθανε τὸ 1964) δημοσιεύθηκε μὲ μικρὴ εἰσαγωγὴ τοῦ D. J. Mosley[7]. Ὁ Φίλιππος Ε' τοῦ F. W. Walbank εὐπρόσδεκτος ξαναβγῆκε, ὕστερα ἀπὸ 27 χρόνια, μὲ νέο πρόλογο κλπ[8]. Ἐνδιαφέρουσες

1. J. A. Alexander, Thucydides and the Expedition of Callias against Potidaea, 432 B.C., AJP 83, 1962, σ. 265 κ.ἑ.

2. W. M. Leake, Travels in Northern Greece, I - IV, Amsterdam 1967.

3. O. Markl, Ortsnamen Griechenlands in «frankisher» Zeit, Graz - Köln 1966.

4. A. S. Chofman, Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας (ρωσσικά), Kazan, τόμος 1, 1960, τόμος 2, 1963. Βιβλιοκρισίες A. Fol, Istoriceski pregled 18, 1962, 5, σ. 93 κ.ἑ. (βουλγαρικά), F. Papazoglou, Ziva antica 11, 1962, σ. 441 κ.ἑ. (σερβικά), N. N. Picous, Questions de l'histoire, I, 1964, σ. 157 κ.ἑ.

5. A. Fol, Ἡ σύσταση καὶ ἡ ἐξέλιξη τοῦ μακεδονικοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ 6ου-2ου αἰ. π.Χ. (βουλγαρικά), Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας, 57, 1963-64.

6. E. Kornemann, Weltgeschichte des Mittelmeerraumes von Philipp II von Makedonien bis Muhammed, München 1967.

7. J. Hatzfeld, History of Ancient Greece, London 1966.

8. F. W. Walbank, Philip V of Macedon, London 1967. Πρβ. Gnomon 40, 1968, σ. 314 κ.ἑ. (Stewart Irvin Oost).

παρατηρήσεις τοῦ A. Momigliano γιὰ τὴν πρώτη ἐμφάνιση, κατὰ τὸ 18ο αἰώνα, τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος (ἰδιαίτερα τοῦ Φιλίππου Β'), εἶναι τώρα προσιτὲς σ' ἕνα τόμο μὲ μικρὲς μελέτες του. Ὁ A. Momigliano στὸν ἐναρκτήριο λόγο του στὸ University College τοῦ Λονδίνου τὸ 1952, εἶχε πῆ, πὼς τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ἱστορία στοὺς νεώτερους χρόνους ἄρχισε ἀπὸ μιὰ συζήτηση γιὰ τὴν παρακμὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τὸν 4ο αἰ. π.Χ. Καὶ τότε ἰδανικὲς μορφὲς ὑψώθηκαν στὴν Εὐρώπη ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος[1]. — Ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς μελέτες τῆς διετίας 1966-1967 λίγες ἀναφέρονται στοὺς χρόνους πρὸ τοῦ Φιλίππου, οἱ περισσότερες στοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους. Ὁ H. Kleinknecht μεταφράζει στὰ γερμανικὰ καὶ πραγματεύεται τὸ μύθο τῶν Μακεδόνων (Ἡροδ. 8,137-138)[2]. Στὴν πρώιμη ἱστορία τῆς Μακεδονίας, κυρίως τῆς Παιονίας, ὅπως μᾶς τὴν παρουσιάζει ὁ Ἡρόδοτος (5,1-28) ἀναφέρεται καὶ ἄρθρο τοῦ Ernest Will[3]. — Στὴ δίτομη βελγικὴ ἔκδοση, ποὺ πιάνει τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ ἀπὸ τὶς ρίζες του καὶ φθάνει ὥς τὶς μέρες μας, ἔχει καὶ ἡ Μακεδονία τὸ μέρος της. Κυκλοφόρησε ὁ πρῶτος τόμος τὸ 1967[4], ὁ δεύτερος κυκλοφορεῖ τὸ 1969 (πρβ. καὶ κατωτ. ἀριθ. 42). — Εἰδικώτερα, στὶς ἀποικίες τῶν μακεδονικῶν παραλίων ἀναφέρονται τὸ ὡραῖο βιβλίο τοῦ John Graham γιὰ τὶς σχέσεις μητροπόλεως καὶ ἀποικιῶν, μὲ εἰδικὸ παράρτημα γιὰ τοὺς πολίτες τῆς Ἀμφιπόλεως[5], καὶ διάλεξη τοῦ N.M. Κοντολέοντος γιὰ τὴν ἀποικιακὴ ἐξάπλωση τῆς Εὐβοίας[6]. — Ἀπὸ τὶς ἐργασίες «ἐπὶ τῶν πηγῶν» τῆς Ἱστορίας ἀξιομνημόνευτα εἶναι ἄρθρα τοῦ J. R. Ellis, ποὺ χρονολογεῖ τὸν πρῶτο Φιλιππικὸ τοῦ Δημοσθένη κατὰ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 350 π.Χ. τὸ ἐνωρίτερο[7], τοῦ W. Robert Connor γιὰ τὰ Φιλιππικὰ τοῦ Θεοπόμπου τοῦ Χίου[8], τοῦ Christopher Ehrhardt, ποὺ ἀρνεῖται ὅτι ὁ Φίλιππος ἐπενέβη στὴ Θεσσαλία κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του (Διοδ. 16,14,1-2) καὶ

1. Arnaldo Momigliano, Studies in Historiography, London 1966, σ. 58.

2. H. Kleinknecht, Herodot und die makedonische Urgeschichte, Hermes 94, 1966, σ. 134 κ.ἑ.

3. E. Will, Hérodote et la jeune péonienne, REG 80, 1967, σ. 176 κ.ἑ.

4. Ch. Delvoye - G. Roux κ.ἄ., La civilisation greque de l'antiquité à nos jours, I, Bruxelles 1967.

5. A. J. Graham, Colony and Mother City in Ancient Greece, Manchester 1964, πρβ. The Classical Journal 60, 1964-65, σ. 374 (D. W. Bradeen), JHS 86, 1966, σ. 243 κ.ἑ. (L. H. Jeffery), Class. Phil. 61, 1966, σ. 121 κ.ἑ. (Stewart Irvin Oost). Ἰδὲ καὶ κατωτ., ἀριθ. 205.

6. Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν 13, 1966, σ. 20 (Εὔβοια παρὰ τὴν Ἔδεσσαν, Στρ. 10, 449), σ. 27 κ.ἑ. (Χαλκιδική).

7. J. R. Ellis, The Date of Demosthenes' First Philippic, REG 78, 1966, σ. 636 κ.ἑ.

8. W. Robert Connor, History without Heroes: Theopompus' Treatment of Philip of Macedon, Greek-Roman and Byzantine Studies 8, 1967, σ. 133 κ.ἑ.

δὲν δέχεται τὴ διόρθωση ἀπὸ Π α γ ὰ ς σὲ Π α γ α σ ὰ ς (Διοδ. 16,31, 6)[1], καὶ τοῦ E. Badian γιὰ τὸ πρόβλημα τῶν «Ὑπομνημάτων», τὰ ὁποῖα ἄφησε κατὰ τὸ θάνατό του ὁ Μ. Ἀλέξανδρος καὶ ἀναφέρονται καὶ στὴ μητροπολιτικὴ Μακεδονία[2]. Σπουδαιότερη εἶναι ἡ ἐργασία τοῦ F. W. Walbank στὸν Πολύβιο. Ὁ πρῶτος τόμος τοῦ βιβλίου του κυκλοφόρησε τὸ 1957, ὁ δεύτερος τὸ 1967[3]. Παρὰ τὴν ἀρχικὴ πρόβλεψη θὰ ὑπάρξη καὶ τρίτος τόμος γιὰ τὰ βιβλία XX-XXXIX τοῦ Πολυβίου. Ὁ δεύτερος τόμος, ποὺ μᾶς ἐνδιαφέφέρει ἐδῶ, περιλαμβάνει τὰ βιβλία VII-XVIII. Ὁ F. W. Walbank ἀναφέρεται καὶ στοὺς ἀρχαίους καὶ στοὺς νεώτερους συγγραφεῖς κατὰ τὴ συζήτηση τῶν ἱστορικῶν καὶ ἱστοριογραφικῶν προβλημάτων τῶν δύο πρώτων πολέμων τῶν Ρωμαίων κατὰ τῆς Μακεδονίας. Ματαίως ὅμως θὰ ζητήση ὁ ἀναγνώστης ἐνημέρωση στὰ νεώτερα ἀρχαιολογικὰ δεδομένα τῆς Μακεδονίας. Γιὰ τὴν Πέλλα π.χ. μένει μὲ τὶς παραπομπὲς τοῦ πρώτου τόμου στὸν Leake (σ. 521), μολονότι ὁ συγγραφεὺς εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ πῆ τὰ νεώτερα στὸ δεύτερο τόμο (σ. 12), ὅπου (σ. 164) μιλάει γιὰ τὴ θέση π.χ. τῆς Ὀλύνθου καὶ πηγή του ἐδῶ εἶναι ὁ (προπολεμικὸς) D. M. Robinson. — Ὁ Δημ. Κανατσούλης συνεχίζει τὸ ἔργο του στὴν ἱστορία καὶ προσωπογραφία τῆς Μακεδονίας. Κυκλοφόρησε τὸ 1967 ἀνάτυπο συμπληρώματος τῆς Προσωπογραφίας του, ποὺ δημοσιεύθηκε στὸν ἕβδομο τόμο τῶν Μακεδονικῶν[4]. Περιλαμβάνονται 290 νέα πρόσωπα (ὑπ' ἀριθ. 1523-1812), Προσθῆκαι καὶ Διορθώσεις στὴ Μακεδονικὴ Προσωπογραφία τοῦ 1955. Βέβαια καὶ ἡ παλαιὰ καὶ ἡ νέα Προσωπογραφία ἔχουν ἀναπόφευκτα τὴν ἀνάγκη καὶ νέων προσθηκῶν καὶ διορθώσεων, ὅπως συμβαίνει πάντοτε μὲ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰ δημοσιεύματα. Στὸ νέο δημοσίευμα π.χ. ἡ δίγλωσση ἐπιγραφή, ὅπου ἀναφέρεται ὁ ὑπ' ἀριθ. 1527 Athenodorus Leontus, λέγεται ὡς ἀδημοσίευτη, ἀλλὰ εἶναι δημοσιευμένη[5]. Οἱ ἀριθμοὶ 1630 καὶ 1647 πάλι θέλουν ἀπαραίτητα παραπομπὴ στὴ νέα δημοσίευση τῶν κομματιῶν, γιατὶ ἔτσι κερδίζεται καὶ γιὰ τὸ πρῶτο κομμάτι χρονολογία μὲ τοὺς δύο τρόπους, ἀκτιακὴ καὶ μακεδονική[6]. Ἐν τῷ μεταξὺ δημοσιεύθηκαν βιβλιοκρισίες γιὰ μελέτες τοῦ Δ. Κανατσούλη, ποὺ ἀναφέραμε στὰ Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 7. Ὁ Jürgen

1. C. E h r h a r d t, Two Notes on Philip of Macedon's First Interventions in Thessaly, The Classical Quarterly 17, 1967, σ. 296 κ.ἑ.

2. E. B a d i a n, A King's Notebooks, Harvard Class. Studies, 72, 1967, σ. 183 κ.ἑ.

3. F. W. W a l b a n k, A Historical Commentary on Polybius, II, Commentary on Books VII-XVIII, Oxford 1967.

4. Δ. Κ α ν α τ σ ο ύ λ η, Μακεδονικὴ Προσωπογραφία (ἀπὸ τοῦ 148 π.Χ. μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου), Συμπλήρωμα, Θεσσαλονίκη 1967 (Μακεδονικὰ 7, 1966-67, σ. 158-199).

5. Ἰδὲ BS 4, 1963, σ. 166 καὶ πίν. IX, 1.

6. BCH 81, 1957, σ. 387 κ.ἑ.

Deininger[1] κρίνοντας τὴν Ἱστορία τῆς Μακεδονίας τοῦ ζητάει περισσότερες ἀποδείξεις περὶ τῆς ἑλληνικότητος τῶν Μακεδόνων! Ἀλλὰ τὸ βιβλίο τοῦ Δ. Κανατσούλη, ἑλληνικὰ γραμμένο, προορίζεται κυρίως γιὰ τοὺς Ἕλληνες καὶ αὐτοὶ ἔχουν μάθει στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο τὰ ἁπλᾶ πράγματα. Ἡ ἐπανάληψη προκαλεῖ ἀηδία. Ὁ J. Deininger ἐξ ἄλλου θὰ ἤθελε, λέει, παραπομπὴ καὶ στὴ δίτομη ρωσικὴ Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Μακεδονίας τοῦ A. S. Šofman, ἡ ὁποία «σημειωτέον» εἶναι γραμμένη «κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ Μαρξισμοῦ». Ἀλλ' ἀφοῦ Γερμανοὶ μπορεῖ νὰ εἶναι καθυστερημένοι στὴν ἐνημέρωσή τους, τί παραπομπὴ νὰ γίνη πίσω ἀπὸ τὸ παραπέτασμα, ὅπου τὸ πρῶτο βιβλίο γιὰ τὴ Μακεδονία καὶ βασικό, ἡ μακεδονικὴ γῆ καὶ τὰ μνημεῖα της, εἶναι τελείως ἄγνωστα; Ὁ J. Deininger, τέλος, παραπονεῖται, γιατὶ ὁ Δ. Κανατσούλης ἀναφέρει μόνο μιὰ φορὰ τὸ Δημοσθένη. Vae victis! Δίκαιος ὁ P. Lévêque καὶ πιὸ ἐνημερωμένος κρίνει τό: Ἡ Μακεδονία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχελάου[2]. Ὁ ἴδιος P. Lévêque στὸ βιβλίο του, ποὺ ἀναφέραμε (ἰδέ. ἀνωτ. ἀριθ. 4) τονίζει τὴ σημασία βασιλέων, ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος Α', ὁ Περδίκκας Β' καὶ ὁ Ἀρχέλαος (σ. 263), ἐπισημαίνει τὴ σπουδαιότητα τῆς διονυσιακῆς λατρείας στὴ Μακεδονία (σ. 309), ἱστορεῖ τὰ γεγονότα ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Φιλίππου καὶ ἑξῆς (σ. 321 κ.ἑ.) καὶ τώρα, βέβαια, μπορεῖ νὰ γράφη: He (ὁ Φίλιππος) adorned his capital Pella with beautiful buildings. Κανένας δὲν τὰ εἶπε ἔτσι πρὶν ἀπὸ τὸ 1957. — Ὁ Κάσσανδρος ἔγινε θέμα δύο ἰταλικῶν μελετῶν: μιᾶς μονογραφίας τοῦ M. Fortina καὶ ἑνὸς ἄρθρου τοῦ G. Bendinelli. Ὁ Marcello Fortina στὴν ἐξαντλητικὴ ἱστορικὴ μονογραφία του γιὰ τὸν Κάσσανδρο[3], δίνει ἄλλη μιὰ ἀπόδειξη πὼς οἱ ἱστορικοὶ δὲν διαβάζουν τοὺς ἀρχαιολόγους (συχνὰ συμβαίνει καὶ τὸ ἀντίστροφο) καὶ πὼς οἱ Ἰταλοὶ δὲν διαβάζουν τὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία. Μιλάει π.χ. γιὰ τὴν ἵδρυση τῆς Ποτιδαίας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης χωρὶς καμιὰ ἀναφορὰ στὶς νεώτερες ἔρευνες[4]. Ὁ G. Bendinelli ἐξ ἄλλου γράφει γιὰ τὸν Κάσσανδρο, ὅπως παρουσιάζεται στὸ Βίο τοῦ M. Ἀλεξάνδρου, τοῦ Πλουτάρχου[5]. — Ἄρθρο τοῦ G. Daux γιὰ τοὺς θεωροδόκους ἐνδιαφέρει καὶ τὴν Ἱστορία τῆς Μακεδονίας[6]. — Πλάγιο φῶς στὴν Ἱστορία τῶν Μακεδόνων ἔρχεται ἀπὸ μελέτες στὴν Ἱστορία γειτονικῶν χωρῶν, ὅπως π.χ. ἀπὸ τὰ

1. Gnomon 37, 1965, σ. 631 κ.ἑ.

2. REA 68, 1966, σ. 169 κ.ἑ.

3. M. Fortina, Cassandro, Re di Macedonia, Torino 1965, πρβ. Rivista di Studi Classici, 13, 1965, σ. 121 κ.ἑ. (V. D'Agostino), Rivista di Filologia Classica, N.S., 94, 1966, σ. 491 κ.ἑ. (Maria Teresa Mani Piraino), Gnomon 38, 1966, σ. 306, (Gerhard Wirth).

4. M. Fortina, ἔ.ἀ., σ. 40 κ.ἑ. Πρβ. Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 19, 20, 22 καὶ 83.

5. G. Bendinelli, Cassandro di Macedonia nella Vita plutarchea di Alessandro Magno, Rivista di Filologia Classica, N.S., 93, 1965, σ. 150 κ.ἑ.

6. G. Daux, Théores et théorodoques, REG 80, 1967, σ. 292 κ.ἑ.

κεφάλαια, ποὺ ἀναφέρονται στὸ βασίλειο τῶν Μακεδόνων, ἑνὸς νέου βιβλίου τοῦ Arnold Toynbee[1]. Ὁ Ἰωάννης Α. Βάρτσος ἐξετάζει τὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Πύρρου στὴ Μακεδονία ὥσπου τὸν ἔκλεισε ὁ Λυσίμαχος στὴν Ἔδεσσα καὶ τὸν ἀνάγκασε νὰ ἐπανέλθη στὴν Ἤπειρο[2]. Μέρος μακεδονικῆς ἱστορίας βλέπει μὲ ἐνδιαφέρον ὁ ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου τοῦ Α. Κ. Ὀρλάνδου γιὰ τὴν Ἀλίφειρα[3]. Ὁ Ἐμμ. Ἰ. Μικρογιαννάκης, τέλος, ἐξετάζει ἕνα ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον θέμα : τὴν Κρήτη κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχή, συνεπῶς καὶ τὶς σχέσεις της πρὸς τὴ Μακεδονία[4]. — Προβλήματα διοικήσεως καὶ πολιτικῆς τῶν Μακεδόνων στὴν ἄλλη Ἑλλάδα ἀναπτύσσει σὲ ἄρθρο του ὁ Karl-Wilhelm Welwei[5]. — Στὴ σύγκρουση τῶν Μακεδόνων μὲ τοὺς Ρωμαίους καὶ στὴν κατάσταση τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση ἀναφέρονται μιὰ σειρὰ μελετῶν. Ἑρμηνεία τῆς πρώιμης δραστηριότητος τῶν Ρωμαίων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἀντιδράσεως τῶν Μακεδόνων ἀφ' ἑτέρου, στὶς ἐνδιάμεσες χῶρες πρὸς Ἀνατολὰς τῆς Ἀδριατικῆς, ἐπιχειρεῖ ὁ Harry J. Dell σ' ἕνα ἐνδιαφέρον ἄρθρο του[6]. Οἱ μελέτες τοῦ E. Badian στὴν ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ Ἱστορία κρίνονται σὲ μιὰ σειρὰ βιβλιοκρισίες[7]. — Τὴν κατάσταση τῆς Μακεδονίας κατὰ τὰ ἔτη 57-55 π.Χ. καὶ τὴ δράση τοῦ ἀνθυπάτου Λ. Καλπουρνίου Πείσωνος περιγράφει σὲ ἄρθρο του ὁ Θεόδωρος Χ. Σαρικάκης[8]. — Ὁ G. W. Bowersock στὸ βιβλίο του γιὰ τὸν Αὔγουστο καὶ τὶς σχέσεις του μὲ τὸν ἑλληνικὸ κόσμο[9], ἀναφέρεται καὶ στὴ Μακεδονία[10], ἰδιαίτερα στὸ κοινὸ τῶν Μακεδόνων μὲ ἕδρα τὴ Βέροια[11]. Ἰδὲ καὶ κατωτ. ἀριθ. 7 καὶ 8.

---

1. A. J. Toynbee, Hannibal's Legacy κλπ., I, Rome and her Neighbours before Hannibal's Entry, κυρίως σ. 64 κ.ἑ., II, Rome and her Neighbours after Hannibals Exit, σποράδην.

2. I. A. Βάρτσου, Ἀκμὴ τοῦ Πύρρου καὶ ἐπέμβασις αὐτοῦ εἰς τὴν Μακεδονίαν, Ἀθηνᾶ 67, 1963-64, σ. 87 κ.ἑ.

3. A. K. Ὀρλάνδου, Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα καὶ τὰ μνημεῖα της, Ἀθῆναι 1967 - 68, σποράδην.

4. Ἐμμ. Ι. Μικρογιαννάκη, Ἡ Κρήτη κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους κλπ., Ἀθῆναι 1967.

5. K. - W. Welwei, Das makedonische Herschaftssystem in Griechenland und die Politik des Antigonos Doson, Rhein. Museum 110, 1967, σ. 306 κ.ἑ.

6. H. J. Dell, Antigonus III and Rome, Class. Phil. 62, 1967, σ. 94 κ.ἑ.

7. JRS 55, 1965, σ. 229 κ.ἑ. (J.P.V. D. Baldson), The Classical Review 15, 1965, σ. 83 κ.ἑ. (A.H. McDonald), Archaeology 18, 1965, σ. 244 κ.ἑ. (J.A.O. Larsen).

8. Θ. Χ. Σαρικάκη, Ἡ ἐν Μακεδονίᾳ δρᾶσις τοῦ Πείσωνος, Πλάτων 18, 1966, σ. 317 κ.ἑ.

9. G. W. Bowersock, Augustus and the Greek World, Oxford 1965.

10. G. W. Bowersock, ἐ.ἀ., σ. 58 κ.ἑ., 108 καὶ 152 κ.ἑ.

11. G. W. Bowersock, ἔ.ἀ., σ. 97 κ.ἑ.

7. Μέγας Ἀλέξανδρος (Ἱστορία). Ἡ προσωπικότητα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἶναι πάντοτε στὴν πρώτη σειρὰ τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν φιλολόγων καὶ τῶν ἱστορικῶν τῆς Τέχνης. Ἀδύνατο νὰ εἶναι ἐξαντλητικὸ τὸ Χρονικὸ μας στὸ κεφάλαιο αὐτό. — Πρῶτα μερικὲς ἐπανεκδόσεις καὶ μεταφράσεις: Ἡ αἰώνια Ἱστορία τοῦ J. G. Droysen διαβάζεται ἀκόμη, τώρα σὲ νέα ἔκδοση μὲ πρόλογο τοῦ E. Boehringer κλπ[1]., ἐνῶ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος τοῦ Ulrich Wilken βγῆκε σὲ ἀγγλικὴ μετάφραση ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκδοση στὰ γερμανικὰ τὸ 1931, τώρα μὲ Πρόλογο, Εἰσαγωγὴ στὶς σπουδὲς γιὰ τὸ Μ. Ἀλέξανδρο, Σημειώσεις καὶ Βιβλιογραφία ἀπὸ τὸν Eugene N. Borza, καθηγητὴ τῆς Ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πολιτείας τῆς Πεννσυλβανίας[2]. Νέα ἔκδοση ἔχουμε ἐπίσης τοῦ βιβλίου τοῦ A.F. Savill[3]. Σὲ ἀμφισβητούμενα θέματα σχετικὰ μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀναφέρονται 16 ἄρθρα διάσπαρτα δώδεκα εἰδικῶν, τὰ ὁποῖα συγκέντρωσε ὁ G.T. Griffith σ'ἕνα τόμο[4]. — Σὲ ἐπίμαχο θέμα ἀναφέρεται καὶ τὸ βιβλίο τοῦ H. C. Baldry[5]. Τὸ θέμα τὸ συζήτησαν παλαιότερα οἱ καθηγηταὶ Turn, Badian κλπ. καὶ ἀκόμα θὰ συζητεῖται. — Τὸ 2ο τεῦχος τοῦ 1965 τοῦ περιοδικοῦ (τῆς ἀγγλικῆς Classical Association) Greece and Rome εἶναι ἀφιερωμένο στὴν προσωπικότητα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ἕνα κεφάλι τοῦ νεαροῦ Ἀλεξάνδρου ὡς frontispiece καὶ μιὰ εἰσαγωγὴ τοῦ J. V. M(uir) προηγοῦνται καὶ ἀκολουθοῦν ἐννέα κεφάλαια, γιὰ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Ἀλεξάνδρου (J. R. Hamilton τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Otago τῆς Νέας Ζηλανδίας), γιὰ τὸ μακεδονικὸ «background» (G. T. Griffith τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Cambridge), γιὰ τὶς στρατηγικὲς ἱκανότητες τοῦ Ἀλεξάνδρου (A.R. Burn, τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γλασκώβης), γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο στὶς Ἰνδίες (A.K. Narain τοῦ Banaras Bindu University τῶν Ἰνδιῶν), γιὰ τὴ διοίκηση τῆς αὐτοκρατορίας (E. Badian τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Leeds), γιὰ τὰ πορτραῖτα τοῦ Ἀλεξάνδρου (M. Bieber, τοῦ Πανεπιστημίου Columbia τῶν ΗΠΑ), γιὰ τὴν Ἀθήνα στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου (F. Mitchel τοῦ University of Missouri τῶν ΗΠΑ), γιὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (P. A. Brunt τοῦ Κολλεγίου Oriel τῆς Ὀξφόρδης) καὶ γιὰ τὰ ἱστορικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Ἀλεξάνδρου (C. Bradford Welles τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Yale τῶν ΗΠΑ). Τὸ τεῦχος συνοδεύεται ἀπὸ χάρτη τῆς ἐκστρατείας

---

1. J. G. Droysen, Geschichte Alexanders des Grossen, Πρόλογος E. Boehringer, Ἐπιμέλεια καὶ Ἐπίλογος G. Ressing, Düsseldorf 1966.

2. Ulrich Wilcken, Alexander the Great, transl. by G.C. Richards, W. W., Norton, New York 1967.

3. A. F. Savill, Alexander the Great and his Time, New York 1966.

4. G. T. Griffith, Alexander the Great, The Main Problems, Cambridge 1966. Πρβ. βιβλιοκρισία τοῦ A. R. Burn, JHS 17, 1967, σ. 175 κ.ἑ.

5. H. C. Baldry, The Unity of Mankind in Greek Thought, Cambridge 1965. Πρβ. Class. Phil. 62, 1967, σ. 154 κ.ἑ. (Stuart Irvin Oost), JHS 17, 1967, σ. 169 κ.ἑ. (A. R. Burn).

τοῦ Ἀλεξάνδρου. — Τοπογραφικά, ἱστορικὰ καὶ ἄλλα θέματα θίγονται μαζὶ μὲ τὰ προβλήματα τῆς ὀργανώσεως τοῦ στρατοῦ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ποὺ ἀποτελοῦν τὸ θέμα ἄρθρου τοῦ P. A. Brunt[1]. — Σημειώνουμε τέλος δυὸ εἰδικὲς μελέτες[2] καὶ ἕνα βιβλίο ἀκόμη γενικὸ[3] γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο.

8. Μέγας Ἀλέξανδρος (Τέχνη). Ἡ Margaret Bieber[4] προσπάθησε νὰ ξεχωρίση, ἀνάμεσα στὰ πολυάριθμα πορτραῖτα τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸ νεαρὸ βλαστὸ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, τὸν κατακτητὴ τῆς Ἀσίας, τὸ διάδοχο τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, καί, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου ὥς τὸ τέλος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀλεξάνδρου σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψη περὶ αὐτοῦ σὲ κάθε ἐποχή, μὲ βάση τὰ κείμενα. — Μερικώτερες μελέτες, ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, καταχωρίζονται ἐδῶ μὲ τὴ σειρά, ποὺ δημοσιεύθηκαν. Ἄρθρο τοῦ J. P. Guépin ἀναφέρεται σὲ χαρακτηριστικὰ τῶν πορτραίτων τοῦ Ἀλεξάνδρου[5]. Ὁ Konrad Kraft ὑποστήριξε πὼς ὁ Ἀλέξανδρος σὲ καμιὰ περίπτωση δὲν εἰκονίζεται μὲ κορινθιακὸ κράνος[6]. Ἀλλὰ πρέπει νὰ παραβληθῆ νεώτερη μελέτη τοῦ Henri Metzger[7]. Κεφάλι τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπὸ faience δημοσίευσε ὁ Robert A. Lunsingh Scheurleer[8] καὶ τὸ χρονολογεῖ στὸ δεύτερο μέρος τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. Ἡ Gisela M. A. Richter χρη-

---

1. P. A. Brunt, Alexander's Macedonian Cavalry, JHS 83, 1963, σ. 27 κ.ἑ. Πρβ. R. D. Milns, JHS 86, 1966, σ. 167 κ.ἑ.

2. G. T. Griffith, Alexander and Antipater in 323 B.C., Proc. ACA 8, 1965, σ. 12 κ.ἑ., P. Bamm, Alexander oder die Verwandlung der Welt, Zurich 1965.

3. J. W. Snyder, Alexander the Great, New York 1966.

4. M. Bieber, Alexander the Great in Greek and Roman Art, Chicago 1964. «A revised edition of that brilliant essay» κατὰ τὴν G. M. A. Richter, Archaeology 18, 1965, σ. 297. Πρβ. JHS 86, 1966, σ. 292 κ.ἑ. (R. V. Nichols), REG 79, 1966, σ. 495 κ.ἑ. (P. Goukowsky). Κρίνοντας τὸ βιβλίο τῆς M. Bieber γιὰ τὰ πορτραῖτα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὁ Jack Martin Balker (Class. Journal 60, 1964-65, σ. 330 κ.ἑ.), δὲν συμφωνεῖ μὲ τὸν τρόπο, ποὺ ἀντιλαμβάνεται τὴ μεγάλη προσωπικότητα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ Bieber. Ὁ Ἀλέξανδρος, λέει, ἦταν σὰν ἕνας «Oriental Sultan». Καὶ οἱ Μακεδόνες κυβέρνησαν τὴν Περσία ὅπως «the Normans did England». Αὐτὰ θὰ ἦταν ἀνάξια προσοχῆς, ἂν δὲν συνέβαινε νὰ γράφωνται ἀπὸ ἀμερικανὸ Πανεπιστημιακὸ διδάσκαλο, στὸ ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ τῆς Classical Association κλπ. Φαίνεται ὅτι ὁ κ. καθηγητὴς δὲν βλέπει διαφορὲς μεγάλες μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, Βορρᾶ καὶ Νότου, οὔτε ἀνάμεσα σὲ κλασσικοὺς χρόνους καὶ περιόδους παρακμῆς. Τάχα αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό του σὰν «Oriental Dervish»;

5. J. P. Guépin, Leonine brows and the shadow of Pyrgoteles, BABesch. 39, 1964, σ. 129 κ.ἑ.

6. K. Kraft, Der behelmte Alexander der Grosse, Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte 15, 1965, σ. 7 κ.ἑ.

7. H. Metzger, À propos des images apuliennes de la bataille d'Alexandre et du conceuil de Darius, REG 80, 1967, σ. 308 κ.ἑ.

8. BABesch. 40, 1965, σ. 80 κ.ἑ.

σιμοποίησε καὶ δυὸ πήλινες προτομὲς τοῦ Ἀλεξάνδρου, μακεδονικῆς προελεύσεως, γιὰ νὰ δείξη τὴν ἑλληνιστικὴ προέλευση τοῦ τύπου τῆς προτομῆς[1]. Μετάλλιο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ποὺ θυμίζει τὰ μετάλλια τοῦ Aboukir ἔκαμε γνωστὸ ἡ κ. Εἰρήνη Χριστοδουλοπούλου[2]. Γιὰ τὸν τάφο τοῦ Ἀλεξάνδρου γράφει ὁ Achille Adriani[3]. Τὸν λυσίππειο τύπο τοῦ Ἀλεξάνδρου πραγματεύεται ὁ Erkinger von Schwarzenberg[4]. — Ὁ θησαυρὸς χρυσῶν ἀγγείων, ποὺ βρέθηκε στὸ Παναγκούριστε τῆς Βουλγαρίας, ἀφοῦ θεωρήθηκε πότε «θρακικῆς», πότε «σκυθικῆς» κλπ. τέχνης, τώρα ἀποδίδεται σὲ Πέρσες καλλιτέχνες, ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὸν Ἀλέξανδρο καὶ τὰ δούλεψαν, λέει, κάπου στὴν Περσία ἢ τὴ Μεσοποταμία κατὰ τὸ 324 ἢ 323 π.Χ. Ἡ παράσταση τοῦ μεγάλου ἀμφορέως ἑρμηνεύεται ὡς ἐπεισόδιο τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου: ὁ Ἀλέξανδρος, μὲ λυσίππεια χαρακτηριστικά, προσβάλλει τὶς Περσικὲς Πύλες συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Κράτερο, τὸ Μελέαγρο, τὸν Κοῖνο καὶ τὸ Φιλώτα (ποὺ σαλπίζει), ἐνῶ ὁ Ἀμύντας δωροδοκεῖ Πέρση, ποὺ δείχνει στενὸ δρόμο γιὰ τὴν ὑπερκέραση τῶν Περσικῶν Πυλῶν. Ἄλλοι, ἐννοεῖται, ἔχουν ἑρμηνεύσει τὴν παράσταση ἀλλοιῶς: ὡς ἐπίθεση τῶν «Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις» κλπ. Τὰ πολύτιμα ἀγγεῖα ἔγιναν, λέει, γιὰ τοὺς ὁμαδικοὺς γάμους στὰ Σοῦσα κλπ[5].

9. Ἐκλαϊκευτικά. Τὴν ἱστορία τῆς Μακεδονίας, τὴν προσωπικότητα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κλπ. διαφωτίζουν καὶ ἐκλαϊκεύουν δημοσιεύματα τοῦ καθηγητοῦ (τῆς Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Ἱστορίας) Ἀποστόλου Δασκαλάκη. Δὲν τὰ περιλάβαμε στὰ Χρονικὰ 1951-65. Ἀλλὰ τὰ τελευταῖα δημοσιεύματά του προκάλεσαν ἐνδιαφέρον καὶ συζήτηση, ποὺ μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἐνημερώσουμε κάπως τὸ Χρονικό μας, χωρὶς προσπάθεια πληρότητος. Τὸν θόρυβο προκάλεσαν κυρίως τὸ βιβλίο γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας, ποὺ κυκλοφόρησε καὶ στ' ἀγγλικά[6], καὶ τὸ βιβλίο γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο

1. G. M. A. Richter, The Origin of the Bust Form for Portraits, Χαριστήριον, Α', 1965, σ. 59 κ.ἑ.

2. Chron. 1965, σ. 716 κ.ἑ., εἰκ. 1-2.

3. A. Adriani, Repertorio d'arte dell'Egitto greco-romano, Serie c, 1-2, Palermo 1966, κυρίως σ. 242 κ.ἑ.

4. Erkinger von Schwarzenberg, Der lysippische Alexander, Bonner Jahrbucher 167, 1967, σ. 58 κ.ἑ.

5. H. E. Del Medico, À propos du trésor de Panagurište. Un portrait d'Alexandre par Lysippe, Persica 3, 1967-68, σ. 37 κ.ἑ.

6. A. B. Δασκαλάκη, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας κλπ., Ἀθῆναι 1960 = The Hellenism of the Ancient Macedonians, Thessaloniki 1965, πρβ. American Historical Review 68, 4, 1962, σ. 997 κ.ἑ. (E. Rexine), Et. Cl. 33, 1965, σ. 458 κ.ἑ. (M. Walbrecq), REG. 78, 1965; σ. 364 κ.ἑ. (P. Lévêque), REA 67, 1965, σ. 529 κ.ἑ. (P. Lévêque), RE Byz. 23 1965, σ. 298 κ.ἑ. (R. Janin), RH 236, 1966, σ. 281 κ.ἑ. (E. Will), Riv. Fil., σειρὰ 3, 94, 1966, σ. 486 κ.ἑ. (M. T. Manni Piraino), Mnemosyne, σειρὰ 4, 19, 1966, σ. 451 κ.ἑ. (F. J. de Waele),

καὶ τὸν Ἑλληνισμό, ποὺ ἐπίσης κυκλοφόρησε καὶ σὲ ἀγγλικὴ μετάφραση[1]. Ἡ κριτικὴ ἔφθασε σὲ πάθος ἀντεπιστημονικό[2].

10. Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ η ς. Στὶς σχέσεις τοῦ Ἀριστοτέλη μὲ τὴν Πέλλα ἀναφέρεται γενικώτερο ἄρθρο τοῦ Anton-Herman Chroust[3].

11. Θ ρ η σ κ ε ί α. Τὴν ἐπιστολὴ τῆς Ὀλυμπιάδος πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο (Ἀθήναιος 14, 659F-660A) σχολιάζει ὁ Ernest A. Fredricksmeyer[4], γιὰ «τὰ ἱερὰ τὰ πατρῷα... καὶ τὰ Ἀργαδιστικὰ καὶ τὰ Βακχικά, ὅσα τε Ὀλυμπιὰς προθύεται...». — Ἄρθρο τοῦ Θ. Γ. Σαρικάκη γιὰ «τὰ Ἄκτια τὰ ἐν Νικοπόλει» ἐνδιαφέρει γενικώτερα τὰ Ἄκτια καὶ τῆς Μακεδονίας, τὰ ὁποῖα καὶ ἀναφέρονται[5]. — Σὲ ἄρθρο τοῦ Ladislav Widman γιὰ τὴ λατρεία τῆς Ἴσιδος καὶ τοῦ Σαράπιδος στὶς ρωμαϊκὲς ἐπαρχίες γίνεται ἀναφορὰ στοὺς Φιλίππους[6].

12. Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α καὶ Ἡ μ ε ρ ο λ ό γ ι ο. Σὲ γενικώτερη ἐπιγραφικὴ μελέτη τοῦ E. Gabba σχετικὰ μὲ τὴ Βίβλο, προσδιορίζεται ὡς ἀρχὴ τῆς μακεδονικῆς χρονολογίας ἡ 15 Ὀκτωβρίου 148 π.Χ.[7]. — Ὁ μήνας Ξανθικὸς ἢ Ξανδικὸς παραμορφώνεται στὴν Pauly-Wissowa[8].

13. Β α σ ι λ ι κ ὰ θ έ σ μ ι α. Παλιὸ βιβλίο (ἔκδ. 1903) τοῦ Evaristo

---

BS 8, 1967 σ. 164 κ.ἑ. (G. A. Papantoniou). Ἀπ' ὅλα πιὸ ἀξιοσημείωτη ἡ εὐχὴ τοῦ de Waele: «ἡ ἀρχαία μακεδονικὴ τέχνη νὰ μελετηθῆ ἐπιστημονικὰ γιὰ ν' ἀποδείξη κι αὐτὴ τὸν ἑλληνικὸ χαρακτῆρα τῆς Μακεδονίας» (Mnemosyne, ἔ.ἀ.).

1. A. B. Δ α σ κ α λ ά κ η, Ὁ Μέγας Ἀξέξανδρος καὶ ὁ Ἑλληνισμός, Ἀθῆναι 1963. A. B. D a s k a l a k i s, Alexander the Great and Hellenism, Thessaloniki 1966, πρβ. Πλάτων 15, 1963, σ. 372 κ.ἑ. (Γ. Παπαντωνίου), JHS 86, 1966, σ. 251 κ.ἑ. (G. T. Griffith), BS 8, 1967, σ. 165 κ.ἑ. (G. A. Papantoniou).

2. JHS 87, 1967, σ. 175 (A. R. Burn), ἀλλὰ πρβ. A p. D a s k a l a k i s, Historical Science and Nationalism, Athens 1968.

3. A. H. C h r o u s t, Aristotle leaves the Academy, Greece and Rome 14, 1967, σ. 39 κ.ἑ.

4. Class. Phil. 61, 1966, σ. 179 κ.ἑ.

5. AE 1965, σ. 145 κ.ἑ., εἰδικώτερα σ. 156, σημ. 5 καὶ 6.

6. L. W i d m a n, Träger des Isis - und Sarapiskultes in der römischen Provinzen, Eirene 5, 1966, σ. 107.

7. E. G a b b a, Iscrizioni greche e latine per lo studio della Bibbia, ἔκδ. Marietti 1958, σ. 69. Πρβ. Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολῆς Παν. Θεσσαλονίκης 6, 1950, σ. 296, σημ. 1 (Χ. Ι. Μακαρόνας), Δ. Κ α ν α τ σ ο ύ λ η, Οἱ πόλεμοι τοῦ αὐτοκράτορος Γορδιανοῦ Γ' κλπ., Θεσσαλονίκη 1966, σ. 22, καὶ Χρονικὰ Ἀρχαιολογικὰ 1951-65, ἀριθ. 5.

8. Πέντε φορὲς Χ ἀντὶ Ξ, RE IX A 2, 1967, σ. 1334, λ. X a n t h i k o s. Πρβ. αὐτ. σ. 1352, λ. Xanthos, ἀριθ. 15 καὶ 16.

Breccia, ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ βασιλικὰ θέσμια τῶν Μακεδόνων, εὐτυχῶς ἔγινε πάλι προσιτὸ σὲ νέα ἔκδοση[1].

14. Ἐ π ι γ ρ ά μ μ α τ α. Ἐνδιαφέρουσα γενικῶς, καὶ ἰδιαίτερα στοὺς μελετητὰς τῆς Μακεδονίας ἐπίσης, εἶναι ἡ ἔκδοση τῶν ἑλληνιστικῶν ἐπιγραμμάτων ἀπὸ τοὺς A.S.F.Gow καὶ D.L.Page[2]. — Εἰδικώτερα γιὰ τὸν Θεσσαλονικέα ἐπιγραμματοποιὸ Ἀντίπατρο (περίπου 20 π.Χ.-20 μ.Χ.) καὶ τὰ ἐπιγράμματά του, ποὺ συγχέονται συχνὰ μὲ τὰ ἐπιγράμματα ὁμωνύμου ἐπιγραμματοποιοῦ ἀπὸ τὴ Σιδῶνα, ἰδὲ ἄρθρο τοῦ A.S.F.Gow[3].

15. Τ έ χ ν η γ ε ν ι κ ά. Σὲ γενικὰ βιβλία Ἱστορίας τῆς Τέχνης ἡ Μακεδονία παίρνει ὅλο καὶ πιὸ πολὺ τὸ μέρος, ποὺ τῆς ἀνήκει. Τέτοια βιβλία ἔχουν ἐκδοθῆ, τὰ τελευταῖα 2-3 χρόνια. ἀπὸ τὸν G. Becatti[4], τὸν K. Schefold[5], τὸν T.B.L. Webster[6] κ.ἄ. Θὰ τὰ συναντήσουμε πιὸ κάτω στοὺς τόπους. — Στὴ σειρά: Sources and Documents in the History of Art Series (ἐκδότης H. W. Janson, τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Νέας Ὑόρκης) κυκλοφόρησαν οἱ δύο τόμοι μὲ μετάφραση τῶν πηγῶν καὶ σημειώσεις γιὰ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ τὴ ρωμαϊκὴ τέχνη. Στὸν πρῶτο[7] βρίσκει κανεὶς τὶς πληροφορίες γιὰ εἰκόνες τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου (σποράδην), γιὰ ἀναθήματα τοῦ Ἀλεξάνδρου στὸ Δῖον (σ. 146) καὶ ἀλλοῦ, γιὰ ζωγραφιὲς τοῦ Ἀριστείδη στὴν Πέλλα (σ.174), γιὰ τὸ Ζεύξη (σ. 154 κ.ἑ.) κλπ. Στὸ δεύτερο[8], πάλι, βρίσκομε κυρίως τὶς πληροφορίες γιὰ τὴ λαφυραγώγηση τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους (σ. 45,70,164 καὶ μάλιστα σ. 44).

---

1. E. B r e c c i a, Il diritto dinastico nelle monarchie dei successori d'Alessandro Magno, ἔκδ. «L'Erma» di Bretschneider, Roma 1966.

2. A. S. F. G o w - D. L. P a g e, The Greek Anthology, Hellenistic Epigrams, Cambridge 1965. Πρβ. JHS 86, 1966, σ. 199 κ.ἑ., Gnomon 38, 1966, σ. 20 κ.ἑ, Mnemosyne 20, 1967, σ. 329, Göttingische Gelehrte Anzeigen 219, 1967 (Georg Luck). Στὸν τόμο II (Σχόλια), 627, ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Αἰτωλός, σ. 29 : ὁ Ἀνταγόρας, ὅπως καὶ ὁ Ἄρατος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Αἰτωλὸς προσεκλήθησαν στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀντιγόνου Γοναταῖ (πρβ. σ. 104 γιὰ τὸν Ἄρατο). Στὸν τόμο, I, σ. 89, ἐπίγραμμα XXV, τοῦ Διοσκουρίδου, ἀμφιπολίτικο (πρβ. τόμ. II, σ. 235 καὶ 258 κ.ἑ.). Στὸν τόμο II, σ. 481 κ.ἑ., Ποσίδιππος ὁ Πελλαῖος, σ. 509 κ.ἑ. ὁ Σάμος - Σάμιος, υἱὸς Χρυσογόνου, «σύντροφος» Φιλίππου Ε'.

3. A. S. G o w, Antipater of Thessalonica, Notes and Queries, The Classical Review, 16, 1966, σ. 5 κ.ἑ.

4. G. B e c a t t i, L'età classica, Firenze 1965.

5. K a r l S c h e f o l d, Classical Greece, London 1967 (ἀγγλικὴ μετάφραση τῆς γερμανικῆς ἐκδόσεως), Die Griechen und ihre Nachbarn [Propyläen Kunstgeschichte], Berlin 1967, πρβ. Archeologia Classica 19, 1967, σ. 359 κ.ἑ. (Paolo Enrico Arias).

6. T. B. L. W e b s t e r, Hellenistic Art, London 1967.

7. J. J. P o l l i t t, The Art of Greece 1400 - 31 B.C., Prentice Hall, Inc., 1965.

8. J. J. P o l l i t t, The Art of Rome, c. 753 B.C.-337 A. D., Prentice Hall, Inc., 1966.

16. Ἀρχιτεκτονική. Ἡ δεύτερη ἔκδοση τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, στὴ σειρὰ Pelican History of Art[1], εἶναι κάπως περισσότερο ἐνημερωμένη στὴ μακεδονικὴ ἀρχαιολογία, ἀλλ' ὄχι ὅσο πρέπει[2]. Ἡ Πέλλα εἶναι σχεδὸν ἄγνωστη, οἱ τάφοι στὰ Λευκάδια[3] καὶ ἄλλα μνημεῖα μακεδονικὰ μένουν ἐντελῶς ἀμνημόνευτα.

17. Μακεδονικοὶ τάφοι. Ὁ Gerhard Kleiner[4], σὲ μελέτη του, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ καταχωρισθῆ στὰ Χρονικὰ 1951-65, παρουσιάζει δυὸ τάφους, τὸν τάφο τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Περδίκκα Ἀλκέτα στὴν Τερμησσὸ τῆς Πισιδίας καὶ τὸ Μαυσωλεῖο τοῦ Belevi κοντὰ στὴν Ἔφεσο. Ἐπειδὴ χρονολογοῦνται, ἀποτελοῦν βάση γιὰ τὴ μελέτη τῶν μακεδονικῶν τάφων. — Ἔχουν βέβαια πάλι τὸ μέρος τους οἱ μακεδονικοὶ τάφοι στὴ γαλλικὴ ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Α.Κ. Ὀρλάνδου γιὰ τὰ Ὑλικὰ Δομῆς, Πρῶτον Μέρος: τὸ ξύλο, ὁ πηλός, τὰ μέταλλα (ὁ χαλκός, ὁ σίδηρος, τὸ μολύβι, ὁ κασσίτερος, ὁ χρυσός, ὁ ἄργυρος), τὸ ἐλεφαντόδοντο, τὰ κονιάματα[5]. Ἰδὲ καὶ ἀριθ. 85, 159, 162, κ.ἄ. Τὸ βιβλίο τοῦ Φ.Μ. Πέτσα γιὰ τὸν Τάφο τῶν Λευκαδίων[6] εἶναι τώρα τὸ βασικὸ σύγγραμμα γιὰ τὸν τύπο τοῦ «μακεδονικοῦ τάφου». Ἐξετάζονται λίγο - πολὺ ὅλοι οἱ τάφοι τοῦ τύπου, περισσότερο ὅσοι παρουσιάζουν κοινὰ σημεῖα μὲ τὸν Τάφο τῶν Λευκαδίων. Γίνεται λόγος πιὸ κάτω γιὰ τοὺς τάφους τοῦ τύπου αὐτοῦ, ποὺ βρίσκονται στὴ Μακεδονία, ὅπως οἱ τάφοι τοῦ Λαγκαδᾶ (ἰδὲ κατωτ. ἀριθ. 63), τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (κατωτ. ἀριθ. 68), τοῦ Σέδες (ἀριθ. 62), τῆς Πέλλας (ἀριθ. 85), τῆς Τούμπας Παιονίας (ἀριθ. 104), τοῦ Λακκώματος (ἀριθ. 114), τοῦ Δίου καὶ τῆς Καρύτσας (ἀριθ. 137), τῆς Πύδνας (ἀριθ. 140), τῆς Βεργίνας (ἀριθ. 159), τῶν Παλατιτσιῶν (ἀριθ. 160), τῆς Νάουσας (ἀριθ. 163), τῶν Λύσωνος καὶ Καλλικλέους (165), τῶν Φιλίππων (ἀριθ. 202) καὶ τῆς Ἀμφιπόλεως (ἀριθ. 221). — Ἀναφέρεται καὶ στοὺς «μακεδονικοὺς τάφους» τὸ ἄρθρο Grab τοῦ G. Gruben στὸ γερμανόγλωσσο Λεξικὸ τοῦ Ἀρχαίου Κόσμου[7]. — Ἐκλαϊκευτικὸ ἄρθρο γιὰ τοὺς μακεδονικοὺς τάφους δημοσιεύθηκε στὸ νέο μηνιαῖο περιοδικὸ τῆς Θεσσαλονίκης «Μακεδονικὴ Ζωή»[8]. — Ὁ τάφος Α τῆς Ἀλιφείρας

1. A. W. Lawrence, Greek Architecture, 2η ἔκδ. 1967.
2. Ἰδὲ π.χ. σ. 312, σημείωση στὴ σ. 244.
3. Πρβ. αὐτ., σ. 211.
4. G. Kleiner, Diadochen-Gräber, Wiesbaden 1963.
5. A. Orlandos, Les materiaux de construction et la technique architecturale des anciens grecs, I, Paris 1966.
6. Φωτίου Μ. Πέτσα, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀριθ. 57, Ἀθῆναι 1966.
7. Lexikon der alten Welt, στ. 1119 κ.ἑ.
8. Φωτίου Μ. Πέτσα, Τάφοι Κοσμοκρατόρων, Μακεδονικὴ Ζωὴ 9, Φεβρ. 1967, σ. 24 κ.ἑ.

ἴσως εἶναι μακεδονικὸ κτίσμα (π.χ. πῆχυς περίπου 50 ἑκ., προφανῶς ἀπὸ πόδα περὶ τὰ 32 ἑκ.), ἀλλὰ δὲν παραβάλλεται πρὸς τὸν τύπο τῶν «μακεδονικῶν» τάφων, γιατὶ τοῦ λείπουν οὐσιώδη χαρακτηριστικά, ὅσα ἀναφέρει ὁ Α. Κ. Ὀρλάνδος[1] καὶ ἀκόμα ὁ θάλαμος, τὴν ἔλλειψη τοῦ ὁποίου τονίζει ἡ ἀπουσία θύρας κατὰ τὸν ἄξονα. — Καμιὰ σχέση μὲ τὸν τύπο τοῦ «μακεδονικοῦ» τάφου δὲν ἔχει ὁ νέος δῆθεν «μακεδονικὸς» τάφος τῶν Θηβῶν[2]. Κατάχρηση τοῦ ὅρου γίνεται συχνὰ καὶ ὅταν πρόκειται γιὰ λαξευτοὺς τάφους[3]. — Ἰδὲ κατωτ. ἀριθ. 18.

18. Ζ ω γ ρ α φ ι κ ή. Πολὺ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ μελέτη τοῦ Paolo Moreno γιὰ τὸ ρεαλισμὸ στὴν ἑλληνικὴ ζωγραφικὴ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.[4]. Ἀναφέρονται, περιγράφονται καὶ εἰκονίζονται πολλὰ εὑρήματα καὶ μνημεῖα τῆς Μακεδονίας, ὅπως οἱ «μακεδονικοὶ» τάφοι τοῦ Λαγκαδᾶ, τοῦ Σέδες καὶ τῶν Λευκαδίων, οἱ τάφοι καὶ τὰ εὑρήματα ἀπὸ τὸ Δερβένι, τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Πέλλας, ἀγγεῖα καὶ ψηφιδωτὰ τῆς Ὀλύνθου κλπ. (ἰδὲ κατωτ. ἀριθ. 162,). Τὰ περὶ τοῦ τάφου τῶν Λευκαδίων πάντως δὲν εἶναι ὅλα ἀκριβῆ. Πρέπει νὰ παραβληθοῦν τώρα μὲ τὴν τελικὴ δημοσίευση τοῦ μνημείου[5]. Οἱ παραπομπὲς στὰ ΠΑΕ εἶναι λανθασμένες (καὶ ὁ G. Daux γίνεται πάντοτε G. Doux!). Πολλὰ ἄλλα σημεῖα ἀπαιτοῦν σοβαρὴ μελέτη. Πάντως καὶ τὰ περιγραφικὰ στοιχεῖα περὶ Πέλλης δὲν εἶναι ὅλα ἀκριβῆ. Σχετικὰ μὲ τὸν Ἀρχέλαο εἶναι ἀκατανόητο τό : «nella nuova sede di Dion o nella stessa Pella».

19. Π ο ρ τ ρ α ῖ τ α. Στὸ τρίτομο βιβλίο τῆς Gisela M. A. Richter γιὰ τὰ ἑλληνικὰ πορτραῖτα περιλαμβάνονται καὶ τὰ πορτραῖτα τῶν Μακεδόνων, τοῦ Φιλίππου καὶ τῆς Ὀλυμπιάδος, τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Διαδόχων[6]. — Ὁ Hans Möbius[7] συμμερίζεται τὴ σύγχρονη ἀντίληψη περὶ «κοινῆς» ἑλληνιστικῆς τέχνης, ἐνῶ ἀποδίδει στὴν Ἀλεξάνδρεια ὡρισμένα χαρακτηριστικά της, ποὺ πέρασαν ὕστερα στὴ ρωμαϊκὴ τέχνη. Ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρει, ὅτι ἀναφέρεται καὶ σὲ εἰκονιστικὲς παραστάσεις βασιλέων τῆς Μακεδονίας,

---

1. Α. Κ. Ὀ ρ λ ά ν δ ο υ, Ἀλίφειρα, σ. 203 κ.ἑ., κυρίως σ. 209 κ.ἑ.

2. Εὐ. Μ α ζ ω ν ά κ η - Ν. Φ α ρ ά κ λ α, Νέος «μακεδονικὸς» τάφος ἐν Θήβαις, ΑΕ 1967, Ἀρχαιολογικὰ Χρονικά, σ. 15 κ.ἑ.

3. Τῆς Ἀμφιπόλεως π.χ.

4. P. M o r e n o, Il realismo nella pittura greca del IV secolo a.C., Rivista del Istituto Nationale d'Archeologia e Storia dell Arte, NS, 13-14, 1964-1965, σ. 27 κ.ἑ.

5. Φ. Μ. Π έ τ σ α, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966.

6. G. M. A. R i c h t e r, The Portraits of the Greeks, I - III, The Phaidon Press, London 1965, Πρβ. βιβλιοκρισία AJA 70, 1966, σ. 204 κ.ἑ. (K. Schefold).

7. H a n s M ö b i u s, Alexandria und Rom, München 1964, πρβ. G.M.A. Richter, Gnomon 37, 1965, σ. 428 κ.ἑ.

ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἡ Ὀλυμπιάδα, καὶ ἀναγνωρίζει τὸ Φίλιππο Ε' στὸν μεγάλο καμέο τοῦ Cabinet des Médailles, ὅπου ἄλλοτε ἔβλεπαν τὸν Περσέα[1]. — Ὁ G. Neumann[2] ἀναγνωρίζει σ' ἕνα μαρμάρινο κεφάλι τοῦ Μουσείου τῆς Κῶ τὸν Περσέα, τελευταῖο βασιλέα τῆς Μακεδονίας.

20. Ὅπλα. Στὸ γενικώτερο βιβλίο του γιὰ τὰ ὅπλα τῶν Ἑλλήνων ὁ Anthony Snodgrass ἀφιερώνει εἰδικὸ κεφάλαιο γιὰ τὸν ὁπλισμὸ τῶν Μακεδόνων[3]. Πρβ. καὶ ἀνωτ. ἀριθ. 4. — Τὸ ἀνάθημα τοῦ Αἰμιλίου Παύλου στοὺς Δελφοὺς εἶναι καὶ μνημεῖο τῆς μακεδονικῆς ἱστορίας[4]. Ὅπως εἶναι γνωστό, εἶχεν ἱδρυθῆ ἕνα μνημεῖο στὴν ἴδια θέση πρῶτα ἀπὸ τὸν Περσέα, ἀλλ' ὁ Αἰμίλιος Παῦλος τὸ πῆρε ὡς λάφυρο στὴ Ρώμη καὶ στὴ θέση του ἔστησε τὸ δικό του. Ἡ μαρμάρινη βάση μὲ τὶς ἀνάγλυφες παραστάσεις χρονολογεῖται μὲ ἀκρίβεια μεταξὺ 22ας Ἰουνίου 168 π.Χ. (ἡμερομηνίας τῆς μάχης τῆς Πύδνας) καὶ τῆς 29ης Νοεμβρίου 167 π.Χ. (ὅταν ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἐτέλεσε τὸν θρίαμβό του στὴ Ρώμη καὶ ἀνεκηρύχθη imperator, ὅπως τὸν λέει ἡ ἐπιγραφή). Ἔτσι τὸ μνημεῖο παίρνει μιὰ καθωρισμένη θέση στὴν κρίσιμη περίοδο, ποὺ ἀκολούθησε τὴν ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδος στοὺς Ρωμαίους. Ἡ ζωοφόρος παριστάνει τέσσερες διαδοχικὲς σκηνές. Ἡ πρώτη εἶναι τὸ γνωστὸ ἐπεισόδιο τοῦ ἵππου, ποὺ ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ στὴ μάχη τῆς Πύδνας. Στὴ δεύτερη διακρίνεται ὁ Αἰμίλιος Παῦλος. Σ' ὅλες τὶς παραστάσεις ξεχωρίζουν ἀπὸ τὶς ὠοειδεῖς ρωμαϊκὲς ἀσπίδες οἱ στρογγυλές, πλούσια διακοσμημένες ἀσπίδες τῶν Μακεδόνων. Καὶ αὐτές, ὅπως καὶ τὰ κωνικὰ κράνη καὶ ὁ ὅλος ὁπλισμὸς τῶν Μακεδόνων ἀποδίδεται ρεαλιστικά, ὥστε τὸ μνημεῖο τοῦ Αἰμιλίου Παύλου ἀποτελεῖ βάση γιὰ τὴ μελέτη τοῦ μακεδονικοῦ ὁπλισμοῦ[5].

21. Κοσμήματα καὶ σκεύη. Ὁ John Alexander[6] σὲ πολὺ ἐνδιαφέρον ἄρθρο του γιὰ τὶς ὀκτώσχημες πόρπες στὴ Νότιο Εὐρώπη, κατατάσσει σὲ 5 τύπους (καὶ περισσότερες ὑποδιαιρέσεις) τὶς ὀκτώσχημες πόρπες, ἐρευνᾶ τὴν ἀρχή, τὴν ἐξάπλωση κλπ. τῶν τύπων, ἀλλ' ἀγνοεῖ τὸ νεώτερο

1. Ἡ G. M. A. Richter συμφωνεῖ, Gnomon, ἔ.ἀ., σ. 429.

2. G. Neumann, Ein Bildnis des Königs Perseus, JdI 82, 1967, σ. 157 κ.ἑ.

3. A. Snodgrass, Arms and Armour of the Greeks, Cornell University Press 1967, σ. 114 κ.ἑ.

4. Ἐξαντλητικὴ μελέτη του ἀπὸ τὸν Heinz Kähler, Der Fries vom Reiterdenkmal des Aimilius Paullus in Delphi, Berlin 1965. Πρβ. JRS 57, 1967, σ. 265 (J.M.C. Toynbee), Museum Helveticum 24, 1967, σ. 124 (K. Schefold), Archeologia Classica 19, 1967, σ. 403 (Maria Elena Bertoldi).

5. Πρβ. Φ. Μ. Πέτσα, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966, σ. 122.

6. J. Alexander, Spectacle Fibulae of Southern Europe, AJA 69, 1965, σ. 7 κ.ἑ.

πολυάριθμο ὑλικὸ τῆς Μακεδονίας δημοσιευμένο[1] ἢ ἀδημοσίευτο. — Πρὸς ὅσα σημειώθηκαν στὰ Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 12, πρέπει νὰ παραβληθοῦν οἱ σχετικὲς νεώτερες βιβλιοκρισίες[2]. — Τὸ βιβλίο τοῦ D. E. Strong γιὰ ἑλληνικὰ καὶ ρωμαϊκά, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη[3], ἀναφέρεται καὶ σὲ εὑρήματα ἀπὸ τὸ Σέδες, τὴν Κοζάνη καὶ τὴ Νικήσιανη, ὅπως καὶ ἀπὸ τὸ Δερβένι. Τὰ τελευταῖα δὲν μπόρεσε νὰ τὰ ἐνσωματώση στὸ κύριο μέρος τοῦ βιβλίου καὶ τοὺς ἀφιερώνει ἕνα παράρτημα. Ἰδὲ καὶ κατωτ., ἀριθ. 178 καὶ 211.

22. Ἐπιγραφές. Ὁ G. Klaffenbach[4] μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὴν πρόοδο τῶν δύο τευχῶν τοῦ τόμου X τῶν Inscriptiones Graecae ποὺ ἑτοιμάζονται: ἕνας ἀπὸ τὸν Charles Edson μὲ τὶς ἐπιγραφὲς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς περιοχῆς της, ἄλλος ἀπὸ τὸν J. M. R. Cormack μὲ τὶς ἐπιγραφὲς τῆς Τρίτης Μερίδος (περιοχὴ Βεροίας-Ἐδέσσης). — Στὰ Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 10, προστίθεται τώρα σημείωμα τῶν J. καὶ L. Robert γιὰ τὰ δυὸ ἐπιγράμματα (ἀπὸ τὸ Παγγαῖο καὶ τὴν Ἐλίμεια) κλπ[5]. — Ἀπεσταλμένοι τοῦ Φιλίππου Β' τιμῶνται σὲ ἐπιγραφὲς τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν ἴσως τὸ 359 π.Χ.[6] καὶ σὲ ἄλλη ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς[7]. Σὲ μιὰ τρίτη μνημονεύονται ὁ Δημήτριος Β' καὶ ἡ σύζυγός του Φθία[8]. — Γιὰ τὸ ὄνομα Ἀριστόλαος καὶ γενικώτερα γιὰ τὸ δεύτερο συνθετικὸ -λαος μακεδονικῶν ὀνομάτων διατυπώνει παρατηρήσεις ὁ Α. Κ. Ὀρλάνδος[9].

23. Νομίσματα. Στὴν πολυτελῆ ἔκδοση γιὰ τὰ ἑλληνικὰ νομίσματα τῶν Colin M. Kraay-Max Hirmer περιλαμβάνονται καὶ ἀντιπροσωπευτικὰ μακεδονικὰ νομίσματα[10], μόνο ποὺ αἱ Αἰγαὶ κ. ἄ. δὲν εἶναι «immediately to the East of the River Axios» καὶ ἡ Δίκαια (τῆς Θράκης) δὲν εἶναι στὴ Μακεδονία. — Βασικὲς πληροφορίες γιὰ τὰ νομίσματα καὶ τὴ νομισματικὴ ἐν γένει καὶ τῆς Μακεδονίας δίνονται στὸ ἐγχειρίδιο τοῦ Karl Christ[11]. — Μα-

1. Π.χ. ἀπὸ τὴ Βεργίνα, ΑΔ 17, 1961-62, Μέρος Α' (1963), σ. 218 κ.ἑ., καὶ 18, 1963, Χρονικὰ (1965), σ. 217 κ.ἑ.

2. Gnomon 38, 1966, σ. 78 κ.ἑ. (H. Möbius), AJA 71, 1967, σ. 202 κ.ἑ. (P. Amandry), Antiquaries Journal 47, 1967, σ. 117 (H. W. Catling). Πρβ. καὶ FA 18-19, 1968, ἀριθ. 864.

3. D. E. Strong, Greek and Roman Gold and Silver Plate, London 1966.

4. Klio 49, 1967, σ. 356.

5. Bull. Epigr. 1966, ἀριθ. 237.

6. Hesperia 30, 1961, σ. 207 κ.ἑ. ἀριθ. 2, SEG 21, 1965, ἀριθ. 246.

7. Hesperia, ἔ. ἀ., σ. 214 κ.ἑ., ἀριθ. 9, SEG, ἔ.ἀ., ἀριθ. 380.

8. Hesperia, ἔ.ἀ., σ. 216, ἀριθ. 11, SEG, ἔ.ἀ., ἀριθ. 393.

9. Α. Κ. Ὀρλάνδου, Ἀλίφειρα, Ἀθῆναι 1967-68, σ. 138 καὶ σημ. 1.

10. C. M. Kraay-M. Hirmer, Greek Coins, New York 1966, σ. 328 κ.ἑ.

11. Karl Christ, Antike Numismatik, Einführung und Bibliographie, Darmstadt 1967.

κεδονικὰ νομίσματα περιλαμβάνονται στὸ βιβλίο τοῦ Norman Davis[1], μαζὶ μὲ μερικὲς ἐπιπολαιότητες : «The Macedonians were not regarded as Hellenes» (σ. 67), «the... head of Zeus exemplifies Philip's adoptive Greek culture» (σ. 70) κλπ. — Ἡ νομισματοκοπία τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς μέσα πανελληνίου προπαγάνδας ἐξετάζονται σὲ ἄρθρο τοῦ S. Perlman[2]. — Ὁ A. R. Bellinger[3] συζητεῖ ζητήματα, ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν νομισμάτων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἀντικείμενο ἐρεύνης ἀπὸ τὰ πλέον ἐκτεταμένα καὶ πολύπλοκα τῆς ἀρχαίας νομισματικῆς. Ἐξετάζει τοὺς τύπους τῶν νομισμάτων, τὰ νομίσματα ποὺ ἔκοψε «ἐν ζωῇ», τὰ μετὰ τὸ θάνατό του νομίσματα μὲ τοὺς ἴδιους τύπους ἢ μὲ νέους τύπους τῶν Διαδόχων, τὰ παράλληλα ὥς τὸ 301 π.Χ. ἱστορικὰ γεγονότα κλπ. Στὴ συζήτηση συμβάλλουν οἱ βιβλιοκρισίες[4]. — Στὴ Νίκη ὡς τύπο νομίσματος (ἀπὸ τὸ 510 π.Χ., ποὺ πρωτοεμφανίζεται στὴν Ὀλυμπία ὥς τὸ τέλος τοῦ 6ου αἰ. μ.Χ.) εἶναι ἀφιερωμένο βιβλίο στὴ Σειρὰ τῆς Νομισματικῆς Ἀμερικανικῆς Ἑταιρείας, ποὺ ἀναφέρει χρήσιμες παρατηρήσεις καὶ γιὰ τὰ νομίσματα τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Διαδόχων του. Ὁ Ἀλέξανδρος πρῶτος χρησιμοποίησε τὸν τύπο τῆς Νίκης ὄχι σὲ συσχέτιση πρὸς μιὰ ὡρισμένη νίκη του, ἀλλὰ ὡς γενικὴ ἔννοια συνδεδεμένη μὲ τὴν καταπληκτικὴ σταδιοδρομία του[5]. — Ὁ Henri Seyrig συζητεῖ, πλὴν ἄλλων, τὰ νομίσματα τῆς Παιονίας, τοῦ Φιλίππου Ε', τῶν Βοττιαίων κλπ[6]. — Στὶς δημοσιεύσεις Νομισματικῶν Συλλογῶν ὅλου τοῦ κόσμου περιλαμβάνονται φυσικὰ καὶ μακεδονικὰ νομίσματα. Μποροῦμε μόνο νὰ σημειώσουμε τὰ νέα προσκτήματα τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τῶν Ἀθηνῶν[7] ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, «ἐκ Μακεδονίας», ἀπὸ τὴ Νικόκλεια καὶ τὴν Τερπνὴ Νιγρίτης, ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη καὶ ἀπὸ τὸ Νέο Σκοπὸ Σερρῶν. Νομίσματα καὶ τῆς Μακεδονίας (πόλεων καὶ βασιλέων) περιλαμβάνονται στὴ Συλλογὴ τοῦ Πανεπιστημίου Erlangen - Nürnberg, ποὺ δημοσιεύει ὁ P. R. Franke[8]. Πρέπει νὰ σημειώσουμε, ἔστω μὲ καθυστέρηση, καὶ τὸν τόμο τῆς Συλλογῆς Burton Y. Berry, ποὺ περιλαμ-

1. N. Davis, Greek Coins and Cities, London 1967, σ. 65 κ.ἑ.

2. Numismatic Chronicle 5, 1965, σ. 57 κ.ἑ.

3. A. R. Bellinger, Essays on the Coinage of Alexander the Great [Numismatic Studies 11], New York 1963.

4. Πρβ. Gnomon 37, 1965, σ. 83 κ.ἑ. (Willy Schwabacher), Phoenix 19, 1965, σ. 93 κ.ἑ. (Irwin L. Merker), Class. Phil. 60, 1965, σ. 75 κ.ἑ.

5. Alfred R. Bellinger-Marjorie Alkins Berlinkourt, Victory as a Coin Type [Numismatic Notes and Monographs, ἀριθ. 149], New York, 1962.

6. H. Seyrig. Monnaies Hellénistiques, Revue Numismatique, Σειρὰ 6, τόμος 5, 1963, σ. 7-64.

7. ΑΔ 22, 1967, Χρονικά, σ. 10.

8. Archaeol. Anzeiger, 1967, 1, σ. 76 κ.ἑ.

βάνει καὶ τὰ νομίσματα τῆς Μακεδονίας[1]. — Εἶναι γνωστὸ πὼς βαρβαρικὲς μιμήσεις τῶν χρυσῶν στατήρων τοῦ Φιλίππου εἶναι τὰ πρῶτα νομίσματα, ποὺ κυκλοφόρησαν στὴν Ἀγγλία κατὰ τὸ τέλος τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.[2]. — Στὴν ἑλληνικὴ νομισματικὴ βιβλιογραφία τῶν τελευταίων ἐτῶν, ποὺ συγκέντρωσε ἡ Μάντω Καραμεσσίνη - Οἰκονομίδου, βρίσκονται πολλὰ δημοσιεύματα σχετικὰ μὲ τὴ Μακεδονία[3]. — Καὶ ἄλλα, ξένα νομισματικὰ δημοσιεύματα ἀναφέρονται λίγο - πολὺ στὴ Μακεδονία καὶ τὰ νομίσματά της[4]. — Μακεδονικὰ νομίσματα στὸ ἐμπόριο διατιμοῦνται σὲ καταλόγους δημοπρασιῶν καὶ μποροῦν νὰ δώσουν μιὰ ἰδέα τῆς τιμῆς τῶν μακεδονικῶν νομισμάτων στὸ διεθνὲς ἐμπόριο[5].

24. Ἐ γ ν α τ ί α. Γιὰ τὴν Ἐγνατία ὁδὸ γίνεται λόγος στὸ εἰσαγωγικό, τοπογραφικὸ μέρος τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Τάφου τῶν Λευκαδίων[6]. Ἐκλαϊ-

1. Sylloge Numorum Graecorum : The Burton Y. Berry Collection, ὑπὸ Margaret Thompson, Μέρος I, Macedonia to Attica, New York 1961. Πρβ. FA 18-19, 1968, ἀριθ. 795 καὶ 796.

2. J. M. C. Toynbee, Art in Britain under the Romans, Oxford 1964, σ. 25 κ.ἑ.

3. M. Karamessini-Oeconomides, Bibliographie des travaux numismatiques publiées en Grèce de 1961 (Congrès de Rome) à 1967 (Congrès de Copenhague), Revue Numismatique, Σειρὰ 6η, IX, 1967, σ. 268 κ.ἑ.

4. W. P. Wallace, The Meeting-Point of the Histiaian and Macedonian Tetrobols, The Numismatic Chronicle, Σειρὰ 7, τόμος 2, 1962, σ. 17 κ.ἑ. W. Schwabacher ἐν Nordisk Numismatisk Ärsskrift, 1963, σ. 5 κ.ἑ. (22 τετράδραχμα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπὸ τὸ θησαυρὸ στὸ Baalbek, πολλὰ κομμένα στὴν Ἀμφίπολη). — Boston, The Museum, 1964, σ. 78 κ.ἑ. P. R. Franke - M. Hirmer, Die Griech. Münze, Μόναχον 1964, σποράδην. — C. M. Kraay, Hoards, Small Change and the Origin of Coinage, JHS 84, 1964, σ. 76 κ.ἑ., τοῦ ἰδίου, Kunstwerke der Antike κλπ., Schweizer Münzblätter 55, Αὔγουστος 1964, σ. 135 κ.ἑ. Margaret Thompson, A Hoard from Thessaly, Museum Notes 11, 1964, σ. 77 κ.ἑ. Christine M. Havelock, The Archaic as Survival versus the Archaistic as a New Style, ASA 69, 1965, σ. 331 κ.ἑ.—N. Olçay - H. Seyrig, Le trésor de Mektepini en Phrygie, Paris 1965. - Bucur Mitrea ἐν Omagiu lui P. Constantinescu - Iasi, Βουκουρέστι 1965, σ. 73 κ.ἑ. (μὲ γαλλικὴ περίληψη, θησαυρὸς 10 χρυσῶν στατήρων τοῦ Ἀλεξάνδρου).—S. Perlman, The Coins of Philipp II and Alexander the Great and their Pan-Hellenic Propaganda, Numismatic Chronicle, Σειρὰ 7, 5, 1965, σ. 57 κ.ἑ.—Margaret Thompson, A Hoard from Northern Greece, Museum Notes 12, 1966, σ. 57 κ.ἑ.—Virginia Joyce Hunter, A Century Hoard from Serbia κλπ., Museum Notes 13, 1967, σ. 17 κ.ἑ.—G. K. Jenkins, A Hellenistic Hoard from Mesopotamia, Museum Notes 13, 1967, σ. 41 κ.ἑ. (Ἀμφιπόλεως, Πέλλης, Κασσανδρείας).—Πρβ. FA 17, 1965, ἀριθ. 2881, 3318, 3331, 18-19, 1968, ἀριθ. 1312, 5109, 5123, 5124.

5. Π.χ. Münzen und Medaillen, Liste 254, Μάιος 1965, σ. 1 κ.ἑ., Liste 269, Ὀκτώβριος 1966, σ. 1 κ.ἑ., Liste 272, Ἰαν. 1967, σ. 2, Liste 274, Μάρτιος 1967, σ. 2, Liste 279, Αὔγουστος 1967, σ. 2, Liste 283, Δεκέμβριος 1967, σ. 1.

6. Φ. Μ. Πέτσα, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, σ. 13.

κευτικὸ ἄρθρο τοῦ Βασίλη Καζαντζῆ δημοσιεύθηκε στὸ Λεύκωμα τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης[1].

25. Δ ρ ο μ ο λ ό γ ι ο Ἀ π ο σ τ ό λ ο υ Π α ύ λ ο υ. Τὸ δρομολόγιο τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὴ Μακεδονία ἀκολουθεῖ ὁ Paul E. Davies καὶ ἐπισκέπτεται τοὺς ἀνεσκαμμένους ἀρχαιολογικοὺς τόπους καὶ μνημεῖα, ὅπως ἡ Καβάλα, οἱ Φίλιπποι, ὁ Λέων τῆς Ἀμφιπόλεως, ἡ Θεσσαλονίκη κλπ.[2].— Πόσο λίγο μᾶς διαβάζουν οἱ ξένοι φαίνεται ἀπὸ μιὰ πρόσφατη δημοσίευση βιβλιογραφίας σχετικῆς μὲ τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων[3], ὅπου γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη π.χ. ὁ ἀναγνώστης παραπέμπεται σὲ τρία ξενόγλωσσα βοηθήματα, τὰ ὁποῖα κυκλοφόρησαν τὰ ἔτη: 1896, 1918 καὶ 1919!—Παρουσιάζει καὶ ἀρχαιολογικὸ ἐνδιαφέρον ἄρθρο τοῦ Δ. Κανατσούλη γιὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο[4].

26. Λ ε ξ ι κ ά. Καὶ ἡ ξένη, ὅπως καὶ ἡ ἑλληνική, λεξικογρφία δὲν εἶναι πάντοτε καλὰ ἐνημερωμένη σὲ μακεδονικὰ (φυσικὰ καὶ σὲ ἄλλα) θέματα. Τὸ πρόσφατο γερμανόγλωσσο Lexikon der alten Welt π.χ., ποὺ κυκλοφόρησε τὸ 1965: α) Ἀγνοεῖ τὴν παράσταση τοῦ Αἰακοῦ στὸν τάφο τῶν Λευκαδίων (στ. 75), ὅπως καὶ τοῦ Ἑρμοῦ (στ. 1271), καὶ μόνο γιὰ τὸ Ραδάμανθυ παραπέμπει ἀποκλειστικὰ στὸ AJA 1955, σ. 227. β) Στὸ ἄρθρο Αἰγαὶ (στ. 76) διαβάζουμε «auch Edessa gennant (vielleicht illyr. Name der Stadt)». γ) Τὸ ἄρθρο Beroia (στ. 456), μὲ τὴν ὑπογραφὴ τοῦ J. S(eibert, Tübingen), φτωχὸ γενικά, τοποθετεῖ τὴ μακεδονικὴ Βέροια στὴ Βοττιαία καὶ ὀνομάζει τὸ ὄρος Bermios. δ) Δὲν ὑπάρχει ἄρθρο γιὰ τὸ Δῖον καὶ τὸ παμμακεδονικὸ ἱερό του, οὔτε γιὰ τὴ Νέα Νικομήδεια (ὑπάρχει ὅμως π.χ. γιὰ τὸ Sesklo, στ. 2787), ἐνῶ στὸν Ὄλυμπο ἀφιερώνονται μόνον 6 στίχοι (στ. 2124). ε) Ὁ E. M(eyer) (στ. 2130) ἀγνοεῖ τὸ 14ο τόμο τῆς σειρᾶς Excavations at Olynthus, 1952, καὶ ἡ βιβλιογραφία του γιὰ τὴν Πέλλα (στ. 2243) δὲν εἶναι ἀρκετή, ὅπως καὶ γιὰ τοὺς Φιλίππους (στ. 2292), ὅπου σταματοῦμε στὸ 1956 μὲ τὸν Ὁδηγὸ τοῦ Δ. Λαζαρίδη. Ὁ ἴδιος E. M(eyer) γράφει καὶ τὸ ἄρθρο Epirus, ὅπου ἡ Ἤπειρος συνορεύει μὲ τὴν Αἰτωλία! Μὲ τέτοια ἐνημέρωση δὲν εἶναι περίεργο ὅτι οἱ Ἠπειρῶτες καὶ οἱ Μακεδόνες εἶναι ἁπλῶς συγγενεῖς τῶν Ἑλλήνων! στ) Στὸν Κατάλογο τῶν σπουδαιοτέρων ἀνασκαφῶν (στ. 3403 κ.ἑ.) βλέπω (στ. 3407) ὅτι ἀνέσκαψα στὴν Κασσώπη, ὅπου ποτὲ δὲν ἀνέσκαψα, καὶ ἀντιθέτως δὲν βλέπω νὰ ἔσκαψα

1. 32α Διεθνὴς Ἔκθεσις Θεσσαλονίκης 1967, σ. 48 κ.ἑ.

2 P. E. D a v i e s, The Macedonian Scene of Paul's Journey, Biblical Archaeologist 26, 3, 1963, σ. 91 κ.ἑ.

3. A. J. M a t t i l l - M. B e d f o r d M a t t i l l, A Classified Bibliography of Literature on the Acts of the Apostles, Leiden 1966.

4. Δ η μ. Κ α ν α τ σ ο ύ λ η, Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ οἱ πρῶτοι Χριστιανοί, Γρηγόριος Παλαμᾶς 1967, σ. 460 κ.ἑ.

στὴν Πέλλα (στ. 3408). Ὁ λόγος γιὰ τὰ εὑρήματα τοῦ Δερβενιοῦ δὲν εἶναι ἀκριβὴς (στ. 3408). ζ) Τὰ σχέδια ἐπίσης δὲν εἶναι πάντοτε ἀκριβῆ (π.χ. ἡ ἀναθύρωση στὸ σχέδιο τῆς εἰκ. 12 (στ.249). Ἰδὲ καὶ ἀνωτ. ἀριθ. 1. — Καλογραμμένα εἶναι τὰ ἄρθρα τοῦ P.R. Franke γιὰ ἠπειρωτικὰ καὶ μακεδονικὰ θέματα, π.χ. Ἀλέξανδρος Ι καὶ ΙΙ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου (στ. 105-106), Ἀλκέτας τῆς Ἠπείρου (στ. 117), Ἀμύντας ΙΙΙ τῆς Μακεδονίας (στ. 147), Ἀρχέλαος Ι τῆς Μακεδονίας (στ. 243), Ἀργεάδαι (στ. 293), Περδίκκας Ι-ΙΙΙ (στ. 2250 κ.ἑ.), Φίλιππος ΙΙ (στ. 2293 κ.ἑ.), Πύρρος Ι (στ. 2488) κλπ. Ἐπίσης ἄρθρα τοῦ Ε. Badian γιὰ πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

27. Τουριστικοὶ Ὁδηγοί. Στὸν καλύτερο Ὁδηγὸ τῆς Ἑλλάδος, ποὺ βγῆκε μὲ ἐπιμέλεια τοῦ Stuart Rossiter στὴ σειρὰ Blue Guides[1], ἡ Μακεδονία ἔχει τὸ ἀνάλογο μέρος της ἐνημερωμένο ὅσο ποτὲ ἄλλοτε, ἀλλὰ καὶ πάλι μὲ ἀναπόφευκτα λάθη : ὁ Νομὸς Γρεβενῶν εἶναι ἄγνωστος ἀκόμη (σ. 471), ἡ ἐθνικότητα τῶν προϊστορικῶν κατοίκων συγχέεται μὲ τὴ χρήση τῶν σημερινῶν γεωγραφικῶν ὀνομάτων (σ. 472), (οἱ Μακεδόνες φαίνεται νὰ μὴ ἀποδημοῦν στὶς ΗΠΑ, σ. 473), κάπως καθυστερημένη ἐνημέρωση γιὰ τὶς γέφυρες καὶ τὰ ξενοδοχεῖα (σ. 474), ἡ Νέα Νικομήδεια ἀγνοεῖται στὸ κεφάλαιο τῆς Ἱστορίας (σ. 474) μολονότι παίρνει τὴ θέση της στὴ σελ. 509, οἱ τέσσερες «μερίδες» γίνονται «four republics» (σ. 475), τὰ Γιάννινα ἔπεσαν στὶς 6 Μαρτίου (σ. 476), ἕνα ἀνύπαρκτο «Ξενία» ἔχουμε στὴν παραλία τῆς Θεσσαλονίκης (σ. 488), ἡ Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων εἶναι ἀκόμη στὴν ὁδὸ Μ. Ἀλεξάνδρου 114 (σ. 489), ἡ ὁποία ἀλλοῦ λέγεται Τσιμισκῆ (σ. 494), ἡ Θέρμη ἦταν «unimportant» (σ. 489), τὸ εἰσιτήριο στὸ Μουσεῖο εἶναι 10 δρχ. καὶ ὁ κ. Μακαρόνας λέγεται Christos (σ. 499), ἡ ζωοφόρος τοῦ τάφου τῶν Λευκαδίων εἶναι ἀπὸ «terracotta» (σ. 512), τὰ χάλκινα ἀπὸ τὸ Δερβένι εἶναι «gilt» (σ. 536) κλπ. Ἐν τούτοις ὁ Ὁδηγὸς αὐτὸς τοῦ Stuart Rossiter εἶναι ὁ καλύτερος γιὰ τὴ Μακεδονία τουλάχιστον. Σὲ καμιὰ γλώσσα δὲν ἔχουμε καλύτερο. Ὁ Ὁδηγὸς τῶν Ε. Kirsten - W. Kraiker κυκλοφόρησε σὲ 5η ἔκδοση[2].

28. Συνέδρια. Σ' ἕνα Συνέδριο ποὺ συνῆλθε στὸ Madison, Wisconsin, τὸν Ἀπρίλιο 1967, μὲ θέμα τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν περίοδο ἀπὸ τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ὁ Φ. Πέτσας παρουσίασε τὴ μεταπολεμικὴ πρόοδο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν στὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδιαίτερα στὴ Μακεδονία[3].

1. Greece, London 1967.
2. E. Kirsten-W. Kraiker, Griechenlandkunde, 5η ἔκδ., Heidelberg 1967.
3. BS 8, 1967, σ. 130.

Β'. ΙΓ' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ
ΝΟΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

29. Τοπογραφία. Ἀπὸ τὸν Γ. Μπακαλάκη ἀντλεῖ πληροφορίες γιὰ τὸ τοπογραφικὸ ζήτημα τῆς σχέσεως Θέρμης - Θεσσαλονίκης ὁ K. Schefold[1] καὶ εἰκονίζει τὸ ἀρχαϊκὸ κιονόκρανο[2], ποὺ δώσαμε μεῖς ἀπὸ τὴν ἄλλη του ὄψη[3]. — Γνώμη τοῦ Πέτρου Παπαγεωργίου γιὰ τὴ σχέση Θέρμης - Θεσσαλονίκης μισοδιατυπώνεται σὲ γράμμα του[4]. Σύγχρονός του, ὁ ἰατρὸς Ν. Ι. Κεχαγιᾶς, εἶχε δημοσιεύσει καὶ μελέτη ταυτίζοντας Θέρμη - Θεσσαλονίκη[5].

30. Χωροταξικὴ Μελέτη. Στὴ Χωροταξικὴ Μελέτη τῆς Θεσσαλονίκης, ποὺ ἔχει ἀνατεθῆ στὸν καθηγητὴ Ι. Δ. Τριανταφυλλίδη, δόθηκε ἡ πρέπουσα σημασία στὰ μνημεῖα καὶ τοὺς ἀρχαιολογικοὺς τόπους τῆς πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς. Συνεργάσθηκαν κυρίως ὁ καθηγητὴς Γ. Μπακαλάκης καὶ ὁ Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων Νικ. Νικονάνος[6].

31. Νομίσματα. Νομίσματα «ἐκ Θεσσαλονίκης»[7] καὶ ἄλλα τῆς Θεσσαλονίκης[8] περιλαμβάνονται στὰ νέα προσκτήματα τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου. Πρβ. ἀνωτ. ἀριθ. 23.

32. Ἐπιγραφές. Θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε καταχωρισθῆ στὰ Χρονικὰ 1951 - 65 ἡ Συλλογὴ ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Emilio Gabba, ποὺ ἀναφέραμε (ἀνωτ. ἀριθ. 12), γιατὶ περιλαμβάνει καὶ τὴν ἐπιγραφὴ[9] τῶν Πολιταρχῶν τῆς Θεσσαλονίκης (44-45 μ.Χ.), συζητεῖ τὰ σχετικὰ θέματα καὶ παρέχει βιβλιογραφία. — Ὁ L. Robert ὑπομνηματίζει ἐπιτάφια ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, τώρα στὴν Κωνσταντινούπολη[10], καὶ ἄλλη ποὺ δὲν

1. K. Schefold, Die Griechen und ihre Nachbarn, Berlin 1967, σ. 246.
2. K. Schefold, ἔ.ἀ., εἰκ. 265b.
3. Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 23 καὶ 45, πίν. 3β.
4. Ι. Κ. Βασδραβέλλη, Συμπληρωματικὰ γιὰ τὸν Πέτρο Παπαγεωργίου, Μακεδονικὰ 7, 1967 (ἀνάτυπο 1966), σ. 155.
5. Ι. Κ. Βασδραβέλλη, ἔ.ἀ., σ. 151, σημ. 3.
6. Ι. Δ. Τριανταφυλλίδη, Χωροταξικὴ μελέτη τῆς Θεσσαλονίκης, ἰδὲ κυρίως τὸ τεῦχος ὑπ' ἀριθ. 3 τοῦ Α' Μέρους καὶ τὸ τεῦχος ὑπ' ἀριθ. 37 τοῦ Β' Μέρους τῆς Μελέτης.
7. ΑΔ 28, 1967, Χρονικά, σ. 10.
8. ΑΔ. ἔ.ἀ., σ. 11.
9. Ἀριθ. Εὐρ. Μουσείου Θεσσαλονίκης 1.766.
10. L. Robert, Pierres errantes κλπ., Berytus 16, 1966, σ. 15 κ.ἑ.

ἀνήκει στὴ Θεσσαλονίκη[1]. Ἐπίσης καταχωρίζει στὸ Χρονικό του τὶς 4 ἐπιγραφὲς μὲ ἀνάγλυφα πέλματα, ἀναθηματικὲς στοὺς Αἰγυπτίους Θεούς[2], καὶ ἄλλες[3]. — Περίληψη τῆς μελέτης τῆς F. Papazoglou[4], ποὺ ἀναφέρεται καὶ σὲ ἐπιγραφὴ τῆς Θεσσαλονίκης, δημοσιεύεται στὸ L'Année Epigraphique[5].

ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

33. Γ ε ν ι κ ά. Τὸ παλαιὸ Μουσεῖο στὸ Γενῆ-τζαμὶ ἐξακολούθησε νὰ λειτουργῆ καὶ κατὰ τὴ διετία 1966-1967 (πίν. 1) μολονότι κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1967 ἄρχισε ἡ ἀπογύμνωσή του καὶ ἡ μεταφορὰ καὶ τῶν μαρμαρίνων γλυπτῶν τμηματικὰ στὸ νέο Μουσεῖο (πίν. 2). Μιὰ ἀνάμνηση τῆς ἐκθέσεως τοῦ παλαιοῦ Μουσείου θὰ διατηρηθῆ στὶς δημοσιευμένες εἰκόνες[6]. Κατάλογος ἢ Ὁδηγὸς τοῦ Μουσείου δὲν δημοσιεύθηκε ποτέ, ἀλλὰ σὲ «Μικρὸ Ἀρχαιολογικὸ Ὁδηγὸ» ὑπάρχουν λίγα πληροφοριακὰ στοιχεῖα[7]. Τοῦ νέου Μουσείου στεγανοποιήθηκε ἐπὶ τέλους ἡ στέγη, ἀλλὰ τὸ κτήριο ἔχει ἀνάγκη ἀκόμη μέτρων ἀσφαλείας κλπ.[8]

34. Ἐ π α ν έ κ θ ε σ η. Στὸν προθάλαμο τοῦ Μουσείου ἐκθέσαμε προσωρινὰ τὰ μαρμάρινα γλυπτὰ τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς (πίν. 3), τὶς τρεῖς Μοῦσες, τὴ ρωμαία δέσποινα, τὸν Ἄτλαντα καὶ τὸ κεφάλι τοῦ πίν. 44. Ἔτσι βοήθησαν κι αὐτὰ μὲ τὸν τρόπο τους γιὰ νὰ σωθῆ ἡ Ἀγορά! — Οἱ ἐργασίες τῆς ἐκθέσεως προχώρησαν στὸ μικρὸ Π τοῦ Μουσείου (σχέδ. 1). Τελείωσε καὶ ἡ τρίτη πτέρυγα. Ἡ ἔκθεση ἀρχίζει στὴν πτέρυγα Α μ' ἕνα χάρτη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, ὅπου εἶναι σημειωμένοι οἱ προϊστορικοὶ τόποι: τῆς Θράκης 14, τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας 12, τῆς Κεντρικῆς 85 καὶ τῆς Δυτικῆς μόνον 8. Ὁ χάρτης δηλαδὴ θέλει συμπλήρωση. Οἱ κωνικὲς τοῦμπες δηλώνονται μ' ἕνα ἰσοσκελὲς τρίγωνο (μὲ μαῦρο οἱ κάπως ἀνεσκαμμένες, μὲ κεραμιδὶ οἱ ἄλλες), οἱ τραπεζοειδεῖς μ' ἕνα τραπέζιο (πάλι μαῦρο ἢ κεραμιδὶ) καὶ οἱ ἄλλοι συνοικισμοὶ μ' ἕνα γεμάτο κύκλο (καὶ πάλι μὲ μαῦρο οἱ κάπως ἀνεσκαμμένοι, οἱ ἄλλοι μὲ κεραμιδί). — Ἡ ἔκθεση τῶν προϊστορικῶν

1. L. R o b e r t, ἔ. ἀ., σ. 16 κ.ἑ.
2. B u l l. E p i g r. 1966, ἀριθ. 241. Πρβ. Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 25.
3. Bull. Epigr. 1967, ἀριθ. 353-355.
4. BCH 87, 1963, σ. 517 κ.ἑ. Πρβ. Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 5.
5. L'Année Epigraphique 1965 (1966), σ. 39, ἀριθ. 125.
6. Ἰδὲ π.χ. BCH 78, 1954, Chron. 1953, σ. 139, εἰκ. 36, Χρονικὰ 1951-65, πίν. 1, καὶ σ' αὐτὰ τὰ Χρονικὰ πίν. 1.
7. Τέσσερεις περίπατοι στὰ Μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης, ἔκδ. «Τέχνης», Θεσσαλονίκη 1954.
8. Πρβ. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 331.

τοῦ Μουσείου βασίζεται στὸ βιβλίο τοῦ W. A. Heurtley[1], τὸ ὁποῖο παραμένει βασικὸ γιὰ τὴν προϊστορικὴ Μακεδονία, μολονότι πολλὰ ἄλλαξαν μὲ τὶς μεταπολεμικὲς ἀνασκαφές, μάλιστα τῆς Νέας Νικομήδειας. Ἄλλαξε

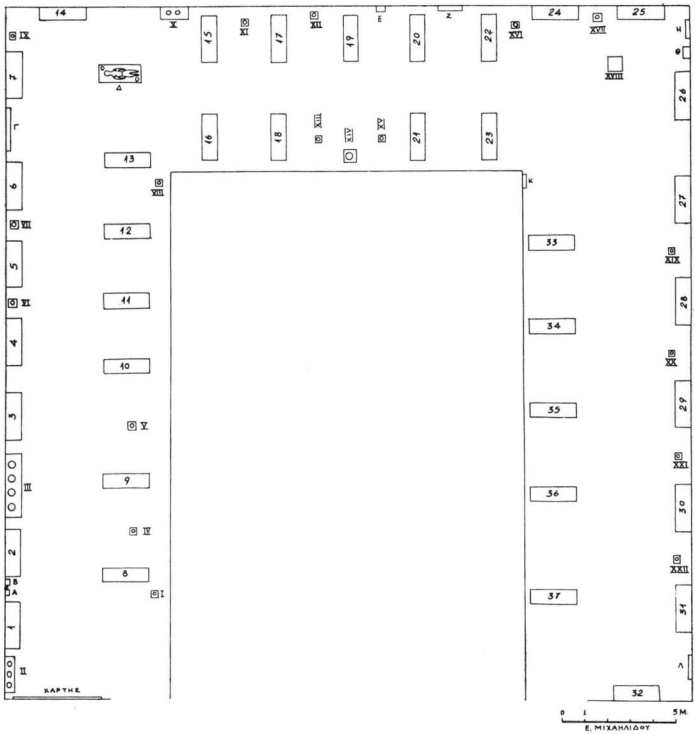

Σχέδ. 1. Κάτοψη τῶν αἰθουσῶν ἐκθέσεως τοῦ Μουσείου τῆς Θεσσαλονίκης (34).

κυρίως ἡ χρονολογικὴ βάση, ἀφοῦ τώρα μὲ τὴ Νέα Νικομήδεια ἀνεβαίνουμε στὴν 7η χιλιετηρίδα καὶ ὅσα πρὶν θεωρούσαμε ὡς πρώιμη νεολιθικὴ φάση (οἱ ἀρχαιότεροι πέντε διαδοχικοὶ συνοικισμοὶ στὰ Σέρβια) φαίνεται πὼς

1. W. A. Heurtley, Prehistoric Macedonia, Cambridge 1939.

ἀνήκουν σὲ μιὰ μέση νεολιθικὴ περίοδο. Μετὰ τὴν ἐξήγηση αὐτή, μποροῦμε νὰ προχωρήσουμε στὴν περιγραφὴ τοῦ τρόπου τῆς Ἐκθέσεως αὐτῆς, ποὺ ἔγινε μὲ βάση τὸν Heurtley καὶ μὲ συνδυασμὸ τοπικῆς καὶ χρονικῆς κατατάξεως.

Ἡ Νεολιθικὴ Ἐποχὴ διαιρεῖται σὲ Πρώιμη καὶ Ὕστερη Περίοδο: ἡ Πρώιμη Νεολιθικὴ Περίοδος ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὰ εὑρήματα στοὺς πέντε ἀρχαιότερους συνοικισμοὺς τῶν Σερβίων, κυρίως πήλινα ἀγγεῖα διακοσμημένα στὸ ρυθμὸ τοῦ Σέσκλου τῆς Θεσσαλίας (προθήκη ὑπ' ἀριθ. 8 καὶ τὸ βάθρο ὑπ' ἀριθ. Ι). Ἡ Ὕστερη Νεολιθικὴ Περίοδος ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὰ εὑρήματα στοὺς νεώτερους συνοικισμοὺς τῆς τούμπας τῶν Σερβίων (προθήκη ὑπ' ἀριθ. 8, π.χ. πίν. 7α) καὶ ἀπὸ τοὺς συνοικισμοὺς στὸ Λιμνότοπο[1], στὸ Ἀρμενοχώρι, στὴ Γέφυρα καὶ κυρίως τῆς Ὀλύνθου (προθήκη ὑπ' ἀριθ. 9). Τὴν Ὕστερη Νεολιθικὴ καὶ τὴ Χαλκολιθικὴ Ἐποχὴ καλύπτουν τὰ πλούσια εὑρήματα τῆς Παραδημῆς ἀπὸ τὴ Θράκη[2] (βάθρα ὑπ' ἀριθ. ΙΙ-VI, προθῆκες ὑπ' ἀριθ. 1-3 καὶ ράφια ὑπὸ στοιχεῖα Α-Β). Πολλὰ ἀγγεῖα συνοδεύονται ἀπὸ ζωγραφικὰ ἀντίγραφα συμπληρωμένα, ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τὸ ζωγράφο Κώστα Ἠλιάκη καὶ εἶναι εἴτε ἀναρτημένα στοὺς τοίχους εἴτε τοποθετημένα στὶς προθῆκες. — Γιὰ τὴν Πρώιμη Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, ποὺ παρουσιάζει χονδρότερα ἀγγεῖα, ἔχουν διατεθῆ δυὸ προθῆκες: Σὲ μιὰ προθήκη τοίχου (ὑπ' ἀριθ. 4, πίν. 4) ἔχουν ἐκτεθῆ πήλινα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα εὑρήματα ἀπὸ τὸ Ἀρμενοχώρι (πίν. 7β), τὸ Μεσημέρι, τὴ Συκιά, τὸ Περιβολάκι, τὸ Μολυβόπυργο καὶ τὰ Κριτσανά, ὅπως καὶ μέρος ἀπὸ τὸ ἀδημοσίευτο εὕρημα χαλκῶν ἐργαλείων[3], ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὰ Πετράλωνα τῆς Χαλκιδικῆς (πίν. 4, κάτω) καὶ εἶναι μοιρασμένο μεταξὺ τοῦ Μουσείου μας καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου. Σὲ ἄλλη ἐλεύθερη προθήκη (ὑπ' ἀριθ. 10) τοποθετήθηκαν πήλινα ἀγγεῖα ἀπὸ Ἀξιοχώρι, Γόνα, Καραμάν, Καλίνδρια, ἐπίσης πήλινα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα εὑρήματα ἀπὸ τὸν Ἅγιο Μάμα (πίν. 8α) καὶ τὸ Ἀξιοχώρι. — Γιὰ τὴ Μέση Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ οἱ γνώσεις μας εἶναι λιγώτερες καὶ ὑπάρχει μόνον μία προθήκη τοίχου (ὑπ' ἀριθ. 5) μὲ πήλινα ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα ἀπὸ τὸ Μολυβόπυργο, τὴν Καλίνδρια, τὸν Ἅγιο Μάμα, τὸ Ἀξιοχώρι καὶ τὸ Περιβολάκι. — Ἡ Ὕστερη Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ διαθέτει μία ἐλεύθερη προθήκη (ὑπ' ἀριθ. 11) μὲ πήλινα ἀγγεῖα ἀπὸ τὴν Καλίνδρια

1. Γιὰ νὰ βοηθήσουμε κυρίως ξένους (ὅσοι ξέρουν μόνο τὰ ὀνόματα τῆς Τουρκοκρατίας ἀπὸ παλαιὰ δημοσιεύματα) παραθέτουμε καὶ τὰ δύο ὀνόματα τῶν τόπων, ποὺ ἀναφέρονται ἐδῶ μὲ τὴ σειρὰ τοῦ καταλόγου τοῦ Heurtley, Prehistoric Macedonia, σ. XXII: Κιλινδὶρ = Καλίνδρια, Βάρδινα = Λιμνότοπος, Βαρδαρόφτσα = Ἀξιοχώρι, Τόπτσιν = Γέφυρα, Σαράτσι = Περιβολάκι, Μπουμπούστι = Πλατανιά, Πάτελι = Ἅγιος Παντελεήμων. Στὴν Ἔκθεση βλέπει ὁ ξένος καὶ τὰ δύο ὀνόματα.

2. Πρβ. Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 50.

3. Πρβ. Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 42.

(πίν. 8β), τὸ Περιβολάκι καὶ τὸ Ἀξιοχώρι καὶ μία προθήκη τοίχου (ὑπ' ἀριθ. 6, πίν. 5) μὲ πήλινα, λίθινα, χαλκᾶ, ὀστέινα κλπ. εὑρήματα ἀπὸ πολλὲς θέσεις : Γόνα (ἐπείσακτος μυκηναϊκὸς σκύφος), Σέδες, Πλατανιά, Τσαουσίτσα, Ἅγιος Μάμας, Καλίνδρια, Λιμνότοπος, Ἀξιοχώρι καὶ Περιβολάκι. Σὲ ἰδιαίτερο βάθρο (ὑπ' ἀριθ. VII) τοποθετήθηκε πίθος ἀπὸ τὸ Ἀξιοχώρι[1]. — Πρὶν περάσουμε στὸ χῶρο τῆς Πρώιμης Ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου συναντοῦμε ἀναρτημένο στὸν τοῖχο ἕναν ἐποπτικὸ πίνακα (ὑπὸ στοιχεῖον Γ) μὲ ὄστρακα ἀπὸ τὶς τρεῖς προϊστορικὲς ἐποχές. Εἶναι κατανεμημένα σὲ τρεῖς στῆλες, ἀντίστοιχες μὲ τὶς τρεῖς Ἐποχὲς (Νεολιθικὴ - Χαλκοῦ - Σιδήρου) κι αὐτὲς ἔχουν τὶς ὑποδιαιρέσεις τους ἀντίστοιχες μὲ τὶς περιόδους καὶ μὲ τοὺς τόπους προελεύσεως : Α'. Σέρβια (ἀρχαιότερη Νεολιθική)· Σέρβια, Ἅγιος Μάμας, Κριτσανά, Βάρδινο, Ὅλυνθος (νεώτερη Νεολιθική)· Παραδημὴ (τέλος Νεολιθικῆς καὶ Χαλκολιθικῆς). Β'. Βαρδαρόφτσα, Κριτσανά, Σέρβια, Σαράτσι, Κιλιντίρ, Ἅγιος Μάμας, Μολυβόπυργος (Πρώιμη Ἐποχὴ Χαλκοῦ)· Σαράτσι, Βαρδαρόφτσα, Κιλιντίρ, Ἅγιος Μάμας, Μολυβόπυργος (Μέση Ἐποχὴ Χαλκοῦ)· Ἅγιος Μάμας, Μολυβόπυργος, Τσαουσίτσα, Μπουμπούστι, Σαράτσι, Βάρδινο, Κιλιντίρ, Γόνα, Βαρδαρόφτσα (Νεώτερη Ἐποχὴ Χαλκοῦ). Γ'. Τούμπα Ἐμπειρίκου, Βάρδινο, Σαράτσι (Πρώιμη Ἐποχὴ Σιδήρου). — Μετὰ τὴ Νεολιθική, ἡ Πρώιμη Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου ἀντιπροσωπεύεται πλουσιώτερα στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης. Μιὰ ἐλεύθερη προθήκη (ὑπ' ἀριθ. 12) καὶ βάθρο (ὑπ' ἀριθ. VIII) ἔχουν διατεθῆ γιὰ τὰ πρόσφατα, ἀκόμα ἀδημοσίευτα[2], εὑρήματα ἀπὸ τὸ συνοικισμὸ τῆς Νέας Ἀγχιάλου (πίν. 9α). Στὸ κέντρο τοῦ χώρου (κιβωτιόσχημη προθήκη ὑπὸ στοιχεῖον Δ) ἔγινε σχηματικὴ ἀναπαράσταση τοῦ τάφου ΑΗ ΙΙ τῆς Βεργίνας[3]. Σὲ μιὰ ἐλεύθερη (ὑπ' ἀριθ. 13, πίν. 6) καὶ μιὰ προθήκη τοίχου (ὑπ' ἀριθ. 7) ἔχουν ἐκτεθῆ παλαιὰ εὑρήματα κυρίως πήλινα, ἐνῶ μιὰ τρίτη προθήκη (ὑπ' ἀριθ. 14) ἑτοιμάζεται νὰ δεχθῆ τὰ χάλκινα κοσμήματα καὶ τὰ σιδερένια ὅπλα τῆς ἴδιας ἐποχῆς. Ἡ προθήκη ὑπ' ἀριθ. 13 (πίν. 6) περιλαμβάνει εὑρήματα ἀπὸ τὴν Καλαμαριά τὴν Κουντουριώτισσα Πιερίας (πίν. 9β), τὸν Ἅγιο Παντελεήμονα Φλωρίνης καὶ τὸ Περιβολάκι. Ἡ προθήκη ὑπ' ἀριθ. 7 περιέχει εὑρήματα ἀπὸ τὴν Τσαουσίτσα, ἀπὸ τὸ Ἀξιοχώρι καὶ ἀπὸ τὸν Λιμνότοπο. Σὲ ἰδιαίτερο βάθρο (ὑπ' ἀριθ. IX) τοποθετήθηκε μεγάλη πρόχους ἀπὸ τὸ Ἀξιοχώρι[4]. Οἱ προϊστορικοὶ χρόνοι κλείνουν καὶ ἀρχίζουν οἱ ἱστορικοὶ (βάθρο ὑπ' ἀριθ. Χ) μ' ἕνα γεωμετρικὸ ἀμφορέα ἀπὸ τὴ Μηκύβερνα κι ἕνα ὑστερογεωμετρικὸ ἀπὸ

1. W. A. Heurtley, ἔ.ἀ., σ. 214, ἀριθ. 408.
2. Πρβ. Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 98, καὶ κατωτ. ἀριθ. 66.
3. ΠΑΕ 1961, σ. 93, πίν. 51β, Man. Andronicos, Vergina κλπ., Lund 1964, σ. 4, εἰκ. 1.
4. BSA 28, 1926-27, σ. 218, εἰκ. 7α.

τὴν Ὄλυνθο[1]. — Στὸ ὁριζόντιο, νὰ ποῦμε, σκέλος τοῦ Π ἔχουν ἐκτεθῆ τὰ ἀγγεῖα τῶν κλασσικῶν χρόνων, μὲ πρῶτα τὰ λεγόμενα «προπερσικά»[2]. Καθὼς προχωρεῖ ὁ ἐπισκέπτης, δεξιά του ἔχει εὑρήματα τῆς Ὀλύνθου (ἐλεύθερες προθῆκες ὑπ' ἀριθ. 16, 18, 21 καὶ 23 καὶ βάθρα ὑπ' ἀριθ. XIII καὶ XV), ἀλλὰ καὶ ἀριστερά, ἀνάμεσα στὶς προθῆκες μὲ εὑρήματα «διαφόρων τόπων», ἔχουν τοποθετηθῆ εὑρήματα τῆς Ὀλύνθου : παναθηναϊκὸς ἀμφορεὺς[3] (βάθρο ὑπ' ἀριθ. XII), τμῆμα κρατῆρος ἐρυθρομόρφου[4] (πίνακας στὸν τοῖχο ὑπὸ στοιχεῖον Ε ἄλλος, ὑπὸ στοιχεῖον Ζ, ἑτοιμάζεται νὰ δεχθῆ ἐκλεκτὰ ἐρυθρόμορφα ὄστρακα) καὶ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα (προθήκη τοίχου ὑπ' ἀριθ. 24). Ἀπὸ τὶς προθῆκες μὲ εὑρήματα «διαφόρων τόπων» ἡ πρώτη (ὑπ' ἀριθ. 15) περιέχει ὑστερογεωμετρικά, προπερσικὰ καὶ κορινθιακὰ ἀγγεῖα ἀπὸ τὴν περιοχὴ Θεσσαλονίκης (Καραμπουρνάκι κλπ.) καὶ τὴ Χαλκιδική. Ἀπὸ τὶς ἄλλες τρεῖς οἱ δύο (ὑπ' ἀριθ. 17 καὶ 19) ἔχουν μελανόμορφα (πίν. 10α-β), ἡ τρίτη (ὑπ' ἀριθ. 20) ἐρυθρόμορφα (πίν. 11α-β), ἐνῶ μιὰ τέταρτη (ὑπ' ἀριθ. 22) τὴν κρατοῦμε κενὴ γιὰ μελλοντικὰ ἐκθέματα. Τὰ μελανόμορφα καὶ τὰ ἐρυθρόμορφα προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὴ Χαλκιδικὴ καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης. Σὲ ἰδιαίτερα βάθρα ἔχουν τοποθετηθῆ : ἀριστερὰ ἰδιόμορφο ἀγγεῖο τοπικοῦ ἐργαστηρίου ἀπὸ τὰ Πυργαδίκια[5] (βάθρο ὑπ' ἀριθ. XI) καὶ δεξιά, γιατὶ θέλει φῶς, λεκανίδα ἐρυθρόμορφη ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης[6] (βάθρο ὑπ' ἀριθ. XIV). — Στὴ συνάντηση τῶν δύο σκελῶν τοῦ Π τοποθετήθηκε, πάνω σὲ χαμηλὸ βάθρο, πήλινο περιρραντήριο ἀπὸ τὴν Ὄλυνθο (βάθρο ὑπ' ἀριθ. XVIII) καὶ πάνω στὸν τοῖχο στὴ γωνία (ράφια ὑπὸ στοιχεῖα Η καὶ Θ) μέτωπα καλυπτήρων ἀνθεμωτὰ ἀπὸ τὴν Ὄλυνθο καὶ πήλινη λεοντοκεφαλὴ ὑδρορρόης, ἀπὸ τὴ Βεργίνα[7]. Δεξιὰ κι ἀριστερὰ (προθῆκες ὑπ' ἀριθ. 25 καὶ 26) ἔχουν ἐκτεθῆ κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων ἀγγεῖα. Στὴν προθήκη ὑπ' ἀριθ. 25 κάνει ἐντύπωση ἡ ποιότητα τῶν μελαμβαφῶν ἢ ρυθμοῦ «δυτικῆς κλιτύος» κλπ. ποικιλόμορφων ἀγγείων ἀπὸ διάφορους τόπους τῆς Μακεδονίας. Στὴν προθήκη ὑπ' ἀριθ. 26, μαζὶ μὲ ἀγγεῖα (ἀξιόλογος ὁμηρικὸς σκύφος ἀπὸ τὴ Φλώρινα)[8], ἔχουν ἐκτεθῆ λύχνοι, σκεύη λατρευ-

---

1. Ἀπὸ τὴν ἐπανέκθεση τῆς προϊστορικῆς Συλλογῆς βγῆκε ἕνα ἄρθρο : Ἀ γ. Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ, Ἀγγεῖα κεραμεικῆς τῆς προϊστορικῆς Μακεδονίας, Λεύκωμα Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης 1967. Γιὰ τὰ πολλὰ λάθη, μάλιστα τῆς ἀγγλικῆς μεταφράσεως, θὰ πρέπη νὰ μὴ εἶναι ὑπεύθυνη ἡ συγγραφεὺς τοῦ ἄρθρου.

2. Olynthus V, σ. 13 κ.ἑ.

3. Olynthus XIII, σ. 59, ἀριθ. 11, πίν. 14-16.

4. Olynthus V, σ. 109, ἀριθ. 131, πίν. 78-79.

5. ΑΔ. 22, 1967, Χρονικά, σ. 403 κ.ἑ., πίν. 307α.

6. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 340, πίν. 360α.

7. Μ. Ἀ ν δ ρ ο ν ί κ ο υ κ.ἄ., Τὸ ἀνάκτορο τῆς Βεργίνας, πίν. XXIV, 1.

8. ΠΑΕ 1933, σ. 75, πρβ. ΠΑΕ 1930, σ. 75 κ.ἑ.

τικῆς χρήσεως (κέρνος, ταφικὰ ἀγγεῖα χοῶν) κλπ. Ἡ προθήκη ὑπ' ἀριθ. 27, τέλος, ἔχει ἀντιπροσωπευτικὰ ἀγγεῖα καὶ λύχνους τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἐδῶ τελειώνει ἡ συστηματικὴ ἔκθεση τῶν πηλίνων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα στὸ μέλλον θὰ καταλάβουν ὅλο τὸ χῶρο τῆς πτέρυγος Γ. Γιὰ λίγα χρόνια πάντως φιλοξενοῦνται ἐδῶ ἄλλες κατηγορίες ἐκθεμάτων. — Ὁ ἐπισκέπτης τοῦ Μουσείου ἔχει δεξιά του τέσσερες προθῆκες (ὑπ' ἀριθ. 33-36), ὅπου ἔχουν ἐκτεθῆ μὲ χρονολογικὴ τάξη πήλινα εἰδώλια τῆς Ὀλύνθου (προθῆκες ὑπ' ἀριθ. 33-35) καὶ «διαφόρων τόπων» (προθήκη ὑπ' ἀριθ. 36). Σὰν εἰσαγωγὴ στὴν κατηγορία τῶν εἰδωλίων τοποθετήθηκε στὴ γωνία (ράφι ὑπὸ στοιχεῖον Κ) ἡ πήλινη μήτρα προτομῆς Κυβέλης ἀπὸ τὴν Ὄλυνθο[1] καὶ ἐκμαγεῖο της. — Παράλληλα πρὸς τὰ εἰδώλια, οἱ προθῆκες τοίχου (ὑπ' ἀριθ. 28 καὶ ἑξῆς) περιέχουν ἡ καθεμιὰ ὁμοειδῆ ἐκθέματα, ἀλλὰ ἡ χρονολογικὴ τάξη, ποὺ μᾶς συνώδευε ὥς τώρα, ἔχει ἐγκαταλειφθῆ, γιατὶ ἐδῶ ἡ ἔκθεση ἔχει τὸ χαρακτῆρα προσωρινότητος, ὅσο νὰ γίνη ἡ μελετώμενη τριώροφη ἐπέκταση τοῦ Μουσείου, ὅπου θὰ μεταφερθοῦν τοῦτα τὰ εὑρήματα, Στὴν προθήκη ὑπ' ἀριθ. 28 ἔχουν ἐκτεθῆ βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Σὲ ἰδιαίτερο βάθρο (ὑπ' ἀριθ. XIX) τοποθετήθηκε ἀσημένια λειψανοθήκη 4ου αἰ. μ.Χ. (πίν. 91), πρόσφατο εὕρημα, ἀδημοσίευτο[2]. Στὴν ὑπ' ἀριθ. 29 προθήκη ἐκτίθεται μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ ἐνδιαφέρουσες συλλογὲς ὑαλίνων ἀγγείων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ξεχωρίσουμε δυὸ ἑλληνιστικὰ μὲ τὴν τεχνικὴ τῆς χυτῆς ὑάλου (πίν. 15β), ἐνῶ τὰ πολλὰ εἶναι ρωμαϊκὰ μὲ τὴν τεχνικὴ τῆς ἐμφυσήσεως. Τὰ περισσότερα ὑάλινα προέρχονται ἀπὸ τάφους τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ νεκροταφείου τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐν ἀπ' αὐτὰ (πίν. 66α) διακοσμεῖται μὲ παράσταση κυνηγίου, τὴν ὁποία ἀποδίδει τὸ ἀνάπτυγμα τοῦ σχεδ. 2[3]. Σὲ ἰδιαίτερο βάθρο (ὑπ' ἀριθ. 20) τοποθετήθηκε τὸ ἐνδιαφέρον ἀγγεῖο τοῦ πίν. 15α[4]. Ἀκολουθοῦν τὰ μεταλλικὰ εὑρήματα. Στὴν προθήκη ὑπ' ἀριθ. 30 ἔχουν ἐκτεθῆ δυὸ λαβὲς γεωμετρικοῦ τρίποδος καὶ ἄλλα χάλκινα καὶ ἀσημένια ἀγγεῖα κλασσικῶν χρόνων, 5ου - 4ου αἰ. π.Χ. Ἡ προθήκη ὑπ' ἀριθ. 31 περιλαμβάνει μιὰ ποικιλία ἐκθεμάτων : χάλκινα ἀγαλματάκια (κωμικοῦ ἠθοποιοῦ, Ἡρακλέους, Λάρητος κλπ.), χάλκινα ἐξαρτήματα ἀγγείων (λαβὲς διακοσμημένες, μερικὲς ζωόμορφες, κ.ἄ.), χάλκινα ἀγγεῖα, ὀστέινα μικροευρήματα κλπ. Οἱ τελευταῖες δυὸ προθῆκες περιέχουν : ἡ ὑπ' ἀριθ. 32 κυρίως ὅπλα (πίν. 13), ἡ ὑπ' ἀριθ. 37 χρυσᾶ καὶ ἀσημένια κοσμήματα, ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς ἕως καὶ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους. Ἀνάμεσα

1. Olynthus IV, σ. 92 κ.ἑ., ἀριθ. 410, πίν. 51-54.

2. ΑΔ 22, 1967, Χρονικά, σ. 377 καὶ 403, ΑΑΑ 2, 1969, σ. 48 κ.ἑ.

3. ΑΔ 22, 1967, Χρονικά, σ. 391 κ.ἑ., πίν. 296ε καὶ 298.

4. Chron, 1958, σ. 706, πρβ. Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 64. Κατὰ φιλικὴ ἀνακοίνωση τοῦ κ. Μ. Ἀνδρονίκου, εἶναι αἰγυπτιακὴ πορσελάνη τοῦ 2ου αἰ. π.Χ.

Σχέδ. 2. Ἀνάπτυγμα παραστάσεως σὲ ὑάλινο δοχεῖο (34).

στὶς προθῆκες μὲ τὰ χάλκινα ἔχουν τοποθετηθῆ σὲ ἰδιαίτερα βάθρα : ἀσημένια ὑδρία μὲ ἀνάγλυφη Νίκη κάτω ἀπὸ τὴ λαβὴ[1] (βάθρο ὑπ' ἀριθ. XXI) καὶ ἄλλη ὑδρία χάλκινη μὲ σειρήνα (πίν. 91) ἀπὸ τὴν Τορώνη[2] (βάθρο ὑπ' ἀριθ. XXII).

Ἡ ἐργαστηριακὴ ἐπεξεργασία τῶν ἀρχαίων, χάριν τῆς ἐκθέσεως, ἔδωσε ἀφορμὴ γιὰ νέες παρατηρήσεις. Εὑρέθη ὅτι συνανήκουν ὄστρακα προηγουμένως ἀσχέτιστα. Ἀγγεῖα συμπληρώθηκαν ἢ διαλύθηκαν καὶ συγκολλήθηκαν ὀρθότερα. Ὁμάδες εὑρημάτων, ὅπως τὰ ἀγγεῖα ποὺ βρέθηκαν στὸ Καραμπουρνάκι τὸ 1954[3], ἀξιώθηκαν καλύτερη μεταχείριση εἴτε τοποθετήθηκαν στὶς προθῆκες (πίν. 10 καὶ 11) εἴτε ἔμειναν στὴν Ἀποθήκη (πίν. 12). Εἰδώλια πήλινα καθαρίσθηκαν καὶ συμπληρώθηκαν. Ἐπίσης μεταλλικὰ ἀντικείμενα ἀποκαταστάθηκαν καὶ καθαρίσθηκαν μὲ ἀποτέλεσμα καμιὰ φορὰ νὰ παρουσιασθῆ διακόσμηση ἢ καὶ ἐπιγραφή, ὅπως π.χ. στὴ χάλκινη ὑδρία (πίν. 13) ἀπὸ τὸ Καραμπουρνάκι, ὅπου μετὰ τὸν καθαρισμὸ μπορέσαμε καὶ διαβάσαμε τὴν ἐπιγραφή : ΑΘΕΝΑΙΟΙ ΑΘΛ⟨Α⟩ ⟨Ε⟩ΠΙ ΤΟΙΣ ΕΝ ΤΟ̄Ι ΠΟΛΕΜΟΙ (πίν. 14α-β)[4].

Στὴν ἐπανέκθεση τῶν ἀγγείων καὶ τῶν ἄλλων ἐκθεμάτων τῶν χώρων Α - Γ συνεργάσθηκαν πολλοί, ἀλλὰ κυρίως ἡ κ. Ἁγνὴ Σακελλαρίου καὶ οἱ Ἐπιμελήτριες Ἀρχαιοτήτων Μαρία Καραμανώλη - Σιγανίδου καὶ Εὐγενία Λεβεντοπούλου - Γιούρη. Πολλὰ ὀφείλονται σὲ συμβουλὲς τῶν καθηγητῶν Γ. Μπακαλάκη καὶ Μ. Ἀνδρονίκου. Στὰ βυζαντινὰ ζητήσαμε τὴ βοήθεια τοῦ Ἐφόρου Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Μ. Μιχαηλίδου καὶ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Νικ. Νικονάνου. Τὸ συνεργεῖο τῶν τεχνιτῶν ἀποτελοῦν οἱ Νικηφόρος Γάρος, Σιδέρης Καραλῆς καὶ Εὐάγγελος Λύτος μὲ Προϊστάμενο, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀποστόλου Κοντογεώργη, τὸν τεχνίτη τοῦ Μουσείου Δημήτριο Μαθιό, στὸν ὁποῖον ὀφείλονται κυρίως οἱ λεπτὲς καὶ ὑπεύθυνες ἐργασίες στὰ χάλκινα κλπ. ἀντικείμενα. Ὡς ξυλουργὸς εἰδικευμένος γιὰ τὶς προθῆκες, βάθρα κλπ., ἐργάσθηκε ὁ Χαράλαμπος Τροχίδης.

---

1. Τὰ τεμάχια τῆς ὑδρίας ἦσαν μαζὶ μὲ τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα τοῦ Μουσείου, ποὺ μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα τὸ 1967, ΑΔ Χρονικὰ (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

2. Πρβ. Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 134, πίν. 28.

3. Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 84.

4. Στὸν κ. Ε. Vanderpool ὀφείλω τὴν πληροφορία, ὅτι ἄλλα δύο χάλκινα ἀγγεῖα ἔχουν τὴν ἴδια περίπου ἐπιγραφή. Τὸ ἕνα, ἀπὸ τοὺς Ἀμπελοκήπους τῶν Ἀθηνῶν, εἶναι ἀπὸ πολὺ καιρὸ στὸ Λοῦβρο (D e R i d d e r, Bronzes attiques du Louvre, ἀριθ. 2590). Τὸ ἄλλο ἀπὸ τὸ Μαραθῶνα, εἶναι στὴ Συλλογὴ τοῦ Π. Κανελοπούλου (Περιοδ. Εἰκόνες, 25 Νοεμβρίου 1966). Ὁ κ. Vanderpool σχετίζει τοῦτα τὰ ἄθλα μὲ τὴν πληροφορία τοῦ Διοδώρου Σικελιώτη (XI, 33, 3), ὅτι τὸ 479 π.Χ. «ὁ τῶν Ἀθηναίων δῆμος ἐκόσμησε τοὺς τάφους τῶν ἐν τῷ Περσικῷ πολέμῳ τελευτησάντων καὶ τὸν ἀγῶνα τὸν ἐπιτάφιον τότε τὸ πρῶτον ἐποίησε...».

35. Ἐ π α ν έ κ θ ε σ η ἀ ρ χ ι τ ε κ τ ο ν ι κ ῶ ν. Στὸν ὑπερυψωμένο χῶρο ὑπ' ἀριθ. 2 (ΑΔ 22, 1967, Χρονικά, σ. 378 σχέδ. 1) βρήκαμε τὴν κατάλληλη θέση γιὰ νὰ ἐκτεθοῦν τὰ μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς Θέρμης. Ἡ ἐργασία προχώρησε μὲ βραδὺ ρυθμὸ καὶ μόνον κατὰ τὸ 1968 εἴχαμε τὸ ἀποτέλεσμα, ποὺ δείχνει ὁ πίν. 16, ὥστε τὴν ὁριστικὴ μορφὴ τοῦ χώρου θὰ παρουσιάσουμε στὰ προσεχῆ Χρονικὰ μαζὶ μὲ παρατηρήσεις, ποὺ ἔγιναν, ἐπ' εὐκαιρίᾳ, ἀπὸ τὸν Ἐπιμελητὴ Ἀρχαιοτήτων Γεώργιο Δεσποίνη. — Ἀντίκρυ, στὸ χῶρο ὑπ' ἀριθ. 8, ἐκτίθενται, πάλι μέ βραδὺ ρυθμὸ κατ' ἀνάγκην, τὰ ἀρχιτεκτονικὰ (πίν. 19) καὶ ἄλλα ἐκθέματα τῆς ἐποχῆς τοῦ Γαλερίου, ποὺ σημειώνουν τὸ τέλος τῆς ἐκθέσεως τῶν μαρμαρίνων. Ἡ ἀρχή τους θὰ εἶναι ἀπὸ τ' ἀρχαϊκά, ποὺ προαναφέραμε, τῆς Θέρμης. Τὴ συνέχεια ἰδὲ κατωτ. ἀριθ. 36.

36. Ἐ π α ν έ κ θ ε σ η γ λ υ π τ ῶ ν. Ἀπὸ τὸ χῶρο ὑπ' ἀριθ. 2 θὰ περνάη ὁ ἐπισκέπτης στὴν αἴθουσα ὑπ' ἀριθ. 3, ποὺ προορίζεται γιὰ τὰ προρρωμαϊκὰ γλυπτὰ ἢ ρωμαϊκῶν χρόνων ἀντίγραφα ἑλληνικῶν ἔργων. Ἡ αἴθουσα θὰ περιλαμβάνη εὑρήματα ἀπ' ὅλη τὴ Μακεδονία σχεδόν, ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴ Ραιδεστὸ τῆς (τουρκικῆς τώρα) Θράκης, ὅπως κόρη (πίν. 17 καὶ 18), ντυμένος κοῦρος κλπ., ποὺ ἔφεραν οἱ πρόσφυγες μαζί τους ἀπὸ κεῖ. Στὴ συνεχόμενη μικρὴ αἴθουσα ὑπ' ἀριθ. 4 θὰ τοποθετηθοῦν γλυπτὰ τῶν δύο τελευταίων αἰώνων π.Χ. Οἱ αἴθουσες ὑπ' ἀριθ. 5-7 θὰ περιλάβουν ψηφιδωτὰ καὶ γλυπτὰ ρωμαϊκῶν χρόνων, ποὺ εἶναι καὶ πολλὰ καὶ καλά, γιατὶ ἡ Θεσσαλονίκη κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους συνδύαζε καλὴ ἑλληνικὴ παράδοση καὶ οἰκονομικὴ ἀκμή.

37. Χ ά λ κ ι ν α ἀ π ὸ τ ὸ Δ ε ρ β έ ν ι. Τὴν αἴθουσα προσωρινῶν ἢ περιοδικῶν ἐκθέσεων ὑπ' ἀριθ. 1 ἐξακολουθοῦν νὰ κατέχουν τὰ χάλκινα ἀπὸ τὸ Δερβένι κυρίως. Προσθέσαμε ἄλλη μιὰ προθήκη στὸ βάθος δεξιά. Κατὰ τὸ 1967 ἀντιμετωπίσαμε δυὸ σχετικὰ ζητήματα : α) ἂν ὁ κρατήρας (κυρίως, ἀλλὰ καὶ ἄλλα χάλκινα) παθαίνει αὔξουσα διάβρωση, καὶ β) ἂν τὰ χρυσίζοντα ἀγγεῖα (κρατήρας καὶ ἄλλα χάλκινα) εἶναι ἐπιχρυσωμένα. Τὸ πρῶτο ὑποστηρίχθηκε μὲ ψιθύρους στὴν ἀρχὴ καὶ ὕστερα μὲ δημοσιεύματα στὸν καθημερινὸ τύπο τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ δεύτερο ἐξακολουθεῖ ἀκόμα νὰ γράφεται ἀπὸ ξένους κυρίως, ποὺ βασίζονται στὶς πρῶτες ἀνακοινώσεις τοῦ εὑρήματος. Παρακαλέσαμε τόν πάντοτε πρόθυμο καὶ εὐγενικὸ καθηγητὴ τῆς Ὀρυκτολογίας - Πετρογραφίας κ. Πέτρο Κόκκορο νὰ κάμη σχετικὲς ἀναλύσεις. Τὸ πόρισμα τοῦ κ. καθηγητοῦ ἔχει ὡς ἑξῆς :

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ ΟΡΥΚΤΟΛΟΓΙΑΣ - ΠΕΤΡΟΓΡΑΦΙΑΣ

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 8ῃ Μαΐου 1967

Πόρισμα

ἐξετάσεως τῆς χημικῆς συστάσεως δειγμάτων ἐκ μεταλλικῶν ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης.

Μεταλλικὰ δείγματα ἐπιφανειακῶν διαστάσεων ὀλίγων τετραγωνικῶν ἑκατοστῶν ἀποκοπέντα ἐκ μεταλλικῶν ἀντικειμένων τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ἐξητάσθησαν ἀκτινογραφικῶς καὶ φασματοσκοπικῶς πρὸς ἀνίχνευσιν τῶν μετάλλων, τὰ ὁποῖα εἰσέρχονται εἰς τὴν σύστασίν των. Ἐξαιρέσει ἑνὸς δείγματος ἐξ ἀργύρου τὰ λοιπὰ ἔχουν χρυσοκίτρινον χρῶμα. Ἐζητήθη νὰ προσδιορισθῇ ἐὰν τὰ δείγματα περιεῖχον χρυσόν. Μία πρώτη ἐξέτασις πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν διὰ τῆς λυδίας λίθου ἔδωσεν ἀποτέλεσμα ἀρνητικόν. Λεπτομερεστέρα ἐξέτασις ἔγινεν ἀκτινογραφικῶς καὶ φασματογραφικῶς. Ἡ ἀκτινογραφικὴ ἐξέτασις ἔδειξεν ὅτι τὰ δείγματα ἦσαν ἐκ βρόνζου (κρατερώματος) ἤτοι κράματος χαλκοῦ καὶ κασσιτέρου. Βάσει τῶν ἀκτινογραφικῶν δεδομένων διεχωρίσθησαν τρεῖς κατηγορίαι ὡς πρὸς τὴν περιεκτικότητα εἰς χαλκὸν καὶ κασσίτερον, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔγινε καὶ φασματογραφικὴ ἐξέτασις. Ἐκτὸς τῶν κυρίων συστατικῶν χαλκοῦ καὶ κασσιτέρου οὐδὲν ἴχνος χρυσοῦ εὑρέθη. Εἰς τὰ δύο ἐκ τῶν φασματοσκοπηθέντων δειγμάτων διεπιστώθη ὡς ἰχνοστοιχεῖον κοβάλτιον καὶ δὴ μὲ ἱκανὸν ἀριθμὸν χαρακτηριστικῶν γραμμῶν τοῦ στοιχείου τούτου εἰς τὸ ὑπὸ ἔνδειξιν A18 δεῖγμα, ἐνῶ εἰς τὸ ὑπὸ ἔνδειξιν A17 ἐλάχιστοι παρετηρήθησαν γραμμαὶ μαρτυρουμένης σημαντικῶς μικροτέρας περιεκτικότητος εἰς κοβάλτιον. Ἡ παρατήρησις αὕτη θὰ ἦτο ἴσως ἐνδιαφέρουσα ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν προέλευσιν τῶν δειγμάτων τούτων.

Ὁ ἐξετάσας
Π. Κόκκορος

Παρακαλέσαμε ἐπίσης τὸν καθηγητὴ τῆς Ἀναλυτικῆς Χημείας κ. Κωνσταντῖνο Βασιλειάδη, ὁ ὁποῖος ἀνέθεσε στὸν Ἐπιμελητὴ κ. Γ. Βασιλικιώτη νὰ κάμη ἀνάλογη ἐξέταση. Τὸ πόρισμα τοῦ κ. Βασιλικιώτη ἔχει ὡς ἑξῆς :

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ ΑΝΑΛΥΤΙΚΗΣ ΧΗΜΕΙΑΣ

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 9ῃ Μαΐου 1967

Ἐ ξ έ τ α σ ι ς

τριῶν δειγμάτων, μεταλλικῆς κόνεως, προσκομισθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης.

Δεῖγμα Νο 1 : Ἐξωτερικῶς, ἀπὸ τοὺς ὤμους, κάτωθεν τοῦ Σατύρου.

Δεῖγμα Νο 2 : Μεταξὺ λέοντος καὶ ἐλάφου.

Δεῖγμα Νο 3 : Ἐσωτερικῶς εἰς τὸ μέρος τοῦ λαιμοῦ.

Δι' ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω δείγματα ἡ ποιοτικὴ ἀνίχνευσις χρυσοῦ ἀπέβη ἀρνητική.

Ὁ ἐκτελέσας τὴν ἐξέτασιν
Γ. Βασιλικιώτης, Ἐπιμελητής

Βεβαιώνονται ἔτσι ὅσα ἔγραψα ἀλλοῦ (ὄχι πρῶτος) : τὰ χάλκινα ἀπὸ τὸ Δερβένι εἶναι ἁπλῶς χάλκινα[1], ὄχι ἐπιχρυσωμένα. Γνωστὸ εἶναι ὅτι «πᾶν ὅ,τι λάμπει δὲν εἶναι χρυσός». Ἐπίσης γνωστὸ εἶναι πὼς τὰ καλλιτεχνήματα δὲν χάνουν τίποτε ἀπὸ τὴ βεβαίωση ὅτι δὲν εἶναι ἐπιχρυσωμένα.

Ἡ δημόσια συζήτηση γιὰ τοὺς κινδύνους διαβρώσεως τοῦ κρατῆρος προκάλεσε διαταγὴ μεταφορᾶς τοῦ κρατῆρος στὴν Ἀθήνα, στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο! Τοῦτο δὲν ἔγινε τελικά. Οἱ ἀπαραίτητες ἐξετάσεις ἔγιναν στὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς δυὸ τεχνῖτες, ποὺ δούλεψαν πολὺ ἢ λίγο τὸν κρατῆρα : τὸν τεχνίτη τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀνδρέα Μαυραγάνη καὶ τὸν τεχνίτη τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης Δημήτριο Μαθιό. Πολυσέλιδες ἐκθέσεις τους τηροῦνται στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐφορείας. Τοὺς ἐζητήθη καὶ ἀνέφεραν : πῶς καὶ μὲ τί μέσα καθάρισαν τὸν κρατῆρα, ἂν βλέπουν διαφορὰ πρὸς τὸ χειρότερο καὶ τί προτείνουν γιὰ τὴ θεραπεία. Ὁ τεχνίτης Ἀνδρέας Μαυραγάνης βεβαιώνει μεταξὺ ἄλλων : «...τὸ μέταλλον τοῦ κρατῆρος δὲν ἔχει ὑποστῆ ἔστω καὶ τὴν παραμικρὰν διάβρωσιν ἀπὸ τὴν

1. Ὅμοια χρυσίζουσα λάμψη ἔχουν πολλὰ μπρούτζινα ἀγγεῖα, π.χ. ψυκτὴρ καὶ ἀμφορεὺς τοῦ Μητροπολιτικοῦ Μουσείου τῆς Νέας Ὑόρκης, ποὺ προέρχονται, λέει, ἀπὸ τὴ Β. Ἑλλάδα, MMA Bulletin, Ἰαν. 1961, σ. 138 κ.ἑ., εἰκ. 7 καὶ 11. Πρβ. K. Schefold PKG 1, Berlin 1967, εἰκ. 152a-b.

ἡμέραν τῆς συντελεσθείσης ἐργασίας συντηρήσεως καὶ ἀποκαταστάσεως κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1963». Ὁ τεχνίτης Δημήτριος Μαθιὸς βεβαιώνει ἐπίσης: «... δὲν ὑπέστη ὁ κρατὴρ κανενὸς εἴδους διαβρώσεις ἀπὸ τοῦ καθαρισμοῦ του καὶ ἐντεῦθεν».

Βέβαια καὶ οἱ δυὸ προτείνουν τρόπους καὶ μέσα συντηρήσεως στὸ ἑξῆς. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα χρειάζεται ξηρὴ ἀτμόσφαιρα, ποὺ δὲν καταφέραμε ἀκόμη νὰ ἐξασφαλίσουμε, ἀφοῦ ἀκόμη δὲν στεγανοποιήσαμε τὸν ἐλεεινὸ φωταγωγὸ τῆς αἴθουσας.

Τοὺς τρόπους συντηρήσεως μᾶς ἀνέπτυξε προφορικῶς κατὰ ἐπίσκεψή του (παγκόσμια αὐθεντία στὰ ζητήματα αὐτὰ) ὁ κ. H. J. Plenderleith[1]. Ὁ Ἐπιμελητὴς κ. Γ. Βασιλικιώτης εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ συντάξῃ Ἔκθεση, ἀπὸ τὴν ὁποία παραθέτουμε τὸ ἑξῆς ἀπόσπασμα: «...Ἐκ τοῦ κρατῆρος τοῦ Δερβενίου ἐλήφθησαν δείγματα τῶν πρασίνων περισκληρύνσεων τόσον ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς, ὅσον καὶ ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας καὶ ἐγένετο ἀνάλυσις αὐτῶν διὰ τὴν ἀνεύρεσιν χλωριούχων ἰόντων. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀναλύσεως εἶναι ἐλαφρῶς θετικόν. Ὑπάρχουν δηλαδὴ χλωριοῦχα ἰόντα, εἰς μικρὰ ὅμως ποσά. Κατόπιν τούτου ἡ κατάστασις τῆς διαβρώσεως δὲν κρίνεται ὡς ἐπικίνδυνος καὶ ὑπάρχει δυνατότης ἀνασχέσεως μὲ τὰ ὑπάρχοντα μέσα ἄνευ μετακινήσεως τοῦ κρατῆρος». Τὰ «ὑπάρχοντα μέσα» δυστυχῶς ἀκόμη δὲν μπορέσαμε νὰ τὰ ἐξασφαλίσουμε. Ἐλπίζουμε τώρα στὴ σύντομη στεγάνωση τοῦ φωταγωγοῦ καὶ τότε θὰ γίνουν καὶ τ' ἄλλα[2].

38. Ἀ ρ χ ι τ ε κ τ ο ν ι κ ά. Νέα προσκτήματα (ρωμαϊκῶν χρόνων κίονες, κυρίως ἀπὸ τὸ θαλάσσιο τεῖχος ἀποσπασμένοι, ἀριθ. Εὑρ. 10.161-10.197, κιονόκρανα, βάσεις, ἐπιστύλια κλπ.) καὶ ἀσήμαντες σχετικὰ προσθῆκες στὴ βιβλιογραφία γιὰ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ἀποκτήματα τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης ἔγιναν κατὰ τὴ διετία 1966-1967. Ἀναφέρονται σὲ γενικώτερα βιβλία τὰ ἀρχαϊκὰ τῆς Θέρμης[3] καὶ τὸ Γαλεριανὸ τόξο τοῦ πίν. 19[4].

1. Ἰδὲ π.χ. H. J. P l e n d e r l e i t h, The Conservation of Antiquities and Works of Art, London 1956.

2. Στὴ δημοσιευμένη Ἔκθεση τῶν ἐργασιῶν τοῦ 1964 (ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 412) φέρεται ὡς περατωθεῖσα κατὰ τὸ 1964 ἡ ἐργασία: καθαρισμοῦ,συγκολλήσεως καὶ φωτογραφήσεως τῶν εὑρημάτων ἐκ Δερβενίου, ἀλλὰ ἔκθεση γιὰ τὴν ἀμοιβὴ τῶν εὑρετῶν δὲν εἶχεν ὑποβληθῆ οὔτε τὸ 1965. Ἐπίσης λέγεται ὅτι ἐτακτοποιήθη ἡ μεγάλη ἀποθήκη τῶν ἀγγείων κλπ., ἀλλὰ ὁ ἀπαραίτητος ἔλεγχος τῶν ὑπαρχόντων δὲν ἔγινε παρὰ μόνον μετὰ τὸ 1965.

3. K. S c h e f o l d, PKG, ἔ.ἀ., σ. 246. Στὴν ἀγγλικὴ ἔκδοση παλαιότερου βιβλίου τοῦ ἰδίου συγγραφέως (πρώτη γερμ. ἔκδοση 1965) ἀναφέρονται ἐπίσης τὰ ἀρχαϊκὰ τῆς Θέρμης, K. S c h e f o l d, Classical Greece, London 1967, σ. 105. Ἰδὲ καὶ ΑΑ 4, 1966, σ. 532 (G. Bakalakis).

4. Κυρίως γιὰ τὴν ἀνάγλυφη διακόσμησή του, G. M. A. H a n f m a n n, Classical Sculpture, London 1967, σ. 339, εἰκ. 313.

39. Γ λ υ π τ ά. Προσκτήματα τοῦ Μουσείου ἀνακοινώθηκαν σὲ σύντομες ἐκθέσεις, ὅπως γυναικεῖο καὶ ἄλλο ἀνδρικὸ κεφάλι, μαρμάρινα, ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, τὸ χάλκινο κεφάλι ἀπὸ τὰ Ρυάκια τῆς Πιερίας κλπ.[1] Τὰ προσκτήματα τῶν ἐτῶν 1966 καὶ 1967 θὰ δημοσιευθοῦν μὲ σχετικὴ πληρότητα στὶς ἐκθέσεις τῶν Χρονικῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου, ὥστε θὰ ἦταν περιττὴ ἐπανάληψη ἂν καταχωρίζονταν καὶ ἐδῶ. Εἰκονίζονται μόνον δύο ρωμαϊκὰ τραπεζοφόρα, δηλαδή ὁ ἀκέφαλος μαρμάρινος Πάν τοῦ πίν. 20 (ἀριθ. Εὐρ. 10.114) καὶ τὸ μαρμάρινο σύμπλεγμα Βελλεροφόντη καὶ Χιμαίρας τοῦ πίν. 22α (ἀριθ. Εὐρ. 10.067). Ἰδὲ καὶ κατωτ. ἀριθ. 40. — Ἀπὸ τὴ βιβλιογραφία γιὰ τὰ γλυπτὰ τοῦ Μουσείου πρέπει νὰ ἀναφέρουμε πρῶτα τρεῖς μελέτες τοῦ Μ. Ἀνδρόνικου, ποὺ ξέφυγαν ἀπὸ τὰ Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 51 καὶ 132, γιὰ μιὰ ἐπιτύμβια στήλη αὐστηροῦ ρυθμοῦ ἀπὸ τὴ Θράκη[2], ἕνα πορτραῖτο τοῦ 1ου αἰ. π.Χ.[3] καὶ τὴ στήλη τοῦ Θεόγνητου ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα[4]. — Νεκρόδειπνο ἀπὸ τὴν Ποτίδαια περιλαμβάνει στὸν κατάλογο τῶν ἑλληνικῶν νεκροδείπνων ἡ Rhea N. Thönges - Stringaris[5] καὶ τὸ χρονολογεῖ περὶ τὸ 380 π.Χ. — Τὴ δημοσίευση τοῦ κοιμισμένου Σατύρου ἀπὸ τὸν Γ. Μπακαλάκη ἰδὲ στὰ Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 23. — Τὸ ὑπερφυσικὸ ἄγαλμα ἀπὸ τὸ Καλαμωτὸ[6] κατατάσσεται στὸν κατάλογο τῶν θωρακισμένων ἀνδριάντων τοῦ C. Vermeule καὶ χρονολογεῖται στὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου ἢ στὴν ἐποχὴ τῶν Κλαυδίων[7]. — Ὁ κορμὸς ἀνδριάντος, ποὺ ἀναγνωρίζεται ὡς Ἀδριανός[8], μεταφέρθηκε ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ παλαιοῦ στὸ νέο Μουσεῖο, ὅπου πρόκειται νὰ ἐκτεθῆ. — Γιὰ τὴ μελέτη τοῦ A. Giuliano, ποὺ καταχωρίσθηκε στὰ Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 51, ἰδὲ βιβλιοκρισία τοῦ Β. Καλλιπολίτη[9]. — Ἡ κόμμωση προτομῆς τοῦ Μουσείου (Antike Kunst 4, 1961, σ. 68 κ.ἑ.) παραβάλλεται πρὸς ὅμοια γυναικεία κεφαλὴ στὸ Μουσεῖο τῆς Σίδης[10]. — Ὁ Ὄλγανος ἀναφέρεται στὴ δημοσίευση τοῦ Τάφου τῶν Λευκαδίων[11]. Τὸ

1. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 411 κ.ἑ., Arch, Rep. 1967-68, σ. 15, εἰκ. 21. Πρβ. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 48.
2. ΑΕ 1956, σ. 199 κ.ἑ.
3. Mon. Piot 51, 1959, σ. 37 κ.ἑ.
4. BCH 86, 1962, σ. 261 κ.ἑ.
5. AM 80, 1965, σ. 87.
6. Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 95.
7. Berytus 15, 1964, σ. 99, ἀριθ. 22A.
8. Berytus, ἔ.ἀ., σ. 105 κ.ἑ., ἀριθ. 194A, πίν. XXI, 9.
9. Gnomon 39, 1967, σ. 404 κ.ἑ.
10. J. Inan - E. Rosenbaum, Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor, London 1966, σ. 201 κ.ἑ., ἀριθ. 277, σημ. 2.
11. Φ. Μ. Πέτσα, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966, σ. 2 κ.ἑ.

εἰκονιστικὸ ἄγαλμα ρωμαίας δέσποινας[1] χρονολογεῖ στὸ δεύτερο μισὸ τῆς βασιλείας τοῦ Κομμόδου ἡ Erika Schmidt[2].

40. Σ α ρ κ ο φ ά γ ο ι. Ἀπὸ τὰ νέα ἀποκτήματα τοῦ Μουσείου εἶναι ἡ πλευρὰ μαρμάρινης σαρκοφάγου τοῦ πίν. 21, ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Δυτικοῦ Νεκροταφείου τῆς Θεσσαλονίκης (οἰκόπεδο Λαζάρου Καραπαναγιωτίδη, ὁδὸς ΠΗΘ 28, Ξηροκρήνη). Εἶναι ἀπὸ τὶς ὡραιότερες καὶ πρωιμώτερες ἀττικὲς σαρκοφάγους ρωμαϊκῶν χρόνων, 2ου αἰ. μ.Χ. (ἀριθ. Εὑρ. 10.234). Καλύτερη π.χ. ἀπὸ ὅμοια παράσταση στὴ σαρκοφάγο τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ὑπ' ἀριθ. 1.184. — Ἄλλο ἕνα κομμάτι σαρκοφάγου, ποὺ σώζει μέρος ἀπὸ ἀνάγλυφο γρύπα εἰκονίζεται στὸν πίν. 22β (ἀριθ. Εὑρ. 10.064). — Σὲ ὡρισμένη κατηγορία σαρκοφάγων ἀπὸ lapis sarcophagus, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τρεῖς τῆς Θεσσαλονίκης, ἀναφέρονται διάφορες μελέτες πρόσφατες. Ὁ J. B. Ward - Perkins[3] παραπέμπει γιὰ πληρέστερο κατάλογο τῶν ὁμοίων σαρκοφάγων σὲ «προσεχῆ» τόμο τοῦ Bulletin du Musée de Beyrouth, τὸν ὁποῖο δὲν εἶδα ἀκόμη. Ὁ M. H. Ballance ἐντοπίζει τὴν προέλευση τοῦ διακοσμητικοῦ λίθου «africano» στὴν περιοχὴ τῆς Τέω[4]. — Ἐνδιαφέρει καὶ τὶς ἀττικὲς σαρκοφάγους τῆς Θεσσαλονίκης μελέτη τοῦ Antonio Giuliano[5]. — Ὁ Robert Turcan ἐπίσης ἀναφέρεται καὶ σὲ σαρκοφάγους τῆς Θεσσαλονίκης[6].

41. Π ή λ ι ν α ἀ γ γ ε ῖ α. Νέα προσκτήματα (λεκανίδα ἐρυθρόμορφη κλπ.) ἀναφέρονται στὴν ἔκθεση τῶν Χρονικῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου[7]. — Οἱ Milutin V. Garašanin καὶ Wolfgang Dehn δημοσίευσαν ὄστρακα τῆς Συλλογῆς τοῦ Προϊστορικοῦ Σεμιναρίου στὸ Marburg, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται καὶ ὄστρακα ἀπὸ τὴν Παραδημή, ὥστε γίνεται ἀναφορὰ καὶ στὴ Συλλογὴ τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ Πελεκίδη - Κυριακίδη[8]. — Ἀγγεῖα (ἀπὸ τὴν Ὄλυνθο καὶ τὸ Δερβένι) ἀναφέρονται γιὰ σύγκριση ἀπὸ τὸν Γ. Μπακαλάκη[9].

1. BCH 73, 1949, σ. 294 κ.ἑ. Πρβ. Μακεδονικὰ 2, 1953, σ. 594.

2. E r i k a S c h m i d t, Römische Frauenstatuen, 1967, σ. 125.

3. J. B. W a r d - P e r k i n s, Marmo «africano» e «lapis sarcophagus», Rendiconti, 39, 1966-1967, σ. 127 κ.ἑ., εἰκ. 5.

4. M. H. B a l l a n c e, The Origin of Africano, Papers BSR 34, 1966, σ. 79 κ.ἑ.

5. A. G i u l i a n o, Il commercio dei sarcofagi attici, Roma 1962. Πρβ. Gnomon 37 1965, σ. 612 κ.ἑ., ἰδίως σ. 616 (H. Wiegartz).

6. R o b e r t T u r c a n, Les sarcophages romains κλπ., σ. 69 κ.ἑ., 132 σημ. 1, 287 σημ. 8, 290 καὶ 555.

7. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 340 κ.ἑ.

8. M. V. G a r a š a n i n - W. D e h n, Thrakisch-makedonische Wohnhügelfunde in der Sammlung des Vorgeschichtlichen Seminars zu Marburg (Lahn), ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ Jahrbuch des R.-G. Zentralmuseums Mainz, 10, 1963, σ. 1 κ.ἑ.

9. Γ. Μ π α κ α λ ά κ η, Ἀνασκαφὴ Στρύμης, Θεσσαλονίκη 1967.

42. Κ ρ α τ ὴ ρ κ λ π. ἀ π ὸ τ ὸ Δ ε ρ β έ ν ι. Ὁ χάλκινος κρατὴρ ἀπὸ τὸ Δερβένι περιλαμβάνεται πιὰ σχεδὸν σὲ κάθε βιβλίο γιὰ ἀρχαία ἑλληνικὴ τέχνη. Ὁ G. M. A. Hanfmann[1] τὸν ἀναφέρει καὶ τὸν εἰκονίζει, ἀλλὰ ὁ κρατὴρ δὲν εἶναι «guilded», τὸ ὕψος του δὲν εἶναι μόνον 0,80 μ., ὁ «Pan» εἶναι Σάτυρος καὶ γιὰ τὴν ἐπιγραφή του ἰδὲ κατωτέρω. — Στὴν ἀγγλικὴ ἔκδοση βιβλίου τοῦ K. Schefold εἶναι κρίμα, ποὺ ὁ κρατὴρ εἰκονίζεται σὲ ἐλεεινὴ ἀσπρόμαυρη εἰκόνα[2] (καὶ ὁ χάρτης στὴ σ. 272 ἔχει κομμένη καὶ ἀπὸ τὴ σημερινὴ Ἑλλάδα τὴ μισή). — Ὁ K. Schefold πάλι, σὲ ἄλλο βιβλίο του[3], ἀξιολογεῖ τὸν κρατῆρα, τὸν χρονολογεῖ (ὄχι νεώτερος ἀπὸ τὸ 330 π.Χ., ἀρχαιότερος τοῦ χρυσοῦ ἀμφορέως τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπὸ τὸ Παναγκούριστε) καὶ εἰκάζει προέλευσή του ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς ἀποικίες τῆς Αἰγύπτου. — Ὁ Cl. Rolley[4] τιμάει τὸν κρατῆρα μὲ εἰκόνα frontispiece καὶ δύο λεπτομέρειες (ἀλλὰ καὶ δῶ λαθάκια: δὲν ὑπάρχουν «two silver ivy wreaths», τὸ ἕνα εἶναι κλῆμα). — Στὴ λαμπρὴ ἔκδοση τῶν Ch. Delvoye — G. Roux γιὰ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὥς τὶς μέρες μας ὁ κρατὴρ παρουσιάζεται σὲ ὁλοσέλιδες εἰκόνες καὶ ἀπὸ τὶς δύο κύριες ὄψεις του, ἀλλὰ καὶ δῶ ἕνα λαθάκι : βρέθηκε, λέει, τὸ 1958, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς βρέθηκε τὸ 1962[5]. — Ὁ κρατὴρ ἢ λεπτομέρειες εἰκονίζονται ἐπίσης σὲ βιβλία γενικώτερα γιὰ τὴν ἑλληνικὴ τέχνη τῶν John Boardman[6] καὶ François Chamoux[7], ὅπου βέβαια ὁ κρατὴρ παρουσιάζεται ἀκόμη ὡς κατασκευασμένος «en bronze doré». — Σὲ σύντομη περιγραφὴ τῶν εὑρημάτων ἀπὸ τὸ Δερβένι ὁ Γ. Μπακαλάκης[9] παρατηρεῖ ὅτι τὰ χαλκᾶ (κρατὴρ κλπ.) δὲν εἶναι ἐπίχρυσα, ἀναγνωρίζει στὶς λαβὲς τοῦ μεγάλου κρατῆρος Ἡρακλῆ, Ἀχελῶο, Ποσειδῶνα καὶ Ἅδη ἴσως, καὶ χρονολογεῖ περὶ τὸ 300 π.Χ. (πρβ. ἀνωτέρω). — Τὸ

1. G. M. A. H a n f m a n n, Classical Sculpture, London 1967, σ. 323 καὶ εἰκ. 183 - 184.

2. K. S c h e f o l d, Classical Greece, London 1967, σ. 190, εἰκ. 54.

3. K. S c h e f o l d, Die Griechen und ihre Nachbarn, Berlin 1967, σ. 119, πρβ. αὐτ. σ. 122 καὶ 207, ὡς καὶ εἰκ. 156-157.

4. C l. R o l l e y, The Bronzes [=H.F. Mussche, Monumenta Graeca et Romana, V, 1] Leiden 1967, σ. 17, ἀριθ. 154.

5. C h. D e l v o y e - G. R o u x κ.ἄ., La civilisation grecque de l'antiquité à nos jours, I, Bruxelles 1967, εἰκ. 45-46 (παρένθ. εἰς σ. 132-133) καὶ σ. 496. Πρβ. L'Antiquité Classique 36, 1967, σ. 216 κ.ἑ. (Herman Van Looy).

6. J o h n B o a r d m a n, Greek Art, London 1964, (καὶ σὲ γαλλικὴ μετάφραση : L' art Grec, Paris 1965), σ. 169, εἰκ. 154.

7. F r a n ç o i s C h a m o u x, Art Grec, Paris - Lausanne 1966, σ. 76, εἰκ. 54, καὶ λεπτομέρεια στὴ σ. 77. Πρβ. L'Antiquité Classique 35, 1966, σ. 359 κ.ἑ.

8. AA 4, 1966, σ. 532 κ.ἑ. Ἀντιθέτως παρουσιάζονται ἀδικαιολόγητα ὡς ἐπίχρυσες οἱ κνημίδες κλπ., AA 1966, σ. 111, εἰκ. 28 καὶ 29, μὲ τὴν παρατήρηση μάλιστα ὅτι «die Vergoldung ist zum Teil sehr gut erhalten».

νεκροταφεῖο, ὁ κρατὴρ καὶ ἄλλα χάλκινα εὑρήματα ἀπὸ τὸ Δερβένι ἀναφέρονται στὸ βιβλίο γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδίων[1]. — Ὁ D. E. Strong πραγματεύεται ἀργυρᾶ ἀγγεῖα ἀπὸ τὸ Δερβένι σὲ παράρτημα κυρίως τοῦ βιβλίου του γιὰ τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων[2]. — Λεπτομέρεια τοῦ κρατῆρος ἔγχρωμη εἰκονίζεται στὸ Λεύκωμα τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης 1967, σ. 275. — Ἡ συζήτηση γιὰ τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ κρατῆρος[3] κατέληξε στὴν ἑρμηνεία τοῦ J. Bousquet : κτῆμα τοῦ Ἀστίωνος, υἱοῦ τοῦ Ἀναξαγόρα, Λαρισαίου. Τὸ Ἀστιούνειος δηλαδὴ εἶναι κτητικὸ ἐπίθετο, ὅπως : Πολυξεναία ἐμμί.

43. Διόρθωση. Εἶναι φανερὸ τυπογραφικὸ λάθος στὰ Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 44, ἡ παραπομπὴ στὴν εἰκ. 26 ἀντὶ τῆς ὀρθῆς, εἰκ. 28.

44. Ψηφιδωτά. Σύντομο χρονικὸ καὶ περιγραφή, μὲ εἰκόνες ἔγχρωμες καὶ ἀσπρόμαυρες, τῶν ψηφιδωτῶν ἀπὸ τὴν ὁδὸ Σωκράτους, ἀριθ. 45, δημοσιεύθηκε στὸ Λεύκωμα τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης 1966, σ. 270 κ.ἑ. Πρβ. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 47.

45. Ἐπιγραφές. Ἀπὸ τὰ νέα προσκτήματα, ποὺ σημειώθηκαν στὶς ἐκθέσεις τῶν Χρονικῶν 1966 καὶ 1967 τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου, ξεχωρίζουμε ἐδῶ δύο ἀπὸ τὶς σημαντικώτερες ἐπιγραφές. Ἡ μία εἶναι μνημειακὴ ἐπιγραφή, πάνω σὲ ἀρχιτεκτονικὸ μέλος, μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς λέξεως : Αὐτο-[κράτωρ (πίν. 24α). Καθὼς βρέθηκε σὲ οἰκόπεδο κοντὰ στὴ ΒΔ γωνία τῆς Ἀγορᾶς, γίνεται πιθανὸ πὼς προέρχεται ἀπὸ κτήριο, αὐτοκρατορικὸ κτίσμα, τῆς Ἀγορᾶς. Τὸ μεγ. σωζ. μῆκος τοῦ μαρμάρου εἶναι 1,32 μ., ἄνω φέρει λύκον καὶ ὀπὴ πειοσχήμου συνδέσμου. — Ἡ ἄλλη εἶναι σπουδαία ἐπιγραφὴ καὶ μᾶς φέρνει εἰδήσεις «ἀπὸ τὴν Πολιτεία καὶ τὴν Κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης», ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ ἀείμνηστος Στρατῆς Πελεκίδης. Εἶναι ψήφισμα τῶν Πανελλήνων πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς. Τὸ κείμενο, εὐανάγνωστο, συμπληρώνεται εὔκολα :

Αὐτοκράτορα Καίσα-
ρα, θεοῦ Τραϊανοῦ υἱόν,
θεοῦ Τραϊανοῦ υἱωνόν,
θεοῦ Νέρουα ἔγγονον, Τ. Αἴλ[ι-

1. Φ. Μ. Πέτσα, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966, σ. 18, σημ. 2, σ. 110, σημ. 4, 113, 169 καὶ 176, σημ. 1.

2. D. E. Strong, Greek and Roman Gold and Silver Plate, London 1966, σ. 94 καὶ κυρίως 217 (Appendix IV).

3. BCH 89, 1965, σ. 807 κ.ἑ. (G. Daux), 90, 1966, σ. 281 (J. Bousquet), Bull. Epigr. 1967, ἀριθ. 356.

ον Ἀδριανὸν Ἀντωνῖνον,[σε-
βαστόν, εὐσεβῆ, κατὰ τὸ ψή[φισμα
τὸ δόξαν τοῖς Πανέλλησιν[κατ-
απεμφθὲν ὑπ' αὐτῶν εἰς ἀπ[άσας τὰς μετεχούσας πόλεις κ[αὶ
ἔθνη τοῦ πανελληνίου κυρ[ω-
θὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος,
πολειταρχούντων
Γν. Δομιτίου Θράσωνος τὸ Β',
Τ. Νουμισήνου Μακρείνου τοῦ κα[ὶ
Πρειμιγένους,
Ἀλεξάνδρου Ἀπολλειναρίου.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀντωνῖνος Εὐσεβὴς ἐβασίλευσε ἀπὸ τὸ 138-161 μ.Χ. Τοὺς τίτλους του κλπ. ἰδὲ πρόχειρα εἰς R. Cagnat, Cours d' Epigraphie Latine 4η ἔκδ., Paris 1914, σ. 197 κ.ἑ. Γιὰ τοὺς Πανέλληνες ἰδὲ μελέτη μὲ ἀφορμὴ ἄλλη ἐπιγραφὴ τῆς Θεσσαλονίκης, Marcus N. Tod, JHS 42, 1922, σ. 167 κ.ἑ., ἰδίως σ. 173 κἑ. Πρβ. Hesperia 3, 1934, σ. 193, I.G. II², 2958[1]. Οἱ Πολιτάρχαι τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἀπαντοῦν στὴν Προσωπογραφία τοῦ Δ. Κανατσούλη, ἀλλὰ δὲν ἐξάντλησα τὴν ἔρευνα. Γιὰ τὸν πολυσυζητημένο θεσμὸ τῶν Πολιταρχῶν ἰδὲ βιβλιογραφία στὰ Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 6, σημ. 5. Στὴ διατηρημένη στενὴ πλευρὰ τοῦ μαρμάρου σώζεται μικρὸ μέρος ἄλλης ἐπιγραφῆς (πίν. 24γ). — Δίνομε ἐδῶ τὴν εἰκόνα δύο ἀκόμη νέων ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλονίκης, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία εἶναι ἀκέραια, σὲ πλευρὰ σαρκοφάγου, εὐανάγνωστη καὶ εὐνόητη (πίν. 24δ), ἡ ἄλλη εἶναι ἐπιτύμβια ἐπίσης, ἀποσπασματικὴ (πίν. 24β) καὶ δύσκολα συμπληρώνεται (ἀριθ. Εὑρ. 10.091). Καὶ γιὰ τὶς δύο πρβ. ΑΔ, Χρονικὰ 1966 καὶ 1967 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

46. Π ά π υ ρ ο ς. Στὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸν πάπυρο τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης πρέπει νὰ προστεθῆ ἄρθρο τοῦ Στ. Καψωμένου[2], ποὺ διέφυγε ἀπὸ τὰ Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 52, καὶ ἄρθρο τοῦ Ch. Picard νεώτερο[3].

47. Ν ο μ ί σ μ α τ α. Νομισματικὰ ἀποκτήματα τοῦ 1965 καταχωρίσθηκαν στὴν ἔκθεση τῶν Χρονικῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου[4]. Πάρα πολλὰ νέα

1. Τώρα ἰδὲ πρόσφατη μελέτη, Hesperia 37, 1968, σ. 338 κ.ἑ., ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. S. G. K a p s o m e n o s, The Orphic Papyrus Roll of Thessalonica, The Bulletin of the American Society of Papyrologists 2, 1, October 1964, σ. 3 κ.ἑ.

3. C h. P i c a r d, Après la lecture-encore partielle du papyrus de Dherveni..., Mélanges κλπ. offerts à J. Carporino, Paris 1966, σ. 737-746.

4. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 341.

νομίσματα ἀπέκτησε τὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὰ ἔτη 1966 καὶ 1967. Δὲν θὰ καταχωρισθοῦν ἐδῶ τὰ εὑρήματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀγορᾶς, τῆς Πλατείας Ναυαρίνου, τοῦ Παλατιανοῦ κλπ., γιατὶ ἀνήκουν μᾶλλον στοὺς οἰκείους τόπους. Καταχωρίζονται ὅμως, μὲ τὴν ἀναγκαία συντομία, ὅσα νομίσματα παραδόθηκαν. Ὁ Νικόλαος Πανούδης, ὑπάλληλος τῆς ΚΥΔΕΠ παρέδωσε 41 χάλκινα νομίσματα (καὶ μιὰ πήλινη μήτρα), τὰ ὁποῖα κατὰ τὴ δήλωσή του εὗρε κυνηγῶντας κατὰ καιροὺς στὰ νεροφαγώματα τῆς περιοχῆς Δερβενίου (Λητῆς). Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι νομίσματα τῆς Μαρωνείας (400-350 π.Χ.), βασιλέων τῆς Μακεδονίας, ὅπως τοῦ Ἀμύντα Γ' (381-369), τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ' (κοπὴ πρὸ τοῦ 300 π.Χ.), τοῦ Φιλίππου Ε', τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ πολλά, Θεσσαλῶν (196-146 π.Χ.), Πέλλης (186-168 π.Χ.), Θεσσαλονίκης (187-31 π.Χ.) καὶ νεώτερα μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ τουλάχιστον (ἀριθ. Εὑρ. 10.077). — Ὁ Ἰωάννης Παύλου, κάτοικος Θεσσαλονίκης, παρέδωσε δύο χάλκινα νομίσματα Κασσάνδρου (ἀριθ. Εὑρ. 10.103) ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Γαλάτιστας (καὶ δυὸ βυζαντινὰ ἀπὸ Θεσσαλονίκη). — Ὁ Ἐλ. Καζαντζόγλου, κάτοικος Ἐλευθερίων, παρέδωσε ἀσημένιο τετράδραχμο τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ νομισματοκοπείου τῆς Βαβυλῶνος (ἀριθ. Εὑρ. 519). — Ὁ Γεώργιος Π. Λιτούδης, κάτοικος Κουφαλίων. παρέδωσε 19 χάλκινα νομίσματα (17 αὐτοκρατορικὰ μακεδονικῶν πόλεων καὶ 2 Ἀντωνινιανοὶ Γαλλιηνοῦ καὶ Ἐρενίου Ἐτρούσκου, ἀριθ. Εὑρ. 10.098), ποὺ βρῆκε στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ του. — Πέντε νομίσματα ἀπὸ τὴν τούμπα τῆς Γεφύρας κατασχέθηκαν καὶ παραδόθηκαν στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης. Τὰ 4 εἶναι ἀσημένια: τριώβολο Θηβῶν (446-426 π.Χ.), δραχμὴ Σικυῶνος (400-300 π.Χ.), δραχμὴ Χαλκίδος (369-336 π.Χ.) καὶ δραχμὴ Ἱστιαίας (196-146 π.Χ.). Τὸ χάλκινο εἶναι πολὺ φθαρμένο. Ἰδὲ καὶ ἀριθ. 68. — Ὁ ἀρχαιοπώλης Βασ. Ἰατρίδης παρέδωσε 38 χάλκινα ρωμαϊκὰ νομίσματα (5 Μ. Κωνσταντίνου, 7 Διοκλητιανοῦ, 6 Κωνσταντίου Α', 15 Μαξιμιανοῦ καὶ 5 Λικινίου καὶ Κρίσπου).—Μετὰ καθαρισμὸν ἔγινε κατάλογος 20 χάλκινων νομισμάτων ἀπὸ τὴν περιοχὴ Σφενδαμίου Πιερίας, ποὺ εἶχαν παραδοθῆ τὸ 1963 ἀπὸ τὸν Χαρ. Παυλίδη. Εἶναι τῆς Λαρίσσης, βασιλέων τῆς Μακεδονίας ἢ πόλεων, ρωμαϊκὰ καὶ βυζαντινά[1]. — Ἰδὲ καὶ κατωτέρω ἀριθ. 56, 77, 78, 81, 218.

48. Ν ο μ ι σ μ α τ ό σ η μ ο. Πρὸς τὸ χρυσὸ νομισματόσημο[2] σχετικὰ ἰδὲ σὲ μελέτη τοῦ Δ. Κανατσούλη[3].

1. Οἱ ταυτίσεις τῶν νομισμάτων ὀφείλονται εἴτε στὴ Διευθύντρια τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς τῶν Ἀθηνῶν κ. Μάντω Οἰκονομίδου εἴτε στὸν Ἐπιμελητὴ κ. Ἰ. Τουράτσογλου, ποὺ εἰδικεύεται στὰ νομισματικά.

2. Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 46, σημ. 9.

3. Δ. Κ α ν α τ σ ο ύ λ η, Οἱ πόλεμοι τοῦ αὐτοκράτορος Γορδιανοῦ Γ' κλπ., Θεσσαλονίκη 1966, σ. 21 κ.ἑ.

ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΠΩΛΕΙΑ

49. Σ υ λ λ ο γ ὴ τ ο ῦ Π α ν ε π ι σ τ η μ ί ο υ. Κατάλογο τῶν ἀγγείων καὶ ὀστράκων τῆς Συλλογῆς ἀπὸ προϊστορικοὺς τόπους τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας συνέταξε καὶ δημοσίευσε σὲ περιωρισμένο ἀριθμὸ ἀντιτύπων πολυγραφημένων ὁ D. H. French[1]. — Σχετικὰ μέ τὸ σκύφο, ὅπου εἰκονίζεται Marsyas Religatus[2], ἰδὲ τὸ ἄρθρο γιὰ τὸ Ζεύξη στὴν Enciclopedia dell' Arte Antica[3].

50. Σ υ λ λ ο γ ὴ Ἡ ρ α κ λ ῆ Β α σ ι λ ε ί ο υ. Ὁ Ἡρακλῆς Βασιλείου συγκρότησε κατὰ τὰ τελευταῖα δέκα περίπου ἔτη ἀξιόλογη Συλλογή, τὴν ἀξιολογώτερη ἰδιωτικὴ Συλλογὴ τῆς Θεσσαλονίκης. Περιλαμβάνει κυρίως ἀγγεῖα πήλινα καὶ νομίσματα. Ἀπὸ τὰ πήλινα ἀγγεῖα 6 εἶναι μελανόμορφα, ἄλλα 10 περίπου εἶναι ἐρυθρόμορφα. Εἰκονίζονται ἐδῶ τὰ σπουδαιότερα, δηλαδή :

α) Κρατὴρ μελανόμορφος (ἀριθ. Κατ. 1) ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Παγγαίου (πίν. 25α-β). Ἐσωτερικὰ εἶναι μελαμβαφὴς ἐξ ὁλοκλήρου. Στὴν ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ χείλους καὶ στὴν κάθετη φέρει σιγμοειδεῖς γραμμές. Ἡ βάση εἶναι κοίλη κάτω. Στὸν ὦμο διακόσμηση γλωσσοειδῶν φύλλων ἰώδους καὶ μέλανος χρώματος. Στὴν κύρια ὄψη παράσταση τεθρίππου καὶ ἱππέων. Στὴ δευτερεύουσα ἀνὰ ἕνας λέων ἑκατέρωθεν ἀνθεμίων. Κάτω ἀπὸ τὶς λαβὲς ἀνὰ ἕνας πάνθηρ. Στὴν ἄνω ἐπιφάνεια τῶν λαβῶν ἀνὰ μία προτομὴ πωγωνοφόρου ἀνδρὸς «κατὰ κρόταφον». Ὁ πηλὸς εἶναι καστανέρυθρος. Ὕψος 0,435 μ.

β) Ἀμφορεὺς μελανόμορφος (ἀριθ. Κατ. 2) ἐπίσης ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Παγγαίου (πίν. 26-27). Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ χείλους ἄβαφη, ὅπως καὶ ἡ κοίλη κάτω ἐπιφάνεια τῆς βάσεως. Ἐσωτερικὰ ὁ λαιμὸς μελαμβαφής. Στὴν κύρια ὄψη : ζεῦγος πάνω σὲ ἅρμα, ποὺ τὸ σύρει τέθριππο. Μπροστά τους, πίσω ἀπὸ τὸ τέθριππο, γυναικεία μορφὴ κρατεῖ κιθάρα καὶ Διόνυσος στεφανωμένος κρατεῖ κέρας. Ἱματιοφόρος μορφὴ μπροστὰ στὸ τέθριππο. Στὴ δευτερεύουσα ὄψη : Ὁ Ἡρακλῆς παλεύει πρὸς τὸν λέοντα τῆς Νεμέας μεταξὺ Ἀθηνᾶς καὶ Ἰολάου. Στὴ χαμηλότερη ζώνη εἰκονίζονται πέντε ζῶα στὴν κύρια ὄψη (ἔλαφος, πάνθηρ, ἔλαφος, λέων, ἔλαφος) καὶ τέσσερα στὴν ἄλλη (ἔλαφος, πάνθηρ, ἔλαφος, λέων). Ὕψος 0.31 μ.

γ) Ὑδρία ἐρυθρόμορφη (ἀριθ. Κατ. 10) ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Νιγρίτας (πίν. 28α-β). Ἐσωτερικὰ ἡ ὑδρία εἶναι μελαμβαφὴς ὥς τὴν ἀρχὴ τοῦ ὤμου.

---

1. Ἰδὲ ἀνωτ., ἀριθ. 4, σ. 107, σημ. 7.
2. Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 24.
3. ΕΑΑ VII, 1967, σ. 1266.

Ἐξωτερικὰ ἔχει ἐξαιρεθῆ ζώνη κατὰ τὸν ἐπίπεδο δίσκο τοῦ χείλους, ὅπως καὶ ἡ κάτω ἐπιφάνεια τῆς βάσεως. Στὴν κύρια ὄψη εἰκονίζεται Κρίσις τοῦ Πάριδος. Ἀριστερά του ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὁ Ἑρμῆς, ὑπεράνω Ἔρως, δεξιὰ Ἥρα ὄρθια καὶ Ἀθηνᾶ καθήμενη. Ἄνω δεξιὰ Πὰν ἀποσκοπῶν (;). Στὴν ἄλλη ὄψη ἀναπτύσσεται ἀνθέμιο. Γιὰ τὴ διακόσμηση ἔγινε χρήση πηλοῦ, χρυσοῦ καὶ χρωμάτων, κυρίως λευκοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐρυθροῦ καὶ κυανοῦ. Καλὸ ἔργο 4ου αἰ. π.Χ. Ὕψος 0,48 μ.

δ) Κοτύλη δίωτη (ἀριθ. Κατ. 8), ἐρυθρόμορφη, ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης (πίν. 29α-β). Ἐσωτερικὰ μελαμβαφής. Ἄβαφη ἡ κάτω ἐπιφάνεια τῆς βάσεως. Στὴ μιὰ ὄψη εἰκονίζεται Σάτυρος, ποὺ χορεύει, καὶ Μαινάδα, ποὺ τοῦ προσφέρει ρυτό. Στὴν ἄλλη Σάτυρος ἀκουμπάει σὲ ραβδὶ καὶ Μαινάδα, ποὺ κρατάει θύρσο. Κάτω ἀπὸ τὶς λαβὲς ἀνθέμιο. Χρονολογεῖται στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Ὕψος 0, 105 μ.

ε) Πελίκη ἐρυθρόμορφη (ἀριθ. Κατ. 172), ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Νομοῦ Θεσσαλονίκης (πίν. 30γ). Στὴν κύρια ὄψη : Ἔρως, γυναικεία μορφὴ καὶ Σάτυρος. Στὴν ἄλλη : δυὸ μορφὲς ἱματιοφόρες καὶ στὴ μέση βωμός. Χρονολογεῖται στὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Ὕψος 0,285 μ.

στ) Λήκυθος ἐρυθρόμορφη (ἀριθ. Κατ. 210), ἀπὸ τὴν περιοχὴ μεταξὺ Ἀμφιπόλεως καὶ Γαληψοῦ (πίν. 30α). Λείπει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ λαιμοῦ καὶ τὸ στόμιο. Παράσταση Ἔρωτος. Καλὸ ἔργο ἀττικῆς τέχνης τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Σωζόμενο ὕψος 0,145 μ.

ζ) Ἀρυβαλλοειδὲς ληκύθιο (ἀριθ. Κατ. 211), ἐπίσης ἀπὸ τὴν περιοχὴ μεταξὺ Ἀμφιπόλεως καὶ Γαληψοῦ (πίν. 30β). Παράσταση κεφαλῆς γυναικὸς πρὸς δεξιά. Ἀττικὸ ἔργο 5ου αἰ. π.Χ. Ὕψος 0,08 μ.

Ἀπὸ τὰ ἄλλα πήλινα ἀγγεῖα εἰκονίζονται ἐδῶ διαλεχτά, ἀντιπροσωπευτικὰ διαφόρων κατηγοριῶν (πίν. 31α-στ καὶ 32α-δ), ὅπως καὶ τρεῖς λύχνοι (πίν. 32ε). Ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Νιγρίτας προέρχονται τὸ κορινθιακὸ πήλινο ἀλάβαστρο μὲ παράσταση πτηνοῦ (ἀριθ. Κατ. 206), ὕψους 0,09 μ., καὶ οἱ δύο κορινθιακοὶ ἀρύβαλλοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας (ἀριθ. Κατ. 207) φέρει παράσταση αἰγάγρου καὶ ἔχει ὕψος 0,055 μ., ὁ ἄλλος (ἀριθ. Κατ. 187) φέρει τὸ συνηθισμένο τετράφυλλο κόσμημα μὲ ἄνθη λωτοῦ καὶ ἔχει ὕψος 0,06 μ. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Νιγρίτας προέρχονται, πάντοτε κατὰ τὴ δήλωση τοῦ Συλλογέως, ὁ ὑπ' ἀριθ. 51 σκύφος προπερσικῶν χρόνων, ὕψους 0,175 μ., καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 209 κορινθιακὴ ἀρυβαλλοειδὴς οἰνοχόη, ὕψους 0,15 μ.

Ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης δηλώθηκε ὅτι προέρχεται ἡ ὑπ' ἀριθ. 14 μελανόμορφη λήκυθος, ἡ ὑπ' ἀριθ. 182 μελαμβαφὴς οἰνοχόη καὶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 16, 18, 177, 178 καὶ 179 ἀρυβαλλοειδῆ ληκύθια.

Ἀπὸ τὴ Χαλκιδικὴ προέρχονται, κατὰ τὴ δήλωση, ἡ λήκυθος ὑπ' ἀριθ. 213, τὰ ἀρυβαλλοειδῆ ληκύθια ὑπ' ἀριθ. 212 καὶ 214-217, καθὼς καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 218 ὀξύβαφο.

Ἡ περιοχὴ τῆς Ἀμφιπόλεως φέρεται ὡς τόπος προελεύσεως γιὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 223 μικρὴ οἰνοχόη, τὸν ὑπ' ἀριθ. 224 μελαμβαφῆ, δίμυξο λύχνο καὶ τὸν ὑπ' ἀριθ. 226 λύχνο μὲ ἀνάγλυφη παράσταση δύο μονομάχων.

Τέλος ἀπὸ τὴν περιοχὴ Σερρῶν προέρχονται ἡ ὑπ' ἀριθ. 221 λάγυνος, ἡ ὑπ' ἀριθ. 222 πυξὶς καὶ ὁ ὑπ' ἀριθ. 225 λύχνος μὲ ἀνάγλυφη διακόσμηση δελφίνων καὶ ροδάκων ἐναλλάξ, ὅλα ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Ἀπὸ τὰ μὴ εἰκονιζόμενα ἐδῶ ἀποκτήματα τῆς Συλλογῆς ἀξιοσημείωτα εἶναι :

α) Ἡ ὑπ' ἀριθ. 9 ἐρυθρόμορφη πελίκη, ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Στρυμῶνος, μὲ παράσταση μάχης ἓξ πολεμιστῶν στὴν κύρια ὄψη, στὴν ἄλλη τριῶν ἱματιοφόρων γύρω σὲ λέβητα.

β) Ἀπὸ τὰ προϊστορικά, πρόχους ὑπ' ἀριθ. 41 «ἀπὸ τὴ Χαλκιδική», ἄλλη ὑπ' ἀριθ. 168 ἀπὸ τὴν περιοχὴ Πετραλώνων καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 167 δίωτο ἀγγεῖο σὲ σχῆμα κανθάρου, ἐπίσης ἀπὸ τὴν περιοχὴ Πετραλώνων, κατὰ τὴ δήλωση.

γ) Ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα πρώιμων κλασσικῶν χρόνων ἴσως, ἡ ὑπ' ἀριθ. 42 ἀγάνωτη χύτρα ἀπὸ τὴ Χαλκιδικὴ καὶ οἱ μεσόμφαλες φιάλες ὑπ' ἀριθ. 47 ἀπὸ τὴν περιοχὴ Θεσσαλονίκης καὶ ὑπ' ἀριθ. 48 ἀπὸ τὴν περιοχὴ Νιγρίτας.

δ) Ἀπὸ τὰ πήλινα εἰδώλια, οἱ ὑπ' ἀριθ. 75, 76 καὶ 190 προτομὲς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης.

ε) Ἀπὸ τὰ μεταλλικὰ τέλος εὑρήματα, ἀξιοσημείωτο εἶναι χάλκινο κράνος ἰλλυρικοῦ τύπου ἀπὸ τὴν περιοχὴ Μεσημερίου Χαλκιδικῆς.

51. Ἄλλες Συλλογές. Ἄδεια συλλογέως ἔχει ἕνας ἀκόμη στὴ Θεσσαλονίκη, ὁ Γεώργιος Φιλίππου. Πολλοὶ ὅμως κατέχουν καὶ δήλωσαν κατὰ τὰ νόμιμα τὴν κατοχὴ ἀρχαίων. Ἀπ' αὐτὰ εἰκονίζονται ἐδῶ λίγα γιὰ νὰ δώσουν μιὰ ἰδέα τῆς σημασίας τῶν ἀντικειμένων, ποὺ βρίσκονται στὰ χέρια ἰδιωτῶν στὴ Θεσσαλονίκη.

Τὸ χάλκινο κεφάλι τοῦ πίν. 34α κατέχει ὁ Παῦλος Ἀλ. Ζάννας μαζὶ μὲ τὰ τέσσερα ἄκρα τοῦ ἴδιου εἰκονιστικοῦ ἀγάλματος τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ. Ἐπίσης 4 κορινθιακὰ ἀγγεῖα καὶ 1 εἰδώλιο. Ἡ μικρὴ συλλογὴ συγκροτήθηκε στὴν Πελοπόννησο πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια.

Στὴ Συλλογὴ τοῦ Γ. Φιλίππου ἀνήκουν τὸ ἐρυθρόμορφο ὄστρακο τοῦ πίν. 33β καὶ ἡ πήλινη προτομὴ τοῦ πίν. 33γ.

Οἱ κληρονόμοι τοῦ ἀειμνήστου συλλογέως Γεωργίου Παπαηλιάκη χάρισαν στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης τὰ περισσότερα καὶ σπουδαιότερα ἀντι-

κείμενα τῆς Συλλογῆς, τὰ ὁποῖα θὰ παρουσιάσουμε στὰ προσεχῆ Χρονικά. Ἀπὸ τὰ λίγα, ποὺ κράτησε στὴν κατοχή του ὁ ἀδελφὸς τοῦ Συλλογέως Ἰωάννης Παπαηλιάκης, εἶναι καὶ τὸ ἐξάρτημα χάλκινης ὑδρίας 4ου αἰ. π.Χ. (πίν. 34), ποὺ στόλιζε κάτω τὴν κάθετη λαβή της. Ὁ ἰατρὸς Ἀναστ. Φωστηρόπουλος κατέχει πλούσια συλλογὴ πηλίνων εἰδωλίων κυρίως, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἰκονίζονται ἐδῶ δύο (ἀριθ. Κατ. Ε 85 καὶ Ε 92, πίν. 35α-β). Ἄλλοι ἰδιῶται, ποὺ ἐδήλωσαν τὴν κατοχὴ ἀρχαίων, εἶναι οἱ Κορνήλιος Ρουτσώνης, Πέτρος Μόντζαλας, Γεώργιος καὶ Κωνσταντῖνος Καραζήσης, Κύρος Πιστοφίδης, Ἐμμ. Κανδυλάκης, Χρῆστος Κιαρτζῆς καὶ ἡ κ. Μόνικα Ζωτιάδου. Πλούσια νομισματικὴ συλλογὴ κατέχει ὁ Τιμολέων Τριανταφυλλίδης καὶ μικρότερη ὁ Παναγιώτης Γ. Κόκκας.

Ὁ Νικόλαος Σήφακας δώρησε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης ὅλα τὰ ἀποκτήματα τῆς συλλογῆς του, δέκα πήλινα ἀγγεῖα διάφορα, ἀπὸ τὴ Χαλκιδικὴ πιθανώτατα.

Ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὶς ἰδιωτικὲς συλλογὲς ἰδὲ στὸ Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον, Χρονικὰ 1967 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

52. Ἀ ρ χ α ι ο π ω λ ε ῖ α. Τὸ ἀρχαιοπωλεῖο τοῦ Βασιλείου Ἰατρίδη ἦταν μοναδικὸ στὴ Θεσσαλονίκη ὥς τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1967, ὅταν ἀπόκτησε ἄδεια ἀρχαιοπώλου καὶ ὁ Γεώργιος Κετίκογλου. Ἀλλὰ τὴν 1η Νοεμβρίου 1967 καταδικάστηκε γιὰ παραβάσεις ὁ Β. Ἰατρίδης καὶ ἔκλεισε τὸ ἀρχαιοπωλεῖο του. Πρὶν κλείση εἴχαμε πάρει γιὰ τὸ Μουσεῖο τὸ τμῆμα πολύμυξου λύχνου τοῦ πίν. 32στ καὶ ἄλλα ἀρχαῖα (ἰδὲ ἀνωτ. ἀριθ. 47).

ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

53. Ἀ γ ο ρ ά. Σύντομες ἐκθέσεις γιὰ τὶς ἀνασκαφικὲς καὶ ἀναστηλωτικὲς ἐργασίες τῶν προηγουμένων ἐτῶν δημοσιεύθηκαν σὲ Χρονικὰ εἰδικῶν περιοδικῶν[1]. Οἱ ἐκτεταμένες ἐργασίες τῶν ἐτῶν 1966 καὶ 1967 ἔχουν ἐκτεθῆ συνοπτικὰ στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου (ὑπὸ ἐκτύπωσιν). Ἡ Ἀγορὰ φαίνεται πὼς σώθηκε ὁριστικὰ ἀπὸ τὸν ἀφανισμό, ἀλλὰ οἱ ὑποχρεώσεις μας τώρα εἶναι τεράστιες γιὰ τὴ συμπλήρωση τῆς ἀνασκαφῆς, τὴ στερέωση, συντήρηση καὶ μερικὴ ἀναστήλωση τῶν λειψάνων, τὴ διαρρύθμιση τοῦ χώρου, τὴ μελέτη καὶ δημοσίευση τῶν εὑρημάτων. Μὲ μιὰ σειρὰ εἰκόνων (πίν. 36-47) καὶ λίγες περιγραφικὲς καὶ ἑρμηνευτικὲς λέξεις θὰ προσπαθήσουμε νὰ δώσουμε στὸν ἀναγνώστη τῶν Χρονικῶν αὐτῶν τὴν κατάσταση τῶν πραγμάτων τῆς Ἀγορᾶς, ὅπως φάνηκαν στὸ τέλος τοῦ 1967. Στὴν εἰκόνα

1. Chron. 1966, σ. 717 καὶ εἰκ. 1 (σχέδιο τοῦ Ὠδείου), ΑΔ 22, 1967, Χρονικά, σ. 21, ΑΑΑ 1, σ. 156 κ.ἑ.

τοῦ πίν. 36 διακρίνεται μέρος τοῦ κατεστραμμένου νοτίου κλίτους ἀπὸ τὰ δύο τῆς ὑπόγειας στοᾶς (cryptoporticus) κάτω ἀπὸ τὴ διπλῆ ὑπέργεια στοὰ τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ Forum. Στὸ βάθος διακρίνεται ἡ ἀναστηλωμένη κολόνα τῆς ἐξωτερικῆς κιονοστοιχίας τῆς πρὸ τοῦ Ὠδείου διπλῆς στοᾶς. Στὴν εἰκόνα τοῦ πίν. 37 διακρίνεται κυρίως ἡ βαθμιδωτὴ ἀνάβαση ἀπὸ τὴν κάτω Πλατεῖα, τῆς ὁποίας βεβαιώθηκε ἡ πλακόστρωση, πρὸς τὶς στοὲς τῆς ἄνω Πλατείας. Οἱ βαθμίδες βρέθηκαν σὲ μιὰ κατάσταση ὑστέρων χρόνων καὶ μὲ ὑλικὸ ἀρχαιότερο (πίν. 38β) σὲ δεύτερη χρήση, ἀλλὰ ποῦ καὶ ποῦ ἡ φθορὰ ἐπιτρέπει τὴ διαπίστωση ἀρχαιοτέρων κατασκευῶν. Ἡ εἰκόνα τοῦ πίν. 38α εἶναι παρμένη ἀπὸ τὴν τομή, ποὺ ἔγινε στὴ ΒΔ γωνία τῆς Πλατείας. Βεβαιώθηκε ἔτσι ὅτι ἡ πλακόστρωση ἐδῶ πατάει σὲ παρθένο ἔδαφος, ποὺ ἰσοπεδώθηκε μὲ ἐκσκαφή, ἐνῶ στὰ νοτιώτερα μέρη τῆς Πλατείας ἔγινε ἐπίχωση χάριν τῆς ἰσοπεδώσεως. Λείψανα ἀρχαιοτέρων κατασκευῶν διαπιστώθηκαν κάτω ἀπὸ τὸ πλακόστρωτο (πίν. 38α, ἀριστερὰ) καὶ σ' ἕνα τέτοιο τοῖχο κάτω ἀπὸ τὴν πλακόστρωση βρέθηκε ἐντοιχισμένος ὁ ὑστεροελληνιστικὸς πώρινος Ἄτλας τοῦ πίν. 47. Ἔτσι βγαίνει τὸ συμπέρασμα πὼς ὁ χῶρος εἶχε μνημειακὴ ἱστορία καὶ πρὶν διαμορφωθῆ, ὅπως μᾶς ἀποκαλύφθηκε τώρα. Κινητὰ εὑρήματα (ὄστρακα κλπ.) φθάνουν ὥς τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους τουλάχιστον. Ἡ τελικὴ διαμόρφωση φαίνεται πὼς ἔγινε στὰ χρόνια μεταξὺ τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἔκτοτε ἔμεινε ἡ Πλατεῖα ὡς ἀνοικτὸς ὕπαιθρος χῶρος ὥς τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, ὁπότε στὸ χῶρο τῆς Πλατείας κτίσθηκαν κτήρια, τῶν ὁποίων λείψανα ἀποκαλύψαμε μαζὶ μὲ σύγχρονους τάφους. Ἡ ἀρχαία Ἀγορὰ ἀναπνέει τώρα πάλι τὸν ἐλεύθερο ἀέρα ὅπως ταιριάζει στὴν καρδιὰ μιᾶς ἱστορικῆς πόλεως σὰν τὴ Θεσσαλονίκη. — Ἐργασίες συντηρήσεως ἄρχισαν νὰ γίνωνται στὰ ψηφιδωτὰ τῆς στοᾶς πρὸ τοῦ Ὠδείου ἀπὸ τὸ συνεργεῖο τοῦ ζωγράφου Ἰ. Κολέφα. Στοὺς πίν. 39-42 εἰκονίζονται μερικὰ ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ στολίζουν τὰ «διάχωρα» τῆς στοᾶς. — Ἀπὸ τὰ κινητὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι καὶ τὸ μαρμάρινο κεφάλι Ἀρτέμιδος τοῦ τύπου τῆς Ἀρτέμιδος Colona[1] (πίν. 43α-β). Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερο ἴσως εὕρημα τῆς Ἀγορᾶς εἶναι ἡ παλαιοχριστιανικὴ τοιχογραφία (πίν. 44-45), ποὺ θυμίζει καὶ τὴ σχέση τῆς Ἀγορᾶς μὲ τὸ μαρτύριο τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τὴν τελετουργικὴ πομπὴ στὴ μνήμη του (Χαλκευτικὴ Στοά, Καταφυγὴ κλπ.)[2]. — Ἀπὸ τὰ λίγα σχετικῶς ἐπιγραφικὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς δίνουμε εἰκόνα ἑνὸς μαρμάρου, ὅπου ἀναγράφονται ἱερεῖς καὶ ἄρχοντες (κατ' ἐπανάληψιν : ἀρχεινεύσασαν, ἀρχεινεύσαντα, ἀγορανομήσαντα κλπ.).

---

1. Lippold, Gr. Plastik, πίν. 110, 4. Σ. Παπασπυρίδη - Καρούζου, Ἄγαλμα Ἀρτέμιδος ἐξ Αἰτωλικοῦ, ΑΕ 1953-54, Α', σ. 63 κ.ἑ.

2. Πρβ. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 57, ΑΔ, Χρονικὰ 1966 καὶ 1967 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

54. Γ α λ ε ρ ι α ν ὸ Σ ύ μ π λ ε γ μ α. Ἐργασίες ἀνασκαφῆς καὶ συντηρήσεως τῶν μνημείων καὶ λειψάνων τοῦ Γαλεριανοῦ συμπλέγματος κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη δημοσιεύθηκαν σὲ σύντομα Χρονικὰ εἰδικῶν περιοδικῶν[1]. Ἀνασκαφικὲς ἐργασίες στὴν Πλατεῖα Ναυαρίνου τὸ 1966 καὶ σὲ λείψανα τοῦ Ἱπποδρόμου στὸ οἰκόπεδο Α. Νάστου τὸ 1967 δόθηκαν συνοπτικὰ στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου (ὑπὸ ἐκτύπωσιν). Οἱ εἰκόνες τῶν πιν. 48 καὶ 49 δίνουν μιὰ ἰδέα σὲ ποιό σημεῖο σταμάτησε ἡ ἀνασκαφὴ τὸ 1966 ἔξω ἀπὸ τὸ Ὀκτάγωνο στὴ βόρεια πλευρά του. Παράλληλα ἔγινε ἀπὸ τὸν σχεδιαστὴ Ἀργύρη Κούντουρα ἀποτύπωση τοῦ δαπέδου τοῦ Ὀκταγώνου καὶ ἀναπαράστασή του (παρένθ. πίν. 1 καὶ 2). — Σημαντικώτερη ἦταν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1967 στὸ οἰκόπεδο Α. Νάστου, ὅπου ἀποκαλύφθηκαν σπουδαῖα λείψανα τοῦ Ἱπποδρόμου (πίν. 50α-β καὶ 51α-γ). Ἀπὸ τὰ κινητὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς εἰκονίζονται ἐδῶ τρία πήλινα εἰδώλια καὶ μέρη ὑαλίνων πτηνῶν (πίν. 52α-γ καὶ 53α-β). Ἀξιοσημείωτο ἰδιαιτέρως τὸ εἰδώλιο τῆς Ἀφροδίτης τοῦ τύπου Frejus μὲ τὴν ὑπογραφὴ ΜΟΝΟΜΑΧΟΥ, τὴν ὁποία ἔχει καὶ παρόμοιο εἰδώλιο τοῦ Μουσείου Καβάλας ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη[2].

Τὰ μνημεῖα τοῦ Γαλεριανοῦ συμπλέγματος συχνὰ ἀπασχολοῦν τοὺς ἐρευνητὰς τῆς τέχνης τῆς ἐποχῆς τους γενικὰ ἢ μερικωτέρων προβλημάτων. Ὁ Th. Kraus σὲ γενικώτερο σύγγραμμά του ἀναφέρεται συχνὰ στὸ Γαλεριανὸ συγκρότημα[3] καὶ εἰδικώτερα στὰ γλυπτὰ τοῦ τόξου[4] (καὶ τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου). Στὸ τόξο ἀναφέρεται καὶ ὁ G. M. A. Hanfmann στὸ βιβλίο του γιὰ τὴν Γλυπτική[5]. Τὴ γειτνίαση ἀνακτόρου καὶ ἱπποδρόμου ὑπομνηματίζει ὁ William L. Mac Donald[6] καὶ ἀναφέρεται στὰ μωσαϊκὰ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου σχετικὰ μὲ τὴν ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση τῶν παλατιῶν[7]. Στὴν ἀγγλικὴ ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ André Grabar γιὰ τὶς Ἀρχὲς τῆς Χριστιανικῆς Τέχνης γίνεται λόγος γιὰ τὸ τόξο καὶ τὰ γλυπτά του, μὲ καλὲς εἰκόνες[8]. Ὁ W. Dorigo ἐπίσης στὸ βιβλίο του γιὰ τὴν ὕστερη ρωμαϊκὴ ζωγρα-

1. ΑΔ 20. 1965. Χρονικὰ σ. 407 κ.ἑ., 21. 1966. Χρονικὰ σ. 19 καὶ 331 κ.ἑ., 22, 1967, Χρονικά, σ. 21, Chron. 1965, σ.876, Arch. Rep. 1967-68, σ. 15.

2. Πρβ. Chron. 1965, σ. 718 κ.ἑ., πίν. VIII καὶ IX, ὡς καὶ εἰκ. 5. Τὰ δύο εἰδώλια φέρονται ὡς προερχόμενα ἀπὸ τὴ Μακεδονία (αὐτ. σ. 720).

3. Th. Kraus, Das römische Weltreich [=Propyläen Kunstgeschicte, 2], Berlin 1967, σ. 118 καὶ 197, εἰκ. 39 καὶ πίν. 106.

4. Ἔ.ἀ., σ. 124 καὶ 243, πίν. 250-251.

5. G. M. A. Hanfmann, Classical Sculpture, London 1967, σ. 339, εἰκ. 314.

6. W. L. Mac Donald, The Architecture of the Roman Empire, I, New Haven and London 1965, σ. 68, σημ. 70.

7. Αὐτ., σ. 73, σημ. 85

8. André Grabar, The Beginnings of Christian Art, 200-395, London 1967, σποράδην.

φικὴ ἀναφέρεται στὴν τεχνοτροπία τῶν ἀναγλύφων τῆς ἀψῖδος[1] (καὶ στὰ πρώιμα χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης). Τὸ «πιὸ τυπικὸ καὶ πιὸ μεγαλοπρεπὲς μνημεῖο γλυπτικῆς τῆς Τετραρχίας» περιλαμβάνεται καὶ περιγράφεται ἀπὸ τὸν R. Bianchi Bandinelli σὲ ἄρθρο του (Romana Arte) στὴν Enciclopedia dell' Arte Antica[2], ποὺ κυκλοφόρησε καὶ σὲ ἀνάτυπο[3]. Μὲ ἀφορμὴ τὶς σαρκοφάγους μὲ διονυσιακὲς παραστάσεις ἀναφέρεται καὶ στὰ ἀνάγλυφα τοῦ τόξου τοῦ Γαλερίου ὁ Robert Turcan[4]. Στὸ βιβλίο τοῦ Richard Brilliant γιὰ τὸ τόξο τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου στὸ Forum τῆς Ρώμης γίνεται ἐπανειλημμένως ἀναφορὰ καὶ στὸ τόξο τοῦ Γαλερίου[5], συσχετίζονται καὶ ἑρμηνεύονται οἱ παραστάσεις τῶν δύο ποταμῶν τῆς Μεσοποταμίας, τοῦ Τίγρητος καὶ τοῦ Εὐφράτου, καὶ ἐξετάζεται ἡ ἱστορικότητα τοῦ συνόλου τῶν παραστάσεων. Ἄρθρο τοῦ A. W. Byvanck γιὰ τὶς ἀρχὲς τῆς τέχνης τῶν ὑστέρων αὐτοκρατοτικῶν χρόνων ἐνδιαφέρει γιὰ τὴν κατανόηση καὶ τοῦ Γαλεριανοῦ συμπλέγματος[6]. Σὲ μία βασικὴ γιὰ τὸ ρωμαϊκὸ ἔνδυμα μελέτη ἡ Maria Luisa Rinaldi χρησιμοποιεῖ καὶ τὰ ἀνάγλυφα τοῦ τόξου τοῦ Γαλερίου[7]. Εἰδικώτερα στὸ ἀνάγλυφο τόξο ἀπὸ τὸ νέο Ὀκτάγωνο (ἀνωτ. ἀριθ. 35, πίν. 19) ἀναφέρεται ἄρθρο τοῦ A. Grabar σχετικὸ μὲ τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ τρούλλου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου[8]. Σχετικὰ μὲ τὸ βιβλίο τοῦ Hjalmar Torp γιὰ τὰ ψηφιδωτὰ αὐτά[9] ἰδὲ καὶ τὴ βιβλιοκρισία τοῦ C. O. Nordström[10]. — Τέλος πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι, ὅπως βλέπω σὲ ἄρθρο τοῦ I. K. Βασδραβέλλη[11], ὁ Π. Παπαγεωργίου σὲ ἐπιστολή του βεβαιώνει, πὼς πρῶτος, καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Kinch, ὁ Χατζῆ Ἰωάννου εἶχε τὴ γνώμη πὼς ἡ Καμάρα πρέπει νὰ σχετισθῆ μὲ τὸ

1. Vladimiro Dorigo, Pittura tardoromana, Milano 1966, σ. 162, 166 καὶ 287, πρβ. Dialoghi di Archeologia 1, 1967, σ. 248 κ.ἑ. (R. Bianchi Bandinelli).

2. EAA VI, σ. 939 κ.ἑ.

3. R. Bianchi Bandinelli κ.ἄ., Arte Romana κλπ., Roma 1965, σ. 42.

4. R. Turcan. Les sarcophages romains à représentations dionysiaques, essaie de chronologie et d'histoire religieuse, Paris 1966 σ. 349 καὶ 463.

5. R. Brilliant, The Arch of Septimius Severus in the Roman Forum, Memoirs of the American Academy in Rome 29, 1967, σ. 133, 135 καὶ 171.

6. A. W. Byvanck, Les origines de l'art du Bas - Empire, BABesch. 39, 1964, σ. 1 κ.ἑ.

7. M. L. Rinaldi, Il costume romano e i mosaici di Piazza Armerina. Rivista del Istituto Nazionale d'Archeologia e Storia dell'Arte, N.S., 13-14, 1964-1965, σ. 222 κ.ἑ., σποράδην.

8. A. Grabar, À propos des mosaiques de la coupole de Saint - Georges à Salonique, Cahiers Archeologiques 17, 1967, σ. 59 κ.ἑ.

9. Hjalmar Torp, Mosaikkene i St. Georg-Rotunden i Thessaloniki, Et hovedverk i tildig-bysantinsk kunst, Oslo, Glynderdal 1963.

10. C. O. Nordström, Byz. Zeitschr. 59, 1966, σ. 141.

11. I. K. Βασδραβέλλη, Συμπληρωματικὰ γιὰ τὸν Π. Παπαγεωργίου, Μακεδονικὰ 7, 1967, σ. 155.

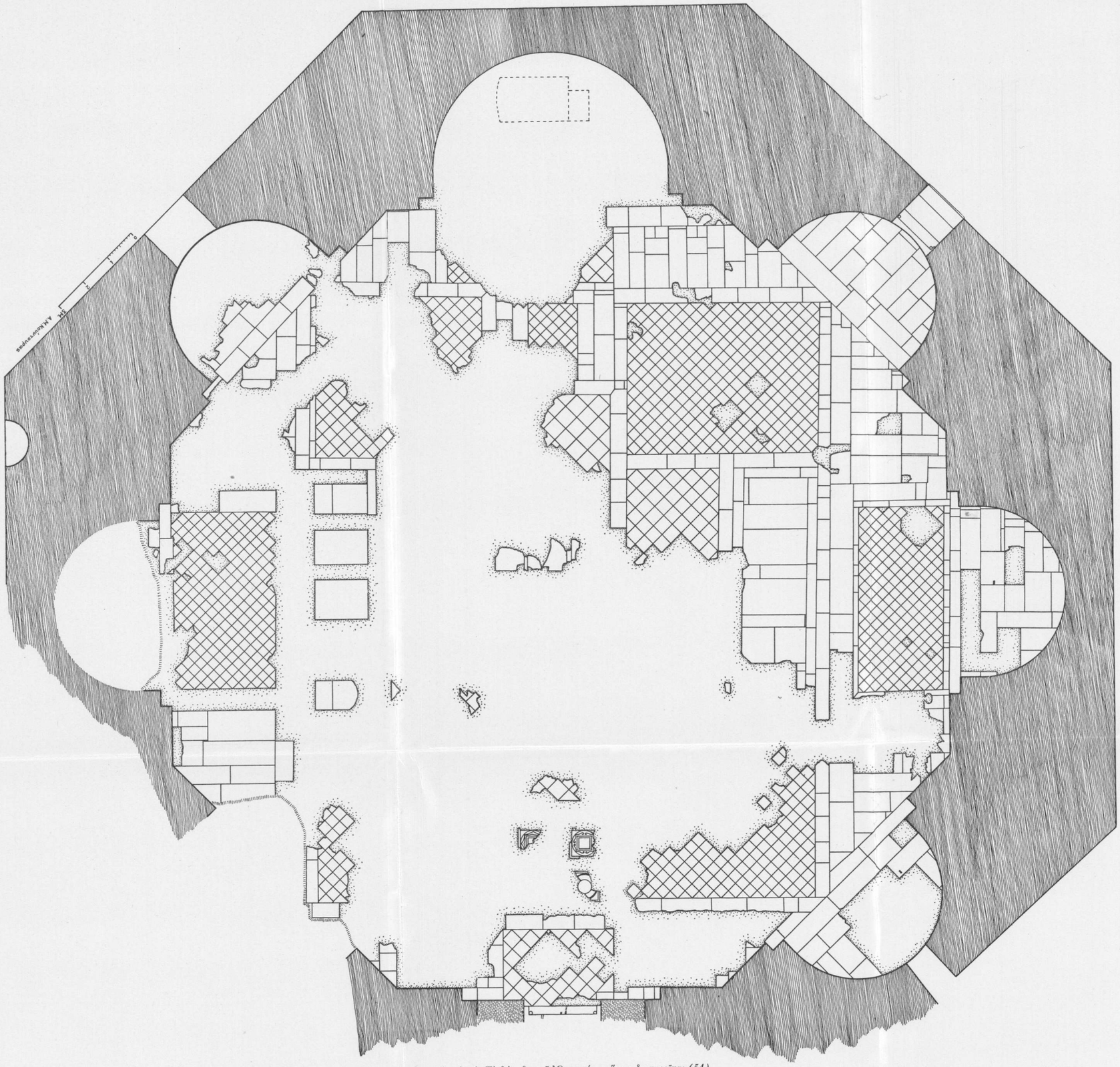

Παρένθ. πίν. 1. Τὸ δάπεδο τοῦ Ὀκταγώνου ὅπως διατηρεῖται (54).

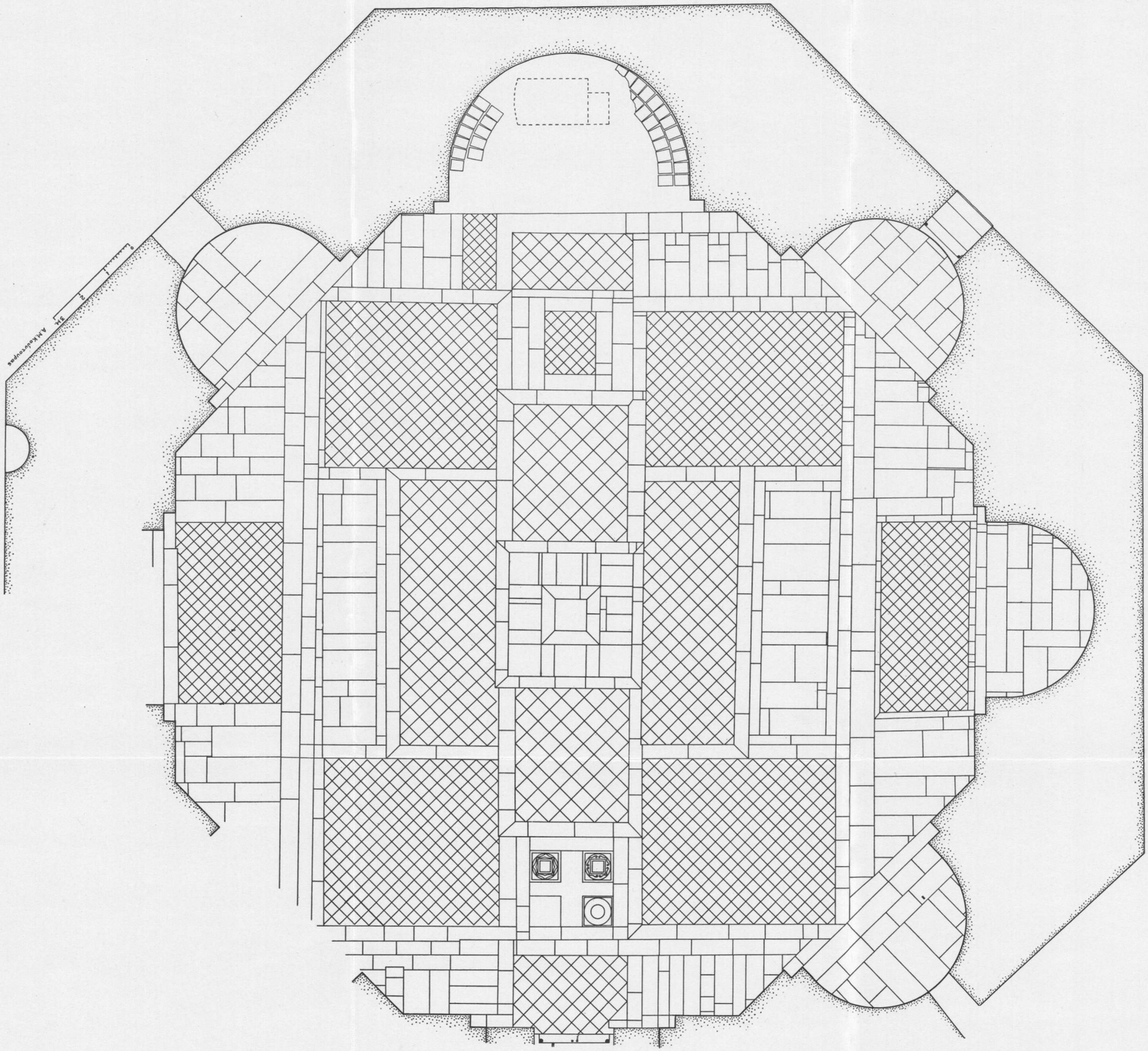

Παρένθ. πίν. 2. Τὸ δάπεδο τοῦ Ὀκταγώνου συμπληρωμένο (54).

Γαλέριο. Δὲν εἶναι ἀπίθανο ὅτι συνέβη καὶ σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση ὅ,τι συμβαίνει, ὅταν ξένοι ἐπιστήμονες ἔχουν τὴ δυνατότητα καὶ παρουσιάζουν στὸ παγκόσμιο ἀναγνωστικὸ κοινὸ συμπληρωμένη μιὰ ἰδέα, ποὺ ἄκουσαν διαμορφωμένη στὰ βασικὰ σημεῖα ἐπὶ τόπου.

55. Γαλεριανὰ καὶ Piazza Armerina. Τὰ περίφημα ψηφιδωτὰ δάπεδα, ποὺ ἀποκαλύφθηκαν στὴν Piazza Armerina τῆς Σικελίας[1] ὡδήγησαν στὴν ἀποκάλυψη κτηριακοῦ συμπλέγματος, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τοὺς ἀνασκαφεῖς χαρακτηρίσθηκε στὴν ἀρχὴ ἁπλῶς Villa. Τὰ ψηφιδωτὰ ἀποδόθηκαν σὲ διάφορους τεχνίτες καὶ χρόνους ἀπὸ τοὺς ἀνασκαφεῖς. Ὁ L'Orange ὅμως εἶδε καὶ στὸ κτηριακὸ σύμπλεγμα καὶ στὴ διάταξη τῶν ψηφιδωτῶν παραστάσεων μιὰ κεντρικὴ ἰδέα καὶ ἀπέδωσε τὴ Villa στὸ συνάρχοντα τοῦ Διοκλητιανοῦ, τὸν αὐτοκράτορα Μαξιμιανό[2]. Παραβάλλει τὴ «Villa» τῆς Piazza Armerina μὲ τὸ θερινὸ ἀνακτορο τοῦ Διοκλητιανοῦ στὸ Σπαλάτο. Καὶ τότε ὁ μελετητὴς τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Γαλερίου E. Dyggve προσάγει στὴ συζήτηση τὰ πορίσματά του ἀπὸ τὴν ἔρευνα τοῦ Γαλεριανοῦ συμπλέγματος[3]. Ἡ σχετικὴ συζήτηση μᾶς ἐνδιαφέρει γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ ἀνακτορικοῦ συμπλέγματος τοῦ Γαλερίου[4].

56. Τεῖχη. Διάφορες σκαφικὲς καὶ ἄλλες ἐργασίες σὲ ἀφανῆ ἢ διατηρημένα μέρη τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν ἔδωσαν ἀφορμὴ γιὰ παρατηρήσεις καὶ εὑρήματα καὶ κατὰ τὴ διετία 1966-1967[5]. Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτα ἦταν τὰ εὑρήματα κατὰ τὴ Ληταία Πύλη, ἀλλ' ἔχουν ἤδη ἐκτεθῆ συνοπτικὰ ἀλλοῦ[6], ὥστε δὲν θὰ τὰ ἐπαναλάβουμε ἐδῶ. Στὴν Ἄνω Πόλη κατὰ τὴ διαπλάτυνση

1. Biazio Pace, I mosaici di Piazza Armerina, Roma 1955, G. V. Gentili, La villa erculia di Piazza Armerina, I mosaici figurati, Roma 1959.

2. H. P. L'Orange, É un palazzo di Massimiano Erculeo che gli scavi di Piazza Armerina portano alla luce? Symbolae Osloenses 29, 1952, σ. 114 κ.ἑ.

3. Symbolae Osloenses, ἔ.ἀ., σ. 122 κ.ἑ.

4. Ἰδὲ σχετικὴ βιβλιογραφία εἰς H. P. L'Orange, Art Forms and Civic Life in the Late Roman Empire, Princeton, N. J., 1965 (πρώτη ἔκδοση, νορβηγικά, 1958) σ. 77 σημ. 1, πρβ. E. Kitzinger, The Art Bulletin 49, 1967, σ. 350 κ.ἑ. Πληρέστερη, Andrea Carandini, Ricerche sullo stile e la cronologia dei mosaici della Villa di Piazza Armerina, Studi Miscellanei 7, 1961-62, Roma 1964, Encicl. dell'arte antica VI, σ. 146 κ.ἑ. Σημειώνουμε μερικὰ σημεῖα συμφωνίας (καὶ διαφωνίας): Οἱ Pace καὶ Gentili χρονολογοῦν στὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου αἰ. μ.Χ. Ὁ L'Orange ἀναγνωρίζει otium τοῦ Μαξιμιανοῦ. Ὁ Pace δὲν τὸ θέλει τοῦ Μαξιμιανοῦ. Δέχεται ὅτι εἶναι τοῦ Μαξιμιανοῦ ὁ Norman Neuerburg, Some Considerations on the Architecture of the Imperial Villa at Piazza Armerina, Marsyas 8, 1959, σ. 22 κ.ἑ. Ἡ συζήτηση, ἐννοεῖται, συνεχίζεται.

5. Πρβ. Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 62.

6. ΑΔ, Χρονικὰ 1967 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

ὁδοῦ παράλληλα πρὸς τὸ ἀνατολικὸ σκέλος τοῦ τείχους, ποὺ συνδέεται μὲ τὴν Ἀκρόπολη, ἀποκαλύφθηκαν ἐντειχισμένα διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, κίονες ἀρράβδωτοι μὲ ἐγχάρακτα τεκτονικὰ γράμματα, κιονόκρανα κλπ. (πίν. 54α-δ), ποὺ δύσκολα χρονολογοῦνται μὲ ἀκρίβεια. — Ἀλλὰ τὸ πιὸ ἀξιοσημείωτο εἶναι ἡ ἐπισήμανση τμημάτων τοῦ τείχους ἑλληνιστικῶν χρόνων σὲ διάφορα σημεῖα περὶ τὸν Πύργο τῆς Ἁλύσεως καὶ ὥς πέρ' ἀπὸ τὴ Μονὴ Βλαττάδων. Εἶναι κτισμένα μὲ πώρινες πλίνθους. Ἀλλοῦ εἶναι ἀναμφισβήτητα ἀδιατάρακτα, ἀλλοῦ τὸ ἀρχαῖο ὑλικὸ εἶναι ξαναχρησιμοποιημένο. Νομίζω πὼς σ' ἕνα σημεῖο τουλάχιστον ἔχουμε διατηρημένο ἀξιοθαύμαστα καὶ τμῆμα ἑλληνιστικοῦ τείχους μὲ πλίθρες, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα πρέπει νὰ βεβαιωθῆ μὲ προσεκτικὸ καθαρισμὸ κλπ. Ἀτυχῶς δὲν μοῦ δόθηκε ἡ μικρὴ πίστωση, ποὺ ζήτησα, γιὰ τὶς σχετικὲς ἔρευνες, τὴν ἀπεικόνιση σὲ σχέδια καὶ φωτογραφίες τῶν ἑλληνιστικῶν τμημάτων καὶ τὴ λήψη μέτρων συντηρήσεως. Ὁπωσδήποτε δὲν μπορεῖ νὰ λέη κανεὶς πὼς δὲν ἔχουμε διατηρημένα λείψανα τῆς ἑλληνιστικῆς Θεσσαλονίκης[1]. — Γιὰ ἄλλα σημεῖα τοῦ τείχους, ποὺ ἀποκαλύφθηκαν κατὰ τὴν ἐκσκαφὴ οἰκοπέδων (στὴν ὁδὸ Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἀριθ. 3, καὶ στὴν ὁδὸ Προξένου Κορομηλᾶ, ἀριθ. 16, κατὰ τὸ 1966, στὸ οἰκόπεδο Α. Νάστου παρὰ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου καὶ στὴ συνάντηση τῶν ὁδῶν Εἰρήνης καὶ Κάλβου κατὰ τὸ 1967) ἰδὲ τὶς σχετικὲς ἐκθέσεις στὰ Χρονικὰ τοῦ ΑΔ (ὡς καὶ ἀνωτ., ἀριθ. 54, καὶ κατωτ., ἀριθ. 59).

57. Ἀ ν α τ ο λ ι κ ὸ ν ε κ ρ ο τ α φ εῖ ο. Ἐκθέσεις γιὰ τὶς ἐργασίες καὶ τὰ εὑρήματα τοῦ 1965 δημοσιεύθηκαν στὸ Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο[2]. Ἡ ἔκθεση τοῦ 1966 εἶναι ὑπὸ ἔκτύπωσιν. Τὸ ἔτος 1966 ἀποκαλύφθηκαν τάφοι κατὰ τὴ διάνοιξη τάφρου γιὰ τὴν ἐγκατάσταση ὑδραγωγοῦ τοῦ κτηρίου τῆς Νομικῆς Σχολῆς (πίν. 55α). Ἀπὸ τοὺς τάφους 14 ἦταν κτιστοί, 6 κεραμοσκέπαστοι, 10 ἁπλοῖ λάκκοι καὶ 1 καμαροσκέπαστος. Δίνουμε ἐδῶ εἰκόνες τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου ὑπὸ στοιχεῖον 1 (πίν. 55β), τοῦ ὑπ' ἀριθ. 4 (πίν. 56α) καὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 5 (πίν. 56β). Ἐπίσης εἰκόνα διακοσμημένου ἀγγείου καὶ ἀνάπτυγμα τῆς παραστάσεως (πίν. 66α καὶ σχέδ. 2). Τὰ σχέδια, ποὺ δημο-

1. «Il ne reste à Thessaloniki aucum vestige de la ville hellénistique, πληροφοροῦσε τὸ 1953 ἡ τότε Διεύθυνσις Ἱστορικῶν Μνημείων καὶ Ἀρχαιολογίας τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Βορείου Ἑλλάδος τοὺς Συνέδρους κυρίως τοῦ Θ' Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου ἑνὸς μικροῦ ὁδηγοῦ, ποὺ τυπώθηκε τότε μὲ ἀφορμὴ τὸ Συνέδριο, Thessaloniki, Un petit guide, Thessaloniki 1953. Ἔτσι ἔχει διακοπῆ ἡ συνέχεια τῆς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας τῆς Μακεδονίας σὲ πολλά. Στὰ παλαιότερα σχετικὰ πρόσθεσε τώρα καὶ εἰκόνα στὸ Λεξικὸ Πάπυρος - Λαροὺς 7, λ. Θεσσαλονίκη, εἰκ. στὴ σ. 458, κάτω ἀριστερά.

2. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 334 κ.ἑ. Ἰδιαίτερα γιὰ τὶς ἐργασίες συντηρήσεως τάφου ἀπὸ τὸ συνεργεῖο τοῦ Φ. Ζ α χ α ρ ί ο υ, ΑΔ, ἔ.ἀ., σ. 336, πίν. 357α, πρβ. αὐτ., σ. 29, πίν. 35α-β.

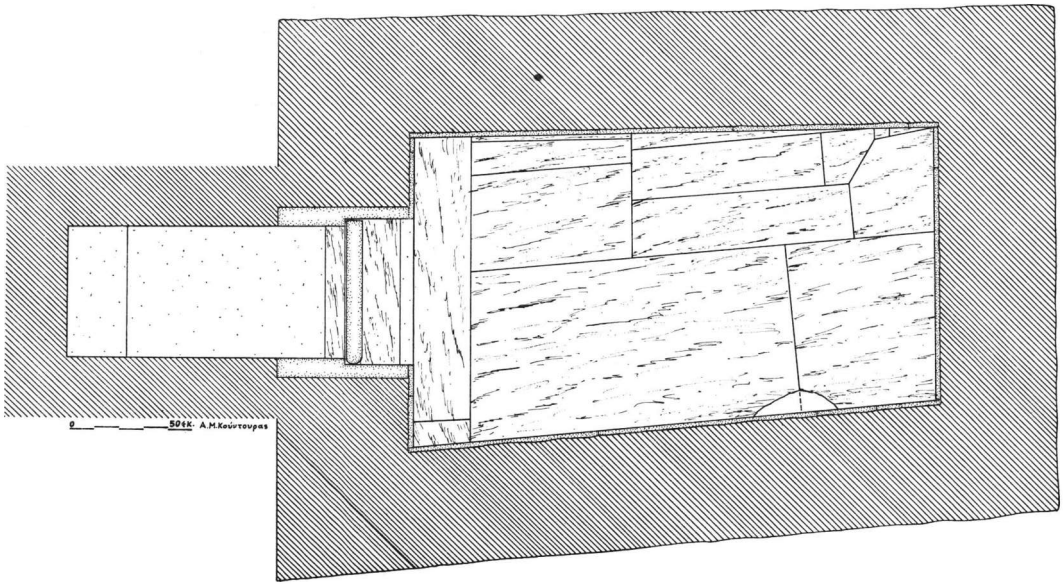

Σχέδ. 3. Κάτοψη κτιστοῦ τάφου τοῦ ἀνατολικοῦ νεκροταφείου (57).

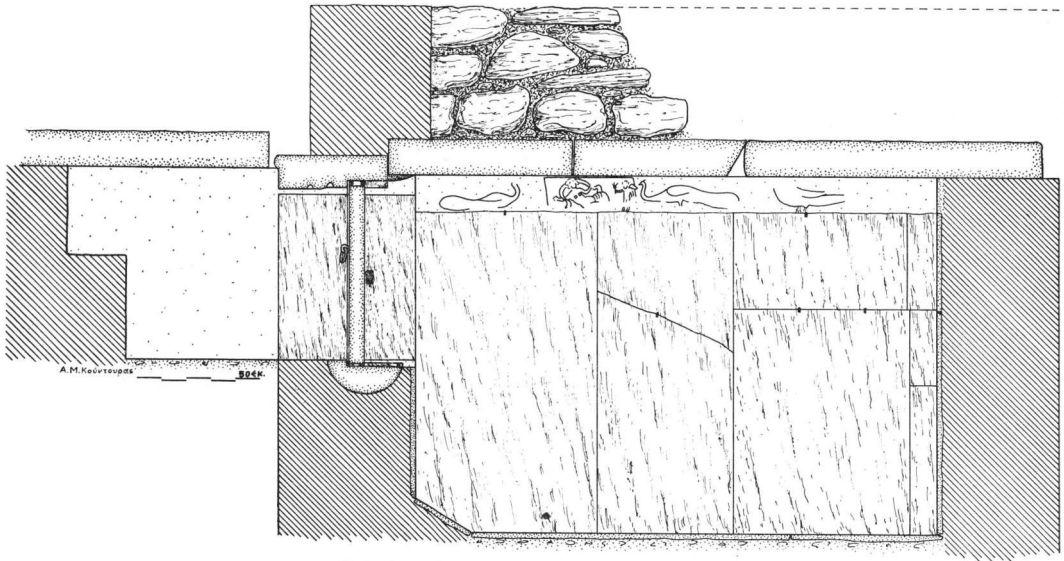

Σχέδ. 4. Τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ τάφου τοῦ σχεδ. 3 (57).

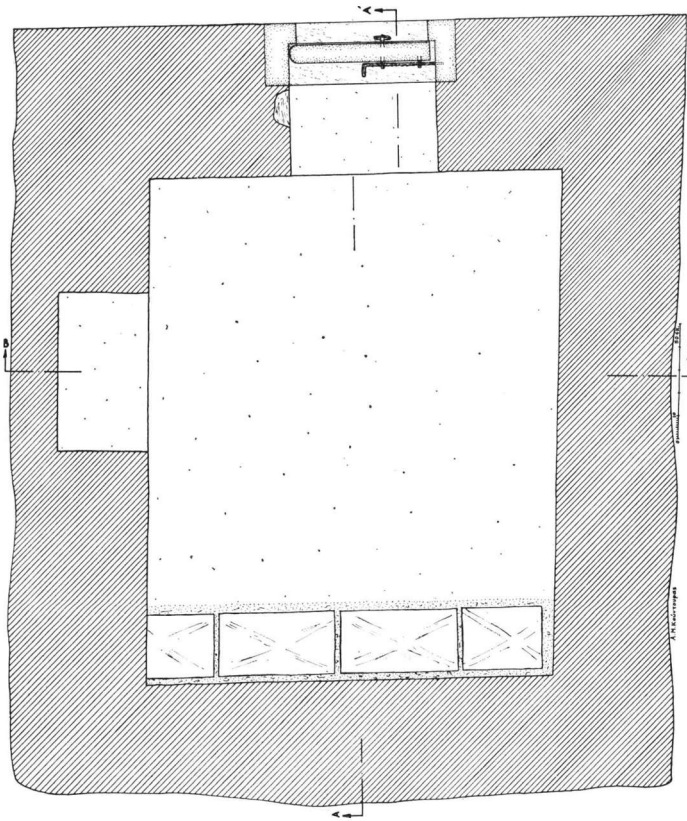

Σχέδ. 5. Κάτοψη ἀτιστοῦ τάφου (57).

σιεύονται ἐδῶ, μποροῦν νὰ δώσουν μιὰ ἰδέα τῶν παραλλαγῶν τῶν κτιστῶν τάφων (σχεδ. 3-4 καὶ 5-7) καὶ τοῦ ταφικοῦ συγκροτήματος, ποὺ ἀποκαλύφθηκε παλαιότερα (σχέδ. 8)[1]. Ἀπὸ τὰ κινητὰ εὑρήματα εἰκονίζονται ἐδῶ ρωμαϊκῶν χρόνων μαρμάρινο ἐπίκρανο (πίν. 57α) καὶ ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ (πίν. 57β), ἑλληνιστικὴ πυξίδα καὶ βαλσαμάρια τοῦ τάφου ὑπ' ἀριθ. 6 (πίν.

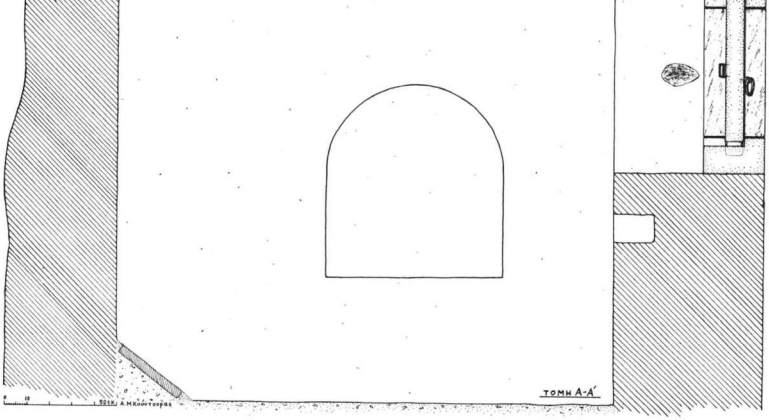

Σχέδ. 6. Τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ κτιστοῦ τάφου τοῦ σχεδ. 7 (57).

58α) καὶ πήλινα ἀγγεῖα ρωμαϊκῶν χρόνων ἀπὸ διάφορους τάφους (πίν. 58β-γ). Τὸ σχέδ. 9[2] ἀποδίδει ἀγγεῖο ἀπὸ τάφο τοῦ οἰκοπέδου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, παλαιότερο εὕρημα, καὶ ὁ πίν. 102α — νομίσματα ἀπὸ τάφο, ποὺ ἀνέσκαψε τὸ 1961 ὁ καθηγητὴς Στ. Πελεκανίδης.

58. Δυτικὸ νεκροταφεῖο. Εὑρήματα προηγουμένων ἐτῶν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Σταυρουπόλεως δημοσιεύθηκαν στὶς ἐκθέσεις τῶν Χρονικῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου[3]. Ὁ Ι. Α. Σακελλαράκης[4] δημοσίευσε ἐπι-

1. ΑΔ 21, 1966, σ. 337 κ.ἑ., πίν. 347α.
2. Ὀφείλεται στὸν κ. John Hayes.
3. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 411, 21, 1966, Χρονικά, σ. 341.
4. Ι. Α. Σακελλαράκη, Ἐκ Θεσσαλονίκης, Χαριστήριον Β', 1966, σ. 374 κ.ἑ.

γραφὴ καὶ νομίσματα ρωμαϊκῶν χρόνων, ποὺ βρῆκε σὲ παλαιοχριστιανικοὺς τάφους κατὰ τὴν περίοδο τῆς ὑπηρεσίας του στὴν Ἐφορεία τῆς Θεσσαλονίκης. Εὑρήματα τῆς διετίας 1966-1967, ποὺ ἔχουν εἰσαχθῆ στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης, σημειώθηκαν ἤδη (ἰδὲ ἀνωτ. ἀριθ. 40, πίν. 22β) καὶ ἄλλα εὑρήματα σὲ οἰκόπεδο τοῦ Β. Ντίτσα σημειώνονται στὴν ἔκθεση τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου, Χρονικὰ 1966 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

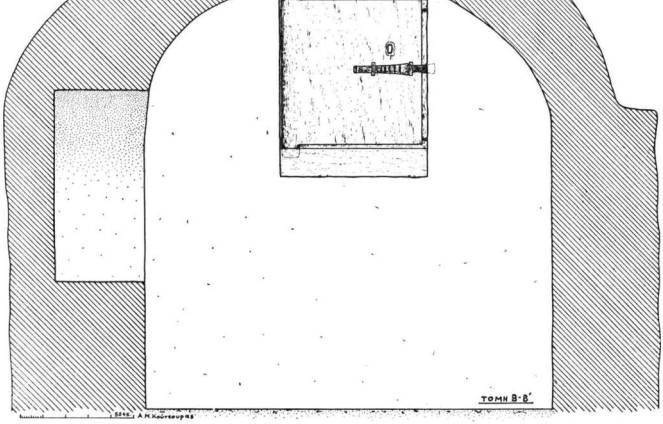

Σχέδ. 7. Τομὴ κατὰ πλάτος τοῦ τάφου τοῦ σχεδ. 5 (57).

59. Δ ι ά φ ο ρ α. Ἀξιολογώτατα εὑρήματα καὶ παρατηρήσεις ἔγιναν σὲ διάφορα οἰκόπεδα, ποὺ ἀνασκάπτονται γιὰ οἰκοδόμηση. Ὀφείλονται στὴ συστηματικὴ παρακολούθηση τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν μὲ συνθῆκες συχνὰ δύσκολες. Τὰ ἰδιωτικὰ συμφέροντα εἶναι καὶ μεγάλα καὶ ἰσχυρά, ἐνῶ οἱ δυνάμεις τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων εἶναι φυσικὰ περιωρισμένες. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία ἀνέκαθεν δὲν ἦταν σχεδιασμένη, ἐπανδρωμένη καὶ ἐξωπλισμένη μὲ τὰ μέσα, ποὺ θὰ ἐπέτρεπαν ἱκανοποιητικὴ ἀντιμετώπιση τέτοιων κολοσσιαίων ἀναγκῶν, μάλιστα σὲ μία πόλη, ὅπως ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ ὁποία παρουσιάζει συνολικὴ ἔκταση, βάθος ἐπιχώσεων καὶ σπουδαιότητα λειψάνων ὅσο δὲν τὰ ἔχει καμιὰ ἄλλη πόλη στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ τρία αὐτὰ μαζί. — Οἱ ἐργασίες στὸ οἰκόπεδο τοῦ Σ. Γεωργιάδη ἀνατολικὰ τῆς Ἀχει-

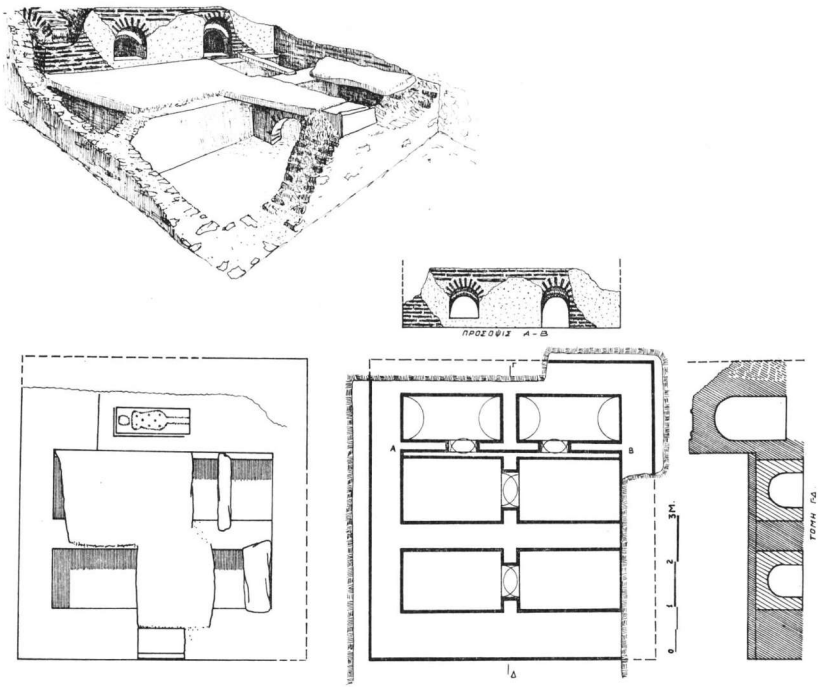

Σχέδ. 8. Ταφικὸ συγκρότημα τοῦ ἀνατολικοῦ νεκροταφείου (57).

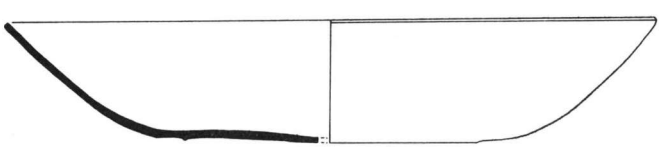

Σχέδ. 9. Ἕνα ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα τοῦ ἀνατολικοῦ νεκροταφείου, ρωμαϊκῶν χρόνων (57).

ροποιήτου ἔχουν ἐκτεθῆ μὲ σχετικὴ πληρότητα, μὲ φωτογραφίες καὶ σχέδια στὸ Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον, Χρονικὰ 1966 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν). Ἐδῶ περιοριζόμεθα νὰ δώσουμε μόνον μιὰ ἄποψη τῶν σπουδαιότερων λειψάνων, ποὺ ἀποκαλύφθηκαν (πίν. 60α) καὶ εἰκόνες λειψάνων ἀπὸ δύο θέματα ψηφιδωτοῦ δαπέδου ρωμαϊκῶν χρόνων (πίν. 61α-β), χαρακτηριστικῶν ὀστράκων (πίν. 62α-γ), πηλίνων λύχνων (πίν. 66γ), μετώπου πηλίνου καλυπτῆρος (;) (πίν. 63α-β), μερῶν δύο μαρμάρινων ἀγαλμάτων (ἀριθ. Εὐρ. 10.057 καὶ 10.052, πίν. 63 γ-δ), τμήματος μαρμάρινου ἐπικράνου (πίν. 64α) καὶ μαρμάρινης πλάκας ἐνεπίγραφης, τῆς ὁποίας εὔκολα συμπληρώνεται ὥς τὸν ἕκτο στίχο ἡ ἐπιγραφή :

Μαρκελλ[εῖ-
να Εἰουλ[ια-
νῷ τῷ ἰδίῳ
συνβίῳ,
ἐ]κ τῶν ἑ[αυ-
τ]οῦ κόπων

Μιὰ ἄλλη ἐπιγραφὴ (πίν. 65α-β) συμπληρώνεται δυσκολώτερα. — Στὸ οἰκόπεδο τῆς ὁδοῦ Φιλικῆς Ἑταιρείας (ἰδὲ ἀνωτ., ἀριθ. 56) δὲν ἀποκαλύφθηκαν μόνο λείψανα ὀχυρωτικῶν περιβόλων, ἀλλὰ καὶ τάφοι προγενέστεροι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προῆλθαν κυρίως πήλινα βοΐδια (πίν. 65α-β). Δίνομε ἐδῶ σχέδια κατόψεως, τομῆς καὶ ὄψεως τῶν ἀποκαλυφθέντων (σχέδ. 10-12), τὰ ὁποῖα περιγράφονται στὴν ἔκθεση τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου, Χρονικὰ 1966 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν). Ἀπὸ τὸν πύργο τοῦ παραθαλάσσιου τείχους, ποὺ ἀποκαλύφθηκε στὸ οἰκόπεδο τῆς ὁδοῦ Προξένου Κορομηλᾶ (ἀνωτ., ἀριθ. 56), ἀποσπάσθηκαν τὰ ἀρχαῖα μάρμαρα καὶ μεταφέρθηκαν στὸ Μουσεῖο, σύμφωνα μὲ ἀπόφαση τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου, ἀφοῦ πρῶτα ὁ πύργος ἀπεικονίσθηκε σὲ φωτογραφίες καὶ σχέδια (σχέδ. 13-15). — Ἀπὸ τὸ οἰκόπεδο τοῦ κινηματοθεάτρου «Πάλλας» στὴν παραλία προῆλθε τὸ βαλσαμάριο τοῦ πίνακος 53γ. — Στὶς τελευταῖες δημοσιευμένες ἐκθέσεις τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου ἀναφέρονται ἢ περιγράφονται καὶ εἰκονίζονται τὰ εὑρήματα παλαιοτέρων ἐτῶν, τὰ ψηφιδωτὰ τῆς ὁδοῦ Σωκράτους[1], τὸ ψηφιδωτὸ τῆς ὁδοῦ Φωτίου[2], τὰ λείψανα στὸ οἰκόπεδο Ἀδελφῶν Λολίδη[3] κλπ.

1. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 410 κ.ἑ., πίν. 459-461, Arch. Rep. 1966-67, σ. 15 κ.ἑ., εἰκ. 23.

2. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 340.

3. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 339.

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

60. Τοπογραφία. Γιὰ τὸ τοπογραφικὸ ζήτημα Θεσσαλονίκης - Θέρμης ἰδὲ ἀνωτ.,ἀριθ. 29, καὶ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου γενικώτερα κατωτ.,ἀριθ. 65.

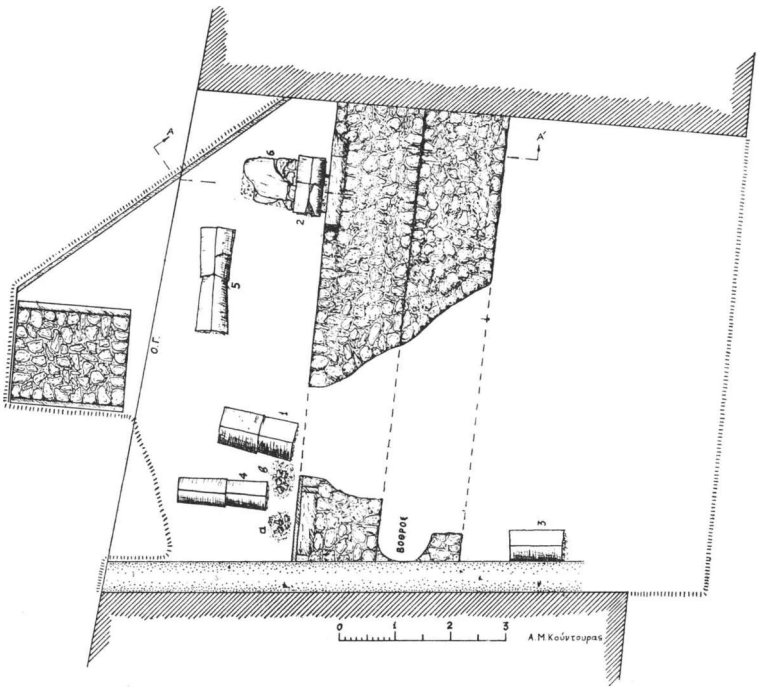

Σχέδ. 10. Κάτοψη λειψάνων ὀχυρώσεως καὶ τάφων στὸ οἰκόπεδο τῆς ὁδοῦ Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἀριθ. 3 (59).

61. Καραμπουρνάκι. Ὁ Ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων Κωνστ. Τσάκος παρέδωσε στὸ Μουσεῖο συλλογὴ ἀπὸ ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα,ποὺ μάζεψε στὸ Καραμπουρνάκι τὰ τελευταῖα χρόνια. Τὰ ἀποκτήματα καταγράφηκαν (ἐκτίθεται τὸ ἀκέραιο ὑπ' ἀριθ. Εὐρ. 10.226) καὶ τὰ μελετάει ὁ ἴδιος γιὰ δημοσίευση.

62. Σ έ δ ε ς. Ὁ D. E. Strong[1], στὸ βιβλίο του γιὰ τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, ἀναφέρεται καὶ σὲ ἀσημένιο ἀγγεῖο ἀπὸ τάφο τοῦ Σέδες[2]. Μνεία τοῦ ἴδιου τάφου γίνεται στὸ βιβλίο γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδιῶν[3]. Ἰδὲ καὶ ἀνωτ., ἀριθ. 18.

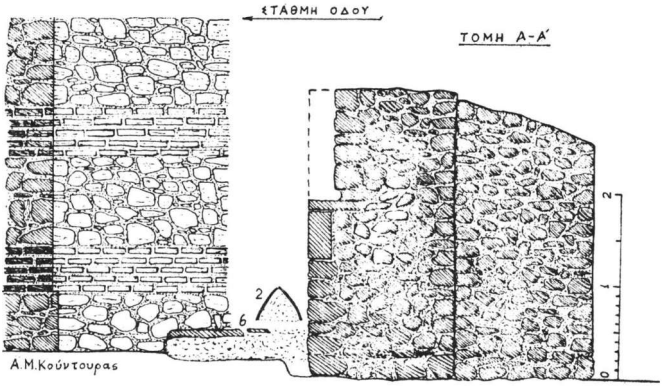

Σχέδ. 11. Τομὴ καὶ ὄψη τοῦ τείχους καὶ πυργοειδοῦς τριγωνικῆς ἐξοχῆς (59).

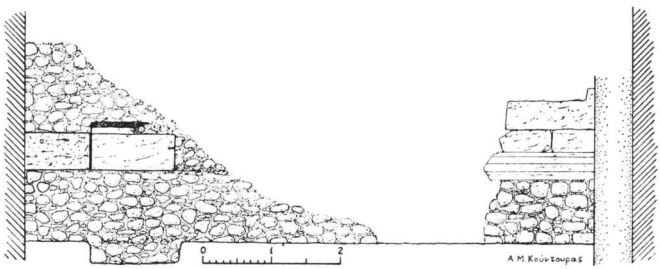

Σχέδ. 12. Ὄψη τείχους στὸ οἰκόπεδο τῆς ὁδοῦ Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἀριθ. 3 (59).

63. Λ α γ κ α δ ᾶ, τ ά φ ο ς. Στὴ νέα γαλλικὴ ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Α.

1. D. E. Strong, Greek and Roman κλπ., London 1966, σ. 100.
2. ΑΕ 1937, Γ', σ. 884 κ.ἑ., εἰκ. 18-19.
3. Φ. Μ. Π έ τ σ α, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, σ. 21, σημ. 3, καὶ 98, σημ. 5.

Κ. Ὀρλάνδου γιὰ τὰ ὑλικὰ δομῆς ἀναφέρεται βέβαια πάλι ὁ τάφος τοῦ Λαγκαδᾶ[1] καὶ πιὸ πολὺ στὴ μονογραφία τοῦ Φ. Πέτσα γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδιῶν[2] (ἰδὲ καὶ ἀνωτ., ἀριθ. 17 καὶ 18).

64. Λ η τ ή. Τὸν τόπο, ὅπου εὑρίσκονται ἀδημοσίευτες ἐπιγραφές, ποὺ χρησιμοποίησε ὁ Δ. Κανατσούλης, ἐπισκεφθήκαμε μαζί του, ἀλλ' ἀκόμα δὲν ἔγινε δυνατὴ ἡ περισυλλογή τους[3]. — Γιὰ τὸ ψήφισμα Sylloge[3], 700, ἰδὲ παρατηρήσεις τοῦ L. Robert[4]. — Γιὰ τὰ νομίσματα τῆς Λητῆς ἰδὲ στὸ βι-

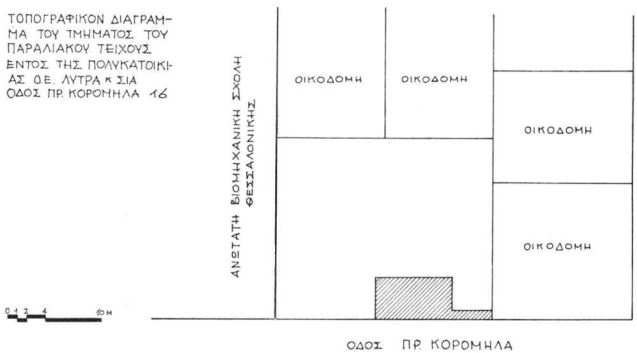

Σχέδ. 13. Τοπογραφικὸ διάγραμμα μὲ τὰ λείψανα πύργου τοῦ παραλιακοῦ τείχους (59).

λίο τῶν C. M. Kraay - M. Hirmer[5]. Νέα νομίσματα ἀπὸ τὴν περιοχὴ συγκέντρωσε καὶ παρέδωσε ὁ Ν. Πανούδης[6]. — Παλαιότερα εὑρήματα ἀναφέρονται σὲ σύντομη ἔκθεση[7].

65. Σ τ ρ έ ψ α. Ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ συζητημένα χωρία τοῦ Θουκυδίδη (1, 61, 4), ποὺ σχετίζεται καὶ μὲ τὴν τοπογραφία τῆς περιοχῆς τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, γίνεται πάλι ἀντικείμενο μελέτης, τοῦ Harold B. Mattingly αὐτὴ τὴ

1. A. O r l a n d o s, Les materiaux de construction κλπ., Paris 1966, σ. 104 κ.ἑ., εἰκ. 68.
2. Φ. Μ. Π έ τ σ α, ἔ.ἀ., σποράδην.
3. Δ. Κ α ν α τ σ ο ύ λ η, Ἡ ἀρχαία Λητή, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 23, σημ. 13.
4. Ant. Class. 1966, σ. 430. Πρβ. Bull. Epigr. 1967, ἀριθ. 357.
5. Ἰδὲ ἀνωτ., ἀριθ. 23.
6. Ἰδὲ ἀνωτ., ἀριθ. 47.
7. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 341.

Σχέδ. 14. Ὄψη ἐκ τῶν ἄνω τῶν λειψάνων τοῦ πύργου (59).

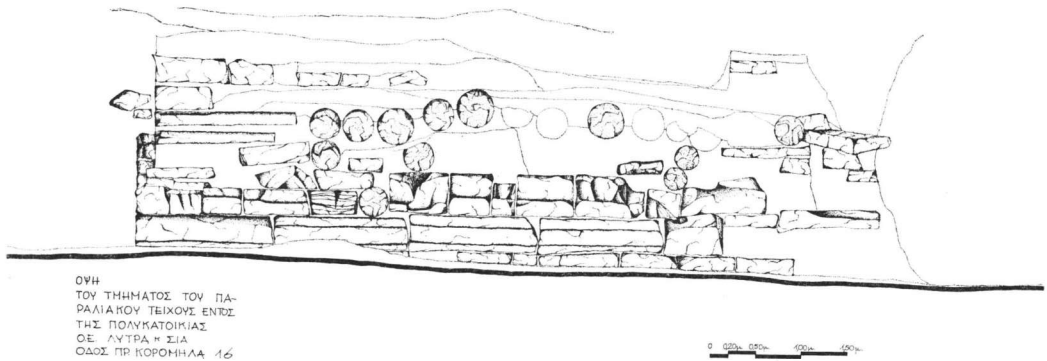

Σχέδ. 15. Ὄψη τῆς μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ πύργου (59).

φορά[1], ὕστερα ἀπὸ πολλά, ποὺ ἔχουν γραφῆ καὶ παλαιότερα καὶ πρόσφατα. Ὁ Η. Β. Mattingly ἐννοεῖ τὰ συμβάντα τοῦ θέρους τοῦ 432 π.Χ. ὡς ἑξῆς: Ἡ Βρέα τοποθετεῖται σὲ μικρὴ ἀπόσταση πρὸς Α. τῆς Αἰνείας, στὸ μυχὸ τοῦ Θερμαϊκοῦ. Ὁ Καλλίας ἀφοῦ συνθηκολόγησε μὲ τὸν Περδίκκα, μετέφερε τὶς δυνάμεις του διὰ θαλάσσης ἀπὸ τὴν Πύδνα στὴ Βρέα πρῶτα, ἀπὸ κεῖ στὴ Στρέψα, χωρὶς νὰ ἐπιτύχη νὰ τὴν καταλάβη, καὶ ὕστερα διὰ ξηρᾶς στὴν Ποτίδαια. Ἔτσι πρέπει νὰ διαβάσουμε στὸ κείμενο τοῦ Θουκυδίδη Βρέα ἀντὶ Βέροια καὶ ἡ Στρέψα νὰ τοποθετηθῆ πρὸς Α. καὶ ὄχι πρὸς Δ. τοῦ μυχοῦ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, ὅπου τὴν θέλει ὁ καθηγητὴς Charles Edson[2]. Φοβοῦμαι ὅτι χωρὶς ἀρχαιολογικὲς ἐνδείξεις δὲν θὰ λυθοῦν τὰ προβλήματα ἀναμφισβήτητα. Ἰδὲ καὶ κατωτ., ἀριθ. 124.

66. Νέα Ἀγχίαλος. Σύντομη ἔκθεση γιὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ τῆς Νέας Ἀγχιάλου δημοσιεύθηκε στὸ Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο[3].

67. Νέα Μεσημβρία. Ἀριστερὸ τμῆμα ἀνάγλυφης πλάκας μὲ παράσταση ἐφήβου καὶ ἵππου παραδόθηκε στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης τὸ 1966 (ἀριθ. Εὐρ. 10.042).

68. Ἅγιος Ἀθανάσιος - Γέφυρα. Μεταξὺ τῶν χωρίων Ἅγιος Ἀθανάσιος καὶ Γέφυρα τοῦ Νομοῦ Θεσσαλονίκης εὑρίσκεται ἡ γνωστὴ «τούμπα τοῦ Τόψιν», ὅπως ἀναφέρεται σὲ παλαιότερα συγγράμματα[4]. Στὸ συνοικισμὸ τῆς τούμπας αὐτῆς, ποὺ ἔδωσεν εὑρήματα ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς ὡς τοὺς τελευταίους μακεδονικοὺς χρόνους, ἀνήκουν ὄχι μόνον οἱ δύο ταφικὲς τοῦμπες πρὸς Α. τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (ἡ μεγάλη νοτίως, ἡ μικρότερη βορείως τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ, πίν. 70α), ἀλλὰ καὶ συστάδα τάφων, ποὺ ἀποκαλύφθηκε, ὕστερα ἀπὸ ἀρχαιοκαπηλικὴ δραστηριότητα, πρὸς ΒΔ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Κατὰ τὸ 1966 ἀνασκάφηκαν ἕνας διθάλαμος καμαροσκέπαστος τάφος μὲ δωρικὴ πρόσοψη, τρεῖς μονοθάλαμοι μὲ ὁριζόντια στέγη πρὸς Α. καὶ ἕνας μικρὸς πρὸς Δ. τοῦ πρώτου.

Ὁ μέγας τάφος καλύπτεται ἀπὸ τύμβο, ποὺ ἔχει μορφὴ ράχης, στὴν ὁποία πιθανώτατα ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι τάφοι. Ἡ δωρικὴ πρόσοψη (πίν. 67

1. H. B. Mattingly, Athenian Imperialism and the Foundation of Brea, The Classical Quarterly 16, 1966, σ. 172 κ.ἑ., ὅπου καὶ ἡ ἄλλη σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Ἰδὲ Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 97.

3. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 421. Πρβ. Arch. Rep. 1967-68, σ. 15, καὶ Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 98.

4. L. Rey, Observations κλπ., BCH 41-43, 1917-19, σ. 44 κ.ἑ. καὶ 233 κ.ἑ., πίν. XXXIV, W. Heurtley, Prehistoric Macedonia, σ. 76, 154 καὶ 235, πρβ. σ. XXII.

καὶ 70β) ἔχει πλάτος περὶ τὰ 4 μ. καὶ ὕψος περίπου 4,75 μ. Ἡ ἐξωτερικὴ εἴσοδος ἔκλεινε μὲ λίθινη δίφυλλη θύρα, ὅπως οἱ μακεδονικοὶ τάφοι κατὰ κανόνα, τὴν ὁποία καὶ δῶ πραστάτευαν ὀγκόλιθοι ἀπ' ἔξω. Τὰ θυρόφυλλα βρέθηκαν σὲ κομμάτια. Οἱ δύο θάλαμοι ἔχουν συνολικὸ βάθος περίπου 6,60 μ. (πίν. 68). Δύο πλευρὲς τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου καταλαμβάνονται ἀπὸ κτιστὲς κλίνες, μία στὸ μαγαλύτερο μῆκος τῆς ἀριστερῆς πλευρᾶς, ἄλλη στὴ γωνία τοῦ βάθους ἀριστερά, ἐνῶ ἕνα τρίτο ἔπιπλο δὲν ἔχει τὸ μῆκος κλίνης, ἀλλ' ἁπλῶς γεμίζει τὸν ὑπόλοιπο χῶρο στὸν τοῖχο τοῦ βάθους κατὰ τὴ δεξιὰ γωνία. Ὅλα διακοσμοῦνται μὲ κονίαμα. — Ὁ τάφος συλήθηκε ἐπανειλημμένως Συλημένοι ἢ πάντως ταραγμένοι βρέθηκαν καὶ οἱ ἄλλοι τάφοι μὲ τὴν ὁριζόντια στέγη (πίν. 70γ καὶ 71γ). Ἐν τούτοις εἴτε μέσα στοὺς τάφους εἴτε ἔξω (πίν. 71δ) βρέθηκαν διάφορα πήλινα ἀγγεῖα (πίν. 71α-β), τμήματα πηλίνων εἰδωλίων καὶ ἐπιθέτων ἀναγλύφων (πίν. 72α-β, 73α-β, 74α-β, δ), ψῆφοι ὅρμων ἀπὸ πηλὸ ἐπιχρυσωμένο (πίν. 7α-β) ἢ ἀπὸ ὑαλόμαζα (πίν. 74γ) κλπ. Τὸν πλοῦτο τῶν ἀρχικῶν κτερισμάτων μαρτυροῦν τὰ ὀλίγα, ποὺ βρέθηκαν, χρυσᾶ κτερίσματα (πίν. 75β) καὶ μάλιστα ζευγάρι σκουλαρίκια χρυσᾶ μὲ κεφάλι νέγρου ἀπὸ μαύρη σκληρὴ πέτρα (πίν. 75α). Τῶν κινητῶν εὑρημάτων δὲν ὁλοκληρώθηκε ἡ ἐργαστηριακὴ ἐπεξεργασία. Γιὰ τὴν ὥρα οἱ τάφοι μποροῦν νὰ χρονολογηθοῦν μόνον μέσα στοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους[1]. — Συλλογὴ νομισμάτων ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Γεφύρας συγκρότησε καὶ δήλωσε ὁ Γ. Κουκουμπάνης. Ἰδὲ καὶ ἀνωτ. ἀριθ. 47.

69. Νέα Χαλκηδών. Τμῆμα ρωμαϊκοῦ ἀναγλύφου μὲ τρία κεφάλια μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο τῆς Πέλλας[2].

70. Ἴχναι. Ἡ πόλη τοποθετεῖται ἀνάμεσα στὴ Νέα Χαλκηδόνα καὶ στὰ Κουφάλια. Γιὰ τὰ νομίσματά της ἰδὲ στὸ βιβλίο τῶν C. M. Kraay - M. Hirmer[3]. Πρβ. κατωτ., ἀριθ. 71.

71. Κουφάλια. Ὁ Γεώργιος Π. Λιτούδης, κάτοικος Κουφαλίων, εὗρε τυχαίως στὴν αὐλή του καὶ παρέδωσε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης νομισματικὸ θησαυρὸ ἀπὸ 19 χάλκινα νομίσματα χρονολογούμενα περὶ τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰ. μ. Χ[4].

---

1. Σύντομη μνεία τοῦ μεγάλου τάφου, Φ. Μ. Πέτσα, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, σ. 80, σημ. 1. Ἄλλα εὑρήματα τῆς περιοχῆς, ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 341, καὶ ἀνωτ., ἀριθ. 47 (νομίσματα). Γιὰ τὰ ἐπίθετα ἀνάγλυφα πρβ. ΑΑ 1966, σ. 117 κ.ἑ., εἰκ. 36-37.

2. ΑΔ, Χρονικὰ 1966 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

3. Ἀνωτ., ἀριθ. 23.

4. Ἰδὲ ἀνωτ., ἀριθ. 47.

72. Ἐ π α ν ω μ ή. Κάτω τμῆμα ἀναθηματικοῦ νεκροδείπνου καὶ τμῆμα ἐνεπίγραφης πλάκας μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὸν D. French καὶ παραδόθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.132-10.133).

73. Μ ε σ η μ έ ρ ι. Χάλκινο πέλεκυ βρῆκε στὴν ἐπιφάνεια τῆς Μεσημεριανῆς τούμπας ἐπίσης ὁ D. French καὶ τὸν παρέδωσε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.035).

74. Π ε ρ ι σ τ ε ρ ώ ν. Γιὰ τὴν ἐρυθρόμορφη λεκανίδα μὲ γαμήλιες παραστάσεις ἰδὲ σύντομη ἔκθεση στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου[1].

75. Γ ε ρ α κ α ρ ο ῦ. Μετεφέρθη στὴ Θεσσαλονίκη τμῆμα μαρμάρινου ἀγάλματος (ἀριθ. Εὐρ. 10.286, πίν. 76γ.)

76. Ἀ ρ δ α μ έ ρ ι. Δύο πήλινα ἀγγεῖα ὑστερορρωμαϊκῶν χρόνων παραδόθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.095), ὅπου ἐπίσης μετεφέρθη καὶ τμῆμα ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου ρωμαϊκῶν χρόνων (ἀριθ. Εὐρ. 10.115).

77. Ἀ δ ά μ. Ἐπιτύμβια ἀνάγλυφη ἀετωματικὴ στήλη, μικρὴ χειροποίητη πρόχους καὶ 110 χάλκινα νομίσματα παραδόθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.158-10.160).

78. Κ α λ α μ ω τ ό. Ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο μετεφέρθη στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.109), ὅπου παραδόθηκε καὶ ἀσημένιο νόμισμα τοῦ Μ. Αὐρηλίου (ἀριθ. Εὐρ. 10.089). Γιὰ τὸν ὑπερφυσικὸ ἀνδριάντα ἀπὸ τὸ Καλαμωτό, ἰδὲ ἀνωτ., ἀριθ. 39. Πρβ. καὶ κατωτ., ἀριθ. 112.

79. Δ ρ υ μ ό ς. Ἐπιτύμβια στήλη ἀνάγλυφη μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.063).

80. Ξ υ λ ο ύ π ο λ ι ς. Πίθος ὕψους 0,90 μ., διαμ. 0.30 μ., βρέθηκε σὲ κτῆμα τοῦ Ι. Οὐρούμη, κοντὰ στὸ χλμ. 41,500 τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Θεσσαλονίκης - Σερρῶν.

81. Μ ι κ ρ ο κ ώ μ η. Ἀπὸ τὸν Β. Καραγιαννίδη, κάτοικο Μικροκώμης, παραδόθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης 8 χάλκινα καὶ 1 ἀσημένιο νόμισμα. Τὰ περισσότερα χάλκινα χρονολογοῦνται στοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ὑπάρχει ὅμως καὶ ἕνα τοῦ Κασσάνδρου. Τὸ ἀσημένιο χρονολογεῖται στὰ 88 π.Χ. (L. Titurius L. F. Sabinus).

---

1. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 340, πρβ. ἀνωτ., ἀριθ. 41.

82. Σ ω χ ό ς. Ἀκέραιο ἀγαλμάτιο ἀνδρὸς ἱματιοφόρου, ὕψ. 0,18 μ., παραδόθηκε στὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.157, πίν. 76δ). — Ἀπὸ τὸ φοιτητὴ Χρίστο Καρακόλη συγκροτήθηκε καὶ δηλώθηκε μικρὴ συλλογὴ 36 νομισμάτων ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Σωχοῦ. Τὰ περισσότερα εἶναι χάλκινα, τὸ ἀρχαιότερο Φιλίππου Β'. Δύο εἶναι ἀσημένια δηνάρια Γορδιανοῦ Γ'. Ἀξιοσημείωτο σπάνιο χάλκινο νόμισμα τῆς συζύγου τοῦ Βαλεριανοῦ Α' (Mariniana). Τὰ ἄλλα κατανέμονται σὲ ρωμαϊκοὺς χρόνους (Μακεδόνων, Θεσσαλονίκης, Διοκλητιανοῦ, Λικινίου κλπ.), ἀλλὰ καὶ βυζαντινοὺς μέχρι Νικηφόρου Α'.

83. Ἀ ρ έ θ ο υ σ α. (Τάφος Εὐριπίδη). Γιὰ τὴ σημασία τῆς κεραυνώσεως τοῦ τάφου τοῦ Εὐριπίδη ἰδὲ σημείωμα τοῦ Ἀθαν. Χ. Παπαχαρίση[1].

ΝΟΜΟΣ ΠΕΛΛΗΣ

84. Π έ λ λ α, γ ε ν ι κ ά. Ὅταν, τὸ Μάιο τοῦ 1962, συνῆλθε στὸ Dumbarton Oaks Συμπόσιο μὲ θέμα «The Hellenistic Origins of Byzantine Civilization»[2], εἶχα τὴν καλὴ τύχη νὰ τὸ παρακολουθήσω καί, θυμοῦμαι, μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς, εὐχάριστες ἐκπλήξεις μου ἦταν: ὁ καθηγητὴς George M. A. Hanfmann ἀναπτύσσοντας τὴν ἀνακοίνωσή του μὲ θέμα «Hellenistic Art», ἄρχισε τὴ σειρὰ τῶν προβολῶν του μὲ λεπτομέρεια ἑνὸς ἀπὸ τὰ μωσαϊκὰ τῆς Πέλλας[3], τὰ ὁποῖα πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξη τοῦ Συμποσίου μοῦ εἶχε ζητηθῆ καὶ ἔδειξα, στὴν ἴδια αἴθουσα, σὲ ἔγχρωμες διαφάνειες. Δέκα χρόνια πρωτύτερα (1951-1953) εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ παρακολουθήσω στὸ Cambridge τῆς Ἀγγλίας τὴ σειρὰ τῶν μαθημάτων τῆς καθηγητρίας Jocelyn M. C. Toynbee γιὰ τὴν Ἑλληνιστικὴ τέχνη. Στὸ πλῆθος τῶν εἰκόνων, ποὺ πρόβαλλε ἡ καθηγήτρια Toynbee, ἔργων ἑλληνιστικῆς τέχνης ἀπ' ὅλον τὸν κόσμο, δὲν ὑπῆρχε οὔτε μιὰ εἰκόνα ἀπὸ τὴ Μακεδονία, τὴ μητρόπολη τοῦ ἑλληνιστικοῦ κόσμου, γιατὶ ἁπλούστατα δὲν εἴχαμε ἀνασκάψει ἢ δὲν εἴχαμε δημοσιεύσει σχεδὸν τίποτε. Δόξα τῷ Θεῷ! Ἡ κατάσταση κάπως ἄλλαξε ἀπὸ τότε. Γιὰ τὴ συνέχεια πάλι δική μας εἶναι ἡ εὐθύνη. — Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ὑποδοχή, ποὺ ἔγινε στὸ ὀλιγοσέλιδο βιβλιαράκι γιὰ τὴν Πέλλα, ποὺ τυπώθηκε ἀγγλικὰ στὴ Σουηδία[4], τόσο ἀπὸ τὸ εὐρὺ κοινὸ ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς εἰδικούς. Ἀξιώθηκε καὶ βιβλιοκρισίες, δυσανάλογα πρὸς τὸ

1. Α. Χ. Π α π α χ α ρ ί σ η, Σύμμεικτα, Ἡ τάφου κεραύνωσις θεοφιλίας μαρτύριον, Πλάτων 19, 1967, σ. 209 κ.ἑ.

2. Dumbarton Oaks Papers 7, Washington D.C. 1963.

3. Ἔ.ἀ., σ. 79 κ.ἑ., εἰκ. 6.

4. P h. M. P e t s a s, Pella, Lund 1964.

μέγεθός του, πολλὲς καὶ εὐνοϊκές[1]. Εἶναι σημαντικὸ γιὰ τὴν Πέλλα, ὅτι, ἀπὸ ἑπτὰ δημοσιεύματα στὴ Σουηδικὴ σειρὰ Studies in Mediterranean Archaeology, γραμμένα ὅλα ἀπὸ διαπρεπεῖς εἰδικούς, συμβαίνει νὰ ξεχωρίζεται τὸ σχετικὸ μὲ τὴν Πέλλα[2]. — Ὁ Paolo Enrico Arias, στὸ βιβλίο του γιὰ τὴν Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογίας[3], καταχωρίζει μεταξὺ τῶν μεγάλων ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Πέλλας, μολονότι γνωρίζει, φαίνεται, μόνον τὰ εὑρήματα ὡς περίπου τὸ 1960, γιατὶ δὲν ξέρει ἀκόμη τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ 1961.

85. Π έ λ λ α, ἀ ρ χ ι τ ε κ τ ο ν ι κ ή. Τὸ ἱπποδάμειο σχέδιο πόλεως τῆς Πέλλας περιλαμβάνει στὰ παραδείγματα τοῦ βιβλίου του γιὰ τὴν πολεοδομία τῶν μεγάλων πόλεων τοῦ ἀρχαίου κόσμου ὁ Antonio Garcia y Bellido[4]. — Τὸν τύπο τοῦ περιστυλίου ἀναφέρει ὡς πρόδρομο τῶν περιστύλων αὐλῶν στὰ ρωμαϊκὰ παλάτια ὁ W. L. MacDonald[5]. Τὰ σπίτια τῆς Πέλλας ἀναφέρονται, ὄχι πάντοτε μὲ ἀκριβολογία, ἀπὸ τὸν G. Gruben στὸ Λεξικὸ τοῦ Ἀρχαίου Κόσμου[6]. Τὰ μνημεῖα τῆς Πέλλας καὶ εἰδικώτερα ὁ μονοθάλαμος «μακεδονικὸς» τάφος μὲ ὁριζόντια στέγη προσάγονται γιὰ παραλληλισμοὺς στὸ βιβλίο γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδιῶν[7]. — Εἰδικώτερα, τὰ κονιάματα τῆς Πέλλας, μεταξὺ ἄλλων, περιλαμβάνονται καὶ στὴ γαλλικὴ ἔκδοση τοῦ βιβλίου γιὰ τὰ Ὑλικὰ Δομῆς τοῦ Α.Κ. Ὀρλάνδου[8]. Ἰδὲ καὶ κατωτ., ἀριθ. 87.

---

1. Ἰδὲ Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 101, Hist. Zeitschrift 200, 1965, σ. 475 (H. Kaletsch), REA 67, 1965, σ. 508 (J. Marcadé), Études Classiques 33, 1965, σ. 95 κ.ἑ., JHS 86, 1966, σ. 313 (ὅπου ἀγνοεῖται τὸ ἱστορικὸ τῶν δημοσιευμάτων τῆς σειρᾶς αὐτῆς : μᾶς εἶχαν ζητηθῆ ἀρχικὰ γιὰ νὰ δημοσιευθοῦν ὅλα σ' ἕνα τόμο γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὄχι αὐτοτελῶς), Anzeiger für die Altertumswissenschaft 20, Innsbruck, October 1967, σ. 270 (Elisabeth Psenner, λάθος της ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δίδαξε τὸν Ἀλέξανδρο στὴν Πέλλα, ἰδὲ κατωτ., ἀριθ. 161 - 165).

2. Greece and Rome 12, 1965, σ. 102 : «The editors of the individual fascicles are well known scholars and in every case their work has been illustrated with good photographs. Where all are commendable it is invidious to mention only one but perhaps I may be forgiven on this occasion if the Pella of Photios Petsas is singled out. The site of Pella «where Alexander ruled Aristotle taught, and Euripides died» was practically unknown until some eight or nine years ago; since then thousands of finds have been uncovered and the Greek Government has promoted systematic excavations on a large scale. The mosaics are particularly impressive. We are likely to hear much about Pella and no doupt tourists will be visiting the site from their center in Thessaloniki» (E.R.A. Sewter).

3. P. E. A r i a s, Storia dell'Archeologia, Milano 1967.

4. A. G a r c i a y B e l l i d o, Urbanistica de las grandes ciudades del mundo antiguo, Madrid 1966, σ. 83 κέ., εἰκ. 50.

5. W. L. Mac D o n a l d, The Architecture of the Roman Empire, I, 1965, σ. 72, σημ. 81.

6. Lexikon der Alten Welt, 1966, στ. 1198.

7. Φ. Μ. Π έ τ σ α, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966, σποράδην.

8. A. O r l a n d o s, Les materiaux de construction, I, Paris 1966, σ. 149 κ.ἑ.

86. Π έ λ λ α, ψ η φ ι δ ω τ ά. Τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Πέλλας ἐξακολουθοῦν νὰ κάνουν θριαμβευτικὰ τὸ γύρο τοῦ κόσμου μὲ συχνὰ λαμπρὲς ἀπεικονίσεις Ὁ Giovanni Becatti τὰ ἐξαίρει πάνω ἀπ' ὅλα τοῦ εἴδους των, εἰκονίζει τὸ ψηφιδωτὸ τοῦ Γνώση καὶ κάμει χρήσιμες παρατηρήσεις γιὰ τὴν τεχνοτροπία τους[1]. Σὲ γενικώτερα βιβλία τέχνης ἔχουν γίνει πλέον ἀπαραίτητα[2]. Ἐπίσης σὲ Λεξικά, γενικὰ καὶ εἰδικά[3]. — Στὰ ψηφιδωτὰ ἀναφέρεται καὶ ὁ René Ginouvès καὶ τὰ ἀξιολογεῖ, ἀλλὰ δὲν τὰ τοποθετεῖ στὸ κεφάλαιο γιὰ τὸν 4ο αἰ. π.Χ., ὅπως θὰ ἔπρεπε[4]. — Ὁ Martin Robertson σ' ἕνα σημείωμα συμπληρωματικὸ προηγουμένου ἄρθρου του, ποὺ καταχωρίσθηκε στὰ Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 101, σ. 307, σημ 4, συμπληρώνει τὸν κατάλογο τῶν ψηφιδωτῶν μὲ χαλίκια, δέχεται τὴ χρονολόγηση τῶν ψηφιδωτῶν τῆς Πέλλας περὶ τὸ 300 π.Χ. καὶ παραθέτει πρόσφατη βιβλιογραφία γιὰ ψηφιδωτά[5]. Σ' ἕνα τόμο[6] δημοσιεύθηκαν τὰ σχετικὰ μὲ τὰ ψηφιδωτὰ κείμενα, τὰ διάσπαρτα στοὺς τόμους τῆς Enciclopedia dell'arte antica classica e orientale, γραμμένα ἀπὸ εἰδικούς, ὅπως ὁ D. Levi (λ. Mosaico), ὁ G. Becatti (λ. Incrostazione), ὁ I. Calabi Limentani (λ. Musivarius) καὶ ὁ S. Aurigemma (λ. Sectile Opus). Ἐπίσης τὰ μικρότερα ἄρθρα τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας γιὰ τοὺς τεχνίτες τοῦ ψηφιδωτοῦ, στοὺς ὁποίους περιλαμβάνεται καὶ ὁ Γνῶσις, ἀρχηγὸς τώρα στὴ σειρά. Ἐννοεῖται, καὶ στὴ σειρὰ τῶν ὡραίων εἰκόνων τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Πέλλας σύρουν πρῶτα τὸ χορό. Ὁ τεχνίτης Γνῶσις καταχωρίσθηκε καὶ στὴν ἐπίτομη ἐγκυκλοπαιδεία Pauly-Wissowa[7]. — Ἡ Ingeborg Schreibler στὴν Propyläen Kunstgeschichte[8] τονίζει τὴν ἐπίδραση τῶν ἀνατολικῶν ταπήτων στὴν τέχνη τῶν ψηφιδωτῶν γενικά, ἀλλὰ καὶ τὴ

1. G. B e c a t t i, L'età classica, Firenze 1965, σ. 229 κ.ἑ.

2. J. B o r d m a n, Greek Art, London 1964 (καὶ σὲ γαλλικὴ μετάφραση L'Art Grec, Paris 1965) σ. 251, εἰκ. 236 (τὸ ψηφιδωτὸ τοῦ Γνώση), F r a n ç o i s C h a m o u x, Art Grec Paris - Lausanne 1966, σ. 76 κ.ἑ., εἰκ. 55 καὶ 56, πρβ. L'Antiquité Classique 35, 1966, σ. 359 κ.ἑ., K. S c h e f o l d, Die Griechen und ihre Nachbarn, PKG, Berlin 1967, σ. 228, πίν. 241, P. B. H e t h e r i n g t o n, Mosaics, London 1967, σ. 30, πίν. 1 (τὸ κυνήγι τοῦ λέοντος).

3. Lexikon der Alten Welt, 1966, στ. 1991, ὅπου ὁ C. Krause τὰ χρονολογεῖ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Στὸ Λεξικὸ P. D e v a m b e z κ.ἄ., Dictionnaire de la civilisation grecque, Paris 1966, δὲν ὑπάρχει ἄρθρο γιὰ τὴν Πέλλα, ἀλλὰ ἰδὲ τὸ ἄρθρο Mosaïque (σ. 304), ὅπου δημοσιεύεται καὶ εἰκόνα τοῦ ψηφιδωτοῦ μὲ κυνήγι λέοντος.

4. R e n é G i n o u v è s, L'Art Grec, Paris 1964, σ. 170 (καὶ πάλι τὸ λάθος πολλῶν Γάλλων, ποὺ θέλουν τὰ ψηφιδωτὰ νὰ εἶναι ἀπὸ τὸ palais de Pella, πρβ. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 101, σ. 307, σημ. 3).

5. M. R o b e r t s o n, Greek Mosaics, A Postscript, JHS 87, 1967, σ. 133 κ.ἑ.

6. Mosaico e mosaicisti nell'antiquità, Roma 1967.

7. Der Kleine Pauly 2, 1967, σ. 839 (H. Marwitz).

8. K. S c h e f o l d, Die Griechen und ihre Nachbarn, Berlin 1967, σ. 214.

χειραφέτησή τους, καὶ τὴ συγγένεια πρὸς τὴ μεγάλη ζωγραφικὴ τῶν ψηφιδωτῶν τῆς Πέλλας, ποὺ ἐξηγεῖ καὶ τὴν πρώτη ἐμφάνιση «ὑπογραφῆς» (τοῦ Γνώση). — Ἡ Beatrice Mills Holden[1] παραβάλλει τὸ ψηφιδωτὸ τῆς Ἁρπαγῆς τῆς Ἑλένης μὲ τὴ μετόπη τοῦ Ἡλίου στὸ ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς στὸ Ἴλιον, γιὰ νὰ δείξη πὼς μπορεῖ νὰ διατεθῆ ἐλάχιστος χῶρος γιὰ τὸ ἅρμα, ἐνῶ τὰ ἄλογα πιάνουν τὸ μεγαλύτερο μέρος. — Μὲ τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Πέλλας σχεδὸν ἀρχίζει τὴ μνημειακὴ ἔκδοση τῶν ψηφιδωτῶν τῆς Ρώμης ὁ Walter Oakeshott[2]. — Στὴν ἀγγλικὴ ἔκδοση τοῦ βιβλίου τῶν L'Orange - P. Nordhagen γιὰ τὰ ψηφιδωτά, ἁπλῶς πρόσθεσαν τὴ λέξη Πέλλα τρεῖς φορές[3]. — Τέλος πρέπει ν' ἀναφερθοῦν ἄρθρα καὶ βιβλιοκρισίες, ποὺ πήγασαν ἀπὸ τὸ Συμπόσιο γιὰ τὸ Ἑλληνορρωμαϊκὸ Ψηφιδωτὸ στὸ Παρίσι[4], ὅπου ἀναφέρεται καὶ ἡ ἀνακοίνωση τοῦ Φ. Πέτσα γιὰ τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Πέλλας καὶ παρεμβάσεις του στὶς συζητήσεις. — Ἰδὲ καὶ ἀνωτ., ἀριθ. 18 καὶ 84, καὶ κατωτ., ἀριθ. 87 καὶ 121.

87. Π έ λ λ α, δ ι ά φ ο ρ α. Ἐκλαϊκευτικὸ ἄρθρο τοῦ Χ. Ι. Μακαρόνα στὸ περιοδικὸ «Μακεδονικὴ Ζωὴ»[5] συνοδεύεται ἀπὸ πολλὲς εἰκόνες — οἱ πιὸ πολλὲς ἔγχρωμες. Ἕνα ἄλλο ἄρθρο ἐκλαϊκευτικὸ σὲ ἀμερικανικὸ περιοδικὸ μὲ τὴν ἴδια ὑπογραφὴ[6] θὰ πρέπη νὰ μὴν ἔχη κακοπάθει μόνον κατὰ τὴ μετάφραση. Πολλὲς ἀνακρίβειες: 1) Ἡ Πέλλα δὲν εἶχε κεντρικώτερη θέση ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα στὸ βασίλειο τοῦ Ἀρχελάου. 2) Οἱ πηγὲς μᾶς παραδίδουν πὼς ἦταν «the greatest», ἡ «μεγίστη», ἀλλ' ὄχι καὶ «the strongest city of Macedonia». 3) Ὁ Ἀρχέλαος δὲν ξέρουμε ἂν οἰκοδόμησε μὲ ἱπποδάμειο σύστημα· τὰ ἱπποδάμεια οἰκοδομικὰ τετράγωνα, ποὺ ξέρουμε, εἶναι μεταγενέστερα. 4) Ὁ Ζεῦξις δὲν ἦταν Ἀθηναῖος, ἀλλὰ ρητῶς Ἡρακλεώτης. 5) Λεπτομέρειες γιὰ θέατρο στὴν Πέλλα δὲν ἔχουμε. 6) Ἡ παρα-

1. B. M i l l s H o l d e n, The Metopes of the Temple of Athena at Ilion, Northhampton, Mass., 1964, σ. 7 κέ., πίν. II, 3. Πρβ. JHS 86, 1966, σ. 282 (R. v. Nichols).

2. W. O a k e s h o t t, The Mosaics of Rome from the Third to the Fourteenth Centuries, London 1967, σ. 9 κ.έ.

3. H a n s P e t e r L'O r a n g e - P. N o r d h a g e n, Mosaics from Antiquity to Early Middle Ages, μετάφρ. A n n E. K e e p, London 1966 (ἀρχικὴ ἔκδοση 1958), πρβ. βιβλιοκρισία μὲ παρατηρήσεις γιὰ τὰ μωσαϊκὰ τῆς Ὀλύνθου καὶ τῆς Πέλλας τῆς J. M. C. T o y n b e e, The Classical Review 17, 1967, σ. 369 κ.έ.

4. RA 1966, 1, σ. 151 κ.έ. (Alix Barret), REA 68, 1966, σ. 199 (J. Marccadé), JRS 56, 1966, σ. 260 κ.έ. (J.M.C. Toynbee). Ἐκτενέστερα στὸ θέμα : P h i l i p p e B r u n n e a u, Perspectives sur une domaine encore mal exploré de l'art antique κλπ. REG 79, 1966, σ. 704 κ.έ.

5. Χ α ρ α λ. Ι. Μ α κ α ρ ό ν α, Εἰκόνες ἀπὸ τὴν ἀρχαία Πέλλα, Μακεδονικὴ Ζωὴ 13, Ἰούν. 1967, σ. 26 κ.έ.

6. Scientific American, Δεκέμβριος 1946, σ. 99 κ.έ.

κμὴ τῆς Πέλλας δὲν ἄρχισε μὲ τὴ διαίρεση τῆς Μακεδονίας σὲ 4 Μερίδες, ἀλλ' ἦταν ἄμεσο ἀποτέλεσμα τῆς βιβλικῆς καταστροφῆς, ποὺ ἀκολούθησε τὴν κατάκτηση. 7) Δὲν μποροῦμε νὰ βεβαιώνουμε ὅτι δὲν βρήκαμε τὸ παλάτι. 8) Τὸ χωριὸ Παλαιὰ Πέλλα δὲν εἶναι «modern t o w n» (δίς). 9) Ὅσα ἀποκαλύφθηκαν στὸ δυτικὸ λόφο τῆς Ἀκροπόλεως δὲν εἶναι ὅλα ἀπὸ κτήρια, ποὺ χρονολογοῦνται «from the period a f t e r Alexander». 10) Δὲν εἶναι βεβαιωμένο ὅτι ὁ Ἀρχέλαος χρησιμοποίησε τὸ Φάκο ὡς θησαυροφυλάκειο· οἱ πληροφορίες μας ἀναφέρονται σὲ νεώτερους βασιλεῖς. 11) Ὁ Ἱππόδαμος δὲν ἔκανε τὸ σχέδιο πόλεως τῆς Πέλλας· ἡ Πέλλα δὲν ἔγινε σύμφωνα μὲ τοῦ Ἱπποδάμου «rectangular plan», ἀλλὰ «rectangular system». 12) Τὸ «sewer» δὲν εἶναι στὸ δρόμο ὑπ' ἀριθ. 3 (τοῦ σχεδίου, ὅπου γίνεται ἡ παραπομπή), ἀλλὰ στὸ δρόμο ὑπ' ἀριθ. 1. 13) Τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ κτηρίου 1 δὲν ἦταν «at an average depth of one meter» κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους· καλὰ - καλὰ δὲν ἦταν οὔτε μισὸ μέτρο. 14) Τὸ ψηφιδωτὸ τοῦ Διονύσου δὲν εἶχε «an ornamental border». 15) Τὰ δυὸ μικρότερα ψηφιδωτὰ δὲν κοσμοῦσαν τὰ κατώφλια· ἦταν πλάι στὰ κατώφλια. 16) Τὰ ψηφιδωτὰ τὰ ἴδια (τοῦ κτηρίου 1) χρονολογοῦνται ἀλλοῦ «somewhat before 300 B.C.» (σ. 104), ἀλλοῦ «shortly after 300 B.C.» (στὴν περιγραφὴ τῆς εἰκόνας τοῦ ἐξωφύλλου, σ. 4, ὅπου καὶ «strips of lead» περιγράφεται ὁ πηλὸς στὴ χαίτη τοῦ λιονταριοῦ) καὶ ἀλλοῦ «before 300 B.C.» (στὴν περιγραφὴ τῶν εἰκόνων τῆς σ. 98, σ. 99). 17) Εἶναι πολὺ νὰ μιλάη κανεὶς γιὰ helmet-like κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου στὸ ψηφιδωτὸ τοῦ κυνηγιοῦ τοῦ λιονταριοῦ καὶ νὰ λέη πῶς «the landscape is realistic» στὸ ψηφιδωτὸ μὲ τὸ κυνήγι τοῦ ἐλαφιοῦ. Καὶ γιὰ νὰ τελειώνουμε, καὶ ἡ μετάφραση πάσχει: «devotional monuments» (ἀφωσιωμένα μνημεῖα) θὰ εἶναι μᾶλλον τὰ votive monuments ἢ offerings (ἀναθήματα). «Cylindrical stone columns» δὲν μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς τοὺς ραβδωτοὺς κίονες, οὔτε ἂν θέλη νὰ τοὺς διακρίνη ἀπὸ τοὺς πεσσοὺς ἢ τὶς ἀντηρίδες (αὐτὰ μεταφράζονται «square corner posts» καὶ οἱ κεραμίδες «slabs of fired clay»). — Στὴν ἀγγλικὴ ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ K. Schefold γιὰ τὴν Κλασσικὴ Ἑλλάδα,[1] ἀναφέρονται τὰ σπίτια καὶ τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Πέλλας, καὶ τὸ μαρμάρινο λαγωνικό, ποὺ θυμίζει, λέει, τὸν Κάλαμι.[2] Τὸ λαγωνικὸ συγκρίνει μὲ τὸ σκυλὶ τῆς Βασιλείας στὴν Ἑλβετία ὁ C. Vermeule.[3]— Ἁπλῆ μνεία τῆς ἐπιγραφῆς στὸ BCH, 1965, σ. 830 (Chron.)

1. K. S c h e f o l d, Classical Greece, London 1967 (πρώτη γερμ. ἔκδ. 1965), σ. 105 (τὸ λαγωνικό), 185 (τὰ σπίτια καὶ τὰ ψηφιδωτά).

2. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀνάγλυφο, βέβαια, ὅπως ἀναφέρεται στὸν Index, λ. Macedonia.

3. C. V e r m e u l e, The Basel Dog : A Vindication, AJA 72, 1968, σ. 98, σημ. 9 : «the massive misunderstanding of canine proportions found in the Pella hound».

κάμει ὁ L. Robert στὸ Χρονικό του.[1] Γιὰ σφραγίσματα ἀμφορέων ἀπὸ τὴν Πέλλα γίνεται λόγος σὲ σοβιετικὸ περιοδικό.[2]

88. Π έ λ λ α, ν έ ε ς ἀ ν α σ κ α φ ὲ ς κ α ὶ ε ὑ ρ ή μ α τ α. Οἱ συστηματικὲς ἀνασκαφικὲς ἔρευνες τῆς Πέλλας συμπλήρωσαν δεκαετία τὸ 1967. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν προσφάτων ἀνασκαφῶν δημοσιεύθηκαν σὲ χρονικὰ εἰδικῶν περιοδικῶν[3] καὶ πρόκειται νὰ δημοσιευθοῦν οἱ περιωρισμένες ἀνασκαφὲς τῆς διετίας 1966 - 1967 στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου.[4] Κατὰ τὴ διετία κυρίως ἔγιναν δοκιμαστικὲς τομὲς σὲ οἰκόπεδο τῆς Παλαιᾶς Πέλλας, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ κτισθῆ Γυμνάσιο, ἐπίσης στὶς αὐλὲς τοῦ κτηρίου 1 καὶ στὸ χῶρο τῶν «Λουτρῶν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου», συνδυασμένες μὲ ἔργα διαρρυθμίσεως τῶν χώρων αὐτῶν. Παράλληλα συνεχίσθηκε τὸ ἔργο τῆς καταγραφῆς, ταξινομήσεως καὶ ἐργαστηριακῆς ἐπεξεργασίας τῶν εὑρημάτων, κυρίως τῶν εἰδωλίων. Σὰν ὑπόμνηση μόνον τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν δίνουμε ἐδῶ, μαζὶ μὲ μιὰ παλαιότερη ἄποψη ἀπὸ ἀεροπλάνου τοῦ κεντρικοῦ τομέως (πίν. 77), δείγματα πηλίνων εἰδωλίων (πίν. 78α-θ καὶ 79α) καὶ μία ἐνσφράγιστη λαβὴ ἀμφορέως (πίν. 79β). Ἀπὸ τά, μᾶλλον ἀσήμαντα, τυχαῖα εὑρήματα τῆς περιοχῆς τῆς Πέλλας ἀξιομνημόνευτα: μαρμάρινη κεφαλὴ πάνθηρος καὶ ἀγαλμάτιο λέοντος, ἐπιγραφὴ ἐπιτύμβια (Ν ι κ ο σ τ ρ ά τ η Ἀ π ο λ λ ω ν ί ο υ), πήλινη χύτρα καὶ χάλκινο ρωμαϊκὸ νόμισμα, τυχαῖο εὕρημα ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη τῆς Πέλλας, ποὺ παραδόθηκε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὑρ. 10.043)[5].

89. Ἔ δ ε σ σ α, τ ο π ο γ ρ α φ ί α. Ἡ τοπογραφία τῆς περιοχῆς τῆς Ἐδέσσης καὶ τὸ θέμα τῆς σχέσεως Αἰγῶν - Ἐδέσσης ἐξετάσθηκαν προανασκαφικά, γιατὶ τὸ ἀπαιτοῦσε καὶ ἡ μελέτη τοῦ τάφου τῶν Λευκαδιῶν.[6]

---

1. Bull. Epigr. 1967, ἀριθ. 352.

2. E. B. B r a s i n s k y, Περὶ τῶν σφραγισμάτων ἀμφορέων ἀπὸ τὴν Πέλλα, Σοβιετικὴ Ἀρχαιολογία, 1966, 4, σ. 229-230.

3. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 412 κ.ἑ. καὶ σ. 440, Chron. 1965, σ. 871 κ.ἑ., ΑΑ 4, 1966, σ. 537 (εἶναι φανερὸ λάθος πὼς τὰ ψηφιδωτὰ ἄρχισαν νὰ ἀποκαλύπτωνται στὴν Πέλλα ἀπὸ τὸ 1947 καὶ ὅτι ἡ δεύτερη σειρὰ ψηφιδωτῶν, μὲ τὸ ψηφιδωτὸ τοῦ Γνώση, φάνηκε τὸ 1962).

4. ΑΔ, Χρονικὰ 1966 καὶ 1967 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

5. Σημειώνω, πὼς ἄρχισαν ἀνασκαφὲς στὴν Πέλλα τῆς Δεκαπόλεως τῆς Παλαιστίνης ἀπὸ τὸν καθηγητὴ R o b e r t H. S m i t h, College of Wooster, Wooster, Ohio, στὶς 9 Ἀπριλίου 1967 (στὶς 11 Ἀπριλίου 1957 εἴχαμε ἀρχίσει ἐμεῖς στὴν Πέλλα). Ποιός ξέρει; Μπορεῖ νὰ ἔλθη κάποιο φῶς καὶ ἀπὸ κεῖ. Γιὰ τὴν ὥρα ἔχουμε μόνο σύντομες εἰδήσεις, American Schools of Oriental Research, Newsletter 9, σ. 1 κ.ἑ., καί, μὲ εἰκόνες, Archaelogy 21, 1968, σ. 134 κ.ἑ.

6. Φ. Μ. Π έ τ σ α, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966, σ. 8, σημ. 7, πρβ. σ. 7, 17 καὶ 180.

90. Ἔ δ ε σ σ α, ἀ ν α σ κ α φ έ ς. Ἄν τὸ 1957 ἐσήμανε τὴν ἀναβίωση τῆς Πέλλας, τὸ 1967 ἦταν τὸ ἔτος τῆς Ἐδέσσης. Ἐπιφανειακὲς ἔρευνες καὶ μικροανασκαφὲς σὲ μεγάλη ἔκταση ἄρχισαν στὸ «Λόγγο» μὲ σκοπὸ νὰ ἀναπτυχθοῦν σὲ συστηματικὲς ἀνασκαφὲς μεγάλης κλίμακος κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη. Τὰ ἀποτελέσματα ἔχουν ἤδη ἐκτεθῆ στὸ Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον,[1] ὥστε ἐδῶ μποροῦμε νὰ εἴμεθα σύντομοι. Τρεῖς εἰκόνες (πίν. 80α-β καὶ 81α) δείχνουν τμήματα τοῦ περιβόλου τοῦ τείχους μὲ πύλες καί πύργους, ποὺ ἀποκαλύφθηκαν, κατὰ μέρος μόνον, τὸ 1967. Ἰδιαίτερα στὸ χῶρο τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ καθηγητοῦ Στρατῆ Πελεκίδη,[2] ξαναβρέθηκαν τὰ μάρμαρα μὲ τὶς ἐπιγραφές, καὶ καθαρίσθηκε πάλι ὁ πύργος καὶ ἡ πύλη.[3] Ἀπὸ τὰ κινητὰ εὑρήματα εἰκονίζονται ἐδῶ μερικὰ (πίν. 81β-ε καὶ 82α-δ). Ἰδιαίτερα ἀξιοσημείωτο εἶναι ὄστρακο μικρογραφικῆς κύλικος (6ος αἰ. π.Χ.), μιὰ ἐλπίδα γιὰ παλαιὰ εὑρήματα, ὅταν θὰ φθάσουμε σὲ κλασσικὰ καὶ ἀρχαιότερα στρώματα. Γιὰ τοὺς πρώιμους ἑλληνιστικοὺς χρόνους σημαντικὸ εὕρημα εἶναι πήλινος στρωτήρας λακωνικοῦ τύπου, ὅμοιος στὴν κατασκευὴ καὶ τὶς διαστάσεις μὲ στρωτῆρες τῆς Πέλλας. Ἀπὸ εὑρήματα ρωμαϊκῶν χρόνων ἀξιοσημείωτο τὸ θραῦσμα ἐπιγραφῆς, ποὺ σώζει τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τῆς Ἐδέσσης (πίν. 81β).

91. Ἔ δ ε σ σ α, δ ι ά φ ο ρ α. Παλαιότερα τυχαῖα εὑρήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ χέρι Σαβαζίου, δημοσιεύθηκαν στὸ Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον.[4] Ἐδῶ εἰκονίζονται εὑρήματα τοῦ 1966 ἀπὸ τὴ θέση Ἀλάνι (πίν. 66β, 79δ-ε, καὶ 84γ). Στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐδέσσης παραδόθηκαν, μεταξὺ ἄλλων, ἐνεπίγραφο ὄστρακο ἀπὸ τὴ Δροσιὰ (πίν. 83α) καὶ χάλκινη τριφυλλόστομη οἰνοχόη (πίν. 83β-γ). Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ὀστράκου πιθανῶς εἶναι ἐπιστολὴ (σχέδ. 16). Νομίζω πὼς ἀναγνωρίζεται σαφῶς τὸ ὄνομα Ἀλέξανδρος σὲ δοτικὴ πτώση στὸν πρῶτο στίχο καὶ ὅτι στοὺς στίχους 3-5 μποροῦμε νὰ διαβάσουμε:

ἐ ἀ ν τ ε α ὐ τ ὸ ν / ἐ ἀ ν τ ε κ α ὶ τ ὸ ν ἐ λ θ ό ν / τ α π ρ ὸ ς ἡ μ ᾶ ς (ἢ ὑμᾶς;).

Ἔτσι οἱ στίχοι 3-5 δείχνουν πὼς μόνο λίγο μέρος ἀπὸ τὸ πλάτος τῶν στίχων 1-2 λείπει. Δὲν καταλαβαίνω τίποτε ἀπὸ τὸ στίχο 2. Ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ 237/8 μ.Χ. ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα σχολιάζεται ἀπὸ τὸν G. Pfohl.[5]

1. ΑΔ, Χρονικὰ 1967 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

2. ΑΔ 8, 1923, σ. 259 κ.ἑ.

3. Ὁ Πελεκίδης ἤδη τὸ εἶχε παρατηρήσει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ ναὸς τῆς Μᾶς (πρὸς τὸ Studies D. M. Robinson 2, 1953, σ. 374, πρβ. Πελεκίδη, ἔ.ἀ., σ. 260).

4. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 343, 22, 1967, Μελέται, σ. 149 κ.ἑ.

5. G. P f o h l, Griech. Inschr. κλπ., München (χωρὶς ἔτος, ἴσως 1965), ἀρ. 138.

92. Α ἰ γ α ί. Γιὰ τὰ νομίσματα τῶν Αἰγῶν ἰδὲ στὸ βιβλίο τῶν C. M. Kraay - M. Hirmer.[1] Ἰδὲ καὶ ἀνωτ., ἀριθ. 89.

93. Γ ι α ν ν ι τ σ ά. Χρυσὸ νόμισμα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εὑρέθη τυχαίως στὴν περιοχὴ Γιαννιτσῶν καὶ παραδόθηκε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὑρ. 10.130).

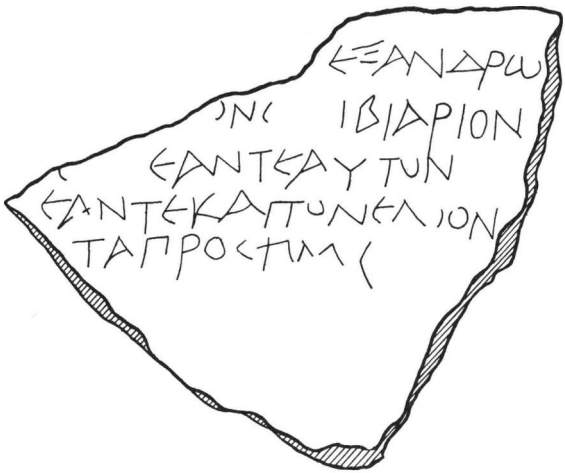

Σχέδ. 16. Ἐπιγραφὴ πάνω σὲ ὄστρακο ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἐδέσσης (91).

94. Δ υ τ ι κ ό ν. Δύο χρυσᾶ ρομβοειδῆ ἐλάσματα διαδημάτων, ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Δυτικοῦ, παραδόθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὑρ. 10.096).

95. Ἀ ρ α β η σ σ ό ς. Ἀπότμημα μαρμαρίνου ἀναγλύφου, ποὺ εἰκονίζει Πάνα, Παπποσιληνὸ καὶ Διόνυσο, παραδόθηκε ἐπίσης στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1967 (ἀριθ. Εὑρ. 10.072).

96. Λ ι β α δ ί τ σ α. Τμῆμα ἀπὸ imago clipeata παραδόθηκε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1966 (ἀριθ. Εὑρ. 10.060).

97. Μ ά ν δ α λ ο ν. Κράνος χάλκινο ἰλλυρικοῦ τύπου ἀναφέρεται σὲ σύντομη ἔκθεση.[2]

1. C. M. K r a a y - M. H i r m e r, Greek Coins, New York 1966, σ. 328 κ.ἑ.
2. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 341.

98. Σ ε β α σ τ ι α ν ά. Ἀπὸ τάφους στὴν περιοχὴ Σεβαστιανῶν προῆλθε τὸ πήλινο ἀγγεῖο τοῦ πίν. 79γ (ἀριθ. Εὐρ. Μουσ. Θεσσ. 10.100) καὶ ἄλλα τῆς ἴδιας ὕστερης ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

99. Φ λ α μ ο υ ρ ι ά. Στὸ χῶρο τῆς Μονῆς Ἁγίου Τρύφωνος εἶδε καὶ φωτογράφησε ὁ Ἐπιμελητὴς Βυζ. Ἀρχαιοτήτων Νικ. Νικονάνος, κατὰ Νοέμβριο τοῦ 1967, πολυπρόσωπο ἀνάγλυφο καὶ τμῆμα ἀγάλματος (πίν. 84α-β), γνωστὰ ἤδη στὸν Α. Κεραμόπουλλο.[1]

100. Ἄ λ ω ρ ο ς. Ἀνάγλυφη κεφαλὴ ἀπὸ ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο ρωμαϊκῆς ἐποχῆς μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.134)

ΝΟΜΟΣ ΚΙΛΚΙΣ

101. Τ σ α ο υ σ ί τ σ α. Διαπιστώνει βόρεια χαρακτηριστικὰ σὲ εὑρήματα τῆς Πρώιμης Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ ἀπὸ τὴν Τσαουσίτσα ὁ J. Bouzek[2]. Ἡ Τσαουσίτσα εἶναι ποὺ μεταγλωττίζεται ἀπὸ τ' ἀγγλικὰ σὲ Χαουχίτσα στὸ βιβλίο τοῦ Α. Κ. Ὀρλάνδου γιὰ τὴν Ἀλίφειρα[3].

102. Π α ί ο ν ε ς. Ὁ Irwin Merker[4] προετοιμάζοντας νομισματικὴ μελέτη γιὰ τὴν Παιονία μελετᾶ τὶς ἱστορικὲς πηγές, τὶς ἐπιγραφὲς καὶ τὰ νομίσματα, γιὰ νὰ συγκροτήση τὸ σκελετὸ τῆς Ἱστορίας τῆς Παιονίας ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότατους χρόνους (Ἰλιάδος Β) ὡς τὸν 3ο αἰ. π.Χ.

103. Ε ὐ ρ ω π ό ς. Ἡ θέση τοῦ ἀρχαίου Εὐρωποῦ ἔχει βεβαιωθῆ ἀπὸ τυχαῖα εὑρήματα καὶ ἔρευνα τοῦ ἄλλοτε Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων τῆς περιοχῆς Ν. Κοτζιᾶ, ὁ ὁποῖος ἀναγνώρισε τὸ ὄνομα τῆς πόλεως σὲ σφράγισμα κεραμιδιῶν[5]. Τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως ἁπλώνονται σὲ μεγάλη ἔκταση πάνω στὸ λόφο πρὸς τὰ ΝΔ τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ. Ἡ ἀκρόπολη ἐδέσποζε τῶν διαβάσεων, ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ τανάπαλιν, κατὰ μῆκος τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀξιοῦ. Τὴ σπουδαιότητα τῆς πόλεως κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους μαρτυρεῖ χωρίον τοῦ Θουκυδίδη, ὁ ὁποῖος, περιγράφοντας τὴν εἰσβολὴ τοῦ Σιτάλκη καὶ τὴ λεηλασία ὅλης τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Χαλκιδικῆς ἀπὸ τοὺς Θράκες, γράφει μὲ κάποια ἔμφαση: «Εὐρωπὸν δὲ ἐπολιόρ-

1. Πρβ. BS 3, 2, 1962, πίν. III, εἰκ. 5.
2. Ἰδὲ ἀνωτ., ἀριθ. 4.
3. Α. Κ. Ὀ ρ λ ά ν δ ο υ, Ἀλίφειρα, σ. 105, σημ. 1, ἀπ' ὅπου μεταφέρθηκε καὶ στὸν κατάλογο τῶν ὀνομάτων, σ. 261.
4. I r w i n M e r k e r, The Ancient Kingdom of Paionia, BS 6, 1965, σ. 35 κ.ἑ.
5. Μακεδονικὰ 1, 1940, σ. 491 καὶ σημ. 1.

κησαν μέν, ἑλεῖν δὲ οὐκ ἠδύναντο» (Θουκ. ΙΙ, 100, 3). Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ποῦμε πὼς ἦταν ἀπροσδόκητη, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἦταν ἐκπληκτικὴ ἡ τυχαία εὕρεση μαρμάρινου ἀρχαϊκοῦ κούρου στὰ καπνοχώραφα τοῦ χωριοῦ, ἀκριβέστερα στὸ ἀγροτεμάχιο ὑπ' ἀριθ. 803 τοῦ Ἠλία Παρίση (πίν. 85-86). Ὁ νέος κοῦρος, μοναδικὸς στὸ χῶρο τῆς Βορείου Ἑλλάδος, εἶναι σχεδὸν ἀκέραιος. Σὲ κομμάτια βρέθηκαν οἱ κνῆμες καὶ ὁ δεξιὸς πῆχυς. Λείπουν μόνον οἱ ἄκροι πόδες καὶ τὸ χέρι πέρ' ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ πήχεως. Τὸ σωζόμενο ὕψος συνολικὰ εἶναι 1,78 μ. Τὸ ἀρχαϊκὸ παληκάρι εἶναι τὸ δῶρο τῆς μακεδονικῆς γῆς στὸ νέο Μουσεῖο τοῦ Κιλκίς. — Στὴ θέση τῆς εὑρέσεως ἔγινε μικρὴ σκαφικὴ ἔρευνα, τὴν ὁποία ἐπέβλεψεν ἡ Ἐπιμελήτρια Ἀρχαιοτήτων κ. Εὐγενία Γιούρη, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ βρεθοῦν τὰ κομμάτια ποὺ λείπουν ἢ καὶ ἡ βάση, ἀλλὰ δὲν βρέθηκε τίποτε. Ἐπιφανειακὴ ἔρευνα στὴν περιοχὴ τῆς ἀκροπόλεως ἀπέδωσε παρατηρήσεις καὶ εὑρήματα ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν μέχρι καὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων[1].

104. Τ ο ύ μ π α. Γιὰ τὸ μακεδονικὸ τάφο κοντὰ στὸ χωριὸ Τούμπα τῆς Παιονίας δημοσίευσε σύντομο ἄρθρο ὁ Φ. Μ. Πέτσας στὸ Χαριστήριον Α. Κ. Ὀρλάνδου.[2] Γίνεται μνεία τοῦ ἴδιου τάφου καὶ στὸ βιβλίο γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδιῶν.[3]

105. Π α λ α τ ι α ν ό. Παλαιότερα εὑρήματα καὶ ἔρευνες ἀναφέρθηκαν σὲ σύντομες ἐκθέσεις.[4] Κατὰ τὸ 1966 συνεχίσθηκε ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα στὴν ἀκρόπολη[5] μὲ παράλληλη ἐπιφανειακὴ ἔρευνα ὅλης τῆς περιοχῆς. Τὰ ἀποτελέσματα δημοσιεύονται συνοπτικὰ στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου.[6] Γιὰ νὰ σχηματίση ὁ ἀναγνώστης τῶν Χρονικῶν τούτων μιὰ ἰδέα τῆς σημασίας τῶν πραγμάτων, δίνουμε δῶ τέσσερες εἰκόνες τῆς δοκιμαστικῆς τομῆς, ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸν περίβολο τῆς ἀκροπόλεως ὥς τὴν κορυφή της σχεδόν. Στὴν πρώτη (πίν. 87α) βλέπομε, ἀπὸ τὸ ἄνω μέρος τῆς τομῆς πρὸς τὰ κάτω, λείψανα τοίχων ποὺ ἀνήκουν σὲ δυὸ τουλάχιστον διαφορετικὲς περιόδους τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, γιατὶ διαφέρουν ἐλαφρὰ στὸν προσανατολισμό, στὴ θεμελίωση καὶ στὴν τοιχοδομία. Στὴ δεύτερη (πίν. 87β) βλέπομε, ἀπό κάτω, τὸ ἄνω μέρος τῆς ἴδιας τομῆς. Στὴν τρίτη (πίν. 88α) εἰκονίζονται λεπτομερέστερα λείψανα τοίχων μέσ' ἀπὸ τὸν περίβολο τοῦ τείχους καὶ στὴν τέταρτη (πίν. 88β) καλὰ διατηρημένοι τοῖχοι στὸ φρύδι

1. Ἰδὲ καὶ ΑΔ, Χρονικὰ 1967 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).
2. Χαριστήριον, Γ', 1966, σ. 233 κ.ἑ.
3. Φ. Μ. Π έ τ σ α, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, σ. 20, σημ. 1, καὶ 22, σημ. 3.
4. Τελευταίως ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 345.
5. Πρβ. Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 117.
6. ΑΔ, Χρονικὰ 1966 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

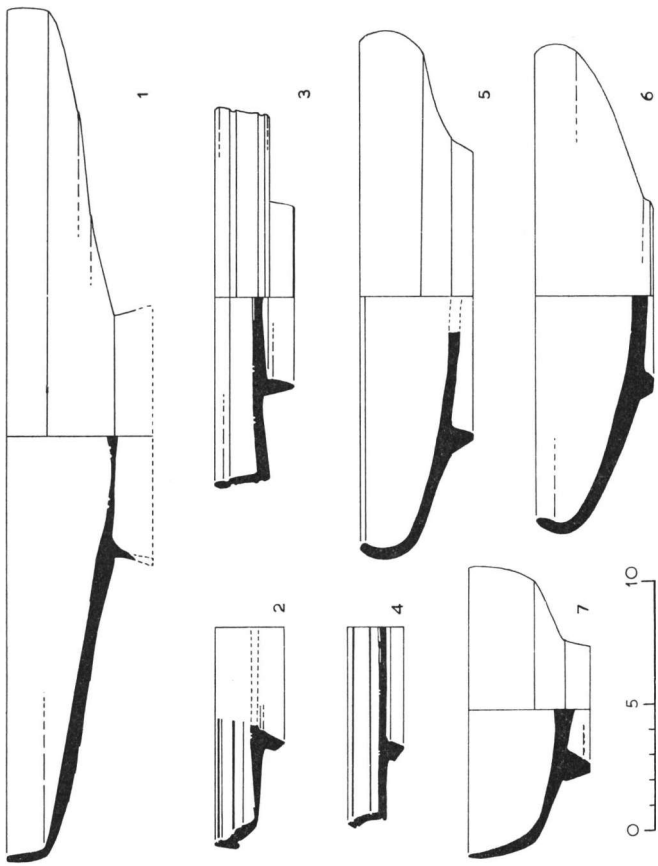

Σχέδ. 17. Χαρακτηριστικά σχήματα άγγείων από τὸ Παλατιανό (105).

τῆς κορυφῆς. Ἀπὸ τὰ κινητὰ εὑρήματα εἰκονίζονται δῶ πήλινο ἀνάγλυφο μὲ ἐρωτικὴ σκηνὴ (πίν. 89α),[1] πήλινη ἀγνύθα μὲ ἐγχάρακτη διακόσμηση (πίν. 89β), πήλινοι λύχνοι (πίν. 89γ) καὶ μέρος πηλίνου ἀετοῦ, ποὺ θυμίζει Δία Ὕψιστον. Τὸ σχέδ. 17, ποὺ ὀφείλεται στὸν κ. John W. Hayes, ἀποδίδει χαρακτηριστικὰ σχήματα ἀγγείων. Ὁ κ. Hayes, ὡς εἰδικός, εἶχε τὴν καλοσύνη κατὰ παράκλησή μου νὰ ὑπομνηματίση τὸ σχέδιο ὡς ἑξῆς:

1. Local imitation of Eastern Sigillata A ware form (?). Micaceous brown to grey ware, with polished grey slip on inside and over rim. About first half of lst cent. B.C.

2. Arretine dish fragment, Loeschcke type I. Augustan period.

3. Local imitation of Arretine form, Loeschcke type 2. Micaceous orange ware, no slip. Rectangular potter's stamp: ANT or ANTI. Beginning of lst cent. A. D.

4. As 3. Orange clay, highly micaceous; waxy red coating on inside and over rim. Rectangular potter's stamp: NO[..., surrounded by (four?) small «ivy-leaf» stamps. Beginning of lst. cent. A. D.

5. Çandarli ware dish, fragmentary (profile restored). Cf. Samaria - Sebaste III, fig. 83. 11. 3rd cent. A. D.

6. Local copy of 5? Soft orange ware with lime and mica particles; traces of a red coating preserved on inside.

7. Çandarli ware bowl, fragmentary (profile restored). For shape, cf. dish 5. Probably 3rd cent. A. D.

Τὰ εὑρήματα γενικῶς ἀνήκουν σὲ ρωμαϊκοὺς χρόνους, ὑπάρχουν ὅμως καὶ μερικὰ μελαμβαφῆ ὄστρακα καὶ νομίσματα προρρωμαϊκῶν χρόνων.

106. Ν ο μ ί σ μ α τ α. Ὁ ἀρχαιοπώλης Βασίλειος Κ. Ἰατρίδης ἐδήλωσε ὡς προερχόμενα ἀπὸ θησαυρό, ποὺ βρέθηκε στὴν περιοχὴ τοῦ Νομοῦ Κιλκίς, καὶ παρέδωσε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης: 38 χάλκινα ρωμαϊκὰ νομίσματα, δηλαδὴ 7 Διοκλητιανοῦ, 15 Μαξιμιανοῦ, 6 Κωνσταντίου Α' Χλωροῦ, 5 Μ. Κωνσταντίνου, 3 Λικινίου καὶ 2 Κρίσπου.

ΝΟΜΟΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

107. Χ α λ κ ι δ ι κ ή, γ ε ν ι κ ά. Τὸ Μουσεῖο τοῦ Πολυγύρου, τοῦ ὁποίου ὁ θεμέλιος λίθος ἐτέθη τὴν Κυριακὴ 18.6.1967, θὰ ἀποτελέση τὸ κεντρικὸ

1. Πρβ. τελευταίως A. B a l l a n d - C h r. G o u d i n e a u, Un oscillum de Bolsena, Mélanges d'Archéologie et d'Histoire 79, 1967, σ. 567 κ.ἑ. Ἰδὲ καὶ Enciclopedia AA, V, λ. Oscillo.

Μουσεῖο ὁλόκληρης τῆς Χαλκιδικῆς καὶ στρατηγεῖο γιὰ τὴν ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα αὐτῆς τῆς «Ἀττικῆς» τοῦ ἑλληνικοῦ Βορρᾶ, ποὺ εἶχε ἀφεθῆ ὡς τώρα ἔρμαιο στὴν ἀρχαιοκαπηλικὴ δράση. Τὸ Μουσεῖο ἔχει τοὺς χώρους, ποὺ εἶναι ἀναγκαῖοι σ' ἕνα πρῶτο στάδιο, καὶ ὁ Δῆμος Πολυγύρου παραχώρησε ἀρκετὸ οἰκόπεδο, γιὰ νὰ εἶναι δυνατὴ μελλοντικὴ ἐπέκταση. Μετὰ τὸν ἀνεμοφράκτη ὑπάρχει εὐρύχωρος προθάλαμος καὶ δεξιὰ μιὰ μεγάλη (καὶ μοναδικὴ γιὰ τὴν ὥρα) αἴθουσα ἐκθέσεως. Ἀριστερὰ εἶναι ἐργαστήριο, ἀποθήκη, γραφεῖο καὶ διαμέρισμα ἀρχαιολόγου, καὶ ἀνεξάρτητο Φυλάκειο. Στὸν προθάλαμο καὶ σὲ ὕπαιθρες αὐλὲς μποροῦν ἐπίσης νὰ ἐκτεθοῦν ἀρχαῖα.

108. Ν ο μ ί σ μ α τ α. Τὰ νομίσματα τῆς Χαλκιδικῆς ἀντιπροσωπεύονται στὴν ἔκδοση τῶν C. M. Kraay - M. Hirmer.[1]

109. Σ υ λ λ ο γ ὴ Λ α μ π ρ ο π ο ύ λ ο υ, δ ι ό ρ θ ω σ η. Στὰ Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 123, κατὰ λάθος, στὸν πίν. 27β, ἀντὶ τῆς ἄλλης ὄψεως τῆς κοτύλης τοῦ πίν. 27α δημοσιεύθηκε εἰκόνα ἄλλης ἐρυθρόμορφης κοτύλης τῆς ἴδιας Συλλογῆς.

110. Ἁ γ ί α Ἀ ν α σ τ α σ ί α. Κράνος χάλκινο ἰλλυρικοῦ τύπου ἀναφέρεται σὲ σύντομη ἔκθεση.[2]

111. Γ α λ ά τ ι σ τ α. Πήλινος πίθος παραδόθηκε ἀπὸ τὸν Ἀθ. Τσαρτσαφλῆ στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.112). Γιὰ τὰ νομίσματα, ποὺ παρέδωσε ὁ Ι. Παύλου, ἰδὲ ἀνωτ., ἀριθ. 47.

112. Δ ο υ μ π ι ά. Κατὰ περιοδεία παρατήρησα ἐντοιχισμένο στὸ σπίτι τοῦ Δημητρίου Ἀστ. Πλιάκου μαρμάρινο ἐνεπίγραφο ἐπιτύμβιο μὲ ἀνάγλυφη παράσταση ζεύγους σὲ ἄνω ζώνη καὶ δύο τέκνων στὴν κάτω. Βρέθηκε, λέει, στὰ «Καστέλια» καὶ ἐντοιχίσθηκε τὸ 1946. Καστέλια εἶναι περιοχὴ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τόπου, ποὺ βρίσκεται ἀνάμεσα στὸ Καλαμωτὸ (ἰδὲ ἀνωτ., ἀριθ. 78) καὶ στὰ Δουμπιά, ποὺ πῆραν τὸ ὄνομα προφανῶς ἀπὸ τὰ «τουμπιά», δηλαδὴ τὶς τοῦμπες.

113. Β ρ α σ τ ά. Ὁ ἀρχαιοπώλης Γ. Κετίκογλου παρέδωσε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης μελαμβαφῆ ἀγγεῖα καὶ πήλινη προτομή, τὰ ὁποῖα δήλωσε ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Βραστῶν, γνωστὸ τόπο ἀρχαιοκαπηλικῆς δράσεως (ἀριθ. Εὐρ. 10.227-10.230, πίν. 90α-ε). Ἀνήκουν στὸν 4ο αἰ. π.Χ.

---

1. C. M. K r a a y - M. H i r m e r, Greek Coins, New York 1966, σ. 330 κ.ἑ.
2. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 341.

114. Λ ά κ κ ω μ α. Οἱ τάφοι τοῦ Λακκώματος[1] ἀναφέρονται στὸ βιβλίο γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδιῶν.[2]

115. Ν έ α Ἡ ρ ά κ λ ε ι α. Ἡ ἀσημένια λειψανοθήκη, ποὺ ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀνωτ. ἀριθ. 34) ἀπὸ τὴ Νέα Ἡράκλεια, εἶναι τόσο πρώιμο (καὶ ἐξαιρετικὸ) ἔργο πρωτοχριστιανικῶν χρόνων, ὥστε, μολονότι ἀνήκει στὰ Βυζαντινὰ Χρονικὰ (ἰδὲ ἀνωτ., Εἰσαγωγικά, σ. 101) δίνουμε μιὰ εἰκόνα γιὰ νὰ φανῆ ἡ ἐξάρτηση τῶν ἀναγλύφων της ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ τέχνη (πίν. 91).

116. Ν έ α Κ α λ λ ι κ ρ ά τ ε ι α. Τὸ Μάρτιο 1966, κατὰ ἰσοπεδωτικὲς ἐργασίες μὲ προωθητῆρα τῆς ΥΕΒ γιὰ οἰκοπεδοποίηση, ἀποκαλύφθηκαν τέσσερες μεγάλοι πίθοι καὶ ἄλλοι μικρότεροι. Ἡ θέση παρουσιάζει ἀραιὰ ὄστρακα ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὥς τὰ πρώιμα ἑλληνιστικά. Οἱ πίθοι καλύπτονται μὲ πλάκα σχιστολίθου, εἶχαν σχῆμα ἀτράκτου καὶ χεῖλος λοξὸ πρὸς ἄνω. Ὁ μεγαλύτερος ἔχει ὕψος 1,98μ. Μεταφέρθηκε σὲ κομμάτια καὶ φυλάγεται στὸ Σταθμὸ Χωροφυλακῆς Νέας Καλλικρατείας. Ἀπὸ τὶς κατ' ἀνάγκην ἀτελεῖς παρατηρήσεις προκύπτει πιθανότητα ὅτι πρόκειται περιοχὴ νεκροταφείου.[3] — Πήλινα εἰδώλια (πίν. 92α-β), λήκυθος, πυξίδα, χάλκινο κάτοπτρο κλπ. ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Νέας Καλλικρατείας παραδόθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὑρ. 10.220-10.224).

117. Ν έ α Σ ύ λ λ α τ α. Ὁ Η. Metzger[4] συνοψίζει τὴ μελέτη τῆς Φ. Παπαδοπούλου γιὰ τὰ εὑρήματα ἀπὸ τὴ νεκρόπολη κοντὰ στὰ Νέα Σύλλατα, ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης κινδυνεύει νὰ παραπλανηθῆ καὶ νὰ νομίση πὼς εἶναι ἄλλη νεκρόπολη, καθὼς δίνεται μόνον ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ Νέα Καλλικράτεια.[5]

118. Π ε τ ρ ά λ ω ν α. «Les publications de l'Université de Salonique étant assez difficilement accessibles et la langue grecque n'étant généralement pas connue des Paléontologistes» ὁ Robert - P. Charles[6] παρουσιάζει στὴ γαλλικὴ τὰ οὐσιώδη μέρη τῆς μελέτης τῶν Α. Κανέλλη καὶ Α. Σάββα.[7] Ὁ Δ. Θεοχάρης στὴ διδακτορική του διατριβὴ ἀναφέρεται καὶ στὰ εὑρήματα

1. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 125.
2. Φ. Μ. Π έ τ σ α, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, σ. 19, σημ. 4 (στὴ σ. 20).
3. Ἀπὸ ἀναφορὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ βοηθοῦ Γ. Μάντζιου, ποὺ πῆγε ἐπὶ τόπου.
4. Bull. Archéol. 1966, σ. 303.
5. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 45 καὶ 126.
6. Cahiers Ligures de Préhistoire et d'Archéologie 14, 1965, σ. 182 κ.ἑ.
7. Πρβ. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 128.

τοῦ Σπηλαίου.[1] Ἐκλαϊκευτικὸ ἄρθρο τοῦ Ἀθ. Ριζάκη δημοσιεύθηκε στὴ «Μακεδονικὴ Ζωή».[2] — Ὁ θησαυρὸς χαλκῶν ἐργαλείων ἀπὸ θέση κοντὰ στὰ Πετράλωνα (μέρος του εἶναι στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης καὶ μέρος στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο) σημειώνεται ἀπὸ τὸν Colin Renfrew σὲ γενικώτερη μελέτη του.[3]

119. Ὄλυνθος, προϊστορικά. Ὁ Radoslav Galović[4] παραβάλλει νεολιθικὰ εὑρήματα ἀπὸ τὸ Ζελενίκοβο, κοντὰ στὰ Σκόπια, μὲ εὑρήματα ἀπὸ τὴν Ὄλυνθο. Παρατηρεῖ πὼς τὰ γραπτὰ καὶ ἐγχάρακτα ἀγγεῖα εἶναι ὅμοια καὶ φανερώνουν ἀναμφισβήτητη ἐπίδραση τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Χαλκιδικῆς. Ἄλλα εὑρήματα τοῦ Ζελενίκοβο σχετίζονται μὲ τὸν πολιτισμὸ τοῦ Στάρτσεβο. — Γιὰ τὴ μελέτη τοῦ J. Bouzek ἰδὲ ἀνωτ., ἀριθ. 4. — Ἰδὲ καὶ κατωτ., ἀριθ. 122.

120. Ὄλυνθος, ἀρχιτεκτονική. Πόσο ἡ Ὄλυνθος κρατάει τὴ θέση της, σὰν βασικὴ πηγὴ τῶν γνώσεών μας γιὰ τὴν πολεοδομία καὶ τὸ ἑλληνικὸ σπίτι τῶν κλασσικῶν χρόνων, φαίνεται σὲ γενικώτατες δημοσιεύσεις, ποὺ καλύπτουν τὴν Ἱστορία τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότατους χρόνους ὥς τὶς μέρες μας.[5] Ἐννοεῖται, ἡ Ὄλυνθος εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια παραδείγματα σὲ βιβλία εἰδικώτερα γιὰ τὴν πολεοδομία τῶν ἀρχαίων.[6] Τὰ σπίτια τῆς Ὀλύνθου προσάγονται στὴν Proryläen Kunstgeschichte[7] καὶ ἀλλοῦ ὡς παραδείγματα τύπων ἑλληνικῶν σπιτιῶν καὶ ἡ πολεοδομία της ὡς παράδειγμα Ἱπποδαμείου συστήματος (C. Krause). Τὰ ἴδια σπίτια τῆς Ὀλύνθου καὶ ἀρχιτεκτονικὲς λεπτομέρειές τους (ἐπίκρανα παραστάδων, θύρες κλπ., ὅπως καὶ λεπτομέρειες τῶν ψηφιδωτῶν) προσάγονται γιὰ παραλληλισμοὺς στὸ βιβλίο γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδιῶν.[8]

---

1. Δ. Ρ. Θεοχάρη, Ἡ Αὐγὴ τῆς Θεσσαλικῆς Προϊστορίας, Βόλος 1967, σ. 12 καὶ 166.

2. Μακεδονικὴ Ζωὴ 11, Ἀπρ. 1967, σ. 22 κ.ἑ.

3. C. Renfrew, Cycladic Metallurgy and the Aegean Early Bronze Age, AJA 71, 1967, σ. 1 κ.ἑ., πίν. 11.

4. Radislav Galović, Zelenikovo, Sbornik Narodnog Museja V, 1967, σ. 127 κ.ἑ. (γαλλικὴ περίληψη, σ. 149 κ.ἑ.).

5. H. A. Millon, Key Monuments of the History of Architecture, New York 1964, σ. 82.

6. A. Garcia y Bellido, Urbanistica de las grandes ciudades del mundo antiguo, Madrid 1966, σ. 57 κ.ἑ., εἰκ. 32-34, A. Giuliano, Urbanistica delle città greche, Milano 1966, κυρίως σ. 87 κ.ἑ. Εἰδικώτερα γιὰ τὴν Ἔπαυλη τῆς Ἀγαθῆς Τύχης, σ. 98 κ.ἑ.

7. K. Schefold, Die Griechen κλπ., σ. 234, τοῦ ἴδιου, Classical Greece, London 1967, σ. 185, René Ginouvès, L'art grec, Paris 1964, σ. 143 κ.ἑ., εἰκ. 9, καὶ σ. 162.

8. Φ. Μ. Πέτσα, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων σ. 64 κ.ἑ., 77, σημ. 2, 85, σημ. 4, 89, 105, σημ. 5, καὶ 151, σημ. 2.

121. Ὄλυνθος, ψηφιδωτά. Παρουσιάζοντας τοῦ Γορδίου τὰ πρώιμα ψηφιδωτὰ δάπεδα (8ου αἰ. π.Χ. τὰ ἀρχαιότερα) μὲ φυσικὰ χαλίκια, ὅπως τῆς Ὀλύνθου, τῆς Πέλλας κλπ., ὁ Rodney S. Young[1] δίνει τὸ βάθος, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔρχεται ἡ τεχνικὴ τῶν ψηφιδωτῶν αὐτῶν. Ὅπως μὲ τὰ σπίτια ἔτσι καὶ μὲ τὰ ψηφιδωτὰ ἡ Ὄλυνθος εἶναι ὁ κλασσικὸς τόπος γιὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους.[2] Ὁ P. Moreno, στὴ μελέτη του ποὺ ἀναφέραμε,[3] χρησιμοποιεῖ τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ὀλύνθου καὶ τὰ ἀγγεῖα (ὀξύβαφο κλπ.).[4] Ὁ K. Schefold[5] προσάγει ἐπίσης τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ὀλύνθου ὡς πηγὲς τῶν γνώσεών μας γιὰ τὴ μεγάλη ζωγραφικὴ τῆς ἐποχῆς τους καὶ παραπέμπει στὴν εἰκόνα τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ Βελεροφόντη μὲ τὴ Χίμαιρα.[6] Ἀκόμα καὶ σὲ βιβλίο γιὰ τὴν τέχνη στὴ Μ. Βρεττανία ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους ἀναφέρονται τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ὀλύνθου μὲ παρατηρήσεις τῆς J. M. C. Toynbee.[7]

122. Ὄλυνθος, διάφορα. Στὸν πρῶτο τόμο τῆς ξανατυπωμένης τὸ 1967 τετράτομης Ἱστορίας τῆς Τεχνολογίας, ἀναφέρεται ὁ κεραμεικὸς κλίβανος νεολιθικῆς ἐποχῆς τῆς Ὀλύνθου, μὲ παρατηρήσεις.[8] Στὸ δεύτερο τόμο εἰκονίζεται μυλόπετρα καὶ περιγράφεται ἡ λειτουργία της.[9] Ἐπίσης ἐλαιοπιεστήριο[10]. — Χάλκινα μικροευρήματα καὶ σιδερένιες αἰχμὲς τῆς Ἀλιφείρας παραβάλλονται πρὸς ὅμοια εὑρήματα τῆς Ὀλύνθου[11]. Ἐπίσης ὁ βωμὸς τῆς Ἀλιφείρας δίνει ἀφορμὴ γιὰ συμπλήρωση τοῦ καταλόγου βωμῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ δύο βωμοὶ ἀπὸ σπίτια τῆς Ὀλύνθου[12]. — Πήλινα εἰδώλια τῆς Ὀλύνθου προσάγονται γιὰ παραλληλισμὸ ἀπὸ τὸν Doro Levi[13]. Ἡ Νίκη Πάλλα δημοσίευσε ἐκλαϊκευτικὸ ἄρθρο γιὰ τὰ εἰδώλια ἀπὸ τὴν Ὄλυνθο[14].

1. Expedition 7, 3, σ. 4 κ.ἑ.

2. John Boardman, Greek Art, London 1964 (καὶ γαλλικὴ ἔκδοση, L'art grec, Paris 1965), σ. 178, εἰκ. 166, H. P. L'Orange - P. J. Nordhagen, Mosaics, London 1966 (μετάφραση ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκδοση μὲ τίτλο Mosaik, Fra Antikk til Middelalder, Oslo 1958) πίν. 1-2α-β.

3. Ἰδὲ ἀνωτ., ἀριθ. 18.

4. P. Moreno, ἔ.ἀ., σ. 31 κ.ἑ., καὶ 42 κ.ἑ., εἰκ. 2, 3 καὶ 16.

5. K. Schefold, Die Griechen und ihre Nachbarn, Berlin 1967, σ. 122.

6. Ἔ.ἀ., εἰκ. 233, πρβ. σ. 227.

7. J. M. C. Toynbee, Art in Britain under the Romans, Oxford 1964. σ. 228, σημ. 2, καὶ 264.

8. Ch. Singer - E. J. Holmyard - A. R. Hall, A History of Technology I, Oxford 1967 (πρώτη ἔκδοση 1954), σ. 395.

9. Ch. Singer κ.ἄ., ἔ.ἀ., II, σ. 108, εἰκ. 72.

10. Ἔ.ἀ., σ. 112, εἰκ. 80.

11. A. K. Ὀρλάνδου, Ἀλίφειρα, σ. 104 κ.ἑ.

12. A. K. Ὀρλάνδου, ἔ.ἀ., σ. 195.

13. D. Levi, Le oreficerie di Iasos, Bolletino d'Arte 49, 1964, σ. 214.

14. Μακεδονικὴ Ζωὴ 3, Αὔγ. 1966, σ. 23 κ.ἑ.

123. Ἅγιος Μάμας. Πολλὰ τυχαῖα εὑρήματα ἦλθαν στὸ φῶς, κυρίως ἀπὸ τὴ σκαφικὴ δραστηριότητα μὲ μηχανικὰ μέσα. Τὴν 11.10.1966 προωθητὴρ τῆς ΥΕΒ στὸ γήπεδο τῆς Κοινότητος κοντὰ στὸ Γεωργικὸ Σταθμὸ ἀποκάλυψε μαρμάρινο κίονα, μήκ. 1,70 μ., διαμ. 0,30μ. — Ἄνω τμῆμα ἐπιτύμβιας στήλης παραδόθηκε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὑρ. 10.069). — Κυρίως ὅμως οἱ προωθητῆρες ἔδρασαν γιὰ τὴν κατασκευὴ τῆς νέας ἐθνικῆς ὁδοῦ ἀπὸ Μουδανιὰ - Γερακινή. Κοντὰ στὸ γνωστὸ προϊστορικὸ συνοικισμὸ τοῦ Ἁγίου Μάμαντος ἀποκάλυψαν καὶ κατέστρεψαν πυκνοὺς τάφους. Ἀπ' ὅ,τι μπορέσαμε νὰ ἰδοῦμε φαίνεται πὼς ἦταν καὶ προϊστορικοὶ τάφοι καὶ ὕστεροι ρωμαϊκοί. Βρέθηκαν ἐπίσης ἕνα τουλάχιστον χειροποίητο προϊστορικὸ ἀγγεῖο καὶ πολλὰ ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων (ἀριθ. Εὑρ. Μουσ. Θεσ/νίκης 10.208-10.219, πίν. 92 γ, ἀριστερά). Ἐπίσης δύο ἐπιγραφὲς ἐπιτύμβιες μὲ ὀνόματα ρωμαϊκὰ καὶ θρακικὰ ἀνάμικτα. Μιὰ εἶναι πάνω σὲ μαρμάρινο ἀρχιτεκτονικὸ μέλος δυσμετακόμιστο (92×55×33 ἑκ.), ἀκέραιη, μὲ καθαρὰ μεγάλα γράμματα ὕψ. 5-7 ἑκ., ἀλλὰ τὸ κείμενο ἔχει βαρβαρισμοὺς καὶ δὲν εἶναι καθ' ὅλα νοητό. Ἀντιγράφω (δὲν τηρῶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων καὶ ὅπου τελεία νοεῖται φύλλο κισσοῦ):

ΒΙΘΙΑΝ . Κ .
ΠΡΟΚΛΟΥ
ΠΑΤΗΡ . ΚΑΙ
ΜΗΤΕΡ . ΟΙΚΟ
ΕΝ ΟΛΥΝΘΩ

Ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ ἔμεινε στὸ σπίτι τοῦ φύλακος τῆς Ὀλύνθου. Ἡ ἄλλη, πιὸ εὐμετακόμιστη, μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης. Τὸ κείμενό της δὲν παρουσιάζει δυσχέρειες:

Κοειντιλίαν Φορτουνᾶ-
ταν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς ὁ ἀνὴρ
Διζάλης Ζειπύρωνος, μνήμης
χάριν.

Παρακολούθησα ἐρευνητικὰ ὅλη τὴ διαδρομὴ τῆς νέας ἐθνικῆς ὁδοῦ Μουδανιῶν-Γερακινῆς (ὅπως καὶ ὅλους τοὺς διανοιγομένους δρόμους τοῦ δικτύου τῆς Χαλκιδικῆς), ἀλλὰ δὲν εἶδα ἀλλοῦ καταστροφὴ ἢ εὑρήματα.

124. Ποτίδαια. Στὰ χρονικὰ 1951-1965 εἶχε τὴ θέση του, ἀλλ ἀξέφυγε, ἄρθρο τοῦ John A. Alexander[1] γιὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Καλλία κατὰ

1. J. A. Alexander, Thucydides and the Expedition of Callias against Potidaea, 432 B.C., A.J. Phil. 83, 1962, σ. 265 κ.ἑ.

τῆς Ποτιδαίας. Ἐνδιαφέρει κυρίως γιὰ τὰ τοπογραφικὰ ζητήματα, ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὸ προβληματικὸ χωρίο τοῦ Θουκυδίδη (1,61,4). Ἡ μεταφορὰ τῶν δυνάμεων τοῦ Καλλία διὰ θαλάσσης ἀπὸ τὰ δυτικὰ παράλια τοῦ Θερμαϊκοῦ (Πύδνα) στὰ ἀνατολικὰ (Βρέα, Στρέψα) φαίνεται πιθανώτερη πράγματι. Ἰδὲ καὶ ἀνωτ., ἀριθ. 65. — Σὲ νέο Συμπλήρωμα τῆς ἐγκυκλοπαιδείας τῶν Pauly - Wissowa δημοσιεύεται πολυσέλιδο ἄρθρο τοῦ Ernst Mayer γιὰ τὴν Ποτίδαια - Κασσάνδρεια.[1] Τάφοι, 2 χλμ. πρὸς Β. τῆς Ποτίδαιας, ἀνακοινώθηκαν στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου[2]. Δυὸ πήλινες τριφυλλόστομες οἰνοχόες (πίν. 92γ) βρέθηκαν κατὰ ἐκσκαφὴ στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ γιὰ τὴν ἀνέγερση Ἀποθήκης τῆς ΚΥΔΕΠ καὶ μεταφέρθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.122 - 10.123).

125. Χ α ν ι ώ τ η. Πήλινα ἀγγεῖα ρωμαϊκῶν χρόνων, χάλκινο νόμισμα τοῦ Καρακάλλα, ζευγάρι χρυσᾶ σκουλαρίκια καὶ κομμάτια ἀπὸ ἀσημένιο δακτυλίδι μὲ πέτρα, ποὺ τὴ στολίζει παράσταση κρανοφόρου κεφαλῆς, παραδόθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.084-10.088).

126. Σ κ ι ώ ν η. Νομίσματα τῆς Σκιώνης ταυτίζει καὶ χρονολογεῖ στὰ χρόνια 470-420 π.Χ. ὁ H. Bloesch.[3]

127. Μ έ ν δ η. Ὁ γάιδαρος, ὡς γνωστόν, λέγεται κὺρ-Μένδιος, γιατὶ τὸν εἶχαν ὡς σύμβολο τὰ νομίσματα τῆς Μένδης. Πάνω στὸ γάιδαρο βλέπομε καὶ μιὰ μορφή, ποὺ ἄλλοτε ἑρμηνεύεται ὡς Σιληνός, ἄλλοτε ὡς Διόνυσος[4]. Τὰ ἄλλα ζῶα σχετίσθηκαν μὲ διάφορους θεοὺς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ ὄνος μόνον μὲ τὸ Διόνυσο. Ἴσως γιατὶ τὸν χρησιμοποιοῦσαν στὸν τρυγητό, ἴσως γιατὶ σχετίσθηκε ἡ ὀργιαστική του διάθεση. Ὁ K. Welz, ποὺ τὰ γράφει αὐτά, δημοσιεύει καὶ 33 νομίσματα τῆς Μένδης, ὅπου εἰκονίζεται γάιδαρος ὁλόκληρος, μισὸς ἢ μόνο τὸ κεφάλι του[5]. — Ὁ Δημοσθένης μᾶς λέει, πὼς κρασὶ ἀπὸ τὴ Μένδη ἔφθανε ὥς τὴν Ὀλβία τῆς τωρινῆς Ρωσσίας. Τώρα βρίσκουν οἱ Ρῶσσοι ἀρχαιολόγοι ἐκεῖ ἀμφορεῖς μὲ τὴ σφραγῖδα τῆς Μένδης[6].

128. Ἅ γ ι ο ς Ν ι κ ό λ α ο ς. Χάλκινο δακτυλίδι παραδόθηκε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.116).

1. RE, Suppl. X, 1965, σ. 616 κ.ἑ.

2. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 342.

3. H. B l o e s c h, Noch einmal Skione, Schweizer Münzblätter 51-54, Μάιος 1964, σ. 59 κ.ἑ.

4. R e n a E v e l p i d i s, Kyr Mendios, BCH 87, 1963, σ. 516.

5. K. W e l z, Der Esel des Dionysos, Blätter für Münzfreunde und Münzforschung 23, 2, 1959, σ. 49 κ.ἑ.

6. I. B. B r a s h i n k i i στὸ περιοδικὸ Numizmatika i Epigrafika 3, 1962, σ. 45 κ.ἑ.

129. Τ ο ρ ώ ν η. Παλαιότερα εὑρήματα (ὠνή, κριόμορφο ἀγγεῖο κλπ.) δημοσιεύθηκαν στὸ Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο[1]. Ἡ χάλκινη ὑδρία ἀπὸ τὴν Τορώνη[2], συμπληρωμένη τώρα (πίν. 93), ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (πρβ. ἀνωτ., ἀριθ. 34). Ἰδὲ καὶ ΑΔ, Χρονικὰ 1966 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

130. Π υ ρ γ α δ ί κ ι α. Μεγάλος ἀμφορεὺς τοπικοῦ ἐργαστηρίου συγκροτήθηκε τμηματικὰ σχεδὸν ὁλόκληρος καὶ ἄλλα ὄστρακα συγκεντρώθηκαν ἀπὸ θέση κοντὰ στὰ Πυργαδίκια. Εἶναι ὕψωμα, ποὺ λέγεται «Ἄσπρος Κάβος» ἢ «Κρεμάλα», ἢ «Κακόσκαλα», καὶ ὁ ἀμφορεὺς βρέθηκε σὲ κτῆμα τῆς Ἀγγ. Σαβαΐδου. Μολονότι παρουσιάζει διακοσμητικὰ στοιχεῖα παλαιότερα, πρέπει νὰ χρονολογηθῆ στὸν 4ο αἰ. π.Χ. Ἐκτίθεται τώρα στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὑρ. 10.156). Περισσότερα ἰδὲ ΑΔ, Χρονικὰ 1966 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

131. Μ ε τ α γ γ ί τ σ ι. Ἡ Χωροφυλακὴ κατέσχεσε 53 χάλκινα νομίσματα, ποὺ βρῆκαν τυμβωρύχοι στὴ θέση Παλαιομέλισσα. Παραδόθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης.

132. Σ τ ρ α τ ώ ν ι. Σχετικὰ μὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Στρατώνι ἰδὲ σημείωση τοῦ G. Daux[3].

133. Ἄ κ α ν θ ο ς. Τετράδραχμο τῆς Ἀκάνθου προσετέθη στὴ Νομισματικὴ Συλλογὴ τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου[4].

134. Τ ρ υ π η τ ή. Ἀττικὴ ἐρυθρόμορφη πελίκη καὶ πυξίδα τοπικοῦ ἐργαστηρίου μὲ ψηλὴ βάση βρέθηκαν σὲ κομμάτια στὴν περιοχὴ τῆς Διώρυγος τοῦ Ξέρξου καὶ παραδόθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὑρ. 10.148 καὶ 10.149), ὅπου συγκολλήθηκαν καὶ συμπληρώθηκαν (πίν. 93β-γ).

135. Ἅ γ ι ο ν Ὄ ρ ο ς. Μὲ ἀφορμὴ τὴν πυρκαϊὰ στὸ Βατοπέδι τὸ 1966 καὶ μὲ ἄλλες εὐκαιρίες κατ' ἐπανάληψιν διεπίστωσα ἀρχαῖα σὲ Μονὲς (Βατοπέδι, Κουτλουμούσι, Διονυσίου κλπ.), ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἀπαιτεῖ ἄνεση χρόνου γιὰ συστηματικὴ ἔρευνα τοῦ πυκνοκατοικημένου Ἄθω πρὶν γίνη Ἅγιον Ὄρος.

1. ΑΔ 21, 1966, Μελέται, σ. 151 κ.ἑ., καὶ Χρονικά, σ. 341.
2. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 134, πίν. 28.
3. G. D a u x, Notes de lecture, BCH 1965, σ. 306, πρβ. Bull. Epigr. 1966, ἀριθ. 242, 1967, ἀριθ. 358.
4. The British Museum Quarterly 29, 3-4, 1965, σ. 89 κ.ἑ.

ΝΟΜΟΣ ΠΙΕΡΙΑΣ

136. Γ ε ν ι κ ά. Κάτι περισσότερο ἀπὸ τὰ προηγούμενα ἔτη ἔγινε στὴν Πιερία κατὰ τὴ διετία 1966 - 1967, ἀλλὰ πάλι ὄχι ὅ,τι δικαιοῦται ἡ σπουδαιότατη αὐτὴ περιοχή, καὶ ἀπὸ ἀρχαιολογικὴ ἄποψη καὶ ἀπὸ τουριστικὴ σκοπιμότητα, ἀφοῦ τὴ διασχίζει ἡ ὑπ' ἀριθ. 1 ἐθνική μας ὁδός.

137. Δ ῖ ο ν. Τὸ Δῖον παραμένει στὸ κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ μόνον ἐδῶ γίνεται συστηματικὴ ἐργασία. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης στὰ κλασσικὰ τείχη καὶ στὸ ρωμαϊκὸ Ὠδεῖο, ὅπως καὶ τὰ τυχαῖα εὑρήματα, δημοσιεύονται στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου καὶ ἄλλων εἰδικῶν περιοδικῶν[1]. Ἐκεῖ θὰ ἰδῆ ὅποιος ἐνδιαφέρεται γιὰ περισσότερα καὶ τὰ εὑρήματα τῆς διετίας 1966-1967, ποὺ γενικὰ δὲν ἦταν ὅσο περιμένει κανεὶς ἀπὸ τὸ Δῖον σπουδαῖα[2]. Τὰ τυχαῖα εὑρήματα ἦταν καμαρωτὸς μονοθάλαμος τάφος καὶ ἄλλος κεραμοσκέπαστος στὴν Καρύτσα, ποὺ ὡδήγησε στὴν ἀποκάλυψη καὶ τρίτου τάφου πλινθόκτιστου. Ἀπὸ τὰ κτερίσματα χρονολογοῦνται ὁ πρῶτος στὸν 2ο αἰ. μ.Χ., ὁ δεύτερος στὸν 2ο αἰ. π.Χ. καὶ ὁ τρίτος σὲ ἑλληνιστικοὺς ἐπίσης χρόνους. — Τοὺς «μακεδονικοὺς» τάφους τοῦ Δίου καὶ τῆς Καρύτσας μνημονεύει ὁ Φ. Πέτσας στὸ βιβλίο του γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδιῶν[3].

138. Κ α τ ε ρ ί ν η. Στὴ σημερινὴ πρωτεύουσα τοῦ Νομοῦ, στὸ ὑπόγειο τοῦ Α' Δημοτικοῦ Σχολείου, στεγάζεται προσωρινὰ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ ὅσο ν' ἀποκτήση καὶ ὁ Νομὸς αὐτὸς ἄξιο τοῦ ὀνόματος Μουσεῖο (στὴ σημερινὴ πρωτεύουσα ἢ στὸ Δῖο). — Ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Κατερίνης νομίσματα ἀναφέρονται μεταξὺ τῶν ἀποκτημάτων τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς τῶν Ἀθηνῶν[4]. Νεκροταφεῖο ρωμαϊκῶν χρόνων διαπιστώθηκε στὴν περιοχὴ τοῦ Σιδηροδρομικοῦ Σταθμοῦ καὶ ἀπὸ τὴν αὐλὴ οἰκίας, ὅπου διανοιγόταν βόθρος, μεταφέρθηκε στὸ Α' Δημοτικὸ Σχολεῖο βωμὸς μαρμάρινος ἐνεπίγραφος.

139. Ὄ λ υ μ π ο ς. Ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα στὴν κορυφὴ τοῦ Ὀλύμπου Ἅγιος Ἀντώνιος δημοσιεύουν οἱ Β. Κυριαζόπουλος - Γ. Λιβαδᾶς[5]. Ἔχουν μεταφερθῆ στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Hans von Hulsen σὲ

1. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 346 κ.ἑ., Chron. 1965, σ. 862 κ.ἑ.
2. ΑΔ, Χρονικὰ 1966 καὶ 1967 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).
3. Φ. Μ. Π έ τ σ α, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, σποράδην.
4. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 11 κ.ἑ.
5. ΑΔ 22, 1967, σ. 6 κ.ἑ.

βιβλίο του γιὰ τὸ Δία[1] μιλάει γιὰ τὸν Ὄλυμπο καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Πιερίας, ἀλλ' ὄχι γιὰ τὸ Δῖον, ὅπως ἔπρεπε. Στὸ γερμανόγλωσσο Λεξικὸ τοῦ Ἀρχαίου Κόσμου[2], γιὰ τὸν Ὄλυμπο μόνον 6 στίχοι! Καὶ παραπομπὴ στὴ RE 18, 1, 1939, σ. 258-321, καὶ H. Scheiffel, Eine antike Opferstätte auf dem O., AM 47, 1922, σ. 129 κ.ἑ.

140. Π ύ δ ν α, τ ά φ ο ς. Στὸν τάφο τῆς Πύδνας ἀναφέρεται μὲ παρατηρήσεις ὁ Φ. Πέτσας στὸ βιβλίο του γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδιῶν[3].

141. Ρ η τ ί ν η. Ἄβαφη πρόχους τῆς πρώιμης Ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου παραδόθηκε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.102, πίν. 100β). Στὴν ἴδια περίπου περιοχὴ ἦλθαν στὸ φῶς τυχαῖα καὶ παραδόθηκαν ἀπὸ τοὺς εὑρέτες περὶ τὰ 11 χάλκινα ἀντικείμενα, ποὺ συγκροτοῦν ἀξιοσπούδαστη ὁμάδα, γιατὶ εἶναι ἑτερόκλητα ἀπὸ ἄποψη χρονολογίας καὶ κατηγορίας, στὴν ὁποίαν ἀνήκουν. Τὰ εὑρήματα εἶναι: 1. Μικρὸς χάλκινος κοῦρος ὕψ. 0,102 μ. (πίν. 94α-β), 2. Ἔρως, ὕψ. σωζ. 0, 124 μ., πολὺ ὡραῖο ἔργο κλασσικῶν χρόνων (πίν. 95), 3-4. Ἡρακλῆς ροπαλοφόρος καὶ ἄλλος, ποὺ παλαίει μὲ τὸν λέοντα τῆς Νεμέας (πίν. 96-97), μέτριας τέχνης καὶ μᾶλλον ὕστερης ἐποχῆς ἔργα, 5 - 6. Δύο ταῦροι (πίν. 98α-β), καλὰ ἔργα κλασσικῶν χρόνων 7-9. Πτηνόμορφο καὶ δύο ζωόμορφα εἰδώλια (πίν. 99α-γ), ποὺ συνεχίζουν τὴ γεωμετρικὴ καὶ ἀρχαϊκὴ παράδοση σὲ ὑστερώτερους χρόνους, 10. Μικρό, χάλκινο πῶμα, καὶ 11. Χάλκινο νόμισμα Φιλίππου Β'. Ὅλα ἔχουν εἰσαχθῆ στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.198-10.207), ὅπως καὶ χάλκινο ἀνάγλυφο κεφάλι (ἀριθ. Εὐρ. 10.257, πίν. 100γ), καὶ λίθινος πέλεκυς (ἀριθ. Εὐρ. 10.259, πίν. 100α).

142. Λ ό φ ο ς. Στὴ θέση «Παλιόκαστρο» τῆς περιοχῆς «Ἀδριανὸς» παρατηρήθηκαν δύο τάφοι. Ὑπάρχουν ἐκεῖ καὶ λείψανα ἰσοδόμου κατασκευῆς. Εὑρήματα τῆς περιοχῆς ὑπάρχουν στὴ Συλλογὴ τῆς Κατερίνης. Στὸ Μουσεῖο τοῦ Δίου μεταφέρθηκαν τὸ 1967 νέα εὑρήματα: τρία πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα (ἀριθ. Εὐρ. Μουσ. Δίου 90-92).

143. Ν έ α Ἔ φ ε σ ο ς. Στὴ Νομισματικὴ Συλλογὴ τῶν Ἀθηνῶν παραδόθηκαν νομίσματα τῆς περιοχῆς[4].

144. Ρ υ ά κ ι α. Γιὰ τὸ χάλκινο ρωμαϊκὸ πορτραῖτο ἰδὲ ἀνωτ., ἀριθ. 39.

1. H a n s v o n H ü l s e n, Zeus, Vater der Götter und Menschen, Mainz 1967, σ. 45 κ.ἑ.
2. Lexikon der Alten Welt 1966, στ. 1197 κ.ἑ.
3. Φ. Μ. Π έ τ σ α, ἔ.ἀ., σποράδην.
4. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 12.

145. Σ φ ε ν δ ά μ ι ο ν. Γιὰ χάλκινα νομίσματα ἀπὸ τὴν περιοχὴ ἰδὲ ἀνωτ., ἀριθ. 47.

146. Λ ε π τ ο κ α ρ υ ά. Χάλκινη αἰχμὴ λόγχης παραδόθηκε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.111).

147. Δ ι ά φ ο ρ α. Ἡ πανεπιστημιακὴ βοηθὸς Δέσποινα Χατζῆ συλλέγει εὑρήματα καὶ κάμει παρατηρήσεις στὴν πατρίδα της Πιερία. Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων εἶναι καὶ νομίσματα (πίν 101α-β).

Γ'. ΙΔ' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

ΝΟΜΟΣ ΗΜΑΘΙΑΣ

ΒΕΡΟΙΑ

148. Β έ ρ ο ι α, γ ε ν ι κ ά. Ἡ μελέτη τοῦ τάφου τῶν Λευκαδιῶν ἔγινε ἀφορμὴ γιὰ γενικώτερη θεώρηση τῶν ἱστορικῶν πηγῶν καὶ τῶν εὑρημάτων τῆς περιοχῆς. Μυθολογικά, τοπογραφικὰ καὶ ἄλλα θέματα τῆς Βεροίας καὶ τῆς περιοχῆς της ἐξετάζονται στὸ εἰσαγωγικὸ κυρίως μέρος τῆς δημοσιεύσεως[1]. — Κυκλοφόρησε τὸ 1966 ὁ τόμος VII τῆς Enciclopedia dell' arte antica classica e orientale μὲ τὸ ἄρθρο Veria[2].

149. Μ ο υ σ ε ῖ ο. Οἱ ἐργασίες στὸ Μουσεῖο τῆς Βεροίας καὶ τὰ νέα ἀποκτήματά του ἀναφέρονται σύντομα στὶς ἐκθέσεις τῶν Χρονικῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου[3]. Ἀποκτήματα τοῦ Μουσείου ἀπὸ τὴν περιοχὴ μεταξὺ Βεροίας καὶ Ναούσης ἀναφέρονται στὸ βιβλίο γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδιῶν[4].

150. Π ρ ο ϊ σ τ ο ρ ι κ ά. Τὰ πρῶτα προϊστορικὰ εὑρήματα μέσ' ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Βεροίας (λίθινο ἐργαλεῖο καὶ πήλινα ἀγγεῖα τῆς Πρώιμης Ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου) ἀναφέρονται στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου[5].

151. Δ ρ ό μ ο ι. Νέα λείψανα τοῦ ἀρχαίου πλακόστρωτου δρόμου κατὰ μῆκος τῆς τωρινῆς ὁδοῦ Μητροπόλεως ἀποκαλύφθηκαν στὸ οἰκόπεδο

1. Φ. Μ. Π έ τ σ α, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966, σ. 5 κ.ἑ., 16 κ.ἑ., 128, σημ. 6.
2. Πρβ. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 159.
3. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 423, 21, 1966, Χρονικά, σ. 350.
4. Φ. Μ. Π έ τ σ α ς, ἔ.ἀ., σ. 3, σημ. 2, 4, 127 καὶ 128, σημ. 5.
5. ΑΔ 20, 1965, Χρονικὰ σ. 431, 21, 1966, Χρονικά, σ. 355 κ.ἑ.

ἀδελφῶν Ζώκου[1]. Ἄλλης ὁδοῦ λείψανα ἦλθαν στὸ φῶς κοντὰ στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὴν ὁδὸ Ἀκαταμαχήτου[2].

152. Κ τ ή ρ ι α. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (ἐντειχισμένοι σὲ πύργο μαρμάρινοι ὀρθοστάτες μὲ ἀνάγλυφη ἀσπίδα) καὶ πήλινες σίμες ἀναφέρονται στὸ βιβλίο γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδιῶν[3]. Λείψανα ἀρχαίων κτηρίων ἀποκαλύφθηκαν καὶ κατὰ τὴ διετία 1966-1967 στὰ οἰκόπεδα ἀδελφῶν Καραντουμάνη, Β' Δημοτικοῦ Σχολείου, ἀδελφῶν Γκαϊτατζῆ, Γρηγορίου Κούτερη κλπ.[4]

153. Τ ά φ ο ι. Σχετικὰ μὲ τὸν ἑλληνιστικῶν χρόνων λαξευτὸ τάφο, ποὺ ἔχει ἀναφερθῆ σὲ Χρονικά[5], ἰδὲ καὶ τὴ μελέτη τῆς Φ. Δροσογιάννη γιὰ τὶς χριστιανικὲς τοιχογραφίες του[6]. Νέοι τάφοι ἀναφέρθηκαν στὰ Χρονικὰ ἑλληνικῶν καὶ ξένων περιοδικῶν[7].

154. Γ λ υ π τ ὰ κ ι ἐ π ι γ ρ α φ έ ς. Νέα γλυπτὰ (κεφάλι εἰκονιστικό, Ἑκαταῖο κλπ.) ἔχουν ἀναφερθῆ στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου[8]. Ὁ John Boardman φέρει τὸ «κορίτσι τῆς Βέροιας» ὡς παράδειγμα τῆς στροφῆς τῆς ἑλληνικῆς τέχνης «to please mortal eyes»[9]. — Γνωστὸ ἀνάγλυφο ἐνεπίγραφο μὲ παράσταση καὶ Χθονίου Ἑρμοῦ ἀναφέρεται στὸ βιβλίο γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδιῶν[10]. Τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ ἴδιου ἀναγλύφου[11] χρησιμοποιεῖ ὁ E. Griessmair στὴ μελέτη του γιὰ τὸ θέμα τοῦ πρόωρου θανάτου (ἢ ν ἔ τ' ἄ ω ρ ο ν π α ρ θ έ ν ο ν...) στὰ ἑλληνικὰ ἐπιγράμματα[12]. Ὁ L. Robert[13] σχολιάζει ἐπιγραφὲς τῆς Βεροίας[14]. Ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ ρωμαϊκῶν χρόνων περιλαμβάνεται στὴ συλλογὴ τοῦ G. Pfohl[15]. — Νέες ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὴ Βέροια ἀναφέρονται στὰ Χρονικά[16].

1. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 431.
2. ΑΔ, ἔ.ἀ., σ. 433.
3. Φ. Μ. Π έ τ σ α ς, ἔ.ἀ., σ. 59, σημ. 4 καὶ 112.
4. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 423 κ.ἑ., 425 κἑ., 429 καὶ 433, 21, 1966, Χρονικά, σ. 350 κ.ἑ.
5. ΑΔ 18, 1963, Χρονικά, σ. 212 κ.ἑ., ἀριθ. 2. Πρβ. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 164.
6. Χαριστήριον Β', 1966, σ. 392 κ.ἑ.
7. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, ο. 351, Chron. 1966, σ. 715 καὶ εἰκ. 1-6.
8. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 431 καὶ 434 κ.ἑ.
9. J. B o a r d m a n, Greek Art, London 1964, σ. 172, εἰκ. 158 (τώρα σὲ γαλλικὴ ἔκδοση, ποὺ δὲν εἶδα).
10. Φ. Μ. Π έ τ σ α, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966, σ. 126 κ.ἑ.
11. Ἰδὲ Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 165 (ο. 321).
12. E. G r i e s s m a i r, Das Motiv der mors immatura in den griech. metrischen Grabinschriften, Innsbruck 1966.
13. Bull Epigr. 1967, ἀριθ. 350 καὶ 351.
14. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 165.
15. G. P f o h l, Griech. Insch. κλπ., München 1965 (;), ἀρ. 20.
16. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 425, 427, 429 καὶ 434, Chron. 1965, σ. 867.

155. Δ ι ά φ ο ρ α. Νέα εὑρήματα διάφορα[1] περιλαμβάνονται στὶς ἐκθέσεις τῶν Χρονικῶν, εἰδικώτερα ψηφιδωτά[2], λείψανα ὀχυρώσεως[3], ὄστρακα[4] κλασσικά, ἑλληνιστικὰ καὶ νεώτερα, νομίσματα[5] κλπ.

Εἰκ. 1. Ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Κ. Α. Ρωμαῖος (1874-1966).

ΒΕΡΓΙΝΑ - ΠΑΛΑΤΙΤΣΙΑ

156. Γ ε ν ι κ ά. Τὴν 6η Αὐγούστου 1966 ἀπέθανε ὁ καθηγητὴς Κωνσταντῖνος Α. Ρωμαῖος, ποὺ ἐπανέλαβε ἀπὸ τὸ 1937 τὴν ἀνασκαφὴ στὸ γνω-

1. Arch. Rep. 1967-68, σ. 14.
2. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 351 κ.ἑ.
3. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 433.
4. ΑΔ 20, 1965, Χρονικὰ σ. 424 κἑ., καὶ 427 κ.ἑ.
5. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 425, 429 καὶ 431.

στὸ ἀπὸ τοὺς Γάλλους ἀνάκτορο τῆς Παλατίτσας, ἄρχισε καὶ τελείωσε τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ μακεδονικοῦ τάφου τῆς Βεργίνας καὶ ἔμεινε ἀναγνωρισμένος ἀπ' ὅλους τοὺς συνεχιστὰς τοῦ ἔργου του στὴ Βεργίνα ὡς ὁ Διδάσκαλος καὶ ὁ Διευθυντὴς τῶν ἀνασκαφῶν μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἂν κάποιος πρέπη νὰ λέγεται πατέρας τῆς μακεδονικῆς ἀρχαιολογίας αὐτὸς εἶναι ὁ καθηγητὴς Κωνσταντῖνος Α. Ρωμαῖος[1]. — Σὲ ἄρθρο του στὴν ἰταλικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία ἀρχαίας τέχνης[2] ὁ Φ. Μ. Πέτσας συνοψίζει τὸ ἱστορικὸ τῶν ἐρευνῶν καὶ τ' ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν στὸν ἑνιαῖο ἀρχαιολογικὸ χῶρο Βεργίνας - Παλατιτσιῶν διορθώνοντας ἔτσι καὶ τὰ λάθη τοῦ ἄρθρου Palatitza σὲ προηγούμενο τόμο τῆς ἴδιας Ἐγκυκλοπαιδείας. — Τὸ ἀνάκτορο, οἱ τάφοι, ἡ μεγάλη τούμπα κλπ., ἀναφέρονται συχνὰ στὴ δημοσίευση τοῦ τάφου τῶν Λευκαδιῶν[3]. Γιὰ τὴ σουηδικὴ ἔκδοση τοῦ Μαν. Ἀνδρόνικου[4] ἰδὲ καὶ τὴ βιβλιοκρισία τοῦ J. Marcadé[5].

157. Ἀ ν ά κ τ ο ρ ο. Τὸ «ἀνάκτορο τῆς Παλατίτσης» περιγράφεται στὸ γενικώτερο ἄρθρο τοῦ G. Gruben γιὰ οἰκία καὶ ἀνάκτορο, στὸ Λεξικὸ τοῦ Ἀρχαίου Κόσμου[6]. Στὸ βιβλίο τοῦ William L. Mac Donald γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας τὸ ταλαίπωρο παλάτι γίνεται... λουτρό[7]. — Ἀνάλυση κονιαμάτων τοῦ ἀνακτόρου περιλαμβάνεται καὶ στὴ γαλλικὴ ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Α. Ὀρλάνδου γιὰ τὰ ὑλικὰ δομῆς[8]. — Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη δημοσιεύονται στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου[9].

158. Ν ε κ ρ ο τ α φ εῖ ο. Ὁ Cl. Rolley στὸ βιβλίο του γιὰ τὰ χάλκινα περιλαμβάνει κοσμήματα καὶ εἰκόνα τάφου τῆς Βεργίνας (ἀπὸ ΠΑΕ 1950, σ. 69)[10]. Δικωνικὸς «ἀστράγαλος» καὶ πεταλόμορφη «ἕλιξ» τῆς Ἀλιφείρας παραβάλλονται πρὸς ὅμοια εὑρήματα ἀπὸ τὴ Βεργίνα[11]. Στὸ νεκροταφεῖο

1. Γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ φυσιογνωμία τοῦ ἀρχαιολόγου Κ.Α. Ρωμαίου ἰδὲ Νέα Ἑστία, τεῦχος 940, 1η Σεπτεμβρίου 1966 (νεκρολογίες τῶν Χρ. Καρούζου, Μαν. Ἀνδρονίκου, Α. Κ. Ὀρλάνδου), Gnomon 1967, σ. 222 κ.ἑ. (Emil Kunze).

2. Enciclopedia dell'arte antica, VII, 1966, Verghina.

3. Φ. Μ. Π έ τ σ α, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966, σποράδην.

4. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 179.

5. RA 67, 1965, σ. 507 κ.ἑ.

6. Lexikon der Alten Welt, 1966, στ. 1197 κ.ἑ.

7. W. L. M a c D o n a l d, The Architecture of the Roman Empire, I, 1965, σ. 72, σημ. 81 : «the so-called palace at Palatizia... was probably a bath».

8. A. O r l a n d o s, Les materiaux de construction, I, Paris, 1966, σ. 149 κ.ἑ.

9. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 441, 21, 1966, Χρονικά, σ. 357.

10. C l. R o l l e y, The Bronzes [= H. F. Mussche, Monumenta Graeca et Romana, V, 1], Leiden 1967, σ. 19, ἀριθ. 179.

11. Α. Κ. Ὀ ρ λ ά ν δ ο υ, Ἀλίφειρα, σ. 105, σημ. 1, καὶ σ. 107, σημ. 7.

πρέπει νὰ ἀνήκουν καὶ τὰ πήλινα ἀγγεῖα, ποὺ βρέθηκαν τυχαῖα στὸ οἰκόπεδο τοῦ Γ. Ἰακωβίδη[1]. — Καὶ μιὰ διόρθωση στὰ Χρονικὰ 1951-1965. Ἡ περιγραφὴ τοῦ πίν. 43 πρέπει νὰ διορθωθῆ ἔτσι: «Εὑρήματα ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο τῆς Βεργίνας, α) χάλκινο βραχιόλι (180), β-γ) πήλινα ἀγγεῖα (181)». Καὶ τοῦ κειμένου στὴ σ. 328, σειρὰ 2 (ἀπὸ κάτω): «43β-γ».

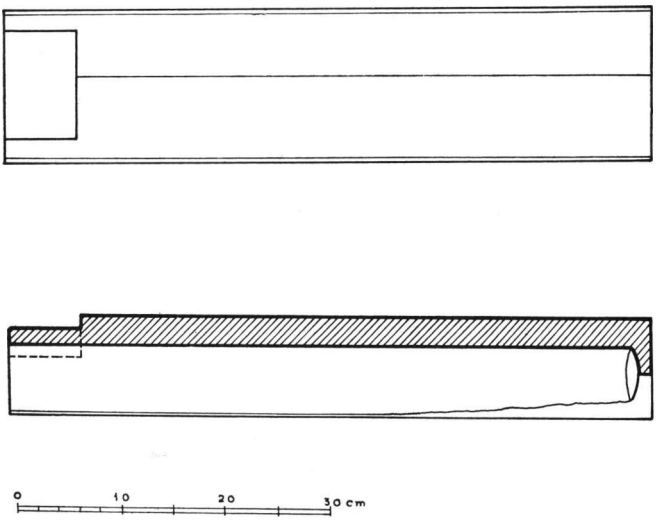

Σχέδ. 18. Σχέδιο καλυπτῆρος ἀπὸ τὸ Νυμφαῖο τῆς Μίεζας (161).

159. Μακεδονικὸς τάφος Βεργίνας. Ὁ τάφος τῆς Βεργίνας ἀναφέρεται μὲ παρατηρήσεις συχνὰ στὸ βιβλίο γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδιῶν[2]. — Ἐπίσης στὴ γαλλικὴ ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀ. Ὀρλάνδου γιὰ τὰ ὑλικὰ δομῆς[3]. — Στερεωτικὲς ἐργασίες ἔγιναν τὸ 1965[4].

160. Τάφος Παλατίτσας. Ὁ γνωστὸς ἀπὸ τοὺς Γάλλους μακεδονικὸς τάφος κοντὰ στὰ Παλατίτσια ἀναφέρεται ἐπίσης στὸ βιβλίο γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδιῶν[5].

1. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 352.
2. Φ. Μ. Πέτσα, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, σποράδην.
3. A. Orlandos, Les materiaux κλπ., I, Paris 1966, σ. 105 κ.ἑ., εἰκ. 69 καὶ 70.
4. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 436.
5. Φ. Μ. Πέτσα, ἔ.ἀ., σποράδην.

ΝΑΟΥΣΑ - ΛΕΥΚΑΔΙΑ - ΚΟΠΑΝΟΣ

161. Μ ί ε ζ α, Ν υ μ φ α ῖ ο. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς περιωρισμένης ἀνασκαφῆς στὴν περιοχὴ τοῦ Νυμφαίου κατὰ τὸ 1966 δημοσιεύθηκαν συνοπτικὰ στὸ Ἔργον καὶ τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας[1]. Τὸ 1967 δὲν σκάψαμε στὴν περιοχὴ τῆς Μίεζας. Τὸ σχέδιο 18 θυμίζει ἁπλῶς τὰ στοιχεῖα ἀπὸ διάφορες κεραμώσεις, ποὺ βρήκαμε.

162. Τ ά φ ο ς τ ῶ ν Λ ε υ κ α δ ι ῶ ν. Γιὰ τὴ δημοσίευση τοῦ τάφου τῶν Λευκαδιῶν[2] ἰδὲ βιβλιογραφία τοῦ καθηγητοῦ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ρώμης R. Bianchi Bandinelli[3]. — Ἡ συζήτηση γιὰ τὸ θώρακα τοῦ νεκροῦ[4] μπορεῖ νὰ σχετισθῆ μὲ τὸ δεύτερο συμπλήρωμα ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν θωρακισμένων ἀνδριάντων τοῦ C. Vermeule[5]. — Τὰ κονιάματα τοῦ τάφου καὶ στὴ γαλλικὴ τώρα ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀ. Ὀρλάνδου[6].

163. Τ ά φ ο ς τ ο ῦ K i n c h. Οἱ ζωγραφιὲς τοῦ «τάφου τῆς Νιάουστας» παραβάλλονται πρὸς τὰ ἀγγεῖα τῆς «ὁμάδος Lipari»[7]. — Ὁ Kinch δὲν ἐρεύνησε τὸν τάφο «um die Mitte des 19 Jhs.» καὶ δὲν εἶναι ὁ Αἰακός, ἀλλὰ ὁ Ραδάμανθυς, ἐκεῖνος ποὺ «bestätigt die Annahme Studniczkas»[8].

164. Μ π α λ τ α ν έ τ ο. Σύντομες ἐκθέσεις γιὰ τὶς περιωρισμένες ἀνασκαφὲς καὶ ἐργασίες συντηρήσεως τῶν λειψάνων ρωμαϊκοῦ κτηρίου στὴ θέση Μπαλτανέτο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἰδὲ στὰ Χρονικὰ τῶν εἰδικῶν περιοδικῶν[9]. — Ἐδῶ εἰκονίζεται ἡ μαρμάρινη φιάλη (πίν. 105γ).

165. Δ ι ά φ ο ρ α. Γιὰ τὸ τοπογραφικὸ ζήτημα Κιτίου - Μιέζης ἰδὲ πιὰ ἐξαντλητικὰ στὸ βιβλίο γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδιῶν[10]. Διάφορα ἀποκτή-

---

1. Ἔργον 1966, σ. 24 κ.ἑ., ΠΑΕ 1966, σ. 31 κ.ἑ. Πρβ. Chron. 1965, σ. 867 κ.ἑ., 1966, σ. 711.

2. Χρονικὰ 1951-1965, σ. 335, σημ. 1.

3. Dialoghi di Archeologia 1, 1967, σ. 261, σημ. 4, καὶ κυρίως βιβλιοκρισία αὐτόθι, σ. 337 κ.ἑ.

4. Φ. Μ. Π έ τ σ α, ἔ.ἀ., σ. 115 κ.ἑ.

5. C. V e r m e u l e, Hellenistic and Roman Cuirassed Statues, Second Supplement, Berytus 16, 1966, σ. 49 κ.ἑ.

6. A. O r l a n d o s, Les materiaux de construction et la technique architecturale des anciens grecs, I, Paris 1966, σ. 152 κ.ἑ., εἰκ. 93 καὶ 94.

7. A. D. T r e n d a l l, The Red - Figured Vases of Lucania, Campania and Sicily, Oxford 1967, σ. 653.

8. ΑΑ 4, 1966, σ. 537.

9. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 436, Chron. 1965, σ. 867 κ.ἑ., 1966, σ. 711.

10. Φ. Μ. Π έ τ σ α ς, ἔ.ἀ., σ. 5 κ.ἑ. Πρβ. Μακεδονικὰ 7, 1967, σ. 81 κ.ἑ., ὅπου σχετίζονται γλωσσικὰ ἡ Νιάουστα μὲ τὴ Μίεζα.

ματα τοῦ Μουσείου τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὴ περιοχὴ τῆς Μίεζας (προτομὴ Ὀλγάνου, ψέλιο, χάλκινα κράνη κλπ.) ἀναφέρονται στὸ ἴδιο βιβλίο[1]. Τὸ νόμισμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων ἀπὸ τὸ Τσιφλίκι[2] ἀναδημοσιεύεται.[3] Μνεία ἐργασιῶν στερεώσεως τῶν τριῶν τάφων (μὲ τὴ διώροφη πρόσοψη, τοῦ Kinch καὶ τοῦ Λύσωνος) γίνεται στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου[4].

ΑΛΛΟΙ ΤΟΠΟΙ

166. Τ ρ ί λ ο φ ο ς - Σ τ ε ν ή μ α χ ο ς - Κ ο π α ν ὸ ς - Χ α ρ ί ε σ σ α. Εὑρήματα καὶ παρατηρήσεις γιὰ τὴν περιοχὴ τῶν χωριῶν γύρω στὴ Νάουσα ἀναφέρονται στὸ βιβλίο γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδιῶν, εἰδικώτερα γιὰ τὸν Τρίλοφο[5], τὴ Στενήμαχο[6] τὴ Χαρίεσσα[7] καὶ τὸν Κοπανό[8].

167. Ν έ α Ν ι κ ο μ ή δ ε ι α. Στὴ βιβλιογραφία τῶν Χρονικῶν 1951-1965 ἔπρεπε νὰ περιληφθοῦν καὶ ξέφυγαν ἄρθρα, ὅπου ἔχουν ἐκτεθῆ περιληπτικὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν[9]. Νεώτερες ἐκθέσεις δημοσιεύθηκαν στὰ Χρονικὰ περιοδικῶν[10]. Ἐδῶ δίνομε μιὰ γενικὴ ἄποψη τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ ἀεροπλάνου (πίν. 103) καὶ τὸ μοναδικὸ πήλινο εἰδώλιο, ποὺ σώζει κορμὶ καὶ κεφάλι μαζὶ (πίν. 104). Σὲ πολυγραφημένη μορφὴ ξέρω τὴν ἀνακοίνωση τοῦ R. J. Rodden στὸ VII Διεθνὲς Συνέδριο τῶν Προϊστορικῶν καὶ Πρωτοϊστορικῶν Ἐπιστημῶν[11], ποὺ ἀναφέρεται καὶ στὴ Νέα Νικομήδεια καὶ στὸ Ροδοχώρι (ἰδὲ κατωτ., ἀριθ. 168). — Ὁ συνοικισμὸς τῆς Νέας Νικομήδειας ἀναγνωρίζεται γενικὰ ὡς ὁ ἀρχαιότερος χρονολογημένος συνοικισμὸς γεωργῶν ἐπὶ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους[12], ἀλλὰ ἰδὲ καὶ τὴ διατριβὴ τοῦ Δ. Ρ. Θεοχάρη,

1. Φ. Μ. Π έ τ σ α ς, ἔ. ἀ., σ. 2 καὶ 3, σημ. 2.
2. Χρονικὰ 1951-65, ἀριθ. 194, πίν. 35β.
3. Chron. 1966, σ. 711 κ.ἑ., εἰκ. 4.
4. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 436.
5. Φ. Μ. Π έ τ σ α ς, ἔ.ἀ., σ. 4 καὶ 13. Ἰδὲ καὶ ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 435.
6. Ἔ.ἀ., σ. 4, 8, σημ. 7, καὶ 13.
7. Ἔ.ἀ., σ. 1, 17, σημ. 4, κ.ἀ.
8. Ἔ.ἀ., σ. 1 κ.ἑ., σποράδην.
9. ILN 11-4-1964, σ. 564 κ.ἑ., καὶ 18-4-1964, σ. 604 κ.ἑ., Scientific American, Ἀπρίλιος 1965. Πρβ. E. S. H i g g s, Search for Greece of the Stone Age, Natural History, Nov. 1965, σ. 18 κ.ἑ.
10. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 436 (Φ. Πέτσας) καὶ 442 (R. Rodden), Chron. 1965, σ. 871. Proc. Prehist. Soc. 32, 1966, σ. 1 κ.ἑ. (E. S. Higgs - C. Vita - Finzi).
11. R. J. R o d d e n, The Spondylus - shell Trade and the Beginning of the Vinča Culture. Τὰ πεπραγμένα τοῦ Συνεδρίου δὲν εἶδα. Ἡ ἀνακοίνωση ἔγινε στὸ Τμῆμα IVA.
12. S t u a r t P i g g o t, Ancient Europe from the Beginning of Agriculture to classical Antiquity, Antiquity, Chicago 1966, σ. 41, 44 καὶ 128 κ.ἑ. Πρβ. Archaeology 20, 1967, σ. 71 κέ. (Ralph M. Rowlett), H. Q u i t t a, The C14 Chronology of the Central and SE European Neolithic, Antiquity 41, 1967, σ. 263 κ.ἑ.

ποὺ θέλει κάπως χαμηλότερη χρονολόγηση[1]. Ὁ Vl. Milojčić σὲ ἄρθρο του γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως τοῦ μαιάνδρου καὶ τῆς σπείρας ἀναφέρεται καὶ στὴ Νέα Νικομήδεια[2]. Ἰδὲ καὶ ἀνωτ., ἀριθ. 4.

168. Σ π ή λ α ι ο Ρ ο δ ο χ ω ρ ί ο υ. Τὰ προϊστορικὰ εὑρήματα ἀπὸ τὸ σπήλαιο Ροδοχωρίου ἀναφέρονται σὲ σύντομα Χρονικά[3].

169. Ἐ π ι σ κ ο π ή. Ἐπιφανειακὰ εὑρήματα ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ τούμπα Ζλάτα μετέφερε ὁ Γ. Μάντζιος στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου συγκολλήθηκαν καὶ συμπληρώθηκαν (πίν. 105β), καὶ ὕστερα παραδόθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Βεροίας.

170. Ἀ λ ε ξ ά ν δ ρ ε ι α. Ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται σὲ σύντομο Χρονικό[4].

171. Ν η σ ί. Ἐκτεταμένα λείψανα «συνοικισμοῦ τῶν ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων» περιγράφονται στὰ Χρονικὰ ἑλληνικῶν καὶ ξένων περιοδικῶν[5]. Ἔδωσαν ἀφορμὴ συστηματικῆς ἀνασκαφῆς, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα δημοσιεύονται στὸ Ἔργον καὶ τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας[6]. Δίνομε ἐδῶ τὴν εἰκόνα ἀπὸ γυναικεῖο κεφάλι (πίν. 105α), ποὺ στολίζει τὸ κέντρο τοῦ βορείου ψηφιδωτοῦ δαπέδου ρωμαϊκῶν θερμῶν (σχέδ. 19).

172. Σ τ α υ ρ ό ς. Μιλιάριο ἀπὸ τὴν αὐλὴ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, ὅπου βρισκόταν συγκεντρωμένο μαζὶ μὲ ἄλλους ἀρχαίους λίθους ἀγνώστου προελεύσεως, μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο τῆς Βεροίας[7].

173. Β α ρ β ά ρ ε ς. Τάφος ἑλληνιστικῶν χρόνων ἀποκαλύφθηκε ἀπὸ τὰ μηχανήματα ἰσοπεδώσεως τοῦ Γυμναστηρίου τοῦ 337 Λόχου Ἐπισκευῶν[8].

174. Ἁ λ ι ά κ μ ω ν, φ ρ ά γ μ α. Ἐργασίες στερεώσεως τοῦ μακεδονικοῦ τάφου ἀναφέρονται σὲ συνοπτικὴ ἔκθεση[9]. — Γερμανοὶ ἐπιστήμονες

---

1. Δ. Ρ. Θ ε ο χ ά ρ η, Ἡ αὐγὴ τῆς θεσσαλικῆς Προϊστορίας, Βόλος 1967, σποράδην, καί, γιὰ τὴ χρονολογία, σ. 116.

2. V l. M i l o j č i ć, Zur Frage der Herkunft des Mäanders und der Spirale bei der Bandkeramik Mitteleuropas, Jahrbuch RGZM 11, 1964, σ. 57 κ.ἑ., ἰδίως σ. 65 καὶ εἰκ. 2, ἀριθ. 16-17.

3. ΑΔ 20, 1965, Χρονικὰ σ. 438, Chron. 1966, σ. 713, Arch. Rep. 1966-67, σ. 15.

4. ΑΔ 20, 1965, Χρονικὰ σ. 435.

5. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 354 κ.ἑ., Chron. 1966, σ. 715 κ.ἑ., Arch. Rep. 1966-67, σ. 15.

6. Ἔργον 1966, σ. 17 κ.ἑ., ΠΑΕ 1966, σ. 24 κ.ἑ.

7. ΑΔ 20, 1965 Χρονικά σ. 435.

8. ΑΔ ἔ.ἀ.

9. ΑΔ, 20, 1965, Χρονικά, σ. 436.

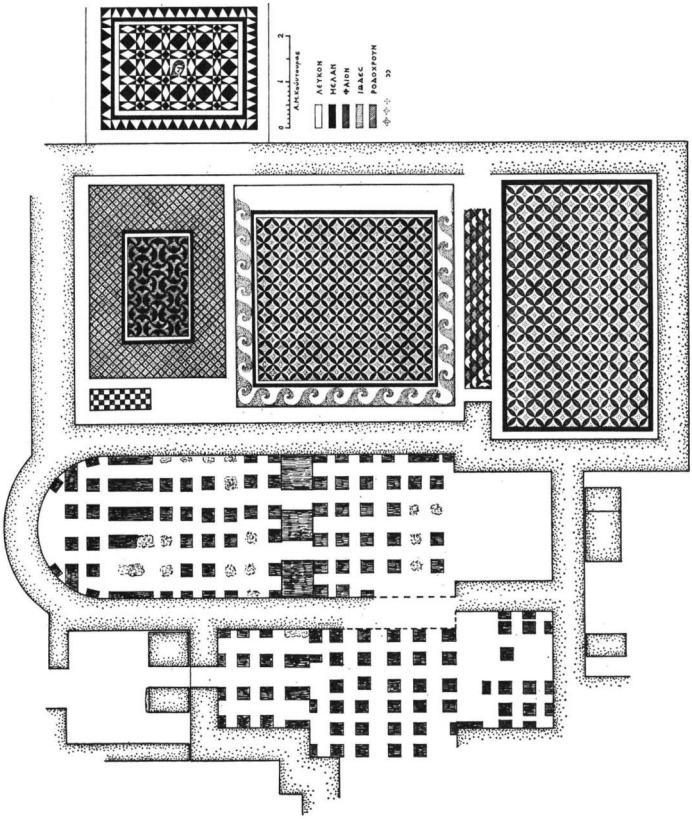

Σχέδ. 19. Κάτοψη λειψάνων ρωμαϊκῶν θερμῶν στὸ Νησὶ τῆς Ἀλεξανδρείας (171).

ἐννοοῦν ἀκόμα νὰ βαφτίζουν τὸν Ἁλιάκμονα Vistritza ἀντιγράφοντας ἀβασάνιστα παλαιότερους. Ἔτσι π.χ. οἱ Kirsten - Kraiker[1] καὶ J. Seibert στὸ γερμανόγλωσσο Λεξικὸ τοῦ Ἀρχαίου Κόσμου[2].

175. Σ υ κ ι ά. Ἀπὸ τὴ Συκιά, στὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Πιερίας, ἀναφέρεται νέα ἐπιγραφὴ στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου[3]:

Μ ε λ α ν ί ο ν ι / Ἀ ν τ ι π ά τ ρ ο υ / ἥ ρ ω ι.

176. Κ ο μ ν ή ν ι ο ν. Ἀνάγλυφα καὶ ἐπιγραφὲς ἀναφέρονται στὰ Χρονικὰ τοῦ Δελτίου[4].

177. Λ ε υ κ ό π ε τ ρ α. Μὲ καθυστέρηση δημοσιεύθηκε ὁ τόμος τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου μὲ τὰ Χρονικὰ τοῦ 1966, ὅπου περιλαμβάνεται καὶ ἡ Ἔκθεση γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ ναοῦ τῆς Μητρὸς Θεῶν Αὐτόχθονος[5]. — Ἔμμεσα βοηθεῖ γιὰ τὴν κατανόηση τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀρχαιότητος τῆς λατρείας καὶ τῶν κειμένων τῶν ἐπιγραφῶν μελέτη τοῦ W. J. W. Koster, γιὰ τὸν Ὕμνο εἰς Μητέρα Θεῶν ἀπὸ τὴν Ἐπίδαυρο, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Koster, δὲν ἀνάγεται στὴν κλασσικὴ ἀρχαιότητα, ἀλλ' εἶναι ἔργο τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων[6]. Χρήσιμη εἶναι καὶ ἡ μελέτη τοῦ A. Garcia y Bellido γιὰ τὶς ἀνατολικὲς θρησκεῖες στὴν Ἱσπανία τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων[7]. Ἀλλὰ ἰδὲς καλύτερα ὅσα γράφει γιὰ τὴν πολυώνυμη θεὰ Μητέρα ὁ Νικ. Δ. Παπαχατζῆς ὑπομνηματίζοντας τὸν Παυσανία[8].

ΝΟΜΟΣ ΚΟΖΑΝΗΣ

178. Κ ο ζ ά ν η. Ἡ Κοζάνη ἀκόμα δὲν ἀπόκτησε Μουσεῖο. Νέα προσκτήματα τῆς Συλλογῆς, ποὺ στεγάζεται στὸ Δημαρχεῖο, καὶ τὰ ἀποτελέ-

---

1. Kirsten-Kraiker, Griechenlandkunde, 5η ἔκδ. 1967, σὲ δυὸ τόμους.

2. Lexicon der Alten Welt, 1966, στ. 1186, λ. Haliakmon : «Fluss in Makedonien heute Vistritza»! Μὲ τέτοια γνώση τῶν πραγμάτων ἔρχεται καὶ ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Ἁλιάκμων διέρχεται τοὺς ἀνατολικοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου (τὰ Πιέρια ἀγνοοῦνται!).

3. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 354.

4. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 435.

5. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 352 κ.ἑ.

6. W. J. W. Koster, De epidaurische hymne op de Magna Mater, Amsterdam 1962, πρβ. D. L. Page, Cl. Review 77, 1963, σ. 221 κ.ἑ., καὶ μάλιστα E. Vogt, Gnomon 37, 1965, σ. 145 κ.ἑ.

7. A. Garcia y Bellido, Les religions orientales dans l'Espagne romaine, Leiden 1967, σ. 42 κ.ἑ.

8. Νικ. Δ. Παπαχατζῆ, Παυσανίου Ἑλλάδος Περιήγησις, VII-VIII, Ἀχαϊκὰ - Ἀρκαδικά, 1967, σ. 86 κ.ἑ. καὶ 115 κ.ἑ.

σματα τῶν ἀνασκαφῶν στὸ ὕψωμα τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου ἔχουν ἐκτεθῆ στὰ εἰδικὰ περιοδικά[1]. Ὁ L. Robert καταχωρίζει στὸ Χρονικὸ του[2] τὶς ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὸν Ἅγιο Ἐλευθέριο, ὅπως δημοσιεύθηκαν στὰ Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 211, καὶ στὰ ΠΑΕ 1965 κ.ἀ. — Ἡ ἀσημένια φιάλη καὶ ἡ ἐπιγραφή της περιλαμβάνονται σὲ σχετικὰ βιβλία[3]. Χάλκινο εὕρημα γεωμετρικῶν χρόνων τοῦ Μουσείου τῆς Κοζάνης θεωρεῖται ὅτι κατὰ τὸ σφαιρικὸ τμῆμα του «ἐμφανίζει ὁμοιότητα πρὸς τὴν κωδίαν τῆς μήκωνος»[4].

179. Π α λ α ι ό κ α σ τ ρ ο. Γιὰ τὴ λίθινη ἀξίνη παλαιολιθικῆς ἐποχῆς δημοσιεύονται πληροφορίες στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου[5].

180 Σ έ ρ β ι α. Γιὰ τὸ νεολιθικὸ συνοικισμὸ ἰδὲ τώρα τὴ διατριβὴ τοῦ Δ. Θεοχάρη[6].

181. Α ἰ α ν ή. Ἀνάγλυφο ἀπὸ τὴν Αἰανή, τώρα στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου, ἐπίγραμμα καὶ ἄλλη ἐπιγραφὴ μνημονεύονται στὴ δημοσίευση τοῦ τάφου τῶν Λευκαδιῶν[7]. Νέα ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται στὰ Χρονικὰ τοῦ Δελτίου[8].

182. Λ ι κ ν ά δ ε ς. Νέα ἀποκτήματα τῆς Συλλογῆς (νομίσματα, κορμὸς γυναικείου ἀγάλματος) ἀναφέρονται[9].

183. Π ύ ρ γ ο ι. Ἀσημένιο τετράδραχμο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου παραδόθηκε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὑρ. 10.040).

---

1. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 438, 21, 1966, Χρονικά, σ. 354, Chron. 1965, σ. 865 κ.ἑ.

2. Bull. Epigr. 1966, ἀριθ. 240, 1967, ἀριθ. 349.

3. D. E. Strong, Greek and Roman Gold and Silver Plate, London 1966, σ. 57 (ἡ φιάλη) καὶ 85 (ἡ κοτύλη, ΑΕ 1948-49, σ. 93), G. Pfohl, Griech. Inschr. κλπ., ἀριθ. 48, M. Guarducci, Epigrafia Greca I, carateri e storia della disciplina, la scrittura Greca dalle origini all' età imperiale, Roma 1967, ο. 310 (ὅπου ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μεγαρικὴ ἐπιγραφή, ποὺ βρέθηκε στὴν Κοζάνη, ἀπὸ τὴ μνεία τῆς Χαλκιδικῆς στὶς σελίδες, ποὺ ἀναφέρονται στὶς ἐπιγραφὲς τῆς Εὐβοίας, καὶ ἀπὸ μιὰ ὕστερη ἐπιγραφὴ τῶν Φιλίππων (σ. 386 κ.ἑ.), δὲν ἔχουν τὴν πρέπουσα ἔκταση οἱ ἐπιγραφὲς τῆς Μακεδονίας, ἀφοῦ οὔτε μιὰ ἐπιγραφὴ τῆς Θεσσαλονίκης ἀναφέρεται οὔτε κἂν ἡ μελέτη τοῦ Στρ. Πελεκίδη, Ἀπὸ τὴν Πολιτεία κλπ., ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ καταχωρισθῆ, ὅπως καὶ τοῦ Μ. Ἀνδρονίκου, Ἀρχαῖαι Ἐπιγραφαὶ Βεροίας κλπ., στὴ σ. 526, μαζὶ μὲ τὶς ἐπιγραφικὲς συλλογὲς τοῦ Δήμιτσα καὶ τοῦ Οἰκονόμου.

4. ΑΕ 1963, σ. 124, ἀριθ. 3.

5. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 438. Πρβ. Natural History, Nov. 1965, σ. 18 κ.ἑ. (E. S. Higgs).

6. Δ. Ρ. Θ ε ο χ ά ρ η, Ἡ αὐγὴ τῆς θεσσαλικῆς Προϊστορίας, Βόλος 1967, σ. 164.

7. Φ. Μ. Π έ τ σ α, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966, σ. 127 καὶ 134.

8. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 354.

9. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 439.

184. Κ ό μ α ν ο ς. Λείψανα ρωμαϊκοῦ λουτροῦ καὶ ἄλλων κτηρίων ἐπισημάνθηκαν[1].

185. Ἀ σ β ε σ τ ό π ε τ ρ α. Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη μεταφέρθηκαν στὴν Πτολεμαΐδα[2].

ΝΟΜΟΣ ΓΡΕΒΕΝΩΝ

186. Π ε ρ ι β ό λ ι. Χάλκινος λέβης καὶ σιδερένια ὅπλα μεταφέρθηκαν γιὰ καθαρισμὸ κλπ. στὸ Μουσεῖο τῆς Βεροίας[3]. Στὸ λέβητα ἀνήκουν τὰ ζωόμορφα ἐξαρτήματα, Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 246, πίν. 59γ-δ, ποὺ κατὰ λάθος σχετίζονται ἐκεῖ μὲ τὴν Καστοριά.

187. Ζ ι ά κ α. Ψηφιδωτό, ποὺ ἀποκαλύφθηκε τυχαῖα, δὲν εἶναι βέβαιο ἂν ἀνήκη σὲ χριστιανικὸ κτήριο[4].

ΝΟΜΟΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

188. Κ α σ τ ο ρ ι ά. Τὰ χάλκινα ἀγγεῖα, ποὺ φυλάγονταν ἀπὸ τὸν Ἔκτακτο Ἐπιμελητὴ Ἀρχαιοτήτων Ἀντ. Καλαφατίδη στὴν Καστοριὰ ἀναφέρονται, περιγράφονται καὶ εἰκονίζονται στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου[5]. Κατὰ λάθος, σημειώθηκαν ὡς προερχόμενα ἀπὸ τὴν Καστοριὰ εὑρήματα ἀπὸ τὸ Περιβόλι Γρεβενῶν (ἀνωτ., ἀριθ. 186).

189. Ἄ ρ γ ο ς Ὀ ρ ε σ τ ι κ ό ν. Μαρμάρινο ἀπότμημα ἀνάγλυφης στήλης, ποὺ βρέθηκε στὰ θεμέλια σπιτιοῦ, παραδόθηκε ἀπὸ τὸ φιλόλογο Ἀ. Ἀμοιρίδη στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.071).

190. Μ α υ ρ ο χ ώ ρ ι. Μέγας πίθος φυλάγεται στὴν αὐλὴ τοῦ Θωμᾶ Μίγα[6].

191. Δ ι σ π η λ ι ό. Τὸ γνωστὸ ἀπὸ τὸν Κεραμόπουλλο κλπ. λιμναῖο πασσαλόκτιστο προϊστορικὸ συνοικισμὸ ξαναθύμισε ὁ Ν. Μουτσόπουλος.

1. ΑΔ, ἔ.ἀ., σ. 438.
2. ΑΔ, ἔ.ἀ., σ. 439.
3. ΑΔ, ἔ.ἀ., σ. 438.
4. ΑΔ, ἔ.ἀ., σ. 438
5. ΑΔ, ἔ.ἀ., σ. 439.
6. ΑΔ, ἔ.ἀ., σ. 440.

192. Ν ε σ τ ό ρ ι ο ν. Τάφος κι ἐπιγραφὲς δημοσιεύονται καὶ ὑπομνηματίζονται στὰ Χρονικὰ τοῦ Δελτίου[1].

ΝΟΜΟΣ ΦΛΩΡΙΝΗΣ

193. Φ λ ώ ρ ι ν α, Μ ο υ σ ε ῖ ο. Τὸ Μουσεῖο τῆς Φλωρίνης, τελειωμένο ἀπὸ τὸ 1965, δὲν λειτουργεῖ ἀκόμη. Ἀξιόλογα ἀποκτήματα, κυρίως ρωμαϊκὰ γλυπτά, ὅπως τὰ ἀγάλματα Ἀρτέμιδος (πίν. 106 καὶ 107α-β), ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα ἐνεπίγραφα (πίν. 108α) καὶ ἄλλες ἐπιγραφὲς (πίν. 108β) περιμένουν νὰ στηθοῦν καὶ νὰ ἐκτεθοῦν, γιὰ νὰ γίνουν προσιτὰ καὶ νὰ μὴ εἶναι κλειδωμένα[2]. Ἀπὸ «ὁμηρικὸ σκύφο», παλαιὸ εὕρημα τοῦ Ἀ. Κεραμοπούλλου ἀπὸ τὴ Φλώρινα, εἶναι τὸ ἀνάπτυγμα τοῦ πίνακος 109, ποὺ ἐκτίθεται μαζὶ μὲ τὸ σκύφο στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης[3]. Σχετικὰ μὲ τὸ Μουσεῖο τῆς Φλωρίνης ἰδὲ στὰ Χρονικὰ τοῦ Δελτίου[4] τελευταία ἔκθεση τοῦ Φ. Πέτσα πρὶν ἀπὸ τὴν μετάθεσή του στὴ Θεσσαλονίκη.

194. Π ρ έ σ π α, Ἅ γ ι ο ς Ἀ χ ί λ λ ε ι ο ς. Βωμὸς καὶ ἐπιγραφὴ μνημονεύονται στὰ Χρονικὰ τοῦ Δελτίου[5]. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶχε προκαλέσει συζήτηση μεταξὺ τοῦ Ν. Μουτσοπούλου καὶ Φ. Πέτσα[6]. Ὁ L. Robert μπαίνει στὴ μέση καὶ ἀποδίδει τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι χωρὶς πολλὰ λόγια[7]. Ὅλοι μπορεῖ νὰ κάνουμε λάθη. Κι ὁ ἴδιος ὁ καθηγητὴς L. Robert συχνὰ τὸ παθαίνει τελευταῖα[8].

195. Ἀ χ λ ά δ α. Τὴν ὁροθετικὴ ἐπιγραφή, ποὺ δημοσίευσε ὁ P. A. Mackay[9], σχολιάζει ὁ L. Robert[10].

196. Β ο κ ε ρ ί α. Ἡ γνωστὴ ἐπιγραφή, ἀπὸ τὴν ὁποία μαθαίνουμε τὸ ὄνομα τοῦτο, χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴ λύση τοπογραφικῶν προβλημάτων[11].

---

1. ΑΔ, ἔ.ἀ., σ. 439.
2. Ἔχω συντάξει κατάλογο, πού, ἐλπίζω, θὰ ἰδῆ κάποτε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.
3. ΠΑΕ 1933, σ. 75. Πρβ. ΠΑΕ 1930, σ. 75 κ.ἑ.
4. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 440.
5. ΑΔ, ἔ.ἀ.
6. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 257.
7. Bull. Epigr.1966, ἀριθ. 238.
8. Ἰδὲ π.χ. G. D a u x, Dionysermos, fils d'Anténor, aux Louvre, BCH 91, 1967, σ. 491 κ.ἑ. Ἐπίσης IG IX, I, III, ed. minor (1968), ἀριθ. 611.
9. Ἰδὲ Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 259.
10. Bull. Epigr. 1966, ἀριθ. 239.
11. Φ. Μ. Π έ τ σ α, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, σ. 13.

197. Β ε γ ο ρ ρ ῖ τ ι ς. Στὴν ἀσφαλῆ ταύτιση τῆς Βεγορρίτιδος πρὸς τὴν τέως λίμνη τοῦ Ὀστρόβου, τώρα τῆς Ἀρνίσσης, βασίζονται συλλογισμοὶ γιὰ τὴ λύση τοπογραφικῶν προβλημάτων, σχετικῶν κυρίως πρὸς τὴ Μίεζα καὶ τὸ Κίτιο[1].

Δ.' ΙΕ' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

ΝΟΜΟΣ ΚΑΒΑΛΑΣ

198. Κ α β ά λ α, Μ ο υ σ ε ῖ ο. Ἀπὸ τὶς 27 Δεκεμβρίου 1965 ἔγινε προσιτὸ στὸ κοινὸ τὸ ὡραῖο Μουσεῖο τῆς Καβάλας. Κτισμένο σὲ οἰκόπεδο ἐκτάσεως 4.524 μ², στὴ νέα παραλιακὴ λεωφόρο, τὸ μοντέρνο κτήριο καταλαμβάνει περίπου τὸ $^1/_3$ τοῦ οἰκοπέδου, εἶναι εὐχάριστο στὴν ὄψη καὶ λειτουργικὰ ἄρτιο. Τὰ σχέδια ἔγιναν ἀπὸ τοὺς Δ. Φατοῦρο καὶ Ι. Τριανταφυλλίδη. Τὸ Μουσεῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ ἰσόγειο καὶ ὄροφο. Στὸ ἰσόγειο, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς βοηθητικοὺς χώρους (ἐργαστήριο, ἀποθήκη, ἀνεξάρτητο φυλάκειο κλπ.), προσφέρονται γιὰ ἔκθεση δύο μεγάλες αἴθουσες, χὼλ εὐρύχωρο, διάδρομοι καὶ ὕπαιθροι ἢ ἡμιύπαιθροι χῶροι. Στὸ μακρὺ διάδρομο, ποὺ ὁδηγεῖ στὶς δυὸ μεγάλες αἴθουσες, ἔχουν ἐκτεθῆ τὰ προϊστορικὰ τοῦ Μουσείου, πήλινα κυρίως ἀγγεῖα, ὄστρακα καὶ εἰδώλια ἀπὸ διαφόρους τόπους τῆς περιοχῆς. Ἀπὸ τὶς δυὸ μεγάλες αἴθουσες ἡ μία περιλαμβάνει τὰ εὑρήματα τῆς Νεαπόλεως (κατωτ. ἀριθ. 199) καὶ ἡ ἄλλη τῆς Ἀμφιπόλεως (κατωτ. ἀριθ. 219-222). Στοὺς ὕπαιθρους καὶ ἡμιύπαιθρους χώρους (ἐσωτερικὲς αὐλές, στοές, κῆπος) ἔχουν ἐκτεθῆ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, μαρμάρινα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα, ἀγάλματα καὶ ἐπιγραφές. Ἐπίσης ἑλληνιστικὸς τάφος ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη, τοῦ ὁποίου τὶς τοιχογραφίες καθάρισε καὶ στερέωσε τὸ συνεργεῖο τοῦ Γιάννη Κολέφα. —Στὸν ὄροφο ὑπάρχουν γραφεῖα, Ἐφορεῖο, Βιβλιοθήκη κλπ. καὶ μιὰ μεγάλη αἴθουσα ἐκθέσεως (31,70×11,40). Στὴν αἴθουσα τοῦ ὀρόφου γίνεται ἡ ἔκθεση γλυπτῶν ἀγγείων καὶ εἰδωλίων ἀπὸ διάφορους τόπους τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης[2].

199. Ν ε ά π ο λ ι ς. Σκαφικὴ ἔρευνα στὸ οἰκόπεδο τοῦ Στεφάνου Σιμίτα, ὁδὸς Θ. Πουλίδου ἀριθ. 49, ἔδωσε ποικίλα εὑρήματα, κυρίως πήλινα ἀγγεῖα ἀπὸ τοὺς γεωμετρικοὺς ἕως καὶ τοὺς ρωμαϊκοὺς (καὶ βυζαντινοὺς καὶ νεώτερους) χρόνους. Στὸ χεῖλος ἀρχαϊκῆς κύλικος διατηροῦνται τὰ γράμματα ΠΑΡΘ[ΕΝΩΙ] καὶ στὴ βάση κυαθίου τὰ γράμματα ΠΑΡ σὲ σύμπλεγμα.

1. Φ. Μ. Π έ τ σ α, ἔ.ἀ., σ. 6 κ.ἑ., 11 καὶ 13.
2. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 468, 21, 1966, Χρονικά, σ. 365.

Συμπεραίνεται ὅτι ὁ χῶρος ἀνήκει στὸ κοντινὸ Ἱερὸ τῆς Παρθένου. — Ἄλλα δυὸ οἰκόπεδα στὴν περιοχὴ τοῦ Ἱεροῦ ἐρεύνησε τὸ 1966 ἡ Ἐπιμελήτρια Χάιδω Κουκούλη. Στὸ οἰκόπεδο τοῦ Ἀ. Βαβαλέσκου βρέθηκαν κυρίως ὄστρακα ἀπὸ τὸν 6ο αἰ. π.Χ. καὶ ἑξῆς, στὸ οἰκόπεδο τοῦ Γ. Ἀθανασίου λείψανα τοίχου ὅμοιου μὲ τοὺς τοίχους τοῦ Ἱεροῦ καὶ ὄστρακα ἐπίσης ἀπὸ τὸν 6ο αἰ. π.Χ. καὶ ἑξῆς[1]. — Τὰ ἀρχαϊκὰ ἰωνικὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς Νεαπόλεως περιλαμβάνονται καὶ στὴν ἀγγλικὴ μετάφραση τοῦ βιβλίου τοῦ K. Schefold γιὰ τὴν Κλασσικὴ Ἑλλάδα[2]. Ὁ H. Metzger[3] συνοψίζει τὴ μελέτη τῆς K. Ρωμιοπούλου γιὰ τὴν ἐρυθρόμορφη οἰνοχόη[4] καὶ ὁ K. Schefold μιλάει γιὰ τὰ «παριανὰ» ἢ «μηλιακὰ» ἀγγεῖα τῆς Νεαπόλεως[5]. — Νόμισμα τῆς Νεαπόλεως περιλαμβάνεται στὸ βιβλίο τῶν C. M. Kraay - M. Hirmer[6]. — Γιατί ἡ Νεάπολις (ἡ Καβάλα) κατατάσσεται ἀπὸ τὸν L. Robert[7] στὴ Θράκη, δὲν καταλαβαίνω.

200. Φ ί λ ι π π ο ι, Μ ο υ σ ε ῖ ο. Στὸ καινούργιο Μουσεῖο τῶν Φιλίππων ἔχουν ἐκτεθῆ διάφορα ἀρχαῖα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων. Στὸ ἰσόγειο ἀρχιτεκτονικὰ μέλη μαρμάρινα (κιονόκρανα, θωράκια, τμήματα ἄμβωνος κλπ.), ἐπιγραφὲς παλαιοχριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν χρόνων κλπ. Στὴν αἴθουσα τοῦ ὀρόφου ἔχουν ἐκτεθῆ τὰ ἑλληνορρωμαϊκὰ γλυπτὰ (Νίκη καὶ Ἀθηνᾶ, ἀκρωτήρια ναοῦ τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ., ἀνδριάντες καὶ κεφάλια αὐτοκρατόρων εἰκονιστικά, ἀναθηματικὰ καὶ ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα κλπ.). Σὲ ἰδιαίτερο δωμάτιο στὸ βάθος συγκεντρώθηκαν τὰ λίγα εὑρήματα ἑλληνιστικῶν χρόνων (τιμητικὲς καὶ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφὲς κλπ.)[8].

201. Φ ί λ ι π π ο ι, ἀ ν α σ κ α φ ὲ ς κ α ὶ ἀ ν α σ τ η λ ώ σ ε ι ς. Ἀναστηλωτικὲς ἐργασίες σὲ μεγάλη σχετικῶς κλίμακα ἔγιναν ἀπὸ τὸν Ἔφορο Δ. Λαζαρίδη στὰ ρωμαϊκὰ μνημεῖα[9]. Οἱ ἀνασκαφὲς τοῦ καθηγητοῦ Στ. Πελεκανίδη ἐνδιαφέρουν καὶ τὸν μελετητὴ τῶν προχριστιανικῶν Φιλίππων[10]. Ἀνασκαφὲς τῆς Χάιδως Κουκούλη ἀπὸ τὸ 1966 κ.ἑ. δημοσιεύονται συνοπτικὰ στὰ Χρονικὰ τοῦ Δελτίου (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

1. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 446, καὶ Χρονικὰ 1966 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν). Παλαιότερες ἀνασκαφές, Chron. 1965, σ. 886.
2. K. S c h e f o l d, Classical Greece, London 1967, σ. 105.
3. Bull. Archéol. 1966, σ. 303.
4. Πρβ. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 267.
5. K. S c h e f o l d, Die Griechen und ihre Nachbarn, Berlin 1967, σ. 74.
6. C. M. K r a a y - M. H i r m e r, Greek Coins, New York 1966, σ. 334, ἀριθ. 140.
7. Bull. Epigr. 1966, ἀριθ. 245.
8. Πρβ. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 365 κ.ἑ.
9. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 470, 21, 1966, Χρονικά, σ. 366.
10. Ἔργον 1966, σ. 42 κ.ἑ., 1967, σ. 43 κἑ., BS 6, 1967, σ. 123 κ.ἑ.

202. Φ ί λ ι π π ο ι, μ α κ ε δ ο ν ι κ ὸ ς τ ά φ ο ς. Σύντομη ἔκθεση παλαιότερης ἀνασκαφῆς σπουδαίου μακεδονικοῦ τάφου, περιέργως μέσα στὴν πόλη τῶν Φιλίππων, δημοσιεύεται καθυστερημένα[1].

203. Φ ί λ ι π π ο ι, δ ι ά φ ο ρ α. Μόνο τὸ θέατρο τῶν Φιλίππων περιλαμβάνεται ἀπὸ τὴ Μακεδονία (καὶ τῆς Θάσου, ἐννοεῖται, κατωτ. ἀριθ. 207) σὲ εἰδικὴ ἔκδοση γιὰ ἑλληνικὰ καὶ ρωμαϊκὰ θέατρα στὴν Ἑλλάδα[2]. Στὸν κατάλογο τῶν «non fouillés»[3] θὰ ἔπρεπε νὰ περιληφθοῦν τὰ θέατρα τοῦ Δίου, ἂν μὴ καὶ τῆς Ἐδέσσης κ.ἄ. — Πολυσέλιδο ἄρθρο γιὰ τὴ φυλὴ Voltinia, ποὺ εἶναι ἡ φυλὴ καὶ τῶν Φιλιππησίων, δημοσιεύεται σὲ συμπλήρωμα τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας Pauly-Wissowa[4]. — Ἐπιγραφὴ τῶν Φιλίππων ἰδὲ στὸ σύγγραμμα τῆς M. Guarducci (ἀνωτ., ἀριθ. 178, σημ. 3). Νέα ἐπιγραφή, εὕρημα τοῦ Στ. Πελεκανίδη[5], σχολιάζει ὁ L. Robert[6]. — Ὁ Alfred R. Bellinger ἀπὸ τὴ μελέτη νομισματικοῦ εὑρήματος τῆς Δράμας[7] ὑποθέτει ὅτι οἱ Φίλιπποι, ποὺ ἔκοψαν χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα ὡς τὸ 345 π.Χ., ἐξακολούθησαν νὰ κόβουν χάλκινα καὶ μετὰ τὸ 345[8].

204. Κ ρ η ν ῖ δ ε ς. Τυχαῖα εὑρήματα καὶ τ' ἀποτελέσματα τῶν γαλλικῶν ἀνασκαφῶν στὴν τούμπα τοῦ Ντικιλὶ - Τὰς ἀναφέρονται σὲ Χρονικά[9]. — Οἱ Milutin V. Garašanin καὶ Wolfgang Dehn, δημοσιεύοντας ὄστρακα τῆς Προϊστορικῆς Συλλογῆς στὸ Marburg ἀπὸ τὸ Ντικιλὶ - Τὰς καὶ ἄλλους τόπους τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, δίνουν καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα κατηγοριῶν ἀγγείων ἀπ' αὐτοὺς τοὺς τόπους[10].

205. Θ ά σ ο ς, γ ε ν ι κ ά. Εὔχρηστος, καλοτυπωμένος Ὁδηγὸς τῆς Θάσου στὴ γαλλικὴ κυκλοφόρησε σὲ δυὸ ἀλλεπάλληλες ἐκδόσεις[11]. Συνοψίζει

1. Chron. 1965, σ. 885 κ.ἑ. Πρβ. Φ. Μ. Π έ τ σ α, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, σ. 20 (συν. σημ. 4 τῆς σ. 19).

2. P i e r r e C a i l l e r - D i k y C a i l l e r, Théâtres Greco-romains de Grèce, σ. 132 κ.ἑ.

3. Ἔ.ἀ., σ. 182.

4. RE, Suppl. X, 1965, σ. 1113 κ.ἑ. (Chr. Habicht), πρβ. Φ. Μ. Π έ τ σ α, Λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ Θεσσαλονίκης, AE 1950-51, σ. 52 κ.ἑ.

5. ΠΑΕ 1960 (1966), σ. 93.

6. Bull. Epigr. 1967, ἀριθ. 364.

7. Χρονικὰ 1951 - 65, ἀριθ. 301.

8. A. R. B e l l i n g e r, Philippi in Macedonia, The American Numismatic Society, Museum Notes 11, New York 1964, σ. 29 κἑ. Πρβ. S. P e r l m a n, The Coins of Philip II κλπ., Num. Chronicle 5, 1965, σ. 57 κ.ἑ.

9. ΑΔ 20, 1965, Χρονικὰ σ. 467, Arch. Rep. 1967-68, σ. 16.

10. M. V. G a r a š a n i n - W. D e h n, Thrakisch-Makedonische κλπ., ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ Jahrbuch des R. - G. Zentralmuseums Mainz 10, 1963, σ. 1 κ.ἑ.,

11. Guide de Thasos (préface de G. Daux), 2e tirage, revu, Paris 1968.

τ' ἀποτελέσματα ἐρευνῶν αἰῶνος καὶ πλέον, ἀπὸ ἕνα πλῆθος σοφῶν ἐρευνητῶν, κυρίως Γάλλων, ἀλλὰ καὶ Ἑλλήνων καὶ ἄλλων. — Στὸ βιβλίο τοῦ A. J. Graham[1] γιὰ τὶς σχέσεις μητροπόλεως καὶ ἀποικίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εὑρίσκονται παρατηρήσεις, ποὺ ἰσχύουν καὶ γιὰ τὶς ἀποικίες στὰ παράλια τῆς Μακεδονίας (π.χ. ἀποικίες τῆς Θάσου)[2]. — Ὁ Γεώργιος Α. Παπαντωνίου ἑρμηνεύει τὰ γραφόμενα τοῦ Θουκυδίδη (1,100,2) γιὰ τὴν ἀποστασία τῶν Θασίων[3]. — Τὴ θέση τῆς Θάσου στὰ καλλιτεχνικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς τῶν Πτολεμαίων καθορίζει ὁ K. Schefold[4].

206. Θ ά σ ο ς, ν έ ε ς ἀ ν α σ κ α φ ὲ ς κ α ὶ ε ὑ ρ ή μ α τ α. Τυχαῖα εὑρήματα τῶν τελευταίων ἐτῶν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν ἀπὸ Γάλλους καὶ Ἕλληνες ἀρχαιολόγους ἔχουν ἐκτεθῆ συνοπτικὰ στὰ Χρονικὰ ἑλληνικῶν καὶ ξένων περιοδικῶν[5]. Ἀπὸ τὰ κινητὰ εὑρήματα ἀξιοσημείωτα ὄστρακα ἀνατολίζοντα, «μηλιακά», ροδιακὰ κλπ., εἰδώλια πήλινα ἀρχαϊκὰ ἕως ἑλληνιστικά, γλυπτὰ διάφορα, ἐπιγραφές, νομίσματα κλπ. Οἱ Γάλλοι ἀνέστειλαν τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Θάσου τὸ 1966[6], ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἦλθαν στὸ φῶς τυχαῖα εὑρήματα ἀπὸ τὴν πόλη (στὸ Λιμένα) καὶ τὴν περιοχή της, καὶ ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο νεκροταφεῖο στὴ θέση Παχύς.

207. Θ ά σ ο ς, ἀ ρ χ ι τ ε κ τ ο ν ι κ ά. Στὰ πλαίσια τῆς σπουδῆς της γιὰ τὴ φύση, τὴν κατασκευὴ καὶ τὴ λειτουργία τοῦ τεμένους κατὰ τοὺς ἀρχαϊκοὺς χρόνους, ἡ Birgitta Bergquist περιλαμβάνει καὶ τὸ Ἡράκλειον τῆς Θάσου[7]. — Ἡ κατανομὴ τῶν τριγλύφων κατὰ μετακιόνια, στὸ «κτήριο μὲ παρασκήνια» τῆς Ἀγορᾶς καὶ στὴ ΒΔ στοά, παραβάλλεται πρὸς τὸν κάτω δωρικὸ ρυθμὸ τοῦ τάφου τῶν Λευκαδιῶν[8]. — Τὸ θέατρο τῆς Θάσου περιλαμ-

1. Ἰδὲ ἀνωτ., ἀριθ. 6. Πρβ. καὶ RA 68, 1966, σ. 162 κ.ἑ. (F. Bourriot) καὶ Rivista di Filologia Classica, NS 94, 1966, σ. 350 κ.ἑ. (Giancarlo Susini).

2. A. J. G r a h a m, ἔ.ἀ., σ. 71 κ.ἑ.

3. ΕΕΦΣΠΑθ. 15, 1964-65, σ. 271 κ.ἑ.

4. K. S c h e f o l d, Die Griechen κλπ., PKG, σ. 129 κ.ἑ.

5. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 467 (νέα τυχαῖα εὑρήματα, ἀρχιτεκτονικά, γλυπτὰ κυρίως καὶ τιμητικὸ ψήφισμα), σ. 468 (μουσειακὲς ἐργασίες), σ. 469 (ἀναστηλωτικὲς ἐργασίες στὸ Ἱερὸ τῆς Ἀλυκῆς, στὸ Ἑβραιόκαστρο, στὸν ἀγρὸ Δημητριάδη, στὸ ἀνατολικὸ τεῖχος στὴν Ἀγορὰ καὶ στὴν Πύλη τοῦ Διός), σ. 470 κ.ἑ. (γαλλικὲς ἀνασκαφές, πρβ. καὶ ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 19 καὶ 366 κ.ἑ.). Ἐκτενέστερα γιὰ τὶς γαλλικὲς ἀνασκαφὲς ἰδὲ Chron, 1965, σ. 944 κ.ἑ. Συντομώτερα χρονικά, Bull. Archéol. 1966, σ. 304 (H. Metzger), AJA7 1, 1967, σ. 302 κ.ἑ. (Miriam Ervin), Arch. Rep. 1965-66, σ. 18 κ.ἑ., καὶ 1967-68, σ. 20 κ.ἑ. (A. H.S. Megaw).

6. Chron. 1966, σ. 800.

7. B i r g i t t a B e r g q u i s t, The Archaic Greek Temenos, Lund 1967, σ. 49 κ.ἑ.

8. Φ. Μ. Π έ τ σ α, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, σ. 68, σημ. 3.

βάνεται σὲ εἰδικὴ γιὰ τὰ ἑλληνικὰ καὶ ρωμαϊκὰ θέατρα τῆς Ἑλλάδος εἰκονογραφημένη ἔκδοση[1]. — Γιὰ τὴν κρηπῖδα τῆς Λέσχης ἰδὲ Α.Κ. Ὀρλάνδον[2].

208. Θ ά σ ο ς, γ λ υ π τ ά. Ὁ κριοφόρος περιλαμβάνεται στὸ βιβλίο τοῦ G.M.A. Hanfmann γιὰ τὴν Γλυπτικὴ τῶν κλασσικῶν χρόνων[3]. — Σχετικὰ μὲ τὸ βιβλίο τοῦ Ch. Picard γιὰ τὶς πύλες μὲ ἀνάγλυφα δημοσιεύθηκε βιβλιοκρισία τοῦ Oscar Broneer[4]. Ὁ K. Schefold χρονολογεῖ τὸ Σιληνὸ τῆς ὁμώνυμης πύλης στὴν περίοδο μεταξὺ τῆς ἀνακατασκευῆς τῶν τειχῶν (479 π.Χ.) καὶ τῆς πτώσεως τῆς Θάσου στοὺς Ἀθηναίους (464 π.Χ.)[5]. — Νεκρόδειπνα τῆς Θάσου περιλαμβάνονται στὴ μελέτη τῆς Rhea N. Thönges - Stringaris[6]. Τὸ νεκρόδειπνο τοῦ Μουσείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τὴ Θάσο, μὲ τὴν εὐκαιρία ἐκθέσεως ἔργων τέχνης ἀπὸ τὴν Τουρκία στὴν Ἀμερική, ἔδωσε ἀφορμὴ γιὰ λεπτομερειακὲς παρατηρήσεις στὴν Brunilde Sismondo Ridgway[7]. — Ἐπιτύμβιο κλασσικιστικὸ ἀνάγλυφο γυναικὸς ἀπὸ τὴ Θάσο. τώρα στὸ Μουσεῖο Ἱστορίας τῆς Τέχνης τῆς Βιέννης, χρονολογεῖ ὁ K. Schefold (ὅπως καὶ ὁ Ch. Picard) στὴν ὕστερη ἑλληνιστικὴ ἐποχή[8]. — Ὁ θωρακισμένος ἀνδριάς τοῦ Ἀδριανοῦ, ποὺ βρέθηκε τὸ 1962 στὴν Ἀγορὰ τῆς Θάσου, κατατάσσεται στὸν κατάλογο τῶν θωρακισμένων ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν ἀνδριάντων καὶ ἀξιολογεῖται[9], ὅπως καὶ κορμὸς ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον, ὁ ὁποῖος χρονολογεῖται περὶ τὸ 215 μ.Χ.[10]

209. Θ ά σ ο ς, δ ι ά φ ο ρ α. Ὑστεροχεττιτικὰ λιοντάρια τῆς Θάσου ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν καταχωρίζει στὸ βιβλίο του γιὰ τὶς σχέσεις Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ὁ Ekrem Akurgal[11]. καὶ ἀναγνωρίζει ἀνατολικὲς ἐπιδράσεις στὰ ἀγγεῖα τῆς Θάσου[12]. Κατηγορία «παριανῶν» (ἢ τῆς Μήλου) ἀγγείων ἀπὸ τὴ Θάσο ὑπομνηματίζει ὁ K. Schefold καὶ δίνει εἰκόνα τοῦ πίνακος μὲ τὸ Βελλεροφόντη καὶ τὴ Χίμαιρα[13]. Ὁ ἴδιος εἰκάζει θάσια προέλευση τοῦ

1. Ἰδὲ ἀνωτ., ἀριθ. 203.
2. A. K. Ὀ ρ λ ά ν δ ο υ, Ἀλίφειρα, σ. 59, σημ. 1.
3. G. M. A. H a n f m a n n, Classical Sculpture, London 1967, σ. 306, εἰκ. 33.
4. AJA 70, 1966, σ. 203 κ.ἑ. (Oscar Broneer), πρβ. BCH 89, 1965, σ. 64-89, καὶ Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 271.
5. K. S c h e f o l d, PKG, ἔ.ἀ., σ. 95.
6. AM 80, 1965, σ. 1 κ.ἑ., σποράδην.
7. AJA 71, 1967, σ. 307 κ.ἑ.
8. K. S c h e f o l d, ἔ.ἀ., σ. 146 καὶ 196, εἰκ. 123.
9. Berytus 16, 1966, σ. 55, ἀριθ. 179A. Πρβ. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 468.
10. Berytus, ἔ.ἀ., σ. 57, ἀριθ. 223.
11. E k r e m A k u r g a l, Orient und Okzident, Baden-Baden 1966, σ. 176.
12. Ἔ.ἀ., σ. 219.
13. K. S c h e f o l d, Die Griechen und ihre Nachbarn, Berlin 1967, σ. 74, πρβ. σ. 217 καὶ εἰκ. 175.

χρυσοῦ ἀμφορέως ἀπὸ τὸ Παναγκούριστε τῆς Βουλγαρίας[1]. — Ἐπιγραφὲς τῆς Θάσου περιλαμβάνονται ἢ ἀναφέρονται σὲ νέα βιβλία Ἐπιγραφικῆς[2]. «Pierre errante» ἀπὸ τὴ Θάσο (IG XII 8, 267) εὑρίσκεται τώρα στὴ Βαρσοβία[3]. — Ὁ L. Robert συνοψίζει μελέτη τοῦ F. Salviat στὸ BCH 1964, σ. 486 κ.ἑ., γιὰ τὴ σημασία μερικῶν σφραγισμάτων σὲ λαβὲς ἀμφορέων (Πρίαπος καὶ ὄχι Ἑρμῆς, Ἑλένη ξοανόμορφος κλπ.)[4]. — Νομίσματα τῆς Θάσου περιλαμβάνονται στὸ βιβλίο τῶν C.M. Kraay-M. Hirmer[5]. Ἡ Gina Katsarova ἀναφέρεται σὲ ἀργυρᾶ τετράδραχμα τῆς Θάσου[6].

210. Π α γ γ α ῖ ο ν. Στὸ Παγγαῖο (στὴν Ἀμφίπολη καὶ στὴ Νικήσιανη) εἶναι ἀφιερωμένο ἄρθρο τοῦ Δ. Λαζαρίδη στὸ Λεύκωμα τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης, μὲ πολλὲς καὶ καλὲς εἰκόνες[7].

211. Ν ι κ ή σ ι α ν η. Ἀσημένιο bowl περσικῆς τέχνης (Ἀχαιμενιδῶν) ἀναφέρεται στὸ βιβλίο τοῦ D.E. Strong γιὰ τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων[8]. Ἰδὲ καὶ ἀνωτ., ἀριθ. 210.

212. Ξ ε ρ ι ᾶ ς, Π ο λ ύ σ τ υ λ ο, Κ α λ λ ί φ υ τ ο, Κ ε φ α λ ά ρ ι, Ἀ κ ρ ο β ο ύ ν ι. Διάφορα τυχαῖα εὑρήματα ἀναφέρονται σὲ σύντομη ἔκθεση[9], 180 ἀσημένια νομίσματα στὸν Ξεριᾶ, προϊστορικὰ ὄστρακα στὸ Πολύστυλο (γιὰ τὸ Καλλίφυτο ἰδὲ κατωτ., ἀριθ. 243) καὶ στὸ Κεφαλάρι, καὶ λατινικὴ ἐπιγραφὴ στὸ Ἀκροβούνι.

213. Ο ἰ σ ύ μ η. Σύντομη περίληψη τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1964 δημοσιεύεται μὲ καθυστέρηση[10]. Γιὰ τὴ σχέση Οἰσύμης - Ἀνακτορουπόλεως ἰδὲ κατωτ., ἀριθ. 219.

---

1. K. Schefold, ἔ.ἀ., σ. 290, εἰκ. XXVII.
2. G. Pfohl, Griech. Inschr., ἀρ. 23, 62, 131 καὶ 144, M. Guarducci, ἔ.ἀ. (ἀνωτ. ἀριθ. 178), οπορόδην.
3. Louis Robert, Pierres Errantes κλπ., Berytus 16, 1966, σ. 15.
4. Bull. Epigr. 1966, ἀριθ. 37. Ἄλλα σφραγίσματα, Bull. Epigr. 1967, ἀριθ. 45, 46, 101 καὶ 455 (ὄχι 456, ὅπως κατὰ λάθος γίνεται ἡ παραπομπὴ στὸ Bull. Epigr., αὐτ., ἀριθ. 48).
5. Ἔ.ἀ., σ. 334 κέ., ἀριθ. 435-439.
6. Izvestiia na Arkheologicheskiia Institut 27, 1964, σ. 131 κ.ἑ.
7. Δ. Ι. Λ α ζ α ρ ί δ η, Τὸ ὄρος Παγγαῖον καὶ οἱ ἀρχαῖοι θρύλλοι του, Λεύκωμα Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης 1966, σ. 274 κ.ἑ. Τὸ Πολύανθον (ὄχι Πολύανθος) εἶναι στὸ Νομὸ Ροδόπης (ἐπ. Κομοτηνῆς) συνεπῶς ὄχι Καβάλας, ὅπως Chron. 1964, σ. 832, εἰκ. 1-2 στὴ σ. 836, πρβ. Bull. Epigr. 1967, ἀριθ. 363.
8. D. E. Strong, Greek and Roman Gold and Silver Plate, London 1966, σ. 100.
9. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 467, πρβ. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 10.
10. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 447, Arch. Rep. 1966-67, σ. 16.

214. Νέα Καρβάλη. Πρὸς Δυσμὰς τῆς κοινότητος ἀκρόπολη πάνω σὲ λόφο σχετίσθηκε τὸ 1966 μὲ τὸ Ἀκόντισμα ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, γνωστὸ ἀπὸ μιλιάρια καὶ itineraria[1].

215. Λεύκη. Ἀρχαῖο νεκροταφεῖο στὴ θέση «Ἀνὰ Τεπὲ» καὶ μιλιάριο τῆς Ἐγνατίας τῶν χρόνων τοῦ Καρακάλλα ἀναφέρονται τὸ 1966.

216. Σπήλαιο Ν. Ἡρακλείτσας. Ὄστρακα προϊστορικὰ καὶ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ προῆλθαν ἀπὸ τὸ γνωστὸ ἄντρο τῶν Νυμφῶν[2].

217. Διαλεχτό. Λείψανα ἀρχαίου οἰκισμοῦ ἀναφέρονται στὴ θέση «Πηγάδια».

ΝΟΜΟΣ ΣΕΡΡΩΝ

218. Σέρρες. Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρῶν ἀναφέρεται γενικώτερα στὸ Νομὸ καὶ συγκεντρώνει εἰδήσεις καὶ εὑρήματα γιὰ ὅλους σχεδὸν τοὺς ἀρχαιολογικοὺς τόπους. Ἀποτελεῖ πρόχειρο βοήθημα ἀπαραίτητο σὲ κάθε βιβλιοθήκη, ποὺ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν περιφέρεια[3]. — Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ τῶν Σερρῶν μεταφέρθηκε ἀπὸ τὰ ὑπόγεια τοῦ Γυμνασίου Ἀρρένων στὸ «Μπεζεστένι». Περιλαμβάνει μαρμάρινα γλυπτά, ἐπιγραφὲς κλπ.[4] Ἀπὸ θησαυρὸ νομισμάτων, ποὺ βρέθηκαν κοντὰ στὴν ἐκκλησία τῶν Παλαιοημερολογιτῶν, διασώθηκαν 376. Εἶναι χάλκινα καὶ χρονολογοῦνται στὸν 3ο αἰ. μ.Χ. — Ἀπὸ τὸν Βασ. Παπάζογλου, κάτοικο Σερρῶν, παραδόθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης 15 χάλκινα νομίσματα (ἀριθ. Εὑρ. 10.094).

219. Ἀμφίπολη, γενικά. Σὲ νέο Παράρτημα τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας Pauly-Wissowa δημοσιεύεται συμπληρωματικὸ ἄρθρο γιὰ τὴν Ἀμφίπολη τοῦ καθηγητοῦ Ι. Παπασταύρου[5]. — Ὁ David Asheri διαπιστώνει ἕξ τουλάχιστον περιπτώσεις ἀποικισμοῦ, ἐκκενώσεως καὶ ἀποστολῆς ἐνισχύσεων τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἀμφιπόλεως[6]. — Τὸ ἄρθρο τοῦ H. D. Westlake[7], γιὰ

1. Τὰ ὑπ' ἀριθ. 214-215 ἀναφέρονται στὴν Ἔκθεση τῆς Ἐφορείας, ποὺ πρόκειται νὰ δημοσιευθῆ στὸν ὑπὸ ἐκτύπωσιν τόμο τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου.

2. ΠΑΕ 1938, σ. 81 κ.ἑ.

3. Γ. Β. Καφταντζῆ. Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν κλπ., Ι, Ἀθῆναι 1967.

4. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 468 κ.ἑ.

5. RE, Suppl. X, 1965, σ. 18.

6. David Asheri, Studio sulla storia della colonizzazione di Anfipoli sino alla conquista macedone, Rivista di Filologia Classica, N.S., 95, 1967, σ. 5 κ.ἑ.

7. H. D. Westlake, Thukydides and the Fall of Amphipolis, Hermes 90, 1962, σ. 276 κ.ἑ.

τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς περιγραφῆς τοῦ Θουκυδίδη (4, 102-108) περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Ἀμφιπόλεως ἀπὸ τὸν Βρασίδα, ξαναδημοσιεύεται σὲ γερμανικὴ μετάφραση σ' ἕνα τόμο[1], ὅπου, μὲ πρόλογο καὶ ἐπιμέλεια τοῦ Hans Herter, ἔχουν συγκεντρωθῆ διάσπαρτα ἄρθρα γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀρχαίου ἱστορικοῦ. — Τὸ χωρίον τοῦ Θουκυδίδη (5,10,3-4) σχολιάζει ὁ J. K. Anderson[2] (πρβ. κατωτ., ἀριθ. 223). — Πολὺ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ τοπογραφικὴ μελέτη τοῦ W. Kendrick Pritchett γιὰ τὴν Ἀμφίπολη[3], τὴ θέση της, τὰ τείχη, τὸ «σταύρωμα» (Θουκ. 5,10,6), τὶς πύλες, τὴ γέφυρα, γιὰ τὴ θέση τοῦ Βρασίδα στὸ ὄρος Κερδύλλιον (Θουκ. 5,6,3), γιὰ τὴν Ἠϊῶνα, ποὺ ταυτίζεται μὲ τὴ βυζαντινὴ Ἀνακτορούπολη[4], γιὰ τὸ «λόφο» (Θουκ. 5,7,4 καὶ 5,10,9) καὶ τὴν «εὐθεῖαν ὁδὸν» (Θουκ. 5,10.6) καί, τέλος, γιὰ τὴ μάχη μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Πελοποννησίων. Ἐν συνεχείᾳ (σ. 46 κ.ἑ.) ὁ Eugene Vanderpool δημοσιεύει ὄστρακα ἀπὸ λόφο δύο περίπου χιλιόμετρα πρὸς Βορρᾶν τῆς Ἀμφιπόλεως. Ἕνα σώζει ἐγχάρακτα ὀνόματα ἐνδιαφέροντα. Ἡ μελέτη προκάλεσε ζωηρὸ ἐνδιαφέρον καὶ γενικὰ ἀποδοχή[5]. Ἰδὲ καὶ κατωτ., ἀριθ. 223. — Τὸ ἄρθρο Amphipolis στὸ γερμανόγλωσσο «Λεξικὸ τοῦ Ἀρχαίου Κόσμου»[6] ἐπιμένει ὅτι σήμερον ἡ Ἀμφίπολις λέγεται Yeni köi. Ἀνάλογη εἶναι καὶ ἡ ἄλλη ἐνημέρωση. Ἡ βιβλιογραφία π.χ. σταματάει στὸ 1941!

220. Ἀ μ φ ί π ο λ η, ν έ ε ς ἀ ν α σ κ α φ ὲ ς κ α ὶ ε ὑ ρ ή μ α τ α. Τὰ τυχαῖα εὑρήματα τῶν τελευταίων ἐτῶν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Δ. Λαζαρίδη ἔχουν ἐκτεθῆ σύντομα στὸ Ἔργον καὶ στὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας[7] καὶ στὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου[8]. Οἱ κοινοὶ λαξευτοὶ στὸ βράχο τάφοι ἐξακολουθοῦν νὰ λέγωνται «μακεδονικοὶ» χωρὶς νὰ ἔχουν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ τύπου αὐτοῦ.

221. Λ έ ω ν κ α ὶ μ α κ ε δ ο ν ι κ ὸ ς τ ά φ ο ς. Ὁ Λέων τῆς Ἀμφιπόλεως, ὑπέργειο μνημεῖο, παραβάλλεται ὡς διάφορον ἀπὸ τοὺς «μακεδονι-

1. T h u k y d i d e s, Darmstadt 1968.

2. J. K. A n d e r s o n, Cleon's Orders at Amphipolis, JHS 85, 1965, σ. 1 κ.ἑ.

3. W. K e n d r i c k P r i t c h e t t, Studies in Ancient Topography, Part I, University of California Press 1965.

4. Πρβ. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 276, καὶ ἀνωτ., ἀριθ. 213.

5. Πρβ. Gnomon 38, 1966, σ. 587 κ.ἑ. (E. Meyer), Bull. Epigr. 1967, ἀριθ. 359, Class. Phil. 62, 1967, σ. 147 κ.ἑ. (Stewart Irvin Oost).

6. Lexikon der Alten Welt 1965, στ. 143.

7. Ἰδὲ Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 283.

8. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 443, 21, 1966, Χρονικά, σ. 365, 22, 1967, Χρονικά, σ. 10 (νομίσματα). Πρβ. Chron. 1965, σ. 876 κ.ἑ., καὶ τὸ τοπογραφικὸ σχέδιο, Chron. 1966, σ. 720, εἰκ. 7. Ἰδὲ καὶ Bull. Epigr. 1967, ἀριθ. 360-362.

κοὺς» τάφους[1]. «Μακεδονικὸς» τάφος τῆς Ἀμφιπόλεως ἀναφέρεται ἐπίσης στὸ βιβλίο γιὰ τὸν τάφο τῶν Λευκαδιῶν[2].

222. Ἀ μ φ ί π ο λ η, δ ι ά φ ο ρ α. Τὸ σπουδαῖο ἀνάγλυφο, τὸ ἀφιερωμένο Τ ο τ ό η τ ι θ ε ο δ α ί μ ο ν ι ὕ π ν ῳ, ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη, τώρα στὸ Μουσεῖο Καλῶν Τεχνῶν τῆς Βουδαπέστης, ἔγινε τὰ τελευταῖα χρόνια ἀντικείμενο μελέτης πολλῶν[3]. — Στὴν Ὁλλανδία ἀγοράσθηκε τὸ 1960 πήλινο εἰδώλιο Ἀφροδίτης, ποὺ προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη[4], ἀφοῦ μοιάζει μὲ τρία, ποὺ βρέθηκαν ἐκεῖ τὸ 1959 καὶ εἶναι τώρα στὸ Μουσεῖο τῆς Καβάλας (ἀριθ. Εὐρ. 557-559). — Μελαμβαφὴς δακρυδόχος, χάλκινο ψέλιο, χάλκινος δακτύλιος καὶ ἑπτὰ χάλκινα νομίσματα παραδόθηκαν ἀπὸ τὸν Ἀλ. Παπασωτηρίου στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.152 - 10.155). — Ἐπιγραφὴ τοῦ 357 π.Χ. ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη περιλαμβάνεται στὴ Συλλογὴ τοῦ G. Pfohl[5]. Ὁ L. Robert καταχωρίζει στὸ Χρονικὸ του[6] ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὶς δημοσιεύσεις τοῦ Δ. Λαζαρίδη στὰ ΠΑΕ 1958 καὶ 1959. — Νόμισμα, ποὺ βρέθηκε στὴν Ἀμφίπολη δυσερμήνευτο, ἀποδίδει ἡ Μάντω Οἰκονομίδου[7] στὸν Ψευδο-Φίλιππο, τὸν Ἀνδρίσκο. Ἔχει εἰσαχθῆ στὴ Νομισματικὴ Συλλογὴ τῶν Ἀθηνῶν[8]. Νομίσματα τῆς Ἀμφιπόλεως περιλαμβάνονται στὴν ἔκδοση τῶν C.M. Kraay - M. Himrer[9]. Τυχαῖα εὑρήματα, κυρίως γλυπτά, ἦλθαν στὸ φῶς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ νεκροταφείου κατὰ τὸ 1966. Ἰδὲ καὶ ἀνωτ., ἀριθ. 210.

223. Ἠ ϊ ώ ν. Ὁ J. D. Smart συζητεῖ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἅλωση τῆς Ἠϊῶνος ἀπὸ τὸν Κίμωνα ζητήματα καὶ προτείνει τὴ χρονολογία 470/469 π.Χ.[10]. — Ἰδὲ καὶ ἀνωτ., ἀριθ. 219.

224. Ἀ λ ι σ τ ρ ά τ η. Μαρμάρινος κιβωτιόσχημος τάφος ἀποκαλύφθηκε στὴ θέση «Φανάρι τῆς Ἁγίας Κυριακῆς» μὲ ἀττικὸ ἐρυθρόμορφο κωδωνο-

1. Φ. Μ. Π έ τ σ α, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966, σ. 62 κ.ἑ., σημ. 3, καὶ σ. 83.

2. Φ. Μ. Π έ τ σ α, ἔ.ἀ., σ. 21, σημ. 3, 33, σημ. 5, καὶ 37, σημ. 1.

3. L a d i s l a s K á k o s y, Reflexion sur le problème de Totoès, Bulletin du Musée Hongrois des Beaux Arts 24, 1964, σ. 9 κ.ἑ., ὅπου καὶ προηγούμενη βιβλιογραφία.

4. P a u l a G. P l a i s i e r, Les terres cuites grecques signées du Musée archéologique de Leyde, Oudheidkundige Mededelingen 46, 1965, σ. 99.

5. G. P f o h l, Griechische Inschriften κλπ., München 1965; ἀρ. 104.

6. Bull. Epigr., ἀριθ. 243 καὶ 244, πρβ. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 283.

7. M. C a r a m e s s i n i - O e k o n o m i d e s, Un statère d'or trouvé à Amphipolis, Revue Numismatique. Σειρὰ 6η, 9, 1967, σ. 242 κ.ἑ.

8. ΑΔ 22, 1967, Χρονικά, σ. 10.

9. C. M. K r a a y - M. H i r m e r, Greek Coins, New York 1966, σ. 331 κ.ἑ.

10. J. D. S m a r t, Kimon's Capture of Eion, JHS 87, 1967, σ. 136 κ.ἑ.

ειδῆ κρατῆρα 4ου αἰ. π.Χ.[1] — Ὄστρακα ἀπὸ τὸν προϊστορικὸ συνοικισμὸ τῆς Ἀλιστράτης, τώρα στὸ Mainz (Lahn), δημοσίευσαν οἱ Milutin Garašanin καὶ Wolfgang Dehn[2].

225. Νέο Σούλι. Ἐπιτύμβια ρωμαϊκὴ στήλη ἐνεπίγραφη ἀναφέρεται σὲ σύντομη ἔκθεση[3] καὶ τὸ 1966 ἐπισημάνθηκε προϊστορικὸς συνοικισμὸς στὴ θέση «Μαρίνα» καὶ βρέθηκαν ἐπιτύμβια ἐνεπίγραφη στήλη τελευταίων ἑλληνιστικῶν χρόνων καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων μιλιάριο.

226. Νέα Ζίχνη. Τμῆμα ἀναγλύφου ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀττικὴ μελανόμορφη λήκυθος, ἄλλα ἀγγεῖα μελαμβαφῆ καὶ «δυτικῆς κλιτύος», νομίσματα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ρωμαϊκά, καί, τέλος, σφονδύλιο προϊστορικῆς (;) ἐποχῆς, βρέθηκαν τυχαῖα καὶ ἀναφέρονται στὰ Χρονικὰ τοῦ Δελτίου[4].

227. Ἀρκουδότρυπα Παγγαίου. Χειροποίητο κύπελλο προϊστορικὸ καὶ πήλινη ἀμφικωνικὴ ψῆφος παραδόθηκαν ἀπὸ τὸν Ἀλ. Παπασωτηρίου στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης (ἀριθ. Εὐρ. 10.150).

228. Ἀγίστα. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1967 στὴν περιοχὴ τῆς Ἀγγίστας ἀνεσκάφη, κατὰ μέρος μόνον, ἀπὸ τὴν Χάιδω Κουκούλη μέγας «μακεδονικὸς» τάφος. Ἀποτελεῖται ἀπὸ θάλαμο (4,92×3,50μ., ὕψ. 4μ.) καμαροσκέπαστο καὶ προθάλαμο, ποὺ ἔχει καταπέσει ἡ ὀροφή του καὶ δὲν ἔχει ἀνασκαφῆ παρὰ μόνο ἐπιπόλαια. Τὸ συνολικὸ μῆκος τῶν δύο θαλάμων εἶναι περὶ τὰ 9μ. Εἶναι δηλαδὴ ὁ τάφος ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους. Δὲν εἶναι ὑπόγειος, δηλαδὴ δὲν ἔχει σκαφῆ πρῶτα ἀνάλογο μὲ τὶς διαστάσεις τοῦ τάφου σκάμμα στὴ γῆ, ἀλλὰ ὁ τάφος κτίσθηκε στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, ὅπως συμβαίνει μὲ τάφους τῆς Θράκης καὶ σκεπάσθηκε ἔπειτα μὲ φορητὸ χῶμα, ποὺ ὑψώθηκε σὲ μεγάλο τύμβο, ὁρατὸ σὲ μεγάλη ἀκτίνα γύρω. Ἡ πρόσοψη τοῦ τάφου εἶναι «ναόσχημη» δωρικοῦ ρυθμοῦ. Τὸ οἰκοδομικὸ ὑλικὸ εἶναι ἐγχώριος πωρόλιθος. Ἔγινε χρήση κονιάματος καὶ μαρμάρου γιὰ τὰ σταθμὰ θυρῶν κλπ. Ἀρχιτεκτονικὲς λεπτομέρειες ἔχουν ἔγχρωμη διακόσμηση. Γενικὰ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους «μακεδονικοὺς» τάφους καὶ ἐπιβάλλεται ἡ ἀποπεράτωση τῆς ἀνασκαφῆς, ἡ στερέωση καὶ ἀξιοποίηση τοῦ μνημείου ἀπὸ κάθε ἄποψη καὶ γενικώτερα ἡ ἔρευνα τῆς περιοχῆς, ποὺ παρουσιάζει ἐνδιαφέρον ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς ἀκόμα χρόνους.

---

1. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 468.
2. M. V. Garašanin - W. Dehn, ἔ.ἀ. (ἰδὲ ἀνωτ., ἀριθ. 204).
3. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 468.
4. ΑΔ, ἔ.ἀ.

229. Τ ε ρ π ν ή. Ἄλλος τάφος «μακεδονικός», στὴ θέση «Παλιόκαστρο» τῆς Τερπνῆς αὐτὸς, περιγράφεται σὲ σύντομη ἔκθεση τῆς Εὐγενίας Γιούρη[1]. Ἔχει καμαροσκέπαστο δρόμο, τετράγωνο θάλαμο μὲ τρεῖς θῆκες καὶ ἐπιγραφὲς:

Δ ι ο σ κ ο υ ρ ί δ η ς Ἀ π ο λ λ ο δ ώ ρ ο υ καὶ
Ἱ π π ῶ ν α ξ Ἀ π ο λ λ ο δ ώ ρ ο υ.

Ἰδὲ καὶ κατωτ., ἀριθ. 230.

230. Ν ι κ ό κ λ ε ι α. «Ἐκ Νικοκλείας καὶ Τερπνῆς Νιγρίτης» ἔχουν εἰσαχθῆ στὴ Νομισματικὴ Συλλογὴ τῶν Ἀθηνῶν 6 χάλκινα νομίσματα ρωμαϊκῶν χρόνων[2].

231. Ν έ ο ς Σ κ ο π ό ς. Ἀνάγλυφο ἑνὸς καβαλάρη ὑστέρων ἑλληνιστικῶν χρόνων ἀναφέρεται σὲ σύντομη ἔκθεση[3].

232. Μ έ τ α λ λ α. Παραδόθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης 50 χάλκινα νομίσματα (ἀριθ. Εὐρ. 10.077), πήλινος κάνθαρος, ἀλάβαστρο καὶ λύχνος (ἀριθ. Εὐρ. 10.080-10.082, πίν. 110α-β καὶ 111γ).

233. Ν ι γ ρ ί τ α. Τρία χάλκινα νομίσματα παραδόθηκαν στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸν Παν. Τσιγκιρίδη, κάτοικο Νιγρίτας (ἀριθ. Εὐρ. 10.146).

234. Κ α λ ό κ α σ τ ρ ο. Πήλινο εἰδώλιο γυναικείας μορφῆς σὲ θρόνο, μὲ ἴχνη χρώματος, παραδόθηκε στὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης ἀριθ. Εὐρ. 10.079, πίν. 111α-β), ὅπως καὶ χάλκινη λαβὴ μὲ ἀνάγλυφη σειρήνα κάτω καὶ κρανοφόρο πολεμιστὴ ἄνω (ἀριθ. Εὐρ. 10.083).

235. Β έ ρ γ η, Ἡ Βιβλιοθήκη Σερρῶν ἀγόρασε ἀγγεῖα προερχόμενα ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο τῆς ἀταύτιστης ἀρχαίας πόλεως κοντὰ στὴ Βέργη. Μεταξὺ αὐτῶν καὶ πλαστικὴ οἰνοχόη ἀττικοῦ ἐργαστηρίου.

236. Β έ ρ γ α, Γ ά ζ ω ρ ο ς. Περίληψη τῆς μελέτης τῆς F. Papazoglou στὸ BCH 87, 1963, σ. 517 κ.ἑ., δημοσιεύεται στὸ L'Année Épigraphique[4].

237. Κ α σ τ α ν ο χ ώ ρ ι. Τρεῖς προϊστορικοὶ γήλοφοι ἀναφέρονται,

---

1. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 365.
2. ΑΔ 22, 1967, Χρονικά, σ. 10.
3. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά, σ. 365.
4. L'Année Epigraphique 1965 (1966), σ. 39, ἀριθ. 125. Πρβ. Χρονικὰ 1951-1965, ἀριθ. 5.

σπουδαιότερος ἡ «τούμπα Σαμαρᾶ» μὲ ὄστρακα τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ τῆς Πρώιμης Ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου.

238. Ἀ η δ ο ν ο χ ώ ρ ι. Ἡρῶο ἀνέσκαψε ἡ Χάιδω Κουκούλη, μὲ σαρκοφάγους ζωγραφισμένες, ἀκέφαλο γυναικεῖο ἄγαλμα, στήλη μὲ ἀνθεμωτὴ ἐπίστεψη καὶ θραῦσμα ἐνεπίγραφου βάθρου.

239. Σ ι δ η ρ ό κ α σ τ ρ ο. Ἀναφέρεται νεκροταφεῖο μὲ λαξευτοὺς τάφους στὴν περιοχὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Ἕνας ἔχει «ναόσχημη» πρόσοψη.

240. Δ α φ ν ο ύ δ ι. Ἀρχαῖο νεκροταφεῖο ἀναφέρεται στὴ θέση «Γκαϊλέ».

241. Μ ε σ ο ρ ρ ά χ η. Στὸ λόφο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου προϊστορικὸς συνοικισμός.

ΝΟΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ

242. Δ ρ ά μ α. Νομισματικὸς θησαυρός, εὕρημα περιοχῆς Δράμας, μοιράσθηκε στὰ δυὸ καὶ φυγαδεύθηκε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἦταν νομίσματα τῆς πόλεως τῶν Φιλίππων, τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Alfred R. Bellinger[1].

243. Κ α λ λ ί φ υ τ ο ς κ α ὶ Μ υ λ ο π ό τ α μ ο ς. Ὄστρακα ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς συνοικισμοὺς τῆς Καλλιφύτου καὶ τοῦ Μυλοποτάμου, ὅπως καὶ ἄλλων προϊστορικῶν τόπων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, δημοσίευσαν οἱ Milutin Garašanin καὶ Wolfgang Dehn[2]. — Ἡ Καλλίφυτος δὲν εἶναι στὸ Νομὸ Καβάλας, ὅπως κατατάσσεται στὸ ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 467, πρβ. ἀνωτ., ἀριθ. 212.

244. Π ε τ ρ ο ύ σ α. Τὰ ἀποτελέσματα ἀνασκαφῆς τῆς Κ. Ρωμιοπούλου σὲ προϊστορικὴ τούμπα ἔχουν ἐκτεθῆ στὰ Χρονικὰ τοῦ Δελτίου[3].

245. Π ο τ α μ ο ί. Ἀπὸ πυρὰ τύμβου προῆλθον νομίσματα Κλαυδίου καὶ ρωμαϊκῆς ἀποικίας Φιλίππων, ἀγγεῖα κλπ. εὑρήματα 1ου μ.Χ. αἰῶνος.

246. Π λ α τ α ν ι ά. Ἀναφέρεται ἀρχαία ἀκρόπολη στὴ θέση «Καλέ».

---

1. Museum Notes 11, 1964, σ. 37 κ.ἑ.
2. M. V. G a r a š a n i n - W. D e h n, ἔ.ἀ.
3. ΑΔ 20, 1965, Χρονικὰ σ. 451 κ.ἑ.

Μὲ τὴ γεωγραφικὴ κατάταξη τοῦ ὑλικοῦ τῶν Χρονικῶν καὶ τὸ χάρτη τοῦ παρενθέτου πίνακος 3, μᾶλλον δὲν χρειάζεται κατάλογος ὀνομάτων κ.τ.τ. σὲ ὅσους γνωρίζουν τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ τὴ σύγχρονη Μακεδονία. Θὰ βοηθήση ὅλους πάντως, μάλιστα τοὺς ξένους, ὁ πίναξ τόπων, τὸν ὁποῖο παραθέτουμε ἀγγλικὰ στὸ τέλος, μετὰ τὶς συντομογραφίες. Καὶ ὁ χάρτης τοῦ παρενθέτου πίνακος 3 καὶ ὁ Site Index ἀναφέρονται στὶς παραγράφους (ὄχι στὶς σελίδες) τῶν Χρονικῶν. Στὸ χάρτη οἱ πρῶτοι ἀριθμοὶ ἀναφέρονται στὰ Χρονικὰ 1951-1965, οἱ ὑπογραμμισμένοι σ' αὐτὰ ἐδῶ τὰ Χρονικὰ 1966-1967.

Στὸν Site Index μὲ πλάγια στοιχεῖα δηλώνονται οἱ ἀριθμοὶ τῶν Χρονικῶν 1951-1965, μὲ ὄρθια τῶν Χρονικῶν 1966-1967.

Φ. Μ. ΠΕΤΣΑΣ

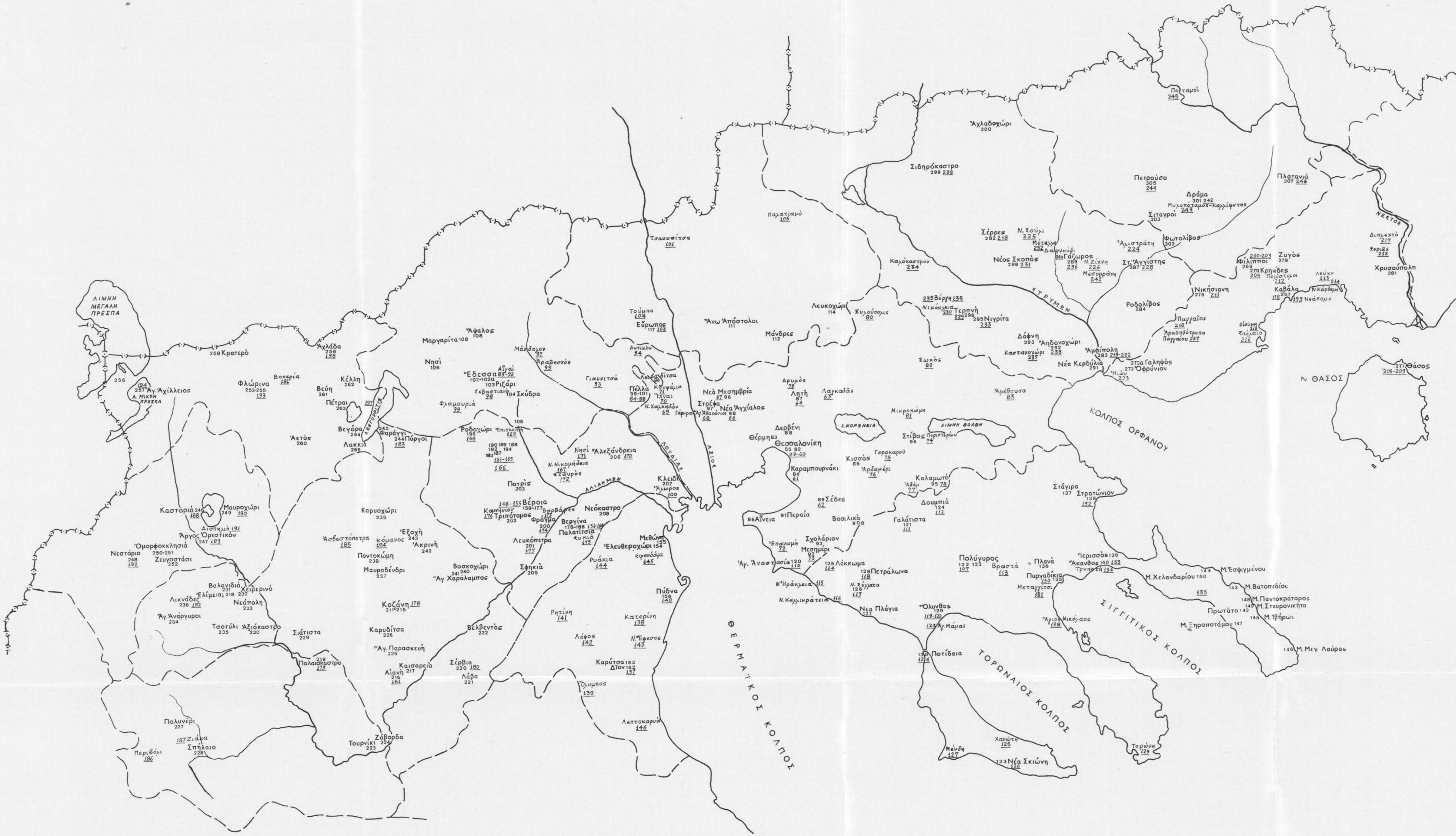

Παρένθ. πίν. 3. Χάρτης τῆς Μακεδονίας μὲ τοὺς τόπους ποὺ ἀναφέρονται στὰ χρονικὰ 1951-1965 (χωρὶς ὑπογράμμιση, π.χ. Σέρβια : 220) καὶ στὰ Χρονικὰ 1966 - 1967 (μὲ ὑπογράμμιση, π.χ. Σέρβια : 180).

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

(ἰδὲ καὶ Χρονικὰ 1951-1965, σ. 369)

AAA	Ἀρχαιολογικὰ Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν (Athens Annals of Archaeology) ἀπὸ τοῦ 1968 κ.ἑ.
Ant. Class.	L'Antiquité Classique.
BABesch.	Bulletin van de Vereeniging tot Bevordering der Kennis van de Antieke Beschaving te s' Gravenhage, Leiden.
CAH	The Cambridge Ancient History.
Class. Phil.	Classical Philology, Chicago.
EAA	Enciclopedia dell'arte antica classica e orientale.
ΕΕΦΣΠΑθ	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
Et. Cl.	Études Classiques.
FA	Fasti Archaeologici.
IG	Inscriptiones Graecae.
JRS	Journal of Roman Studies.
Jahrbuch RGZM	Jahrbuch des R.-G. Zentralmuseums Mainz.
MMA Bulletin	Bulletin of the Metropolitan Museum of Art, New York.
Mon. Piot	Fondation Eugène Piot, monuments et mémoires, Paris.
Papers BSR	Papers of the British School at Rome, London.
PKG	Propyläen Kunstgeschichte.
Proc. ACA	Proceedings of the American Classical Association.
REA	Revue des Études Anciennes.
REByz.	Revue des Études Byzantines.
Rendiconti	Atti della Pontificia Academia Romana di Archeologia, Rendiconti.
Riv. Fil.	Rivista di Filologia classica.

SITE INDEX*

Achladha, *259*, 195
Achladhochori, *300*
Acrovouni, 212
Adham, 77
Aeneia, *86*
Agia Anastasia, *120*, 110
» Anna, *251*
» Paraskevi, *225*
Agioi Anargyroi, *234*
Agion Oros, *141-150*, 135
Agios Athanasios, 68
» Charalampos, *241*
» Mamas, 123
» Nikolaos, 128
Aiane, *216*, 181
Aidhonochori, *292*, 238
Aigai (v. also Edessa), 92
Akanthos, *140*, 133
Akrini, *242*,
Alexander the Great, 7-9
Alexandreia, *206*, 170
Alistrati, 224
Almopia, *108*
Aloros, *108*, 100
Amphipolis, *283*, 25, 219-222
Angista, Station, *287*, 228
Ano Apostoloi, *111*
Apsalos, *108*
Aravissos, 95
Arcoudhotrypa, 227
Ardhameri, 76
Arethousa, 83
Argos Orestikon, *247*, 189
Aristotle, 10
Arnissa, *107*
Arseni, *105*
Asvestopetra, 185
Athos, v. Agion Oros
Axiocastron, *230*

Bokeria, 196
Bragylai, *109*, *113*

Cellae, *262*
Chalcidice, general, *119*, 107-108
Chanioti, 125
Chariessa, 166
Chauchitsa, v. Tsiaoussitsa
Cheimerino, *232*
Chrysoupolis, *281*
Citium, *198*

Dhaphne, *293*
Dhaphnoudhi, *290*, 240
Dherveni, *88*, 37, 42
Dhialechto, 217
Dhimitra, *288*
Dhispilio, 191
Dhoumpia, *124*, 112
Dhytikon, 94
Dion, *152*, 137
Drama, *301*, 242
Drymos, 79

Edessa (v. also Aigai), *102-102a*, 89-91
Egnatia road, *14*, *90*, 24
Eikosiphoinissis Monastery, *285*
Eion, 223
Eleftherochori, *154*
Elimeia, *218*

* All numbers refer to paragraphs (not pages). Those in italics refer to the paragraphs of the Chronicle 1951-1965 (Makedonika 7, 1967, pp. 277ff.), others to the paragraphs of this Chronicle 1966-1967 (cp. map).

Emathia, general, *158*
Epanomi, 72
Episkopi, 169
Europos, *117*, 103
Exochi, *243*

Flamouria, 99
Florina, *254-255*, 193

Galatista, *121*, 111
Galepsos, *273a*
Gazoros, *289*, 236
Gephyra, v. Agios Athanasios

Haliakmon, dam, *200*, 174

Ichnae, 70
Ierissos, *139*

Kaisareia, *217*
Kalamoton, *95*, 78
Kalliphyton, 212, 243
Kalocastron, 234
Karabournaki, *84*, 61
Karydhitsa, *226*
Karyochori, *239*
Karytsa, *153*
Kassandreia, *131*
Kastanochori, 237
Kastoria, *246*, 188
Katerini, 138
Kato Lakkovikia, *272*
Kavala, *267*, 25, 198-199
Kelle, v. Cellae,
Kephalari, 212
Kissos, *85*
Klidhi, *207*
Kolchikon, *94a*
Komanos, 184
Komninion, 176
Kopanos, v. Mieza
Koufalia, 71
Kozani, *212-215*, 178
Krenides, *270*, 204
Krateron, *258*

Lakkia, *265*
Lakkoma, *125*, 114
Lambropoulos collection, *123*, 109
Langaza, tomb of, 63
Lava, *221*
Lefcadhia, v. Mieza
Lefki, 215
Lefkohori, *114*
Lefkopetra, *201*, 177
Leptokarya, 146
Lete, *87*, 64
Liknadhes, *236*, 182
Livadhitsa, 96
Lofos, 142

Macedonia-Macedonians, *1-18*, 1-28
  architecture, 16
  arms, 20
  art, general, 15
  Byzant. archaeology, *15*
    » architecture, *16*
    » coins, *18*
    » painting, *17*
  calendar, 12
  chronology, *5*, 12
  coins, *11*, 23, 106, 108
  congress, 28
  dynastic law, 13
  Eastern Macedonia, general, *266*
  epigrams, 14
  general, *8*,
  guides, 27
  history, *7*, 6
  inscriptions, *10*, 22
  jewellery, *12*, 21, 34
  language, *2*, 2
  lexicography, 26
  «macedonian» tombs, 17
  macedonians, *1*, 1
  minor works of art, 21
  neighbours, 3
  painting, *9*, 18
  prehistory, *3*, 4, 34
  relations, *13*, v. neighbours
  religion, 11
  royal portraits, 19
  topography, *4*, 5
  various, *6*
  Western Macedonia, general, *158*,*210*,*253*
Mandalon, 97

Mandres, *112*
Marinia, *199*
Marmaria, *306*
Mavrochori, *249*, 190
Mavrodhendri, *238*
Mende, 127
Messimeri, *92*, 73
Messorrachi, 241
Metalla, 232
Metallikon, *113*
Metangitsi, 131
Methone, *155*
Mieza, *187-194*, 161-166
Mikrokomi, 81
Morrylos, *110-111*
Mylopotamos, *304*, 243
Myrtophyton, *274*

Naoussa, v. Mieza
Nea Anchialos, *98*, 66
» Chalkedon, 69
» Iracleia, 115
» Irakleitsa, *278*, 216
» Kallikrateia, 116
» Karvali, *280*, 214
» Kerdyllia, *291*
» Messemvria, *96*, 67
» Nikomedeia, *195*, 167
» Peramos, *276*
» Playia, *127*
Neapolis, v. Kavala,
Neapolis, Koz., *233*
Nea Silata, *126*, 117
» Skione, *133*
» Stranza, *205*
» Zichni, 226
Neocastron, *208*
Neon Souli, 225
Neos Skopos, *298*, 231
Nestorion, *248*, 192
Nigrita, *295*, 233
Nikissiani, *275*, 211
Nikokleia, 230
Nissi, Alexandreia, 171
Nissi, Edessa, *106*

Oisyme, *277* 213
Olympos, 139
Olynthos, *129*, 119-122
Omorphokklisia, *250*
Ophrynion, *273*
Oreskeia, *294*

Paiones, 102
Palaiocastron, *219*, 179
Palatianon, *115*, 105
Palatitsia, v. Verghina
Pangaion, 210, 227
Patris, *203*
Pella, *99-101*, 84-88
Peraia, *91*
Peristeron, 74
Perivoli, 186
Petrai, *263*
Petralona, 118
» cave, *128*, 118
Petrousa, *305*, 244
Pharanghi, *245*
Philippoi, *269*, 25, 200-203
Photolivos, *302*
Pieria, general, *151*, 136, 147
Plana, *136*
Platania,307, 246
Polygyros, *122*
Polyneri, *227*
Polyplatanos, cave, *197*
Polystylon, 212
Pontokomi, *238*
Potamoi, 245
Potidaea, *130*, 124
Prespa, *256-257*, 194
Pydna, *156*, 140
Pyrgadhikia, *135*, 130
Pyrgoi, *244*, 138

Rhodhochori, cave, *196*, 168
Rhodholivos, *284*
Ritini, 141
Rizari, *103*
Ryakia, *157*, 144

Saint-Saint, v. Agios-Agia
St. Paul, 25
Salonika, v. Thessaloniki
Scholarion, *93*
Sedhes, *89*, 62

Serrai, *282*, 218
Servia, *220*, 180
Sevastiana, 98
Sfendhamion, 145
Siatista, *229*
Sidhirocastron, *299*, 239
Sitagroi, *303*
Skione, 126
Skydra, *104*
Sochos, 82
Sphikia, *209*
Spilaion, *228*
Stagira, *137*
Stavros, 172
Stenimachos, *204*, 166
Stivos, *94*
Stratonion, *138*, 132
Strepsa, *97*, 65
Sykia, 175
Symvoli, *286*

Terpni, *296*, 229
Thasos, *271*, 205-209
Therme, *83*, 60
Thessaloniki, *19-82*, 29-59
  Agora, *55*, *57*, 53
  architecture, 35, 38
  byzant. architecture, *26*,
    » churches, *66-82*
    » coins, v. coins
    » icons, *29*
    » minor works of art, *31*
    » mosaics, *28*
    » paintings, *28*
    » sculpture, *27*
    » vases, *30*, 34
  coins, *32*, 31, 47
  epigraphy, v. inscriptions
  Franks, *33*
  Galerian complex, *59-61*, 54-55
    arch, *59*, 54
    hippodrom, 54
    octagon, *61*, 54
    palace, *60*, 54-55
  guides, *21*
  history, *19*
  Incantadas, *56*
  inscriptions, *25*, 32, 45
  modern town planning, 30
  mosaics, roman, 44
  museum and its collections, *34-52*, 33-48
  necropolis, eastern, *63*, 57
    » western, *64*, 58
  nymphaeum, *58*,
  papyrus, *52*, 46
  pottery, v. vases
  private collections, *54*, 50-52
  St. Paul, 25
  sarcophagoi, 40
  sculpture, *23*, 36-39
  topography, *20*, *57*, 29
  University, Collection, *53*, 49
  various, *65*, 59
  vases, *24*, 34, 41
  walls, *62*, 57
Torone, *134*, 129
Toumpa, *118*, 104
Tourniki, *223*
Trilofos, 166
Tripotamos, *202*
Trypiti, 134
Tsaoussitsa, *116*, 101
Tsotili, *235*

Valta, *132*
Varvaves, 173
Vassilika, *90a*
Vegora, *264*
Vegorritis, 197
Velanidhia, *231*
Velventos, *222*
Verga, ancient, 236
Verghi, *297*, 235
Verghina, *178-186*, 156-160
Veroia, *159-177*, 148-155
  buildings, *163*, 152
  churches, *166-177*
  general, *159*, 148
  inscriptions, *165*, 154
  museum, *160*, 149
  prehistory, 150
  roads, *162*, 151
  sculpture, *165*, 154
  tombs, *164*, 153
  various, 155
  walls, *161*

Vevi, *261*
Voskochori, *240*
Vrasta, 113

Xerias, 212
Xyloupolis, 80

Yerakarou, 75
Yiannitsa, 93

Zavorda, *224*
Zevgostassi, *252*
Ziaka, 187
Zygos, *279*